

**Miskolci Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola**

DR. TAKÁCS TIBOR

**A FRANCIA MAGÁNJOG FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE
(CODE CIVIL ÉS ELŐZMÉNYEI)**

(PhD értekezés)

Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
A doktori iskola vezetője: Dr. Bragyova András egyetemi tanár

Doktori program címe: A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra
Program címe: Az európai jog közös történeti, társadalmi gyökerei

Tudományos vezető: Dr. Stipta István egyetemi tanár

**Miskolc
2005**

*Dicsőségem nem negyven győzelmemben van,
Waterloo eltörli oly sok győzelmem emlékét.
Magánjogi törvénykönyvemet azonban semmi sem törli el,
örökké élni fog.*

*Ma vraie gloire n'est pas d'avoir gagné quarante batailles,
Waterloo effacera le souvenir de tant de victoires.
Ce que rien n'effacera, ce qui vivra éternellement,
c'est mon Code civil.*

BONAPARTE NAPÓLEON

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK.....	1
BEVEZETÉS.....	5
I. FEJEZET	
JOGI FÖLDRAJZTAN.....	8
1. § A francia magánjog fejlődése.....	8
2. § Általában.....	8
3. § A területi elhatárolás nehézségei.....	8
4. § A szokásjogi országterületek (tartományok).....	11
5. § Az egyes szokásjogi országterületek elhatárolása.....	12
6. § A szokásjogi széttagoltság következményei.....	15
7. § A római jognak az ancien régime országában játszott szerepe.....	17
8. § A római jog szerepe az írott jog országaiban.....	17
9. § Az írott jog országterületeinek jogi térképe.....	19
10. § Írott jog a déli országterületeken: törvény vagy szokásjog?.....	20
11. § A római jog szerepe a szokásjogok országaiban.....	22
II. FEJEZET	
SZOKÁSJOGI GYŰJTEMÉNYEK SZEREPE A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉBEN	26
12. § Általában.....	26
13. § A szokásjog tartalmának eredeti megállapítási formái.....	26
14. § Szokásjogok kiadásának fontossága a jogfejlődés szempontjából.....	29
15. § A szokásjogi gyűjtemény fogalma.....	30
16. § A szokásjogi gyűjtemények kiadásának céljai és keretei.....	31
17. § A szokásjogi összefoglalások logikája.....	32
18. § A szokásjogok írásba foglalásának legfőbb formái.....	33
19. § 13. század: az első szokásjogi gyűjtemények.....	34
20. § 14. századi szokásjogi összefoglalások.....	37
21. § 15. századi szokásjogi összefoglalások.....	40
22. § 16. századi szokásjogi összefoglalások.....	42
23. § A szokásjogi gyűjtemények hatása a francia magánjog kodifikációjára.....	44
24. § A szokásjogi gyűjtemények kiadása során követett eljárás.....	44
25. § Szokásjogi gyűjtemény vagy kódex?.....	48
26. § Városi jogkönyvek.....	48
27. § Ítéletgyűjtemények.....	51
III. FEJEZET	
A KIRÁLYI JOGALKOTÁS SZEREPE A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉBEN.....	53
28. § A királyi jogalkotás eredete és formája.....	53
29. § Az ordonnance eredete és tartalma.....	55
30. § A reform-ordonnance szerepe.....	57
31. § XIV. Lajos grande ordonnance-ai.....	60
32. § XV. Lajos ordonnance-ai.....	64
33. § A királyi jogalkotás egyéb dokumentumai.....	68
IV. FEJEZET	
A JOGI OKTATÁS SZEREPE A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉBEN.....	70
34. § A jogi oktatás szerepe a francia magánjog kodifikációjának folyamatában.....	70
35. § A francia jog professzora.....	75
36. § A jogi képzés egyéb formái.....	77

V. FEJEZET

A DOKTRÍNA ELSŐ LÉPÉSEI A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSE FELÉ.....	79
37. § A doktrína szerepe a francia magánjog kodifikációjának folyamatában.....	79
38. § Bartolista-iskola és módszertana.....	79
39. § Az École historique színrelépése és jelentősége.....	81
40. § Az École historique első képviselője – Dumoulin.....	81
41. § Cujas fellépése.....	84
42. § Hotman fellépése.....	85

VI. FEJEZET

A KÖZÖS FRANCIA JOG GONDOLATÁNAK A DOKTRÍNA MUNKÁIBAN VALÓ MEGJELENÉSE.....	87
43. § A közös szokásjog keresése.....	87
44. § 16. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában.....	88
45. § 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában – Lamoignon.....	90
46. § 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában – Taisand.....	92
47. § 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában – Bouhier.....	93
48. § Más 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában.....	95

VII. FEJEZET

A JOGI RACIONALIZMUS GYŐZELME A MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK ELŐMOZDÍTÁSA ÉRDEKÉBEN – ÉCOLE FRANÇAISE CLASSIQUE.....	96
49. § Domat fellépése.....	96
50. § Domat hatása a francia magánjog egységére.....	101
51. § Racionalizmus a jogban: Fleury.....	103
52. § Argou racionalista fellépése.....	106
53. § Domat örökösei.....	106
54. § Bourjon fellépése.....	107
55. § Daguesseau törekvései.....	109
56. § Daguesseau hatása.....	109
57. § Pothier munkássága.....	110
58. § Az ancien régime utolsó évtizedeinek jogásza.....	112

VIII. FEJEZET

A FORRADALOM ELŐZMÉNYEI.....	115
59. § A panaszfüzetek előzményei.....	115
60. § A panaszfüzetek szerepe a jogegység megvalósításában.....	115
61. § A nagy francia forradalom közvetlen előzményei.....	118
62. § Az 1789. év eseményei.....	119

IX. FEJEZET

AZ ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉS FELLÉPÉSE.....	122
63. § Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés prioritásai.....	122
64. § Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által a magánjog egyes kérdései vonatkozásában megalkotott törvények.....	123
65. § A kódex első, kezdetleges forradalmi tervezetei.....	125
66. § A Törvényhozó Gyűlés szándékai.....	125

X. FEJEZET

A KONVENT IDŐSZAKÁNAK MAGÁNJOGI EGYSÉGRE VALÓ TÖREKVÉSE.....	128
67. § A zsirondista Konvent fellépése.....	128
68. § Az 1793. évi, első tervezet kidolgozása.....	129
69. § Az első tervezet jellege.....	131
70. § Az első tervezet sorsa.....	133
71. § A bukás okai és következményei.....	135

72. § A Terror időszakának magánjogi eredményei.....	136
73. § A második tervezet előkészítése.....	138
74. § A második tervezet jellege.....	139
75. § A második tervezet bukásának okai.....	141
76. § A thermidori Konvent utolsó fellépései.....	142
XI. FEJEZET	
A DIREKTÓRIUM IDŐSZAKÁNAK MAGÁNJOGI EGYSÉGRE VALÓ TÖREKVÉSEI.....	144
77. § A Direktórium fellépése.....	144
78. § A harmadik tervezet jellege.....	144
79. § Harmadik tervezet tartalma.....	145
80. § Harmadik tervezet sorsa.....	147
81. § A Direktórium további lépései.....	148
82. § A Direktórium eredményei.....	150
83. § Jacqueminot tervezete a Direktórium és a Konzulátus határán.....	150
XII. FEJEZET	
A KONZULÁTUS LÉPÉSEI MAGÁNJOG EGYSÉGE IRÁNYÁBA.....	153
84. § A Konzulátus törekvései.....	153
85. § 1800. évi konzuli rendelet.....	154
86. § A Code civil alkotói.....	156
87. § A jogalkotás folyamata.....	160
88. § A tervezet vitája az Államtanács testületében.....	161
XIII. FEJEZET	
BONAPARTE HATÁSA A KODIFIKÁCIÓ EGYES TÁRGYKÖREIRE.....	164
89. § Bonaparte hatása a kodifikációra.....	164
90. § Bonaparte személyes befolyása a személyek joganyagának tárgyalására.....	167
91. § Bonaparte személyes befolyása a házassági jog anyagának tárgyalására.....	170
92. § Bonaparte személyes befolyása a válás joganyagának tárgyalására.....	175
93. § Bonaparte személyes befolyása az atyai hatalom joganyagának tárgyalására.....	177
94. § Bonaparte személyes befolyása az örökbefogadás joganyagának tárgyalására.....	180
95. § Bonaparte személyes befolyása az öröklési jog anyagának tárgyalására.....	184
96. § Bonaparte személyes befolyása az adásvétel joganyagának tárgyalására.....	185
97. § Bonaparte személyes befolyása a jelzálog joganyagának tárgyalására.....	186
98. § A kodifikáció befejező szakasza.....	187
XIV. FEJEZET	
A CODE CIVIL EREDETISÉGE.....	190
99. § A kódex és a nagy francia forradalom magánjoga.....	190
100. § A kódex a nagy francia forradalom elveit foglalta egységbe.....	191
101. § A kódex az évszázadokon át megvalósult, fokozatos jogfejlődés gyümölcse.....	193
102. § A kódex és az ancien droit eredményei.....	194
103. § A kódex építői jogi műveltségének hatása.....	196
104. § A corpus meghatározása.....	197
105. § A corpus alapjai.....	199
106. § A corpus távlatai.....	200
107. § A kodifikáció során megvalósított gondolatok kifejeződése.....	200
108. § A kodifikáció módszere.....	201
109. § A kodifikáció eredményei.....	202
110. § A kódex tartalma.....	203

XV. FEJEZET

AZ EXÉGÈSE-ISKOLA IDŐSZAKA.....	206
111. § Előzmények.....	206
112. § Korszakhatárok kijelölése.....	207
113. § A Code civil első magyarázói.....	207
114. § Toullier, Proudhon.....	209
115. § Az École de l'Exégèse második időszaka.....	210
116. § Az első grand commentateur – Duranton.....	211
117. § Az École de l'Exégèse iskolapéldája – Aubry, Rau.....	212
118. § „Le Prince de l'Exégèse” – Demolombe.....	214
119. § Az École de l'Exégèse filozófusa – Troplong.....	215
120. § Az École de l'Exégèse vitatkozó jogásza – Marcadé.....	216
121. § Az École de l'Exégèse racionalista jogásza – Taulier.....	217
122. § Az École de l'Exégèse további szerzői.....	217
123. § Az École de l'Exégèse módszerének jelentősége.....	219
ÖSSZEGZÉS.....	220
IDEGENNYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ.....	222
TUDOMÁNYOS VEZETŐ VÉLEMÉNYE.....	224
IRODALOMJEGYZÉK.....	226
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	248

BEVEZETÉS

A nagy francia forradalom időszakában Franciaország csupán területileg volt egységesnek tekinthető: a monarchia reménytelenül tekintett a magánjog egysége felé. Az *ancien régime* magánjogát a sokszínűség, a rendezetlenség, a következetlenség, a zűrzavar és a széttagoztság jellemezte. Minden országterület¹ önálló magánjogi renddel bírt; nemhogy egységes magánjogi kódex nem létezett, hanem összességében mintegy 360 különálló szokásjogi rendszer volt hatályban, amelyek gyakran egy országterület vagy annak egy területi egysége lakóira írtak elő eltérő magánjogi rendelkezéseket.² A királyság – egymástól is nehézkesen elhatárolható – déli területei a helyi szokásjogok és városi jogkönyvek által módosított formában megjelent, alapjaiban a justinianusi római jog rendelkezéseire épülő *droit écrit* uralma alatt álltak.³ A királyság északi- és középső területein a magánjogot szokásjogi szabályok rendezték. A 16. században egyes szokásjogi rendszereket írásba foglaltak, és ezzel egyidőben lassan kifejlődött a közös francia jog – nevezetesen a *droit commun français* – alapja. E két jogrend mellett szerephez jutott a házassági jog alapvető szabályait adó kánonjog, és befolyást nyertek a magánjog egyes területeit szabályozó – és e tárgykörökben egyfajta egységet teremtő – királyi *ordonnance*-ok.⁴ Kiemelkedő normatív szerephez jutottak továbbá az általános szokásjogi rendelkezéseket lerontó helyi szokásjogi jogrendszerek, a jogértelmezési céllal készített vaskos szokásjogi kommentárok, valamint az e szabályokat alkalmazó tartományi parlamentek ítéletei. E zavaros, összetett rendszerből azonban hiányzott az egységesség, a biztonság és a stabilitás követelménye.

Ezen alaptól kiindulva, értekezésem legfőbb célja annak megmutatása, hogy mely tényezők és milyen mértékben hatottak a francia magánjogi egység kialakulására. A munka tudományos forrásbázisát – mint ahogyan azt a dolgozat végére illesztett irodalomjegyzék is mutatja – elsődlegesen francia nyelvű szakirodalom képezi, melyhez felkutattam az elmúlt közel két évszázad magyar jogi irodalmának vizsgálatom tárgykörbe eső legjelentősebb munkáit. Dolgozatom – PhD szabályzat által elvárt – tudományos nívómát abban kívánom meghatározni, hogy francia nyelvű szakirodalomra alapozva feltárja, összefoglalja és rendszerbe szedi a francia magánjogi egység felé mutató törekvéseket és fellépéseket, ismerteti az egyes tényezők jelentőségét, valamint állást foglal a megvalósult magánjogi egység jellegéről. A dolgozatírás során szabadon használtam francia kifejezéseket, mert

---

¹ Vö. SOBOUL 56. p.

² Vö. HAMZA 2003. 344. p.; HAMZA – FÖLDI 27. p.; MÁDL 296-297. pp.

³ HALPÉRIN 1992. 28. p.

⁴ BART 98. p.

elgondolásom szerint e kategóriák nehezen vagy egyáltalán nem fordíthatók, ugyanakkor használatukat nem lehet és nem is szabad a vizsgált témakör tárgyalása során megkerülni.

Az értekezés széles teret szentel a magánjogi egységet alakító királyi akarat⁵ vizsgálatának, továbbá annak az intellektuális folyamatnak, amely során a jogi széttagoltságból szabadulni kívánó jogász-társadalom is egyre hangosabban követelte a magánjog egységét. SIMON-NICOLAS-HENRI LINGUET (1736-1794) a szokásjogi széttagoltság megszüntetésére szólított fel, DAGUESSEAU kancellár a francia magánjog általános egységének megteremtéséért szállt síkra,⁶ míg FRANÇOIS BOURJON (?-1751) és CHARLES DUMOULIN (1500-1566) az unifikációt a királyság közös jogi alapját képező párizsi szokásjogra építve kívánták megvalósítani.⁷ E törekvések azonban nem vezettek sikerre. Ahhoz ugyanis, hogy az európai kontinens egyik legnagyobb állama egységes magánjogi renddel bírjon, szükség volt arra, hogy a francia történelem fejlődéséből eredő minden kiváltságot, az erkölcsök és a szokások által meghatározott minden sajátosságot, továbbá a személyekre és a földre vonatkozó minden törvényes megkülönböztetést eltöröljék.

A nagy francia forradalmat megelőző három évszázad francia uralkodói révén meghatározó szerephez jutott jogászok, filozófus reformerek által követelt korszerű magánjogi egységet az 1789. évi *États généraux* ülésére összeállított panaszfüzetekben a francia társadalom is kérelmezte.⁸ E PhD értekezés egyik sarokpontjának annak felvázolását tekintem, hogy 1789. augusztus 4-e – eltörölve az *ancien régime* által juttatott alapvető kiváltságokat – megnyitotta az utat a magánjog egységének megteremtése előtt. Az évszázadok óta remélt lehetőséggel azonban a forradalmi korszak egyetlen törvényhozó testülete sem tudott élni, melynek okát abban lelhetjük fel, hogy a forradalmi jogászok között éles szellemi küzdelem alakult ki a jogegység megteremtésének alapjául szolgáló jog meghatározása körül.⁹ A korábbi szokásjogi országterületek képviselői ellenségesen nyilatkoztak a római jog uralmáról, míg az írott jog által uralt egykori tartományok képviselői makacsul ragaszkodtak a justinianusi kódex továbbéléséhez annak ellenére, hogy e tartományok többsége a független magánjogi rendet megteremtő általános kódex mellett foglalt állást. A magánjogi egységesítés szempontjából ezen hátrányos feltételek mellett tehát sem az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, sem a Törvényhozó Gyűlés, sem pedig a Konvent nem

⁵ Vö. RUSZOLY 132-133. pp.

⁶ MONNIER 309. p.; VANDERLIN 386. p.

⁷ HAMZA 2003. 348. p.; ESMEIN 1898. 758. p.; PICARD 60-61. pp.

⁸ Lásd különösen BOUINEAU 2004. 38. p.; VAN KAN 219-227. pp.

⁹ HALPÉRIN 1992. 98. p.

tudta létrehozni a régóta kívánt magánjogi egységet.¹⁰ A dolgozat részletesen tárgyalja e testületek által a magánjog egységesítése érdekében tett lépéseket, és azok hatását a későbbi kodifikációs alkotófolyamat sikerére.

Egységes magánjogi törvényeket magában foglaló kódexet adni a franciák számára – ez volt a forradalmi jogalkotók célkitűzése. E kódexre a francia egység egyik kifejeződéséként tekintő törvényhozók azonban felismerték, hogy a szokásjog, a római jog, a királyi *ordonnance*-ok és a kánonjog még alkalmazásban lévő hatalmas terjedelmű, zavaros és átláthatatlan rendszerét felváltó törvénykönyv nem valósítható meg egyik napról a másikra. A történelem igazolta: hozzávetőlegesen tizenöt évre volt szükség hozzá. 1789-1804 közötti periódus folyamán a törvényhozó testületek számos magánjogi tervezetet tárgyaltak, s köztük a JEAN-JACQUES RÉGIS CAMBACÉRÈS (1753-1824) nevéhez kapcsolódó tervezetek mutattak kizárólag esélyt a gyakorlati érvényesülésre.¹¹ A folytonos társadalmi- és politikai átalakulások, a háborúk és belső lázongások közepette azonban nem volt lehetséges e munkát érdemben véghezvinni. A forradalom csupán a legégetőbbnek ítélt magánjogi kérdések – a házasságon kívül született gyermek jogállása, az öröklési jog visszaható hatályának elismerése, a házasság intézményének tisztán magánjogi szerződésként való definiálása, a válás intézményének a jogrendbe illesztése – terén alkotott törvényeket.

BONAPARTE NAPÓLEON hatalomra jutása új lendületet adott a forradalom tízévesi lendülete után erősségéből veszteni látszó kodifikációs folyamatnak. Az első konzul saját nevéhez és dicsőségéhez kívánta csatolni a magánjogi kodifikáció évek – sőt inkább évszázadok – óta magára várató sikerét. BONAPARTE a korabeli francia társadalom számára az *ancien droit* hagyományait a forradalom eredményeivel ötvöző, szabatos, tisztán megfogalmazott, valamint a társadalmi békét és biztonságot megeremtő új magánjogot adományozott.

---

¹⁰ PICARD 65-66. pp.

¹¹ E tervezetek tekintetében különösen FENET 15. p.; RUSZOLY 143. p.; HALPÉRIN 1992. 114-116. pp.; HAMZA 2003. 348. p.

I. FEJEZET
JOGI FÖLDRAJZTAN

1. § A francia magánjog fejlődését a jogi szakirodalom öt, egymástól jól elkülöníthető szakaszra tagolja. A réginek nevezett, a Kr. e. 60 – Kr. u. 1000 közé tehető első korszakban a jog tartalmában és formájában is heterogén – kelta-, római-, germán- és kánonjogi – elemeket foglalt magában. Ezen tényezők a korszak végén egyesülve a francia jog „nemzetiesedéséhez” vezettek, és biztosították a francia jog autonómiáját.¹² A korszak utolsó évszázadában az addig személyes jellegű jog¹³ területi joggá vált.¹⁴ A második, középkorinak nevezett periódust a jogi széttagoltságon alapuló sokszínűség jellemezte. E korszakban Európa nyugati felén az írott jogként alkalmazott, egykori római jognak *droit écrit*-ként való meghatározása csak a 12. században került felszínre. A francia magánjog modern korszakának nevezett harmadik szakaszt a nemzeti jog egysége felé tett lépések jellemezték, melyek a *Code civil* megalkotásában teljessé váltak ki. A folyamat eredményeként testet öltött jogi homogenitás korszakát a kodifikált jognak a méltányosság, az egyenlőség és a testvériség jegyében megvalósult – negyedik korszakként definiált – szocializálódása jellemezte. A 20. század szocializált francia magánjoga képezi az ötödik jogfejlődési szakaszt.¹⁵

2. § Általában. A 10. században a törvények területhez való kapcsolódását kifejező elv a franciák esetén is felváltotta a személyes kötöttség jogelvét,¹⁶ amelynek következtében a királyság földrajzi területe – a *Code civil* kiadásáig – az írott jog (*pays de droit écrit*) és a szokásjog (*pays de droit coutumier*) területeire tagozódott.¹⁷ A római jog a monarchia déli területein nem az egykori, római kori ereje okán, hanem *Dél általános szokásjog*ként, e joganyag helyi szinten való alkalmazása révén hatályosult.¹⁸

3. § A területi elhatárolás nehézségei. Nem egyszerű megválaszolni azt a kérdést, hogy vajon az *ancien régime* jogi térképén az egyes területek társadalmi- és földrajzi tagozódásába pontosan illeszkedő, egymástól azonban független két jogrendszer valójában elkülöníthető-

¹² Vö. KRYNEN 1986. 76. p.

¹³ RUSZOLY 30. p.; STOUFF 88. p.; CARBASSE 95-96. pp.

¹⁴ Egy 819 körül kiadott kapituláré bizonyítja a törvények személyi jellegét. MUSSET 278-281. pp. Ezzel ellentétes véleményét hangsúlyozva a törvények tisztán személyi jellegét elutasítja BOUINEAU 1994. 138, 190. pp. és HAROUEL 88. p.

¹⁵ PICARD 3-4, 32. pp.; VAN KAN 1. p.

¹⁶ CARBASSE 102-110. pp.

¹⁷ HAMZA – FÖLDI 27. p.; LEMARIGNIER 241. p.; RUSZOLY 50. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 304. p.

¹⁸ BRISSAUD 150-153. pp.; RUSZOLY 134-135. pp.

e.¹⁹ Az elhatárolásban segítségünkre lehet az a szempont, hogy a francia jogtörténeti irodalom – szigorúan magánjogi tekintetben – hagyományosan és élesen megkülönbözteti az írott- és a szokásjogok országainak területeit.²⁰ E két típusú jog közötti földrajzi határvonal azonban korántsem volt áthatolhatatlan, hiszen Franciaország középső területén létezett egy olyan határterület, ahol az írott jog és a szokásjog egyaránt érvényesült, sőt kölcsönös hatást is gyakorolt egymásra.²¹

KASZTÍLIAI BLANKA (1188-1252) francia régens királyné 1251-ben elismerte, hogy a királyság egyik része az írott jog, míg másik része a *consuetudo gallicana* uralma alatt áll,²² mely arra kényszerítette a királyi bíróságot, hogy a déli országterületekről érkező beadványok elbírálásakor a római jog szabályait alkalmazza. A királyi hatalom ekkor ismerte el elsőként és nyíltan, hogy az ország déli területei az írott jog, míg északi területei a szokásjog uralma alatt állnak.²³ Az 1190-ben és az 1204-ben írásba foglalt montpellier-i szokásjog utalt egy 1085-ben keltezett ítéletre, mely a római jogra, mint *sancta lex romana*-ra hivatkozott. Egy 1278-ban kiadott királyi *ordonnance* e tekintetben egyértelművé téve a helyzetet kimondta, hogy a hat déli királyi bíróságtól – Toulouse, Carcassonne, Beaucaire, Périgord, Rouergue és Quercy – érkező fellebbezéseket külön e célra létesített bírói fórum tárgyalja. A valójában 1280-1290 között Toulouse városában felállított, *az írott jog bíróságának* nevezett – a *Cour de roi* egyik testületét alkotó – bírói fórumot rövidesen Párizsba helyezték át, és hatáskörébe tartozott minden, az írott jog országából érkező fellebbezés elbírálása. A bíróság azonban csupán 1318-ig működött, majd a 14. század végére rövid időre ismételten visszakerült a

¹⁹ Az elhatárolás megkönnyítése érdekében lásd a mellékletként csatolt térképet.

²⁰ GLASSON 4. 18. p.; HAMZA 2003. 343. p.

²¹ Bizonyos szokásjogi fogalmak „megfertőzték” az írott jog egyes rendelkezéseit. Így feltehető, hogy a *házassági különvagyron* – mint a déli országterületek és Normandia sajátossága – háttérbe szorult még 1789 előtt a közös vagyon intézményével szemben. A szokásjogok és az írott jog országai közötti ellentét azonban legtisztábban a családi jog területén volt tetten érhető. Míg az írott jog országában az *atyai hatalom* – a szigorú római jogi szabályokat követve – főszabályként az atya élete hosszáig, addig a szokásjogi országok többségében a gyermek 25 éves koráig tartott. Éppígy, Franciaországban mindenhol, a feleség – személyi és vagyoni tekintetben egyaránt – a férj hatalma alatt állt. Amíg a feleség cselekvőképtelensége a szokásjogok tartományaiban teljes volt, addig egyes déli tartományokban rendelkezhetett olyan vagyontárgyak felett, amelyek nem képezték hozomány tárgyát, és amelyek így a női különvagyron rendszerét alkották. Mégha a feleség e képessége viszonylag ritka is volt, mégha a gyakorlat e tekintetben kiigazította a jogot is, a római jogi elvek bizonyos mértékig ellenállást fejtettek ki a szokásjoggal szemben. A házasság fennállása alatt a szokásjog országában a férj volt – általában az ingó vagyontárgyakból és a közös vagyon tárgyából álló – *házassági vagyonszövetség* feje, addig az írott jog országában a házassági vagyonszövetség lehetővé tette a vagyontárgyak elkülönítését, így a hozomány férj általi elidegeníthetlenségét. A két jogrend közötti különbözőség igen markánsan jelent meg a férj halálát követő helyzet szabályozása tekintetében: egy párizsi özvegy a házastársi vagyonszövetség felét kapta meg férje halála után, továbbá haszonélvezeti jog illette meg férje minden vagyontárgyán; az írott jog országában azonban egy özvegy csupán a hozományát, valamint a férj által hátrahagyott végrendeletben meghatározott vagyontárgyakat kapta meg. Nehéz meghatározni, hogy melyik rendszer volt kedvezőbb a feleség számára, azonban az biztos, hogy a két rendszer két különböző jogszemléleten alapult. – HALPÉRIN 1992. 27-30. pp.; BRISSET 77-78. pp.

²² CARBASSE 175. p.

²³ BART 85-86. pp.; OURLIAC – GAZZANIGA 79. p.

bírósági rendszerbe. A két országrész közötti földrajzi határvonalat valójában a Garonne folyó völgye képezte azzal a megszorítással, hogy a szokásjogi és az írott jogi országterületek közötti megkülönböztetés mindig is pontatlan, s – különösen bizonyos bourgognei területek tekintetében – elmosódott volt.²⁴ A határvonal Auvergne tartományon vonult keresztül,²⁵ valósággal kettészelve a vidéket: északi része a szokásjogot követette, míg déli része a római jog érvényesülésének határát jelölte.²⁶

E helyzet konzerválása ellen hatott SZÉP FÜLÖP (1285-1314) 1312. júliusában kiadott *ordonnance*-a, mely szerint királysága elsődlegesen a germán alapokra épülő szokásjog és csak másodsorban a római eredetű *droit écrit* elvei és intézményeinek uralma alatt áll.²⁷ Nem meglepő, hogy ebben a helyzetben *római jogi enklávék* alakultak ki: így többek között az egykori Római Birodalomhoz tartozó elzászi területek, Auvergne északi vidékei és Bourgogne központi területei is – földrajzi elhelyezkedésük ellenére – az írott jogot alkalmazták.²⁸

A római jogi enklávékkel ellentétben a királyság egyes déli – általában az írott jog által uralt – területei, így elsősorban a Pireneusok egyes részei is, megőrizték szokásjogi berendezkedésüket. A monarchia középső részén a két jogrend bizonyos mértékű, egyidejű létezésének különös formája volt megfigyelhető, hiszen e terület jogát – nyelvezetéhez hasonlóan – nagyon kevés külső hatás érte, valamint ezen területek királyi tisztviselői hosszú távon képesek voltak közigazgatási- és igazságszolgáltatási hatalmukat megőrizni, melynek következtében e vidék bizonyos részei – főleg a Soule és Lavedan völgye – egészen a 18. századig képesek voltak jogának eredeti jellegét megtartani.²⁹

Franciaország jogi tekintetben erősen megosztott két része között tehát jelentős kölcsönhatás volt megfigyelhető, hiszen a szokásjog bizonyos esetekben érvényesült az írott jog uralta területen, míg a római jogi eredetű *droit écrit* önálló szigeteket hozott létre a szokásjog uralta tartományokban. Amíg a 12-13. század folyamán kikristályosodott szokásjogok az ország északi és középső területein megerősödtek, a római jog – a szokásjogi rendszerekkel versenyezve – az ország déli részére hatást gyakorolva egyfajta szokásjogi rendszerként élt tovább. A római jognak a déli tartományokra gyakorolt befolyása a 12-16.

²⁴ Vö. ESMEIN 1898. 712. p.

²⁵ Vö. VIOLLET 19. p.; BOYER 30-31. pp.

²⁶ BAUDELLOT 177. p.; lásd még BENVENISTE 3. p. és GILISSEN 1979. 241. p.

²⁷ BRISSAUD 154. p.; VIGIÉ 29. p.

²⁸ BAUDELLOT 177. p.

²⁹ OURLIAC – GAZZANIGA 72-73. pp.

században látványosan megerősödött, e tartományokban a szokásjogot háttérbe szorítva, markánsabb határvonalat jelölt ki az írott jog és a szokásjogok országterületei között.³⁰

4. § A szokásjogi országterületek (tartományok). A déli és az északi területek közötti megkülönböztetés annak ellenére konzerválódott, hogy e területek maguk is nagy különbözőséget mutattak.³¹ A szokásjogok minden országterülete a *jog* egyfajta *olvasztótégelyeként* a legkülönbözőbb elemeket – etnikai tényezőket, jogi hagyományokat, földrajzi sajátosságokat, politikai- és társadalmi változások hatásait – foglalt magában.³²

A római jog hatása a tengeremelléki területeken markánsabban volt érezhető, mint az atlanti partvidéken, míg a római jog a szokásjogok országaira – különösen Poitou, Auvergne, Bourbonnais, Bourgogne és Franche-Comté területeire³³ – is kiemelkedő hatást gyakorolt.³⁴ A francia királyság egyfajta szokásjogi góccok kialakulásában megnyilvánuló jogi sokszínűsége több mint hatvan *általános (tartományi) szokásjogi rendszert* foglalt magában, melyeket bizonyos rendelkezések tekintetében több mint 300 *helyi* és városi (különös) *szokásjogi rendszer* – részben módosított formában – egészített ki.³⁵

A szokásjogok területi hatálya igen változatos képet mutatott.³⁶ a legnagyobb kiterjedésű szokásjogi területek földrajzi határa megegyezett egy-egy tartomány határával, így például Normandia, Bretagne, Poitou³⁷ és Franche-Comté tekintetében, vagyis e részeken egy adott tartomány saját maga képezett egy szokásjogi országterületet. A párizsi parlament illetékessége több szokásjogi területre is kiterjedt, sőt bizonyos római jog által uralt (pl. Lyon vagy Auvergne déli része) országterületen is érvényesült.³⁸ A keleti országterületek összetettebb képet mutattak, északon majd minden város, *prévôt*-székhely egy önálló szokásjogi központot alkotott;³⁹ sőt kialakultak olyan területek is, melyek több szokásjog hatálya alá tartoztak: ilyen volt például az egyszerre püspöki- és városi szokásjog hatálya alá tartozó Metz városa.⁴⁰ A királyság északi területein Flandria, Picardie és Wallonie szokásjogi országterülete közötti határvonal tiszta és éles megkülönböztetést tett lehetővé, azonban számos városi jogkönyv – Lille, Amiens, Liège – az adott országterület általános szokásjogi

³⁰ HALPÉRIN 1992. 19. p.

³¹ BART 87. p.

³² ARNAUD 1969. 83. p.

³³ RIGAUDIÈRE 2001. 305. p.

³⁴ OURLIAC – GAZZANIGA 70. p.

³⁵ FILHOL 77. p.; PICARD 55. p.; HAMZA 2003. 344. p.; HAMZA – FÖLDI 27. p.; SÉRIAUX 3. p.

³⁶ CARBASSE 117-118. pp.

³⁷ LÉVY 1976. 18-20. pp.

³⁸ BART 88. p.

³⁹ HALPÉRIN 1992. 20. p.

⁴⁰ Lotharingia területén belüli jogi- és politikai sokszínűségről lásd GAUDEMET J. 1997. 643. p.

szabályait lerontva, önálló helyi szokásjogként nyert alkalmazást. Sőt Artois és Picardie szokásjogi rendszerén belül számos helyi szokásjogi rendszer is kialakult.⁴¹

Egyes szokásjogi rendszerek nem különböztek jelentősen egymástól: bizonyos magánjogi tárgykörök tekintetében – mint például a családi jog, öröklési jog – egyfajta *szokásjogi csoportok* kialakulása figyelhető meg: így a nyugati, a keleti, a középső területek, valamint a párizs-orléansi terület szokásjogi rendszerei – az említett jogterületek szerint – különíthetők el. Egyes tartományok – pl. Normandia – szokásjogi rendelkezéseit a szomszédos tartományok is – kisebb-nagyobb változtatással – átvették.⁴²

5. § Az egyes szokásjogi országterületek elhatárolása. ÉSZAK-KELETI RÉGIÓ. A párizsi *prévôté* és *vicomté* általános szokásjoga a trieli várbirtokra, a Szajna északi és az Oise-folyó nyugati területére, továbbá számos *prévôté*-ra, *sous-bailliage*-ra és várbirtokra terjedt ki.⁴³ Voltak azonban olyan, a párizsi *prévôté*-től függő viszonyban lévő várbirtokok, melyek nem a párizsi szokásjogot alkalmazták. Ilyen volt a fővárostól délre fekvő, nyugaton az Essonne, délen az orléansi szokásjogi terület által határolt Etampes *bailliage* és *prévôté*, továbbá a párizsi, az etampesi és a Montfort-l’Ameury szokásjogi területek közötti csekély kiterjedésű terület. Douran *bailliage* és várbirtok szintén önálló szokásjogi rendszerrel bírtak. A Párizstól északra fekvő területeken három általános szokásjogi rendszer – Senlis, Clermont en Beauvaisis és a Valois – érvényesült.⁴⁴

Picardie területét – Péronne, Ponthieu, Amiens, Boulenois és Calais – öt általános szokásjogi normarendszer szabályozta. A Somme két partján elhelyezkedő Péronne minden *prévôté*-ja, valamint Péronne és Roye városa saját helyi szokásjoggal rendelkezett. Ponthieu *sénéchaussé* és *vicomté* általános szokásjogainak területe szintén a Somme két partján helyezkedett el, nyugatról Amiens határolta, míg a jobb partja egészen a tengerig terjedt; általános szokásjogát Abbeville városának és Marquenterre-sur-la-mer országterületének helyi szokásjoga rontotta le. Amiens *bailliage* általános szokásjogi területének központi része a Ponthieu *sénéchaussée*, Normandia és Péronne által határolt területre tehető, és hat – Amiens, Beauquesne, Doullens, Saint-Riquier, Foulloy és Beauvaisis – *prévôté*-ra tagozódott. Amiens

---

⁴¹ VAN KAN 16. p.

⁴² BART 89. p.

⁴³ Így Poissy, Saint-Germain en Laye, Châteaufort, Montlhéry, La Ferté-Aleps, Brie-Comte-Robert, Touran en Brie, Gournay-sur-Marne és Gonesse. Vö. KLIMRATH 32. p.

⁴⁴ A dologi jogra és családi közösségre vonatkozó egyes párizsi szokásjogi rendelkezésekről lásd különösen VIRET 505-517. pp.

bailliage mind a hat *prévôté*-ja a *bailliage* általános szokásjogát lerontó helyi szokásjoggal rendelkezett.⁴⁵

Vermandois *bailliage* szokásjogai az Île-de-France és Picardie egy részére is kiterjedtek. Területén négy helyi jog érvényesült: egyrészt Vermandois városának, valamint Noyon városának és *prévôté*-jának helyi szokásjoga; másrészt Saint-Quentin városának és *prévôté*-jának szokásjoga; harmadrészt Ribemont *prévôté*-jának szokásjoga; végül Couci *bailliage* helyi szokásjoga. Champagne területének tíz *prévôté*-ja – Vitry, Château-Thierry, Sainte-Menehould, Châtillon-sur-Marne, Fismes, Épernay, Rouvray, Passavant en Argonne, Vertus és Larzicourt – önálló helyi szokásjogi rendszerrel bírt.⁴⁶

KÖZÉPSŐ RÉGIÓ. Orléans vidékét is eltérő szokásjogok által uralt országterületek alkották.⁴⁷ Gâtinais területén érvényesülő jog idővel Beauce és Sologne területére is kiterjedt. Az orléansi *bailliage* észak-nyugati területe a különböző chartesi szokásjogok által uralt terület volt. Ide tartozott Chartrain országterület, Alluye, Brou, Auton, Montmirail és Bazoches-Gouet várbirtokok, valamint e terület nyugati meghosszabbításában Baronnies és Perche-Gouet területén öt helyi szokásjog. Észak felé a Montfort *bailliage* által keletről és Normandia által észak-nyugatról határolt területen Dreux *comté* szokásjogai által uralt kis országterület alakult ki. E területtől dél-nyugat felé Châteauneuf en Thimerais várbirtok általános szokásjoga által uralt terület, valamint Grand-Perche *bailliage* országterülete önálló szokásjogi rendszerrel bírt, melytől délre Dunois, Vendômois és Blaisois általános szokásjogai által alkotott Blois *bailliage* országterülete helyezkedett el. Az orléansi területtől dél-nyugatra húzódott Touraine *bailliage* és *duché* általános szokásjogai által uralt vidék, melyen szintén számos helyi szokásjog alakult ki: Châtillon-sur-Indre, Fromenteau uradalom, Amboise, Montrichard, Mariemoutier-lès-Tours, Preuilly bárói földbirtok, Roche de Pouzai és Ecluses várbirtokok, Guerche *vicomté*, Ligueil bárói földbirtok, továbbá Touraine érsekének világi hatalma alá tartozó területek: Mothe-sur-Indre, Buzançais bárói földbirtoka, Estuille és Heugnes uradalmak. Touraine dél-nyugati részén, a Touraine, Anjou és Poitou⁴⁸ által határolt enklávén feküdt – önálló szokásjogi rendszerével – Luodon városa.⁴⁹

Touraine-tól észak-nyugatra Anjou országterülete, Vendômois-tól és Perche-től nyugatra, Anjou-tól északra Maine országterülete helyezkedett el, melynek általános szokásjogai kiterjedtek Mand, Beaumont, Fesnay, Ferté-Bernard, Château-du-Loir, Mayenne és Laval

⁴⁵ GLASSON 4. 25-42. pp.

⁴⁶ KLIMRATH 46-47. pp.

⁴⁷ GLASSON 4. 131-145. pp.

⁴⁸ GARAUD 427. p.

⁴⁹ KLIMRATH 56-57. pp.

területére.⁵⁰ Anjou országterületének szokásjogai kevésbé voltak kiterjedtek, a helyi szokásjogok által módosított formában Faye-la-Vineuse, Mirebeau bárói földbirtok és Mirebalais enklávé országterületét szabályozták.⁵¹

DÉLI RÉGIÓ. A Loire folyótól délre eső területek – a jogélet szempontjából – két részre tagozódtak: a keleti oldalon fekvő Berry, Bourbonnais,⁵² Auvergne és Haute-Marche, valamint a nyugati oldalon fekvő Poitou, Angoumois, Aunis, tovább Sintonge és Basse-Marche egy részterülete. Berry általános szokásjogai a helyi szokásjogok által módosított formában Issoudun város és várbirtok, Bourges város, továbbá Dun-le-Roy, Mehun-sur-Yèvre, Vierzon területén követeltek alkalmazást az általános szokásjogtól elkülönülve összefoglalt helyi szokásjoggal rendelkező Châteaumeillant város és várbirtok, Châtelet en Berry, Châteauneuf-sur-Cher várbirtok, valamint Beauvoir és Saint-Julien területei, Lignières bárói földbirtoka, Rezay és Thevé területei, Troy *prévôté* és Nançay várbirtoka. Berry-től délkeletre és Nivernais-tól délre terült el Bourbonnais országterülete, melynek általános szokásjogai kiterjedtek Montluçon, Hérisson, Ainay, Murat, Verneuil, Chantelle-le-Château, Gannat, Billy, Bourbon-l'Archambault, Bruyère, Moulins, Germigny és Vichy *châtellenie* területére, valamint Basse-Auvergne és Saint-Pourçain egyes részeire. Auvergne alsó- és felső országterületének általános szokásjogai kiterjedtek Montferrand és Montagnes d'Auvergne királyi *bailliage*-okra, Auvergne *sénéchaussée*-ra, vagyis Auvergne területére, az írott jog és a Bourbonnais általános szokásjoga által uralt területének kivételével.⁵³

A *NYUGATI RÉGIÓ* vidéke Normandia és Bretagne országterületét ölelte fel.⁵⁴ A roueni és a rennesi parlament területi illetékességét – az egyes helyi szokásjogok kivételével – csak egyetlen – előbbit a normandiai,⁵⁵ utóbbit a bretagnei – általános szokásjog szabályozta. Normandia Szajnától északra eső részén a cauxi helyi szokásjog szabályozta a cauxi *bailliage* és a roueni *vicomté* területét, bizonyos módosításokkal Gournay és Aumale, Neufchâtel és Caudebec *vicomté*, továbbá Arques és Montivilliers területét.⁵⁶ A Szajna két oldalán a roueni és a gisorsi *bailliage*-ok helyezkedtek el: előbbi vonatkozásában csak a jumiègesi helyi szokásjog nyert alkalmazást és Haie-Malherbe falu szokásjoga a Pont-de-l'Arche *vicomté* területén, míg Pont-Audemer és Auge *vicomté*-k nem rendelkeztek helyi szokásjoggal, így az

⁵⁰ Vö. ESPINAY 33-35. pp.

⁵¹ E két szokásjogi országterület joganyagának elhatárolása tekintetében lásd YVERT 273-286. pp.

⁵² E két országterület jogrendjét befolyásoló római jogi tényezőkről lásd BOYER 56-74. pp.

⁵³ KLIMRATH 58-60. pp.

⁵⁴ GLASSON 1. 107-130. pp.

⁵⁵ A normandiai szokásjognak a férji hatalom egyes részjogosítványai tekintetében lásd különösen YVER 1990. 489-502. pp.

⁵⁶ A római jog – és különösen a Digesta – egyes rendelkezéseinek ezen országterületen játszott szerepéről lásd különösen SANTINI 26-37. pp.; LÉVY 1976. 3-46. pp.

általános szokásjog uralma alatt álltak; továbbá Gisors és Vexin *bailliage*-ok területén csak Gisors, Vernon, Andely és Lions *vicomté*-k rendelkeztek helyi szokásjogi rendszerrel. Caen, Vire, Bayeu és Falaise *vicomté*-k, Caen *bailliage* saját szokásjoga szerint élt, míg Cotentin *bailliage*, és Coutances, Avranches, Valognes, Carenta *vicomté*-k, továbbá Saint-Sauveur-Landelin, Saint-Sauveur-le-Vicomte és Mortain *bailliage*-ok, Argentan, Exmes, Saint-Sylvian, Thuit, Montreuil és Bernay *vicomté*-k az általános szokásjog uralma alatt álltak.⁵⁷

DÉLKELETI RÉGIÓ. Az öt *bailliage*-ra – Auxois, Montagne, Dijon, Autun, Châlon-sur-Saône – tagolódó Bourgogne országterülete egyetlen általános szokásjogi rend uralma alá tartozott,⁵⁸ sőt e szokásjog érvényesült Franche-Comté de Bourgogne⁵⁹ teljes területén, Amont, Aval, Dôle, Besançon *bailliage* vidékén is.⁶⁰

6. § A szokásjogi széttagoltság következményei. „Az országban utazó olyan gyakorisággal vált jogot, mint lovat”⁶¹ – jegyzi meg ironikusan FRANÇOIS VOLTAIRE (1694-1778) az *ancien régime* jogi sokszínűségére utalva.⁶² A francia király uralma alatt élők még a 18. században is tartományonként, országterületenként és városonként változó magánjogi szabályokat alkalmaztak. A jogforrások sokszínűsége a középkori társadalmi berendezkedés egyik általános jellegzetessége volt.⁶³

A szokásjog kezdetben ismételt és állandó gyakorlatból álló és egy adott közösség – család, nemzetség, törzs, politikai jellegű egyesülés – számára kötelezővé tett, nem írott formájú szabályként jelent meg.⁶⁴ A Karoling korszak stabilizációját követően a szokásjogok a földesurak által uralt területeken fejlődtek tovább, majd hatályuk a tartományokra is kiterjedt, és végül írásba foglalásukat követően – a királyi jóváhagyás révén –

⁵⁷ KLIMRATH 62-65. pp.

⁵⁸ BART – PETITJEAN 4-6. pp.

⁵⁹ GLASSON 4. 56. p.

⁶⁰ KLIMRATH 67. p.

⁶¹ Idézi CARATINI 358. p.; KECSKÉS 1995. 9. p.

⁶² Idézi HALPÉRIN 1992. 19. p. Ezen időszakban az egyháziak jogviszonyait a kánonjog szabályozta, mely nemcsak egyházi, de világi bíróságok előtt is alkalmazást nyert. A kánonjog nemcsak az egyház belső szervezetét és az egyháziak viszonyait szabályozta, hanem laikusok közötti, magánjogi jellegű viszonyokat is, így a házassági jogot, a családi jog bizonyos kérdéseit, a leszármazást. A kánonjog szabályai tehát e tekintetben a magánjog forrásának tekinthetők. A középkori francia társadalomban minden társadalmi csoport – papság, nemesség, parasztok, polgárok, kereskedők és művészek – saját törvénnyel és saját bírakkal rendelkezett. Ezen csoportok mindegyike számára a joggyakorlat eltérő volt: az egyház a kánonjogi szabályok szerint saját maga választott bírái által ítélkezett, a francia nemesség – az európai nemességhez hasonlatos módon – saját anyagi- és eljárási joggal rendelkezett, továbbá a városok polgárai saját városi jogkönyvekkel, városi joggal és bírói szervezettel bírtak; a kereskedők különös szokásjogokat – kereskedelmi jogot, tengeri hajózási jogot, vagyis egyfajta *ius mercatorum*-ot – alakítottak ki. A testületekbe tömörült művészek szintén saját statútummal és maguk által választott bírói fórummal rendelkeztek. BRISSAUD 239. p.

⁶³ OLIVIER-MARTIN 109. p.

⁶⁴ Vö. SENN 215. p.; BART 84. p.

konzerválódtak.⁶⁵ A kezdetben csak az erkölcsben fellelhető, egyfajta spontán jogi *modus vivendi*-t alkotó szokásjog NAGY KÁROLY (768-814) halála után spontán jelleggel fejlődött tovább.⁶⁶

Nehéz egy pontos fogalomban megadni azt a változó, többoldalú és összetett társadalmi és egyben jogi jelenséget, melyet szokásjognak nevezünk. Téves lenne szokásjog név alatt minden olyan jogforrást érteni, ami kívül esik az írott jog körén. E meghatározás azonban nem képes visszaadni a szokásjog *sui generis* jogforrás jellegét. A szokásjog kialakulása feltételez egy már kialakult, a társadalom életét érintő, ismétlődő és állandóvá vált gyakorlatot.⁶⁷ A szokásjog akkor bír törvény erejével, ha közjóra irányuló, ismétlődő és régi magatartáson alapul; a bíró feladata annak megítélése, hogy a szokásjog alapjául szolgáló tények, magatartások megfelelően irányulnak-e a közjóra, elegendően régiek és gyakoriak-e.⁶⁸ Hatályát tekintve a szokásjog távol van az egyetemes jelleg igényétől, hiszen szükségszerűen arra a közösségre korlátozódik, mely vonatkozásában létrejött, és mely tekintetében egy közös jogi érzést kelt. Két tényező teszi a szokásjogot kötelezővé: egyrészt a hosszú és állandó gyakorlat, másrészt a hozzá kapcsolódó, király által juttatott jogi szankció létezése.⁶⁹

A szokásjog a körülményekhez képest alakult és változott; élő, alakítható, az új szükségletek szerint gyorsan formálódott. A szokásjog országterületenként változó, míg a törvény a királyság teljes területére nézve egységes alkalmazással rendelkezett. A szokásjog a francia királyság területén csaknem földrajzi akadályként – az egyes szokásjogi országterületek között belső határt képezve – jelent meg.⁷⁰

A szokásjog minden jog eredőjeként soha nem tűnt el teljes egészében a francia magánjogi kodifikáció sikeréig: a jogélet termékeként – *plus populo resonant quam canant arte jura* – született és változott. A királyság azon területein, ahol a nagybirtokos földesurak hatalmukat stabilizálták, a szokásjog területi hatálya eggyé vált a földesúr hatalmának földrajzi határaival: így például Normandia területén már a 11. századtól léteztek olyan magánjogi jellegű szokásjogi elvek és jogintézmények, melyek a teljes tartományban érvényesültek.⁷¹

---

⁶⁵ GILISSEN 1962/1. 24. p.

⁶⁶ PICARD 33. p.; STEIN 109. p.

⁶⁷ Vö. GÉNY 319-320. pp.

⁶⁸ BRISSAUD 240-241. pp.

⁶⁹ GÉNY 323, 356-357. pp.

⁷⁰ BRISSAUD 25. p.

⁷¹ BART 85. p.

7. § A római jognak az ancien régime országában játszott szerepe is összetett képet mutatott. Egyrészt a római jog alapját képezte az írott jogi rendnek és *droit écrit*-ként szokásjogi formában nyert alkalmazást; másrészt a szokásjog országterületein – *raison écrite* alakjában – elsődleges jogforrási szereppel bírt.⁷²

A 17. század végén a bourgognei szokásjog magyarázatát adó, így erősen szokásjogi kötődésű PIERRE TAISAND (1644-1715) a szokásjog és az írott jog uralta területek elhatárolásán dolgozva már arra a megállapításra jutott, hogy a római jog – egyfajta univerzális logika szerepét betöltve – a szokásjog és a törvények felett helyezkedik el.⁷³ JEAN DOMAT (1625-1696) munkásságára válaszul TAISAND kijelentette, hogy a rómaiak joga – elsősorban igazságossága és méltányossága miatt – még mindig egész Európában uralkodik; számára a római jog az igazságossághoz és a méltányossághoz legközelebb álló jogként jelent meg.⁷⁴

A természetjogi felfogáshoz és az ésszerűség kritériumának megfelelő jog kidolgozásához közel került 17. századi szerző, DOMAT számára a római jog minden országterületre érvényes, minden időben alkalmazandó természeti jogi rendelkezéseket foglalt magában, és ezáltal *raison écrite*-ként értelmezhető. Úgy vélte, hogy a jogban az ésszerűség kritériumának kell győzedelmeskednie, így a római jog pusztán ezen igény tökéletes kifejeződésévé van, és lehet jelen a jogrendben. A jogot axiomatikus rendszerben vizsgáló DOMAT szerint a római jog uralma az írott jog országterületeire terjedt ki, azonban e jog a szokásjogi országterületeken is meghatározó, de legfeljebb kiegészítő szerephez jutott.⁷⁵

A 18. század első évtizedeinek szokásjogát magyarázó szerzők egyike JEAN BOUHIER (1673-1746) is úgy vélte, hogy a római jog a királyságban csak mint *raison écrite* köti a bírót, továbbá a közös francia jog fogalma alatt megjelenő általános elvek többsége a római jogból eredeztethető. BOUHIER nyíltan úgy érvelt, hogy a római jog – közvetett módon – a szokásjogi szabályok alapját képezi.⁷⁶

8. § A római jog szerepe az írott jog országaiban. Az írott jog országaiban a közös jog – mely tehát a kánonjog és a királyi jogalkotás hatáskörébe nem tartozó kérdésekben nyert alkalmazást – a római jog volt. A Loire völgyétől északra letelepedő frankok csupán szűk

⁷² BAUDELLOT 178. p.; CARBASSE 172. p.

⁷³ KLIMRATH 68. p.

⁷⁴ ARNAUD 1969. 77. p.

⁷⁵ Lásd különösen BAUDELLOT 58-59. pp.; OURLIAC – GAZZANIGA 158-159. pp.

⁷⁶ ARNAUD 1969. 84-85. pp.

körben alkalmaztak római jogi eredetű szabályokat, mert Róma csupán a hozzá földrajzi értelemben legközelebb eső, szomszédos területekkel alakított ki függőségi kapcsolatot.⁷⁷

A római jog a szokásjogok és a törvények hatálya alatt, a jogban alkalmazott egyetemes logika, az igazságosság és a méltányosság megjelenési formájaként – magyarázó- és másodlagos szabályként, vagy analógia útján – létezett.⁷⁸ A római jog ezen általános erejében jelent meg az írott jog országainak sajátos jogi jellege. A megkülönböztetés ennél azonban régebbre és mélyebbre nyúlik vissza. Az írott jog országterületei voltak azok a vidékek, ahol a római megszállás a legkorábban megtörtént és a legtovább fennállt, valamint ahol a római jog a legyőzött népek erkölcsébe – szomszédi viszonyok és kolóniák révén – a legmélyebben gyökeret eresztett, továbbá ahol később a lakosság a legkevésbé keveredett a barbár népekkel, végül ahol a római intézmények a magánjogi kapcsolatokban és a helyi szervezetben a Római Birodalom bukását követően továbbéltek.⁷⁹

Az írott jog és a szokásjog országterületeinek megkülönböztetése evidens.⁸⁰ A hatályában és terjedelmében csökkent jog *droit écrit*-ként Franciaország déli részének általános szokásjogát alkotta,⁸¹ melyben a joggyakorlat módosításokat vitt végbe.⁸²

Franciaország déli területein az írott jog országterületei nem képeztek egységes, azonos jogi rendelkezéseknek alávetett térséget.⁸³ Egyrészt az írott jog nem volt teljes mértékben azonosítható a római joggal; ha a déli tartományok romanizációja a 12-16. század között zajlott volna le, nem lett volna kérdéses a római jog teljes tisztaságában és egységében való átvételéről beszélni. Jelen esetben – Európa nagyobbik részéhez hasonlóan – egy, a középkori jogászok által átvett és többször átdolgozott római jogról beszélhetünk, mely az írott jog országaiban a király által eltúrt szokásjogként került alkalmazásra.⁸⁴ Sőt, a római jogot saját hatáskörében önállóan értelmező déli országterületek parlamentjei saját joggyakorlattal és az írott jogról alkotott, saját felfogással rendelkeztek.⁸⁵ Másrészt a délnyugati területeken érvényben maradt szokásjogi hagyományokat a 16. században írásba foglalták, s a jogászok és

⁷⁷ LOUBERS 245. p.

⁷⁸ Vö. GAUDEMET J. 1994. 570-571. pp.

⁷⁹ Vö. HAMZA 1999. 332. p.; KLIMRATH 68-69. pp.

⁸⁰ VIOLLET 19. p.

⁸¹ BROCHER 21. p.; STEIN 75. p.

⁸² Vö. GLASSON 4. 189-196. pp.

⁸³ BOYER 5-6. pp.

⁸⁴ DIDIER 22-30. pp.

⁸⁵ E tekintetben BRETONNIER megjegyzi, hogy ha a déli területek egy törvénynek lettek volna alárendelve, „minden egyes parlament, minden egyes bíróság, minden egyes bíró azt saját bölcsessége, hajlama és szeszélye szerint értelmezte volna”. BRETONNIER 102. p.

helyi jogértelmezők egymással versengve alkalmazták saját városuk vagy tartományuk szokásjogát az írott jog országaiban.⁸⁶

9. § Az írott jog országterületeinek jogi térképe. Az írott jog elsősorban a Loire folyó és Auvergne tartomány közötti képzeletbeli vonaltól délre eső területek közös jogaként jelent meg, azonban egyes, szokásjog által uralt országterületeken is kialakultak a *droit écrit* enklávéi. Valójában a monarchia déli területei is a szokásjog országainak minősültek azzal, hogy e területeken a római jog, mint írott szokásjog nyert alkalmazást.⁸⁷

Az írott jog országaiban a királyi- és az egyházi jogforrások, valamint a szokásjog valójában igen szűk körben érvényesültek; a római jog hatálya kiterjedt a szerződési- és az öröklési jog szabályainak meghatározására, valamint a dologi jog és a személyi jog szabályozására.⁸⁸ Ennek nyomán helytálló az a megállapítás, hogy a római jog az írott jog országterületei jogrendjének alapját képezte.⁸⁹

A bordeauxi parlament illetékességi területe az írott jog hatálya alá tartozott, Saintonge északi részének kivételével, ahol a helyi szokásjog csak a felek megállapodása vagy korábbi bírói ítélet alapján volt alkalmazható. Clermont-Souverain és Bergerac helyi szokásjogát III. EDWARD (1312-1377) 1368-ban foglalta kartába, és III. HENRIK (1574-1589) 1584-ben, IV. HENRIK (1589-1610) 1592-ben és XIII. LAJOS (1610-1643) 1610-ben erősítette meg. Franciaország baszk tartományait két különböző szokásjog szabályozta: a Bayonne-tól délre eső terület Labour *bailliage*, míg a Béarn és Navarra közötti enklávé Soule *vicomté* általános szokásjogának uralma alatt állt. A paui parlament illetékességi területén fekvő Basse-Navarre és Béarn saját szokásjoggal rendelkezett. A toulousei parlament illetékességi területe kiterjedt Guyenne jelentős részére, Gascogne területére, Foix *vicomté*-ra, Haut-Languedoc, Bas-Languedoc és Cévennes területére; e régi római tartományok területén a karták, a kiváltságok és a városi statútumok által módosított írott jog került alkalmazásra.⁹⁰ A dijoni parlament illetékességi területén Bresse, Bugey, Valromey, Gex, Savoie és Suisse tartományok szintén az írott jog országterületei voltak, melyek IV. HENRIK idején csatlakoztak Franciaországhoz; ennek során az uralkodó 1601-ben megerősítette szokásjogukat, valamint – hivatalos megerősítés juttatása nélkül – elrendelte összefoglalásukat és kiadásukat.⁹¹

⁸⁶ HALPÉRIN 1992. 23. p.

⁸⁷ OLIVIER-MARTIN 122. p.

⁸⁸ Lyon országterülete tekintetében lásd BOYER 15-30. pp.

⁸⁹ Egyes római jogi fogalmaknak és intézményeknek az írott jog országterületein való továbbéléséről lásd IMBERT 163-199. pp.; BAUDELLOT 182. p.

⁹⁰ DIDIER 5-11. pp.

⁹¹ KLIMRATH 70-73. pp.

A római jog győzelme azonban korántsem volt teljes. Bizonyos zárt területeken szokásjogi rendelkezések maradtak érvényben, melyek érvényét és hatályát nem vonták kétségbe, egyszerűen a bírósági eljárásban – tekintet nélkül esetleges római jogi eredetükre – mint hivatkozott szokásjogot kellett bizonyítani.⁹² A párizsi parlament illetékességi területén az alábbi írott jogi országterületek alakultak ki: egyrészt Lyon déli vidéke,⁹³ másrészt Auvergne felsőbb területe,⁹⁴ továbbá Brivadois országterülete annak ellenére, hogy a szokásjogi rendszer uralma alatt álló Langeac és Langhadois országterületek délebbre feküdtek. Saint-Germain-l’Herm területén egyidőben érvényesült az auvergnei általános szokásjog és az írott jog. Mindezen területeken az auvergnei általános szokásjog bizonyos rendelkezéseit elfogadták, és a helyi szokásjogok többsége többé-kevésbé módosította az írott jogot.⁹⁵ Végül Basse-Marche egy része, Bellac, Rançon és Champagnac várbirtokok is az írott jog uralma alatt álltak, annak ellenére, hogy egyes városok – így Dorat – a helyi szokásjog hatálya alá tartoztak.⁹⁶

10. § Írott jog a déli országterületeken: törvény vagy szokásjog? Vajon lehetséges-e annak kimondása, hogy a római jog – e területeken – törvény erejével bírt volna? Két fontos dokumentum adja meg a választ erre a kérdésre: III. HONORIUS pápa dekretálisa és SZÉP FÜLÖP *ordonnance*-a. Az 1219-ben kiadott *Super Specula dekretális* egyházi átok terhe mellett megtiltotta a római jog oktatását Párizsban.⁹⁷ SZÉP FÜLÖP – 1312. júliusában kiadott *ordonnance*-a – a pápa dekretálisának minden pontját megerősítve kimondta, hogy a monarchiát főképpen a szokásjog és a joggyakorlat, tehát nem az írott jog rendelkezései szabályozzák, továbbá megerősítette az említett pápai dekretális római jog oktatásával kapcsolatos rendelkezéseit. Nem tudható bizonyosan, hogy a francia királyság miért kérte a pápát a római jog oktatásának megtiltására, azonban a 13. századtól Párizsban a római jogot csak *privatim* lehetett oktatni, a hivatalos oktatási rendben nem szerepelhetett. 1579-ben a Blois-féle *ordonnance* szintén megismételte az előbbi tiltást, majd az 1679. áprilisi ediktum tette lehetővé ismételten a római jog oktatását.⁹⁸

Mindezek ellenére a 16. századig a római jog ereje nem volt kétséges, és annak a kérdése sem merült fel, hogy törvényi erővel rendelkezik-e vagy sem. Egy 1278. januárjában kiadott

⁹² OURLIAC – GAZZANIGA 135. p.

⁹³ Vö. GLASSON I. 57-58. pp.

⁹⁴ A római jognak e terület jogrendjére gyakorolt hatásáról lásd BOYER 40-47. pp.

⁹⁵ HILAIRE 1987. 553. p.

⁹⁶ KLIMRATH 69-70. pp.

⁹⁷ Vö. HAMZA 2003. 344. p.; RUSZOLY 51. p.

⁹⁸ BRISSAUD 154-155. pp.

ordonnance értelmében a szokásjog – saját országterületein – a római jog előtt alkalmazandó. A szokásjog és az írott jog közötti kapcsolatot többen fel kívánták tárni, így JEAN FAURE, aki *Commentaires sur les Institutes* című munkájában a különböző normákat – hatályuk szerint – az alábbi sorrendbe helyezte: helyi szokásjog, írott jog, e jog analógiája, a helyi szokásjog analógiája, általános hatályú szokásjog, szomszédos szokásjogok és Róma joga. PHILIPPE DE BEAUMANOIR (1247-1296) – a római jog fogalma alatt – egy olyan jogról beszélt, amely az egész francia királyságban ismert, és melyet közvetlenül a helyi szokásjog és a szomszédos bíróságok joggyakorlata után sorolt, azonban nyíltan nem mondta ki, hogy törvény erejével bírna. A 16. században a római jog az egyetemi oktatásban is visszanyerte korábbi dicsőségét, egyre nagyobb mértékben vonta uralma alá a bírói gyakorlatot, sőt a doktrína emberei is egyre teljesebb mértékben támaszkodtak e joganyagra.

Vajon a szokásjogok országterületeinek közös joga nem a római jog volt-e? Törvény erejével bírt-e azokban az esetekben, melyekre nézve a szokásjogok nem adtak megoldást? A római jog csupán olyan erővel rendelkezett, mint amilyenel az írott jog ekkor rendelkezett? A szokásjogok országaiban a római jog nem mint törvény nyert alkalmazást, csupán doktrinális hatállyal rendelkezett, azonban a szokásjogok kiadásában nagy szerephez jutottak a római jogi eredetre visszatekintő jogelvek.⁹⁹ GUY COQUILLE (1523-1603) szerint „...a római magánjog nem a mi közös [francia] jogunk és nem rendelkezik törvény erejével Franciaországban, de a római jogra hivatkozni lehet. A rómaiak által alkotott törvények csak abban az esetben hívhatók segítségül, ha a királyaink rendeletei és *ordonnance*-ai vagy az általános – nem írott – francia jog vagy a szokásjogaink megoldás nélkül hagynak minket...”.¹⁰⁰ PIERRE LIZET – a párizsi parlament elnökeként – a francia közös jog szempontjából elsődlegesnek tartotta a római jogot, míg kortársa, CHRISTOPHE DE THOU (1508-1582) – szintén a párizsi parlament elnökeként – a szokásjogot és a francia jogot tartotta a francia közös jog alapjának, és a római jogra csupán mint *raison écrite*-re hivatkozott.¹⁰¹

A 18. század első harmadában tevékenykedő CLAUDE DE FERRIÈRE (1639-1715) úgy foglalt állást, hogy a római jog e területeken nem a jogalkotó akaratából nyert alkalmazást, hanem azon okból, hogy a francia királyok ezt lehetővé tették.¹⁰² BARTHÉLÉMY-JOSEPH BRETONNIER (1656-1727) az előzőekben tárgyaltakhoz hasonló felfogásban nyilatkozott, és az 1708-ban kiadott értekezésében a LIZET-féle álláspontot – bizonyos fenntartásokkal –

⁹⁹ Vö. ESMEIN 1898. 718. p.

¹⁰⁰ Idézi BRISAUD 158. p.

¹⁰¹ GAZZANIGA 1996. 22. p.

¹⁰² FERRIÈRE 339. p.

osztotta. Bourgogne, Flandria és a Franche-Comté területén a római jogot az ítéletek többsége közös jognak ismerte el. Egyes szokásjogi országokban – Auvergne, Marche, Bourbonnais, Berry, Nivernais – a helyi szokásjogok hallgatása esetén a római jog és a párizsi szokásjog egymással való versengése volt megfigyelhető, annak ellenére, hogy a fontosabb jogterületeken – mint például a szerződésen – a római jog rendelkezései érvényesültek.¹⁰³

11. § A római jog szerepe a szokásjogok országaiban. A szokásjog országterületeinek jogászai az általában rövid és pontatlan szokásjogi rendelkezések hallgatása vagy bizonytalansága esetén a római jogi szabályok között keresték az adott kérdésre vonatkozó választ.¹⁰⁴ E gyakorlat nyomán a római jogi eredetű rendelkezések hiánypótló funkcióval bírtak, különösen azon esetekben, ha egy korábbi, elavult szokásjogi szabályt helyettesíteni vagy kiegészíteni volt szükséges. Egyes, elsősorban a szerződési jog területére eső római jogi elvek és intézmények már a 13. század szokásjogi gyűjteményeire is érzékelhető hatást gyakoroltak. Az elkövetkezendő századokban e római jogi technika térhódítása azonban már kézzel foghatóvá vált.¹⁰⁵

A római jogi eredetű rendelkezések tehát a szokásjog által uralt területeken is meghatározó szerephez jutottak:¹⁰⁶ egyrészt főként a szerződési jog általános kérdéseire vonatkozó szabályok alapját a szokásjog országaiban is római jogi rendelkezések képezték, másrészt abban az esetben, ha a szokásjog egy adott kérdésre nem kínált megoldást, a római jog adott szabályozást.¹⁰⁷ Tekintve, hogy a szokásjog lassan, a körülmények és a szükséghez képest alakult és fejlődött, hiányossága esetén a felmerült jogi problémára mindenképpen megoldást kellett találni. A szokásjogi országterület bírója nem tehetette meg, hogy egy elé tárt ügyben nem ítélt meg, hiszen az igazságszolgáltatás megtagadása bűncselekménynek minősült. E helyzetben a bíró számára két megoldás kínálkozott: ítélt meg a méltányosság és az igazságosság, vagy a helyi szokásjognál teljesebb, pozitív jogrend szabályai alapján. Az első megoldás a képlékenység előnyét nyújtotta a bíró számára, hiszen nem kötötték egy – túl merev – pozitív jogrend szabályai, és egy esetlegesen összetett ügyet rugalmas módon oldhatott meg. E megoldás DOMAT szerint szintén – még ha közvetett módon is – a római jog szabályainak alkalmazását jelentette, hiszen az igazságosság és a méltányosság elvét a római jog magában foglalta. A második megoldás az előbbi rugalmasság hiányát jelentette: a bíró –

¹⁰³ VAN KAN 98-100. pp.

¹⁰⁴ MÁDL 290-291. pp.

¹⁰⁵ OURLIAC – GAZZANIGA 131-132. pp.

¹⁰⁶ CARBASSE 176-177. pp.

¹⁰⁷ BAUDELLOT 182-184. pp.

a szokásjog hallgatása esetén – egy másik pozitív jogrend normájára hivatkozott. E megoldás erejét látszik alátámasztani, hogy XIV. LAJOS (1643-1715) uralkodása előtt elfogadott volt, hogy a szokásjog hallgatása esetén a bírónak kötelessége egy másik, pozitív jogrend normáit alkalmazni.¹⁰⁸

Természetesen felmerül a kérdés: a bírónak melyik másik pozitív jogrend szabályait kellett alkalmaznia? A válasz nem lehetett azonos a királyság minden egyes tartományában és a köztörténet minden egyes korszakában, így az egyes országterületek saját maguk alakították ki e kérdésre adott megoldásukat, mely az *ancien régime* végéig többszöri változáson esett át. Egyes országterületek gyakran egy szomszédos tartomány vagy éppen Párizs szokásjogát hívták segítségül;¹⁰⁹ ez utóbbi összetettebb és bonyolultabb volt, mint az országterületek saját szokásjogi rendszerei. Abban az esetben, ha a segítségül hívott szomszédos tartomány vagy a párizsi szokásjog sem tudott megfelelő megoldást nyújtani, a bíró leginkább az írott jog országai jogrendjének alapját képező római jogi eredetű szabályokat alkalmazta. Így az *ancien régime* időszaka alatt nem volt olyan szokásjogi rendszer, mely közvetlenül vagy közvetve ne keresett volna egy adott ügyre vonatkozó megoldást a római jog szabályai között annak érdekében, hogy saját jogrendjének hiányait pótolja.¹¹⁰

A jegyzők – funkciójuk megszilárdulásával – a római jog és az ezen alapuló joggyakorlat egyik legjelentősebb támaszaivá váltak; az általuk kibocsátott jogi dokumentumok – a 11. század végétől – egyre inkább római jogi jelleget öltöttek: például a Rajna partján fekvő Arles városában 1120-1130 körül jelentek meg az első adásvételi szerződést magukban foglaló jegyzői aktusok, melyekben római jogi szabályokra történő utalás fedezhető fel. A római jogi nyelvezet a 13. század közepéig szinte teljesen ismeretlen volt Toulouse – mint írott jog uralma alá tartozó terület – jogi szótárában. E korszakig a joglemondó (*renuntiations*) nyilatkozatok bármely formája csupán kivételesen szerepelt a jogi dokumentumokban, ezt követően azonban általánossá és elfogadottá vált: így Bourgogne területén 1240-ben, Flandriában 1244-ben, míg a párizsi szokásjogban 1252-ben jelentek meg először.¹¹¹ Ekkor már a királyság szinte összes tartományára erőteljes hatást gyakorolt a római jog: a Loire-tól északra eső területeken – elsősorban Bourgogne vidékein – a királyi hatalom által védelt

---

¹⁰⁸ LOUBERS 246. p.

¹⁰⁹ REULOS 1935/2. 798-799. pp.

¹¹⁰ BAUDELLOT 185. p.

¹¹¹ RIGAUDIÈRE 2001. 305. p.

szokásjog nyert alkalmazást,¹¹² azonban a helyi tisztviselők egyre inkább előszeretettel fordultak a római jogi szabályok tisztaságához.¹¹³

Délen a szokásjog csupán abban az esetben nyerhetett alkalmazást, ha egy jogi dokumentum – így például egy város jogkönyve – ezt kifejezetten lehetővé tette. E lehetőség útján kérték a városok az uralkodói hatalomtól szokásjoguk megerősítését, melyet a királyi biztosok csak abban az esetben engedélyeztek, ha a megerősíteni óhajtott szokásjogi rendelkezések nem sértették az írott jog vonatkozó szabályait. 1254-ben SZENT LAJOS (1226-1270) kijelentette, hogy a beaucairei királyi bíróság illetékességi területén (Gard megye) emberemlékezet óta a római jogot alkalmazzák. 1312-ben SZÉP FÜLÖP *ordonnance*-a értelmében a római jogot nem mint írott jogot, hanem a római eredetű joganyagnak a gyakorlatba való átültetése révén szokásjoggá vált szabályokat kellett alkalmazni.¹¹⁴ A római jog technikai tökéletessége¹¹⁵ és e tökéletesség nyomán jelen lévő doktrinális ereje jelentette a jog – szokásjogi országterületeken való – alkalmazásának valós okát.¹¹⁶ A francia királyi kancellária – kegyelmező levelek kiadása útján – gyakran avatkozott be egyes magánjogi esetekbe, különösen akkor, ha az egyik fél a bírósági eljárásban római jogi eredetű rendelkezésre hivatkozott.¹¹⁷ A szokásjogi gyűjteményekben a 13. századot követően megnyilvánuló római jogi térhódítás bizonyítja e jog doktrinális erejét: a szokásjogok kompilátorai gyakran utaltak római jogi kifejezésekre, e joganyag hatása elsősorban a végrendelezési jog, a szerződési jog és a bizonyítás szabályai területén maradt igazán meghatározó.¹¹⁸

A szokásjogok egyes országterületein a római jog elsősorban doktrinális hatása révén vált meghatározóvá. Elzász területén a római jog valóságos kiegészítő jogként élt, melyet a szokásjog hallgatása esetén hívtak segítségül.¹¹⁹ A szokásjog által uralt egyéb területeken, a római jog mint *raison écrite* jelent meg: törvényi erő nélkül, gyakran a szokásjogok hiányosságait kitöltve, megoldásként szolgált a joggyakorlat és a hozzá kapcsolódó doktrína

¹¹² OURLIAC – GAZZANIGA 76. p.

¹¹³ Lásd bővebben BART – PETITJEAN 6-36. pp.

¹¹⁴ CARBASSE 177. p.

¹¹⁵ Vö. BALÁS 81. p.; VARGA – SZÁJER 69. p.

¹¹⁶ ESMEIN 1898. 711. p.

¹¹⁷ A 14. század folyamán ilyen levelekben szólította fel a király a bírót az adott szerződés megsemmisítésére, ha a szerződésben rögzített vételár sértette a római jogból eredeztetett igazságosság elvét. OURLIAC – GAZZANIGA 133. p.

¹¹⁸ Így például a kiskorú gyámságát – mely a szokásjog előtt ismeretlen volt – szükség esetén a bíróságok rendelték el. A római jog még azokon a szokásjogi területeken is megjelent, ahol a szokásjog léte meghatározta a jogrend berendezkedését: így Normandiában, a hozomány elidegeníthetlensége már a 13. századtól megjelent. Bretagne területén a római jog hatása azonban korlátozottabb volt: így a jelzalogot nem szerződés keretében alapítottak, és ingatlant csak akkor lehetett záloggal terhelni, ha minden ingó vagyontárgy már zálog alatt volt. YVER 1976. 3-12. pp.

¹¹⁹ Lásd bővebben GANGHOFFER – LEVRESSE 21-31. pp.

számára.¹²⁰ A római jog és a kánonjog egyfajta jogegységesítő szerepet játszott a magánjog területén, és a fennálló jogi sokszínűség tekintetében az egységesítési folyamatban kiemelkedően fontos szerephez jutott.¹²¹

A római jog – mint *raison écrite* – az *ancien régime* idősza alatt új legitimitást kapott, azonban a pozitív jog erejével nem bírt. Így tehát a római jog úgy jelent meg, mint a római jogászok zsenialitása által felfedezett természetjogi eredetű elvek és törvények összessége, melyet – bizonyos módosításokkal – a középkori keresztény társadalmak alkalmaztak.¹²² A középkori francia monarchiában – a korabeli európai államokhoz hasonlóan – a szokásjogok és a királyi *ordonnance*-ok alkották a pozitív jog testét, azonban a hiányok pótlására a római jog – *raison écrite* formájában – jelent meg. A jogászok feladata volt e különböző jogforrások közötti összhang felkutatása.¹²³

---

¹²⁰ A római jogi eredetű családi jognak a szokás- és az írott jogi országterületeken játszott szerepéről lásd különösen POUURET 1996. 199-220. pp.

¹²¹ HALPÉRIN 1992. 24. p.

¹²² STEIN 83. p.

¹²³ GÉNY 13-14. pp.

II. FEJEZET**SZOKÁSJOGI GYŰJTEMÉNYEK SZEREPE A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK
MEGTEREMTÉSÉBEN**

12. § Általában. Az 1804. évi francia magánjogi kódex kiadását megelőző évszázadok halmozták fel azt a joganyagot és azon módszereket, amelyekhez a forradalom jogalkotói saját eredményeiket csatolva alapot teremtettek az első konzul által kinevezett négytagú bizottság számára a magánjogi kodifikáció sikeres megvalósításához. Ezen alap magában foglalta egyrészt a 15. század folyamán írásban rögzített, majd a 16. század folyamán reformált szokásjogi gyűjteményeket, másrészt az írott- és szokásjogi országterületeken egyaránt megjelent városi jogkönyveket és a tartományi parlamentek által kiadott ítéletgyűjteményeket, harmadrészt a *droit commun coutumier (droit commun français)*¹²⁴ felkutatásában meghatározó szerepet játszott 16-18. századi francia jogászok által teremtett doktrinális alapot, végül a francia jog egyetemi szintű oktatása nyomán kialakult módszereket és felfogásokat. A kodifikációt évszázadokon keresztül befolyásoló e tényezők által alkotott heterogén alapra – a forradalom magánjogi eredményeinek figyelembevételével – a törvénykönyv kidolgozói bátran támaszkodhattak és támaszkodtak is.

13. § A szokásjog tartalmának eredeti megállapítási formái. A kötelező szokásjog létezése és alkalmazása felvetette annak kérdését, hogy a francia jogrendben melyek a szokásjog érvényesülésének feltételei.¹²⁵ Szükség volt annak rögzítésére, hogy ki állapíthatja meg egy adott szokásjogi rendelkezés létezését, és ezzel igazolhatja annak érvényességét. A bíró nem várhatta meg a bizonyítást, hiszen neki hivatalból kellett kezdeményezni az előtte lévő ügyben a felek által hivatkozott szokásjog bizonyítását és érvényességének megállapítását.¹²⁶

A szokásjog a francia monarchia századaiban több forrásból is megismerhető volt: kezdetben – a 10. század folyamán megjelent – az egyes személyek közötti megállapodásokból (levelek, okmányok, jegyzőkönyvek), majd a 13. század folyamán kiadott szokásjogi- és ítéletgyűjteményekből. A helyi karták általában a király vagy a hűbérúr által egy városnak juttatott kiváltságokat, sőt bizonyos közjogi vonatkozású szokásjogokat, néhány esetben – így például Laon vagy Amiens tekintetében – bizonyos magánjogi vonatkozású szokásjogi rendelkezéseket tartalmaztak. A déli országterületeken a városi jogkönyvek

---

¹²⁴ Vö. HAMZA – FÖLDI 16. p.

¹²⁵ RIGAUDIÈRE 2001. 162-165, 282-283. pp.

¹²⁶ GÉNY 350-352. pp.

általában az adott városra vonatkozó közjogi-, büntetőjogi- és magánjogi tartalmú szokásjogi szabályokat foglalták egy testbe.¹²⁷

Mit tehetett a szokásjogot egy adott ügyben alkalmazó bíró, ha úgy vélte, hogy a szokásjog rossz vagy nem okszerű? A megsemmisítésre – főszabályként – nem volt jogosult. A probléma megoldása a király személyes beavatkozásában rejlett, aki megállapította az adott szokásjogról, hogy az okszerű vagy nem, továbbá a *raison* kritériumával ellentétes-e vagy sem.¹²⁸ A 13. század folyamán SZENT LAJOS – személyes közreműködéseként – e tekintetben számos és jelentős rendelkezést hozott: a méltányosság kritériumára hivatkozva több, irracionális és a közjó ellen irányuló szokásjogi rendelkezést semmisített meg. 1298-ban a király – a szokásjogok terén saját jogkörének fenntartása mellett – engedélyezte a parlamentnek, hogy – a király értesítése nélkül – megsemmisítse az okszerűtlennek tartott szokásjogi rendelkezést. A király kötelessége volt megőrizni és megőriztetni a szokásjogot.¹²⁹

Az ekként meghatározott szokásjog széles alkalmazási területtel bírt, hiszen egyaránt szabályozott közjogi- és magánjogi viszonyokat. A szokásjogok általában véve egy adott várúr által birtokolt területen születtek és e területre vonatkoztak; minden földesúr saját szokásjoggal – *consuetudines terrae* –, továbbá saját igazságszolgáltatással, súly- és mértékrendszerrel rendelkezett. A nagybirtokosok szerinti szokásjog azonban nem maradt fenn tartósan, hiszen a 12. század végétől – több országterületen, így Champagne, Normandia és Bretagne területén is – e szokásjogok egységesítésére (*usus et consuetudines Franciae*) irányuló tendenciák figyelhetők meg.¹³⁰

Az *unaquaque consuetudo suo loco clauditur* elve két követelményt foglalt magában. Egyrészt egy meghatározott területen csak egy szokásjogi rendszer érvényesülhetett:¹³¹ minden ingó és ingatlan, mely az adott földrajzi területen található, valamint minden magánjogi kapcsolat e szokásjogi rendszernek volt alávetve; másrészt egy szokásjogi rendelkezés – főszabályként – soha nem volt alkalmazható saját földrajzi területén kívül.

Az ekkor még alapvetően szóbeli úton továbbadott szokásjog pontos tartalmát kétség esetén bizonyítani kellett. A bíró mérlegelési jogköre e tekintetben meghatározó volt: megállapíthatta, hogy személyesen tudomása van arról, hogy a felek által hivatkozott

¹²⁷ Ilyen tartalmú városi jogkönyvvel rendelkezett Toulouse városa is, amelyet 1283-ban erősítettek meg. OLIVIER-MARTIN 115. p.

¹²⁸ A *potestas* és a *jurisdictio* a király jogkörébe tartozott, melyet az igazság érdekében gyakorolhatott. OURLIAC – GAZZANIGA 67. p.

¹²⁹ OLIVIER-MARTIN 113, 119, 352. pp.

¹³⁰ A trónbetöltésre és a korona átszállására, a piaci rendfenntartásra, az erdő- és folyófelügyeleti, a tengeri kereskedelemre alkalmazandó szabályokat is szokásjogi normák rögzítették. A bírósági eljárások szabályait székhely szerinti bírósági gyakorlat által kialakított szokásjog tartalmazta. CARBASSE 113-114. pp.

¹³¹ RIGAUDIÈRE 2001. 167. p.

szokásjogot már egy korábbi, hasonló esetben alkalmazták. Franciaországban a szokásjog bizonyítása leggyakrabban a több helyi lakos meghallgatását magában foglaló *enquêtes par turbes*¹³² elnevezésű eljárás keretében történt.¹³³ Az előzményeit a Karoling korszak egyszerű bírói processusában fellelő *enquêtes*¹³⁴ során a bíró – a döntés meghozatala során – nem volt kötve a helyi személyekből álló testület által szolgáltatott bizonyítékokhoz: a szolgáltatott tényekből megállapíthatta vagy elvethette az adott szokásjogi rendelkezés létezését.¹³⁵ A helyi bölcsékből álló testület¹³⁶ élére saját maguk szóvivőt választottak, aki a testület névében nyilatkozott;¹³⁷ az adott szokásjogi szabály tartalmára és létezésére vonatkozó kérdést a testülethez – és nem a testület egyes tagjához – kellett címezni; ennek nyomán a válasz is szükségszerűen kollektív volt, amelynek azonban nem kellett egységesnek lennie. Az országterületenként változó számú, általában 12-30 tagot magában foglaló testület tagjai leginkább jogászok, ügyvédek, vizsgálók, jegyzők voltak, akiket a bíró – e tisztség betöltésére – hivatalból nevezett ki. Abban az esetben, ha a tagok között a vizsgálat alá vont szokásjog létezésére, tartalmára vonatkozóan eltérő álláspont alakult ki, a bíró további más – korábban az eljárásban szerepet nem vállalt – személyek (ügyvédek, jogászok) meghallgatásához folyamodhatott, valamint a bíró a bíróság előtt megjelent tanácsosokkal konzultálhatott, vagy a szokásjogot jól ismerő kívülállót kérdezhetett meg.¹³⁸ A bourgesi szokásjog az eljárás elemeit az alábbiakban foglalta össze: „A bíró megbízza az országterület szokásjogát ismerő legidősebbeket, előadja számukra a megítélendő szokásjogot és tényeket, melyről nekik – egyikük útján – az igazat kell mondaniuk. A tagok együtt hozzák meg döntésüket, és visszatérésüket követően mindenki jelenlétében egyikük – ahogyan kívánják – kijelenti a szokásjogot. Az egyezségben megállapított szokásjog ezáltal bizonyítottnak tekintendő”.¹³⁹ A párizsi parlament 1270-ben elfogadott eljárási rendje is hasonló jelleggel fogalmazta meg az eljárás elemeit azzal az eltéréssel, hogy a parlament maga nevezte ki az eljárás lefolytatásával – a parlament pecsétje által – megbízott biztosokat. A szokásjog tartalmának bizonyítására felhívott személy – a tanúk álláspontjának ismertetése során – nem volt köteles kijelenteni,

¹³² Vö. ESMEIN 1898. 720-721. pp.; RUSZOLY 53, 133-134. pp.

¹³³ Az eljárás elemeit részletesen ismerteti POUURET 1998. 42-44. pp.

¹³⁴ POUURET 1990. 523. p.

¹³⁵ BRISSAUD 243-245. pp.

¹³⁶ Vö. GILISSEN 1990. 31. p.

¹³⁷ Vö. POUURET 1987. 73-74. pp.

¹³⁸ Így például a Châtelet *prévôt* – mint a király rendes bírója – fogadószobát tartott fenn a párizsi nemesség számára. OLIVIER-MARTIN 114. p.

¹³⁹ Idézi BRISSAUD 246. p.

hogy az adott szokásjog létezik-e, csupán az adott esettel összefüggésben kellett a szokásjog tartalmát megállapítania.¹⁴⁰

A szokásjogi gyűjtemények 16. századtól kezdődő kiadása haszontalanná tette az eljárást, így ehhez ezen időszakot követően csupán kivételes esetben folyamodtak: például a hivatalos kiadással nem rendelkező helyi szokások esetén, illetve ha az összefoglalt és kiadott szokásjog az adott kérdés tekintetében hallgatott, nem volt teljes vagy egyébként értelmezésre szorult. Az eljárást ritkán alkalmazták, mert veszélyeztette az írásba foglalt szokásjog erejét és tekintélyét, hiszen alkalmazásával lehetőség nyílt a szokásjogi gyűjteménybe foglalt szabály tartalma feletti vitára. A 16. századtól a szokásjog magyarázata a király egy külön bírói fóruma elé került: egy tanácsos az adott szokásjog illetékességi területéhez tartozó bírói fórumon megjelenve összehívta a helyi jogászokat, ügyvédeket és tisztviselőket, akik – a jog megállapítására vonatkozó – véleményüket az előbbi eljárással azonos módon a királyi tanácsos elé terjesztették. Az 1667. áprilisi *ordonnance* 13. címének 1. cikke eltörölte ezen eljárás alkalmazását, kivéve Flandria tekintetében, ahol a parlament nem vette nyilvántartásába e királyi rendelkezést, és így a korábbi gyakorlat sértetlen maradt. E rendelkezés egyébként a bizonyítási eljárást a közhivatali tanúsítvány intézményének létrehozásával helyettesítette, amelyet egy felsőbb bíró parancsára az adott szokásjogi országterület egy bírója – e terület ügyvédeinek és jogászainak véleménye ismeretében kibocsátott eredeti okiratként – adott ki.¹⁴¹

Megjegyzendő, korábban a király – a közjó képviselőjeként és az érintettekkel való konzultációt követően – személyesen is beavatkozhatott, majd a szóban forgó szokásjog tartalmáról írásban nyilatkozott. Így rögzítették 1246-ban – SZENT LAJOS uralkodása végén – az anjoui és a mainei szokásjogot, továbbá 1283-ban a toulousei cselédség viszonyaira vonatkozó jogi normákat. 1249-ben Alphonse grófja a thouarsi földbirtok nemeseinek szokásjogát szintén így pontosította, és erősítette meg a királlyal. Az uralkodói beavatkozások kiemelkedő jelentőséggel bírtak, hiszen előrevetítették a 15. századtól egyre markánsabban megjelenő egységesítő királyi akaratot.¹⁴²

14. § Szokásjogok kiadásának fontossága a jogfejlődés szempontjából. A szokásjogi gyűjtemények kiadása minden nép történetében fontos társadalomfejlődési korszakot jelölt.¹⁴³ A közös életviszonyok felismerésének fontosságán túl a jog egyfajta megerősödéseként

¹⁴⁰ GLASSON 4. 20-22. pp.

¹⁴¹ BRISSAUD 248. p.

¹⁴² VAN KAN 16. p.

¹⁴³ BENVENISTE 3. p.

jellemezhető: az írásban rögzített szokásjog ugyan a jog fejlődését késleltette, azonban ezáltal a jogalkalmazók számára felismerhetővé vált.¹⁴⁴ A szokásjogok *corpus*-ba foglalása – helyi szinten – e jogforrás sajátos földrajzi környezetéhez igazodott.¹⁴⁵

A bírák és a jogászok egyre gyakrabban foglalták írásba a szokásjogot annak érdekében, hogy tartalmát a jövőre nézve rögzítsék; e magánkezdeményezésű kiadások azonban kevés jogi erővel rendelkeztek.¹⁴⁶ E kiadások megfeleltek a szokásjogi fejlődés kezdeti szakaszának, mert egy olyan időpontban következtek be, amikor a szokásjog első ízben vált írásban rögzítetté. A kiadások általában a szokásjog átalakulásának első kifejeződéseként jelentek meg: a jog írásban vált rögzítetté. A szokásjogok magánkezdeményezésű kiadásai a köztörténet e korszakában bármikor megvalósulhattak, míg a hivatalos kiadások egy autoritás és egy fejlett közigazgatási rendszer létét feltételezték, mely kritérium a 15-16. századi francia monarchiában valósult meg teljes egészében.¹⁴⁷

15. § A szokásjogi gyűjtemény fogalma alatt egy jogász vagy királyi tisztviselő által készített, saját országterületének, vagy saját és szomszédos országterületének szokásjogát összefoglaló, általában nem koherens egységet képező munkát értünk,¹⁴⁸ melyet általában római jogi doktrínák és egyes szerzők személyes, a jogról alkotott elképzelései hatottak át.¹⁴⁹ A gyakran területi és személyi hatályukban is bizonytalan kezdeti összefoglalások magánjellegű munkaként jelentek meg, melyek a bírákat további bizonyítási eljárás lefolytatására kötelezték, megnövelve ezáltal a bírósági eljárás időtartamát és költségeit.¹⁵⁰ E kezdeti gyűjtemények tehát nem rendelkeztek hivatalos jelleggel, vagyis uralkodói jóváhagyással és megerősítéssel, ezáltal rendelkezései nem kötötték a bírót. Azonban ha a szokásjogi gyűjtemény egy, kiemelkedően elismert korabeli jogász munkájaként jelent meg, kivételesen nagy tekintélyre tehetett szert a jogalkalmazók körében.¹⁵¹

¹⁴⁴ MERCHERS 9. p.

¹⁴⁵ VANDERLINDEN 142. p.

¹⁴⁶ BRISSAUD 26. p.

¹⁴⁷ FILHOL 63-64. pp.

¹⁴⁸ Vö. ESMEIN 1898. 722-723. pp.

¹⁴⁹ Vö. GILISSEN 1982. 20. p.

¹⁵⁰ BRISSAUD 363. p.

¹⁵¹ A szokásjogi Franciaország térképe az egyes országterületek alapján: ÉSZAK-KELETI ORSZÁGTERÜLETEK: ÎLE-DE-FRANCE tekintetében az alábbi szokásjogi gyűjtemények: Prévôté de Paris, 1510, 1580; Mantes, 1556; Meulan, 1556; Bailliage de Senlis, 1539; PICARDIE tekintetében: Péronne, 1507, 1567; Ponthieu, 1494, 1495; Abbeville, 1507; Amiens, 1496, 1507, 1567, 1569; Boulenois, 1493, 1550; ARTOIS tekintetében: 67 helyi szokásjog összefoglalása 1509-1544 között; VERMANDOIS tekintetében: Laon et Chaumont, 1556; CHAMPAGNE tekintetében: Vitry, 1509; Troyes, 1494, 1496, 1509; Sens, 1495, 1555; Clermont, 1571; Bassigny, 1580; Bar, 1579; BRIE tekintetében: Meaux, 1509; Melun, 1494, 1506, 1560. ÉSZAKI ORSZÁGTERÜLETEK: LILLE tekintetében: 31 helyi szokásjog összefoglalása, 1565; Bourbourg, 1615; Cassel, 1613; Estaires, 1605; Bailleul, 1632; Bergues-Saint-Winox, 1617; Hainaut, 1483, 1534, 1619; Cambrai, 1574.

16. § A szokásjogi gyűjtemények kiadásának céljai és keretei. A király körül alakult ki Franciaország politikai- és közjogi egysége; a király maga – saját személyében – testesítette meg a nemzet egészét, ezáltal a király lehetett egyedül képes a jog egységét is megvalósítani. A francia királyság a 16. századra már tudatosan szervezte és támogatta a szokásjogi gyűjtemények kiadását.¹⁵²

A kiadás elsődleges céljai jól tükröződnek az 1454. évi *Montils-lès-Tours ordonnance*-ban.¹⁵³ Ezek az elvek a szokásjogi gyűjtemények 16-17. századi reformálására is igaznak bizonyultak, egyben olyan fejlődést biztosítva a szokásjognak, amely megvalósította a szokásjog szigorúan helyi szintű egységét, és ezáltal a magánjogi egység megteremtésének irányába hatott.¹⁵⁴ A szokásjogi kiadások elsősorban a *bailliage*-ok szintjén, az érdekeltek óhaja és a királyi akarat együttes eredményeként valósultak meg.¹⁵⁵ A kiadásban részt vevők számos helyről és érdekekkel érkeztek, így a három rend gyűlései, az igazságszolgáltatás emberei, a királyi tisztviselők és biztosok érdekei eltértek egymástól. Az *ancien régime* társadalmának funkcionális keretét adó, a három rend tagjai által alkotott tartományi gyűlések – a jog szempontjából – kettős szereppel bírtak.¹⁵⁶ egyrészt az *enquêtes par turbes* eljárás révén a szokásjog bizonyításának testületeiként, másrészt a jog alkalmazásának fórumaiként

---

KELETI ORSZÁGTERÜLETEK: LUXEMBOURG tekintetében: Luxembourg, 1623; Thionville, 1661; Bouillon, 1628; Sedan, 1568; Metz, 1552, 1569, 1613, 1677; Toul, 1746; Verdun, 1746; LOTHARINGIA tekintetében: Lotharingia általános szokásjoga, 1594; Nancy, 1594; Marsal, 1677; Epinal, 1605; BOURGOGNE tekintetében: Duché, 1459, 1575; Comté, 1459. NYUGATI ORSZÁGTERÜLETEK: NORMANDIA tekintetében: 20 helyi szokásjog összefoglalása, 1583; Eu, 1580; Bretagne, 15 helyi szokásjog összefoglalása, 1539, 1580. KÖZÉPSŐ ORSZÁGTERÜLETEK: ORLÉANS tekintetében: Montargis-Lorris, 1531; Orléans, 1509, 1583; Chartres, 1508; Dreux, 1508; Perche-Gouet, 1508; Grand Perche, 1558; Blois, 1523; Touraine, 22 helyi szokásjog összefoglalása, 1507, 1559; Maine, 1508; Anjou, 1571; Auxerre, 1507, 1561; Nivernais, 1490, 1534. DÉLI ORSZÁGTERÜLETEK: Berry, 13 helyi szokásjog összefoglalása, 1539; Bourbounnais, 1494, 1521; Auvergne, 1510; Haute-Marche, 1521; Poitou, 1514, 1559; La Rochelle, 1514; Saintonge, 1520; Angoumois, 1514. AZ ÍROTT JOG ORSZÁGÁNAK TERÜLETEI: Bordeaux, 1520; Marsan, 1604; Acs, 1514; Saint-Sever, 1514; Bayonne, 1514; Labour, 1514; Sole, 1520; Béarn, 1551. EGYÉB TERÜLETEK: Châteauneuf en Thimerais, 1552; Bréan, 1551; Montfort, 1556; Étampes, 1556; Guines, 1567; Messin, 1552, 1569; Normandia általános szokásjoga, 1577, 1600; Normandia helyi szokásjogai, 1586; Rouen, 1583; Calais, 1583; Pays Rocinquis, 1583; Chauny, 1614; Châteaumeillant, 1648; Aleu, 1669; Richebourg-Saint-Vaast, 1669; Bapaume, 1670; Richebourgq-l'Advoyé, 1670; Bigorre, 1768; Barége, 1768; Courtrai, 1557; Saulty, 1561; Gand, 1563; Ninove, 1563; Namur, 1564; Salle de Lille, 1565; Ham, 1570; Angle, 1586; Binch, 1589; Nyelles-lès-Boulenois, 1601; Estaires, 1605; Aleu, 1611; Ostende, 1611; Nivelles, 1611; Furne, 1615; Oudenarde, 1615; Nieuport, 1616; Orchies, 1617; Bergues-Saint-Winox, 1617; Alost, 1618; Waes, 1618; Poperingue, 1620; Rousseleare, 1624; Gorgue, 1626; Hesdin, 1627; Douai, 1627; Termonde, 1628, 1629; Bouchaute, 1630; Saint-Pol, 1631; Bailleul, 1632; Bruges, 1667; Baren, 1579; Bassigny, 1580; Saint-Mihiel, 1598; Gorze, 1624, 1627; Marsal, 1624, 1627. OLIVIER-MARTIN 116. p.; BRISSAUD 370-371. pp.; OURLIAC – GAZZANIGA 83, 148-149, 153, 159. pp.; KLIMRATH 7-30. pp.

¹⁵² HALPÉRIN 1992. 37. p.

¹⁵³ CARBASSE 95-96. pp.; ROULAND 554-555. pp.

¹⁵⁴ YVER 1986. 20-21. pp.; FILHOL 67. p.

¹⁵⁵ RIGAUDIÈRE 2001. 294. p.

¹⁵⁶ Vö. KRYNEN 1984. 186-194. pp.

működtek.¹⁵⁷ A szokásjogok kiadásában a jogászok játszották a legfontosabb szerepet, hiszen ők ismerték a legalaposabban az adott terület jogát, továbbá az országterület állami- és egyházi előkelőinek tanácsadóiként az egyes érdekeket is megfelelően tudták érvényesíteni. A biztosok a király képviselőiként mindig visszavonható megbízás alapján kapták e tisztségüket. A parlament tagjai közül egy elnök, két biztos, egy királyi ügyvéd és egy királyi tanácsos került kinevezésre; királyi emberek elnökölték a szokásjogi kiadásokat megvalósító gyűlés üléseit, döntöttek a rendek közötti konfliktusokban és megegyezésre törekedtek a vitatott cikkek tartalmáról. A jog alapját illetően nem rendelkeztek közvetlen beavatkozási felhatalmazással, de személyes tekintélyük révén tényleges és gyakran vitatott mértékű befolyással bírtak.¹⁵⁸ A király tisztviselői az uralkodói érdekek rendekkel szembeni védelme okán avatkoztak be az adott gyűlés ülésein.¹⁵⁹ A kiadást célzó gyűléseket általában előkészítő jellegű – a jogászok és a három rend képviselői részvételével megtartott – ülések előzték meg, melyek során a szóbeli szokásjogi rendelkezéseket egy szövegtestbe rendezték, vagy egy korábbi kiadás szövegét az időközbeni változásokhoz igazították. Az elfogadott cikkeket a biztosok állapították meg; a vitatott cikkek – tartalmuk pontosítása végett – a párizsi parlament elé kerültek. Az új szokásjog kihirdetésre és az illetékes parlament általi nyilvántartásba vételre került, melynek nyomán a szokásjog kötelező erőt kapott, és kikényszeríthetővé vált.¹⁶⁰

17. § A szokásjogi összefoglalások logikája. Az első szokásjogi összefoglalások a 13. században akkor jelentek meg, amikor – a hűbérurak szokásjogi rendszerén túl – egy általános szokásjogi rendszer alapelvei először kezdtek formálódni és rögzülni. A szokásjogi összefoglalások folyamatában két szakasz határolható el: egyrészt az első kiadások az alkalmazott szokásjogi rendelkezések kezdetleges összefoglalásának tekinthetők, másrészt a második kiadások – vagyis általában a korábbi gyűjtemények reform-kiadásai – alapos római- és kánonjogi ismeretekkel, valamint széleskörű joggyakorlati tapasztalatokkal rendelkező jogászok, törvénytudósok és királyi tisztviselők irányítása alatt valósultak meg.¹⁶¹ A második kiadás során tiszteletben tartották a *droit commun français* már korábban kimunkált elveit, azonban a római jog az első összefoglalásokban játszott szerepénél lényegesen nagyobb

¹⁵⁷ Az *ancien régime* korának tartományi parlamentjei elsősorban bírói funkciót töltöttek be; a királyi akarat soha nem ismerte el közjogi hatalmuk alapját. A királyi tisztviselők beavatkozásai nyomán e testületek az uralkodó hatalmát kiegyensúlyozni hivatva a francia nép történeti képviselőinek tekintették magukat. E tárgykörrel bővebben lásd MORABITO 52. p.

¹⁵⁸ Vö. LAVERGNÉE 352-353. pp.

¹⁵⁹ GILISSEN 1962/1. 46-47. pp.

¹⁶⁰ FILHOL 71-72. pp.; STEIN 110. p.

¹⁶¹ VIGIÉ 31. p.

szerephez jutottak. CHARLES LOUIS DE SECONDAT MONTESQUIEU (1689-1755) nagy korszaknak nevezi ezt az időszakot, vagyis amikor VII. KÁROLY (1422-1461) és utódai a királyság egész területén írásba foglalták a helyi szokásjogi rendelkezéseket, és egyben előírták a jogösszefoglalás során követendő eljárást. Az így összefoglalt szokásjog írásbeli jellegét kapott, általánosan kötelezővé vált és a király pecsétje által – hivatalos – megerősítést nyert.¹⁶²

A szokásjogi összefoglalás második szakaszában – vagyis a reformálás során – a korábbi gyűjtemények számos változáson mentek keresztül: egyrészt a legújabb joggyakorlattal ellentétes korábbi rendelkezéseket hatályon kívül helyezték, másrészt az újabb bírói döntések révén megalkotott normákat a korábbi *corpus*-ba illesztették. A reform eredményeként a szokásjog tartalma a római jogi eredetű szabályok szellemiségéhez közeledett,¹⁶³ továbbá a korabeli jogászok bölcsességét magában foglaló szokásjogi gyűjtemények a *droit commun français* újfajta „nemzeti” karakterét kristályosították ki: a 16. századdal véget érő reform nyomán életre hívott szokásjogi gyűjtemények – néhány kivételtől eltekintve – az egységes magánjogi kódex 1804. évi hatályba lépéséig érvényben maradtak.¹⁶⁴

18. § A szokásjogok írásba foglalásának legfőbb formái. A *kiadás* a joganyagot leginkább valóságosan tükröző, többé-kevésbé elvont módon fogalmazott, az egyes rendelkezéseket egymás mellé helyező, egyszerű, de viszonylag ritkán alkalmazott összefoglalási mód, amely minden, a pontosságra és a világosságra való törekvést mellőzött, és nem követte a korábban kialakult jogi nyelvezetet. A szerzőket nem vezérelte az egységes jogrend követésének szándéka, az egyes rendelkezéseket pusztán – az osztályozás szándéka nélkül – egyszerűen egymás mellé helyezték. E kezdetleges kiadások gyakran utaltak a szerzők által használt forrásokra, bírói ítéletekre, ügyvédek egyes perekben tett nyilatkozataira, valamint a szokásjogot megállapító eljárások eredményeire. A *kodifikáció* már egy meghatározott rend és szisztematikus módszer szerint, a jog egy ágához tartozó minden jogi rendelkezés osztályozását célozta; többnyire a jogalkotók munkájának eredményeként megjelent ilyen jellegű gyűjtemények egy adott országterület minden jogforrását – ideértve a törvényeket és a szokásjogokat is – egységbe kívánták helyezni. A *szokásjogok egységesítésének* igénye a

---

¹⁶² MONTESQUIEU 801. p.

¹⁶³ VIGIÉ 32. p.

¹⁶⁴ PORTALIS 1844/1. 32. p.

szokásjogok kiadása révén a szigorúan helyi szabályok alkalmazásának elhagyását jelentette, a szélesebb földrajzi területen érvényesülő szabályok megtartása érdekében.¹⁶⁵

19. § 13. század: az első szokásjogi gyűjtemények Normandia¹⁶⁶ területéhez kapcsolódtak. Ennek kézenfekvő oka, hogy politikai értelemben e térség – az ország legstabilabb területeként – állandó bírósági rendszerrel bírt.¹⁶⁷ A *Très ancien Coutumier de Normandie* néven – először latinul, majd néhány évvel később francia nyelven is – megjelent rövid szokásjogi gyűjtemény két részből állt: az első 1199-ben, míg a második rész 1220-ban jelent meg.¹⁶⁸ MAUCAËL teológus által *Summa de legibus Normannie in curia laicali* címmel 1250 körül, latin nyelven készített munka a szokásjog által szabályozott viszonyok csaknem teljes egészét összefoglalta.¹⁶⁹ A munka fontosságát az is híven mutatja, hogy a normandiai szokásjog 16. századi hivatalos összefoglalásáig a bíróságok alkalmazták.¹⁷⁰ E folyamatba illeszkedtek az 1204-ben Montpellier és az 1283-ban Barcelona szokásjogának írásba foglalását megvalósító – magánjellegű kezdeményezésként létrejött – jogösszefoglaló munkák, mely utóbbinak hivatalos összefoglalása és közzététele csak a 16. században valósult meg.¹⁷¹

1213-ben FÜLÖP ÁGOST (1180-1223) GUILLAUME DES ROCHES-t (?-1222) a Touraine, Maine és Anjou országterületén alkalmazott középkori magánjog összefoglalásával bízta meg. Ugyanebben az évben a champagnei királyi bíróság egy öröklési jogi perben az összefoglalt joganyagra, mint *consuetudo antiqua et per jus approbata in regno Franciae* hivatkozott, majd 1224-ben e jog már mint Champagne országterületének szokásjoga jelent meg. 1284-ben adták ki MANALES normand jogász által latin nyelven írt, majd később franciára is lefordított normandiai szokásjogi gyűjteményét, amely csak 1583-ban az *États de Blois* döntése alapján vált hivatalossá.¹⁷²

¹⁶⁵ GILISSEN 1962/1. 38-39, 40-43. pp.

¹⁶⁶ Normandia története 1066-tól összekapcsolódott Anglia históriájával, hiszen a PLANTAGENËT állam központja volt 1204-ig, a francia befolyás megjelenéséig. A hercegség közigazgatása fejlettebb és jobban szervezett volt ekkor mint a királyságé. A herceg saját államában a szuverenitásból eredő jogokat gyakorolva a bírósága által igazságszolgáltatási felségjogait is érvényesítette. A szokásjoggal kapcsolatban elé terjesztett keresetekben is döntött. OURLIAC – GAZZANIGA 103. p.

¹⁶⁷ BESNIER 703. p.; CARBASSE 121. p.

¹⁶⁸ VIOLLET 192. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 289. p.

¹⁶⁹ YVER 1976. 12-26. pp.

¹⁷⁰ OLIVIER-MARTIN 116. p.

¹⁷¹ Vö. ASSIER-ANDRIEU 205-206. pp.; BART 86. p.

¹⁷² PICARD 47. p.

Az 1253 körül SZENT LAJOS bizalmasa PIERRE DE FONTAINES lovag által kiadott és *Conseil à un ami*¹⁷³ címmel megjelent, Vermandois térség¹⁷⁴ – Laon, Saint-Quentin és Péronne tartomány, ahol a szerző az 1250-es években közigazgatási és bírói királyi tisztviselőként¹⁷⁵ működött – szokásjogát összefoglaló munka az 1220-1230 között francia nyelvre lefordított justinianusi kódex rendelkezéseire, valamint a korábbi bírói gyakorlat – szerző által kiemelkedően fontosnak tartott – döntvényeire vonatkozó utalásokat tartalmazott.¹⁷⁶ FONTAINES – szándéka szerint – azon bírácnak kívánt e munka révén segítséget nyújtani, akik – egy adott ügy tekintetében bizonytalan tartalmú szokásjogi rendelkezés esetén – nem tudták megállapítani az alkalmazandó rendelkezést.¹⁷⁷ A munka a római jog egyre növekvő befolyását mutatta,¹⁷⁸ mely hatás méginkább tiszta megnyilvánulásának tekinthető az ismeretlen szerzőtől¹⁷⁹ származó *Livre de Justice et de Plet* címmel az orléansi szokásjoggal foglalkozó munka megjelenése.¹⁸⁰ A szerző kánon- és római jogi szövegeket – francia nyelvű fordításuk alapján – másolt, valamint PAULUS és ULPIANUS megállapításait¹⁸¹ saját kora és országterülete meghatározó bírácival – JEAN DE BEAUMONT (?-1256) vagy GEFFROY DE LA CHAPELLE – mondatta ki.¹⁸² A 342 cikkeből álló mű 195 cikke római jogi szabályok egyszerű és közvetlen átvétele. E nyilvánvaló tény ellenére mindenképpen értékes munkának tekinthetjük, mert kifejezett utalásokat tartalmazott az orléansi szokásjogi szabályokra, továbbá a közjog, a joggyakorlat, a bírósági eljárás, a fondorlat, a félelem, a kiskorúság, a szolgaság, a mezsgyeigazítás, az osztály, az egyes szerződések, a végrendelet, a rokonság, a hűbértartok és a büntetőjog egyes kérdéseivel foglalkozott, egyben római jogi, kánonjogi és szokásjogi rendelkezésekre való széleskörű hivatkozással.¹⁸³

¹⁷³ ESMEIN 1898. 723-724. pp.

¹⁷⁴ VIOLLET 193-195. pp.

¹⁷⁵ RIGAUDIÈRE 2001. 288. p.

¹⁷⁶ BRISSAUD 282-283. pp.

¹⁷⁷ OURLIAC – GAZZANIGA 99. p.

¹⁷⁸ LÉVY 1976. 12. p.

¹⁷⁹ Az 1259 körül megjelent orléansi szokásjogot magában foglaló munka szerzője feltételezhetően egy joghallgató diák volt, aki az egyetemi kurzusokon készített jegyzeteit római jogi szabályokkal és a helyi szokásjog gyakorlatának legfontosabb példáival egészítette ki. Ellentmondani látszik ezen elképzelésnek, hogy az orléansi egyetemen francia jogot csupán a 14. századtól oktattak. Valószínűbb, hogy a munka PIERRE DE FONTAINES egyik tisztviselőtársának – PHILIPPE DE RÉMY (?-1262 [?1266]), Anjou *bailli* királyi tisztviselőjének – nevéhez kapcsolható. BRISSAUD 284. p.

¹⁸⁰ VIOLLET 195-197. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 290. p.

¹⁸¹ ESMEIN 1898. 724-725. pp.

¹⁸² POUDRET 1987. 74-75. pp.

¹⁸³ OLIVIER-MARTIN 117. p.

Az 1270 körül *Établissement de Saint-Louis* néven¹⁸⁴ – ismeretlen szerző által, jóváhagyás végett a király elé terjesztett magánjellelű munkaként¹⁸⁵ – megjelent összefoglalás SZENT LAJOS két *ordonnance*-án túl, az első részében Anjou és Touraine országterületek 1246 körüli szokásjogi szabályait – előre meghatározott rendbe illesztés igénye nélkül, római- és kánonjogi idézetekkel kísérve¹⁸⁶ – tárgyalta, különösen kiemelkedő teret juttatva az ajándékozás, az özvegyi eltartás, az öröklési jog, a bűncselekmények, az osztály, a hűbérbirtok, a jogról való lemondás, a párbaj, az öngyilkosság és a házastársak közötti ajándékozás szabályainak. A munka második része Orléans 1260 körüli szokásjogát tartalmazta, római- és kánonjogi rendelkezések egyszerű kivonatának beépítésével. A szokásjogi szabályokat bizonyos mértékben római jogi rendelkezésekkel alátámasztó, kiemelkedő hatású munka távolabbi tartományok – Bretagne, Poitou, Champagne, Beauvaisis, Artois, Hainaut – szokásjogi rendszerére is jelentős befolyást gyakorolt.¹⁸⁷

Az 1280 körül *Les Coutumes de Clermont en Beauvaisis* címmel megjelent összefoglalás a köznemességhez tartozó PHILIPPE DE BEAUMANOIR¹⁸⁸ munkája, mely egyszerre tekinthető szokásjogi összefoglalásnak és magyarázatnak. A szerző a bevezető részben kifejtette, hogy munkája forrásául Clermont országterületén kiadott ítéleteket, a szomszédos területek bírái által megállapított világos és tiszta szokásjogi szabályokat, és végül a francia királyság egészének közös jogát – vagyis általa megnevezve a római jogot – használta.¹⁸⁹ A római- és kánonjogi rendelkezéseket munkájába illesztő¹⁹⁰ BEAUMANOIR a római jogra¹⁹¹ nem a déli

¹⁸⁴ Az *établissement* kifejezés a 13. században a királyi *ordonnance*-ok megjelölésére is szolgált, így sokáig – többek között DU CANGE, LAURIÈRE, BEUGNOT is – úgy vélték, hogy e szokásjogi gyűjtemény SZENT LAJOS *ordonnance*-ainak hivatalos kiadása. Elfogadták, hogy SZENT LAJOS e kódexet 1270-ben – Tunisz elleni hadjáratát megelőzően – hirdette ki; úgy vélték, hogy az összefoglalás a királyság teljes területén való alkalmazás céljából készült. MONTESQUIEU, PARDESSUS és KLIMRATH azonban bizonyították, hogy egy magánjellelű munkáról van szó, melyet azzal támasztottak alá, hogy az összefoglalás formai tekintetben nem felelt meg a korabeli *ordonnance*-ok formai félépítési szokásainak. BRISSAUD 285. p. Teljesen biztosnak tekinthető, hogy a munka 1283 előtti évekre datálható, melyet egy eredetiben megmaradt kézirat támaszt alá. PICARD 48. p.

¹⁸⁵ RIGAUDIÈRE 2001. 290. p.

¹⁸⁶ ESMEIN 1898. 725-726. pp.

¹⁸⁷ BENVENISTE 3. p.; VIOLLET 197-198. pp.

¹⁸⁸ A fiatalágát Angliában töltött szerző apja nyomására jogi tanulmányokat folytatott. Kezdetben Clermont grófjának tisztviseelője SZENT LAJOS hatodik fiának RÓBERT-nek a szolgálatában állt 1279 májusa és 1282 májusa között; ezt követően királyi szolgálatba lépett. 1284. novembere és 1288. februárja között mint Poitou *sénéchal*-ja, majd 1289-ben SZÉP FÜLÖP Rómába küldte koronázási ügyekben. 1292-ben Touraine, 1293-1296 között Senlis *bailli* tisztségét töltötte be. OLIVIER-MARTIN 117. p.; RUSZOLY 54. p.

¹⁸⁹ MÁDL 297. p.; STEIN 89-90. pp.

¹⁹⁰ BEAUMANOIR 70 fejezetből álló munkája az alábbi kérdéseket vizsgálta: *bailli*-k hatásköre, bírósági eljárás, végrendeletek, öröklési jog, gyámság, ingók, ingatlanok, feudális jogok, bűncselekmények, megállapodások, bizonyítékok, bírák, kezesség, jogok átruházása, hűbérlevél, hűbérbirtok, templomok őrzése, kereset, hitelezők érdekei, fondorlat, háborúk, határidők, bírák visszautasítása, ítéletek, uzsora, adományozás. BRISSAUD 287. p.

¹⁹¹ Vö. BORDIER 376-384. pp.; CARBASSE 121-122. pp.

országterületek szokásjogaként, hanem a monarchia *droit commun*-jeként tekintett.¹⁹² Munkája elsősorban szülőföldje – Beauvaisis országterület – szokásjogára hivatkozott,¹⁹³ azonban e szokásjogi rendszer bizonyos elemeit párhuzamba állította, és az így kidolgozott rendelkezéseket Normandia, Artois, Vermandois és Champagne szokásjogi rendszerével, valamint a párizsi parlament bírói gyakorlatával vetette össze.¹⁹⁴ BEAUMANOIR – megértve kora jogásztársadalmának kihívásait – a szokásjogot idealista és keresztény módon értelmezte, és pontos, gyakorlati tanácsokkal látta el azt.¹⁹⁵

E sorba illeszkedik a *Coutumier d'Artois* címmel megjelent, Artois országterület 1283-1302 közötti szokásjogát összefoglaló munka, amely azonban korántsem tekinthető ismeretlen – valószínűleg ügyvéd vagy *bailli* tisztségű – szerzője saját művének, hiszen hosszú idézeteket tartalmaz PIERRE DE FONTAINES munkájából, valamint kánon- és római jogi szabályokból.¹⁹⁶

20. § 14. századi szokásjogi összefoglalások. A 14. század első harmadában – 1312-1325 között – készült *Très ancienne coutume de Bretagne*¹⁹⁷ című, 355 cikkből álló szokásjogi gyűjtemény a breton szokásjog mellett, római- és kánonjogi szabályokat is tartalmazott, valamint szerkesztésének rendszerén az *Établissement de Saint-Louis* kifejezett hatása is kimutatható.¹⁹⁸

Anjou és Maine tartományok 13. századig visszavezethető szokásjogát a *Compilatio de usibus et consuetudinibus Andegavie* elnevezésű összefoglalás¹⁹⁹ tartalmazta, melynek kiadási ideje nehezen meghatározható. A 14. században két hivatalos kiadást és egy módszertani feldolgozást is megért összefoglalás híven követte az *Établissement de Saint-Louis* szerkezetét.²⁰⁰

¹⁹² E jog – a *ius commune* – képezte a jogászok számára a jog egységesítésének alapját az Ibériai-félszigettől a balti országokig, Itália déli területeitől Skandináviáig. SCHULZE 1992. 29. p.

¹⁹³ RIGAUDIÈRE 2001. 291. p.

¹⁹⁴ A szervezett jogi tanulmányokat nem folytató BEAUMANOIR tekinthető az első francia törvénytudósnak: tudománya és joghoz való közelítése nagy jártasságot mutatott. Kiválóan ismerte Beauvaisis szokásjogát, gyakran tett utalásokat a szokásjogi döntésekre, még az egyház ellenében is a királyi hatáskört és érdekeket védte. Megfontoltan használta a római jog szabályait; soha nem fordította azokat szó szerint, csupán a Digestában való helyüket jelölte meg. Az átvételek ritkák és tiszták, főleg a szerződési jog és az eljárási jog körében fordultak elő. OURLIAC – GAZZANIGA 101. p.; PICARD 51-52. pp.

¹⁹⁵ VAN KAN 7-8. pp.

¹⁹⁶ A 13-14. századi e szokásjogi gyűjteményekben a kiskorú vétkességen alapuló felelősségének szabályaira vonatkozóan lásd PORTEAU-BITKER – TALAZAC-LAURENT 527-547. pp.; BRISSAUD 283-284. pp.; OURLIAC – GAZZANIGA 105. p.; PICARD 52. p.

¹⁹⁷ ESMEIN 1898. 732-734. pp.; RUSZOLY 54. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 291. p.

¹⁹⁸ Vö. DELATOUCHE 758-759. pp.

¹⁹⁹ VIOLLET 200. p.

²⁰⁰ BRISSAUD 289-290. pp.

Marmande országterület szokásjogának kezdetleges összefoglalása OROSZLÁNSZIVŰ RICHÁRD (angol király: 1189-1199, normandiai herceg és anjoui gróf: 1189-1199) nevéhez kapcsolódik az 1182. évben, mely ezen országterület szokásjogi gyűjteménye 1340-ben megvalósult hivatalos kiadásának alapjául szolgált. A munka 381 cikkéből 86 cikk támaszkodott a korábbi gyűjtemény szabályanyagára.²⁰¹ A gyűjtemény jogéletben betöltött kiemelkedő fontosságát mutatja, hogy az 1289-ben kiadott Caumont város jogkönyve 261 cikkéből e gyűjtemény 221 cikkét maradéktalanul vette át, valamint Gontaud város jogkönyvének 209 cikkéből 183 cikk szintén e gyűjtemény rendelkezésein alapult. Marmande példája modellezi a dél-nyugati térségek 12-13. századi jog történetét: 1182-ben OROSZLÁNSZIVŰ RICHÁRD által uralt város 1196-ban a toulousei gróf uralma alá került, aki teljes közömbösséget mutatott a szokásjoggal szemben. 1219-ben maga a város e vidék egyik legvéresebb háborúját élte át: a későbbi VIII. LAJOS (1223-1226) seregei által segített AMAURY DE MONTFORT uralma alá vetette a várost, és a szokásjogi gyűjtemény összes példányát megsemmisítette. 1249-ben ALFONSE DE POITHIER uralma alá jutott, aki szintén nem mutatott hajlandóságot a szokásjog visszavételére; halálával a város francia területté vált, azonban az 1279. évi amiensi szerződés alapján Angliához került. 1294-ben lázadás tört ki, melynek következtében 1303-ig francia kézen maradt, majd III. EDWARD uralma alá került. Véglegesen 1327-ben került a francia király uralma alá, és az uralkodónak biztosított hadi támogatásnak köszönhetően e terület lakosai 1340-ben nyerték el szokásjoguk – király általi, ünnepélyes formában történt – megerősítését.²⁰²

A királyság északi területein a 14. század első felében Artois és Picardie országterületek, majd a 15. század folyamán Lille szokásjogát foglalták össze. Az 1395. év végén elhunyt JEAN BOUTILLIER – Tournai *bailli* tisztviselője – által szerkesztett *Somme rural*²⁰³ a 14. század végén élő – római- és kánonjogi szabályokkal egyesített – francia jog kivonatát (egyfajta korai enciklopédiaként) tartalmazta.²⁰⁴ A francia jog általánosításának irányába ható mű a bírósági gyakorlaton kívül az észak francia szokásjogok – Flandria, Artois, Vermandois, Normandia – szabályait és az *Établissement de Saint-Louis* bizonyos rendelkezéseit korporálta, egyben kiváló képet mutatott a szokásjog 14. századi változásait meghatározó tényezőkről.²⁰⁵ A

²⁰¹ Valójában az 1182-ben kiadott mű 86 cikkét tartotta meg az 1340. évi gyűjtemény, amelyhez Marmade országterületének feudális eljárási jogát felölelő 44 cikket, az öröklésről és a házassági szerződésekről rendelkező 36 cikket, a földesúri jogokról szóló 98 cikket, valamint a korábbi ageni szokásjogi szabályokra (bűncselekmények, perindítás, bizonyítékok, bírósági eljárási szabályok) hivatkozó 56 cikket csatolt. OURLIAC – GAZZANIGA 73. p.

²⁰² *Uott.* 73-74. pp.

²⁰³ MEULENARE 18. p.

²⁰⁴ PICARD 53. p.

²⁰⁵ LEFAS 94-95. pp.

címben szereplő *Somme* kifejezés tükrözi azt a szerzői elhatározást, hogy az egyes tárgykörök rövidék és tömörek legyenek, míg a *rural* kifejezést azt, hogy a munka egy vidéki ember, egy város jogászának műve.²⁰⁶

A királyság keleti területein is számos szokásjogi gyűjtemény jelent meg. Ide tartozik Haute-Alsace szokásjoga, Metz város jogkönyve, továbbá Verdun, Champagne és Brie szokásjogi szabályai, valamint 1360-ban Bourgogne, 1371-ben Châtillon-sur-Seine régi szokásjoga.²⁰⁷

A párizsi parlament ügyvédje, GUILLAUME DE BREUIL által 1329-1330 között *Stylus curiae Parlamenti* címmel latin nyelven írt munka az első francia eljárásjogi kézikönyvnek tekinthető. A módszertanilag is pontos összefoglalás a párizsi parlament szokásjogi gyakorlatát a 14. századtól, vagyis egy olyan időszakról kezdődően ismertette, amikor a római- és kánonjogi hatás már kimutatható befolyást gyakorolt e parlament joggyakorlatára.²⁰⁸ A munka hatása – e korszak műveihez képest – jelentősnek mondható: az 1444. évi kiadású – főként eljárásjogi tárgyú – királyi *ordonnance* e mű számos rendelkezéseit átvette, és későbbi jogászok – JEAN LE COQ, BOUTILLIER – is gyakran hivatkozták, sőt CHARLES DUMOULIN 1549-ben ismételt kiadatta, egyben e kiadáshoz írt bevezetőjében DE BREUIL munkáját korának legfontosabb ilyen jellegű műveként jellemezte.²⁰⁹

A 14. század egyik kiváló parlamenti ügyvédjének JEAN DES MARNES-nak ajánlott, *Décisions de Jean des Mares* című, BRODEAU által szerkesztett gyűjtemény – egységes rend keresésének óhaja nélkül – a legfontosabb *ordonnance*-ok és szokásjogok rendelkezéseit, továbbá a párizsi és orléansi Chatélet bíróságának döntéseit tartalmazta. A szerző e munkájában kifejtette, hogy a párizsi szokásjog a szokásjogok mintájának tekinthető, hiszen ítéletei kiterjednek más szokásjogokra is, azok hallgatása vagy bizonytalansága esetén.²¹⁰

E század szokásjogi gyűjteményei között feltétlenül említésre méltó az 1385-1389 között *Grand Coutumier de France* címmel JACQUES D'ABLEIGES – Chartres és Eveux *bailli* tisztviselője, párizsi parlamenti ügyvéd – által készített munka, mely valójában *ordonnance*-ok, eljárási szabályok és a párizsi szokásjog szabályainak gyűjteményeként jelent meg,²¹¹ egyben részletesen ismertette az Île-de-France szokásjogát.²¹² A párizsi szokásjog legrégebb

²⁰⁶ BRISSAUD 292. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 292. p.

²⁰⁷ OURLIAC – GAZZANIGA 105. p.

²⁰⁸ PICARD 52. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 311. p.

²⁰⁹ BARDOUX 44. p.

²¹⁰ BRISSAUD 294, 305. pp.; OURLIAC – GAZZANIGA 107. p.

²¹¹ DAVY 147. p.

²¹² VIOLLET 208-210. pp.

dokumentumának tekintett mű hatása jelentősnek mondható, hiszen még a 16. században is a jogász-képzés egyik alappilléret képezte.²¹³

21. § 15. századi szokásjogi összefoglalások. A 15. század folyamán számos szokásjogi rendszer szabályai kerültek írásba foglalásra, azonban az uralkodó által megerősített hivatalos kiadások ritkák maradtak. Vizsgálatunk szempontjából kiemelkedően fontos, hogy e század a kódex gondolatának egyre gyakoribb megjelenését eredményezte.²¹⁴ VII. KÁROLY – látva, hogy Anjou és Berry országterületének vonatkozásában az ott élő jogászok saját maguk készítettek szokásjogi gyűjteményeket, majd azokat kezdetleges magyarázatokkal látták el – 1454. áprilisában, a Százéves háborút követően kiadott *Montils-lès-Tours ordonnance*-ában (125. cikk) a jogbizonytalanság²¹⁵ és az igazságszolgáltatás lassú működésének felszámolása érdekében előírta a királyság szokásjogainak hivatalos kiadását.²¹⁶ Az uralkodó biztosította továbbá, hogy a szokásjogi tekintetben sokszínű monarchiában az írásba foglalás révén a szokásjog ne veszítse el eredeti jellegét. A királyi akarat szerint az összefoglalás célja egyszerűen az volt, hogy az így írásba foglalt szokásjogot egyszerűbb legyen bizonyítani, továbbá hogy véget vessen a szokásjogok bizonytalanságából eredő, véget nem érő bírósági eljárásoknak.²¹⁷ Az írásba foglalásnak a jogászok és az egyes országterületek lakosainak egyetértésével kellett megvalósulnia; az így elkészült munkát a parlament elé kellett terjeszteni, majd a vita után uralkodói megerősítéssel ki kellett hirdetni. E feladat végrehajtása azonban nem kezdődött meg azonnal, valójában csak a király utódai kezdtek hozzá közel fél évszázad elteltét követően.²¹⁸

A *Montils-lès-Tours ordonnance* előírta a *kiadás során követendő eljárást*: a jogászok és az adott országterület rendjei megegyeztek a szokásjog tartalmában, melyet írásba foglaltak, és a király elé terjesztettek. Az uralkodó a királyi tanács vagy a párizsi parlament elé vitte azt

²¹³ A munka jelentőségét és értékét csökkenteni látszik az a vélemény, mely szerint e szokásjogi gyűjtemény rosszul felépített és kiforratlan munka látszatát kelti. Ennek alátámasztásaként az szolgál, hogy a gyűjtemény a kor jogászái véleményének és a jogélet anekdotáinak is teret engedett. Értékét növelheti, hogy a párizsi, a senlisi, a meluni, és a clermont-en-beauvaisisi szokásjogi gyűjtemények szerkesztésének szolgált alapul. OURLIAC – GAZZANIGA 106. p.; PICARD 53. p.

²¹⁴ BRISSAUD 362. p.

²¹⁵ BARDOUX 37, 48. pp.; OURLIAC – GAZZANIGA 148. p.; BRISSAUD 26. p.; GAZZANIGA 1996. 22. p.; VANDERLINDEN 26. p. A bizonytalanság valójában abban volt keresendő, hogy minden eljárás azoknak a szabályoknak a bizonyításával kezdődött, melyekre a feleknek az eljárás során hivatkozniuk kell, ezzel egyben késedelmet és nagy költséget okozva. VAN KAN 17-18. pp.

²¹⁶ ROULAND 287. p.

²¹⁷ GILISSEN 1962/2. 87. p.; FILHOL 64. p.

²¹⁸ E megállapítás alól mindenképpen kivételt képez a *Coutumes de France du temps de Charles VII* című rövid terjedelmű munka, mely a párizsi szokásjog első összefoglalási kísérletének, egyben a *Grand Coutumier de France* munka folytatásának tekinthető; szándéka ellenére azonban már a 15. század folyamán feledésbe merült. Vö. BRISSAUD 295, 363. pp.; VANDERLINDEN 278-279. pp.; VIGIÉ 31. p.

elfogadás vagy elutasítás végett; csak az ezen eljárást követően kiadott szövegek bírtak hivatalos jelleggel, melyek így a bírósági eljárás minden szereplőjét kötelezték. A megvalósítás azonban számos nehézségbe ütközhetett: az 1495. évi pápens nyomán az országterületek parlamentjei által megállapított és kiadott szöveget a párizsi parlament két bizottságának kellett megvizsgálnia. A véglegesen követendő eljárást 1497-ben rögzítették: a párizsi parlament két tanácsosa helyett a biztosok a kiadás alatt lévő szokásjog illetékességi területén tartózkodva a helyes és megegyezést maga mögött tudó cikkeket azonnal közzétették, és döntésre csak a vitatott cikkeket küldték a király vagy a párizsi parlament elé.²¹⁹

Lotharingia és Bar hercege, RENÉ D'ANJOU (1409-1480) 1458. október 6-i rendeletével saját országterülete szokásjogának kiadását elrendelve sógora – VII. KÁROLY – néhány évvel korábban kiadott *ordonnance*-ában foglaltakat követte: az elkészült szokásjogi összefoglalást a Százéves háború befejezését követő első, Angers-ben tartott *Grands Jours* ítélkező fórum alkalmával – 1463. januárjában – tette közzé.²²⁰

1492-ben PHILIPPE WIELANT flamand nyelven, *Traité de fiefs* címmel – elsősorban a párizsi parlament és Flandria bíróságainak gyakorlatát követve – foglalta írásba a belga területek szokásjogát.²²¹

A 15. század második felében XI. LAJOS (1461-1483) elhatározta, hogy egy és ugyanazon súly- és hossz mértéket alkalmazó királyságban az összes szokásjogot egy, francia nyelven írandó könyvben kell összefoglalni.²²² Annak ellenére, hogy tisztában volt e szükségszerűen túl korai vállalkozás biztos sikertelenségével, az uralkodó a szokásjogi gyűjtemények kiadásával és reformálásával kapcsolatos munkák terjedelmét jelentősen csökkenteni kívánta; úgy vélte, hogy az írásba foglalt szokásjog már érinthetetlen törvénnyé válik. Feltételezte, hogy a szokásjogok írásba foglalásának mellőzésével egyes szokásjogi rendszerek – különösen a párizsi szokásjog – egyre nagyobb területekre terjednének ki, hiszen nem ütköznenek az e terjedést megakadályozni képes merev, állandó rendszerbe.²²³ Az Anjou, Provence és Maine országterületeket a királysághoz csatoló XI. LAJOS fellépését – életének utolsó éveiben – a szokásjogok egységesítésének egyértelmű akarata jellemezte. Elhatározásai

²¹⁹ FILHOL 65. p.

²²⁰ VIOLLET 156. p.

²²¹ BRISSAUD 292. p.

²²² Hírhedté vált mondata szerint az egész királyságot ugyanazon törvény, ugyanazon mérték- és súlyrend hatálya alá kell vonni; ezen értelmezés bizonyítja az egységes magánjogi rend óhaját, mely az egyre inkább központosított monarchiában – megvalósításának nehézségei ellenére, és annak fennállása végéig – központi helyet foglalt el. Vö. CAUVIÈRE 8-9. pp.; HALPÉRIN 1992. 37. p.; GAZZANIGA 1996. 22. p.; VANDERLINDEN 26.

p.
²²³ BARDOUX 44. p.

az 1479. évre mutatnak vissza, azonban a valós királyi akarat az 1481-ben Sens *bailli*-jának írt levelében lelhető fel, amelyben a francia monarcha nyíltan utalt a bíróságok és a parlamentek ítélkező szerepét nehezítő, a szokásjog és a joggyakorlat királyságon belüli eltérő jellegére és sokszínűségére.²²⁴ Annak ellenére, hogy a munka befejezését az uralkodó két évvel később bekövetkezett halála megakadályozta, az *ancien régime* bukásáig mintaadó példaként szolgált a hasonló célt maguk elé tűző uralkodók és miniszterek számára.²²⁵

Az 1493. január 28-i *ordonnance* VIII. KÁROLY (1483-1498) beavatkozását indokolva utalt nagyapja szándékára: az egyes országterületek szokásjogainak összefoglalására és írásban való rögzítésére, továbbá az eljárási rendelkezéseknek, az eljárás időtartama és költségei csökkentése érdekében való egyszerűsítésére is.²²⁶

22. § 16. századi szokásjogi összefoglalások. A 16. század első évtizedében, XII. LAJOS (1498-1515) uralkodása idején felgyorsult jogösszefoglalási munkák földrajzi határait egy országterület vagy egy *bailli* illetékességének határa jelölte ki. Számos helyi szokásjog idővel azért olvadt az általános szokásjogba, mert a rendek nem kérték az összefoglalást végző királyi emberektől a helyi szokásjog egyes, kisebb jelentőségű vagy kevésbé alkalmazott szabályának megállapítását.²²⁷

XII. LAJOS 1506. március 4-én kelt pátensével azzal a céllal újította meg a VIII. KÁROLY által életre hívott bizottságot, hogy a korábbi szokásjogi összeírásokat újraformálják, és a még ismeretlen szokásjogokat feltárják.²²⁸ A munkálatok kettős eredménnyel szolgáltak: egyrészt az addig publikálatlan szokásjogok összefoglalásával, másrészt az összefoglalt szokásjogok hivatalos kiadásával. A párizsi, meauxi, meluni és montargisi szokásjog esetében a kiadást az 1506. május 23-án, a chartesi, orléansi, tourainei, anjoui és mainei szokásjog vonatkozásában az 1506. április 2-án, vitryi, chaumonti és a troyesi szokásjog vonatkozásában az 1509. szeptember 18-án, míg a coueni szokásjog vonatkozásában az 1507. április 2-án kelt pátenssel rendelte el.²²⁹

²²⁴ Vö. GAZZANIGA 1984. 31. p.

²²⁵ VAN KAN 14-15. pp.

²²⁶ VAN KAN 19. p.

²²⁷ Vermandois tartományban csupán az alábbi hét szokásjogi országterületet lehetett egymástól élesen megkülönböztetni: Saint-Quentin, Ribémont, Coucy, Noyon, Laon, Reims és Châlons-sur-Marnes. VIGIÉ 31. p.; COUDRET 237-238. pp.

²²⁸ YVER 1986. 27. p.

²²⁹ Ez időszak további szokásjogi összefoglalásainak kiadása: Melun, Sens, 1506; Ponthieu, 1495; Amiens, 1507; Touraine, 1507; Chartes, Dreux, Anjou, Maine, 1508; Auvergne, 1510; Rochelle, Augoumois, Poiteu, 1514; Loudunois, 1518; Soule, 1520. KLIMRATH 11-14. pp.; DUBOIS 324. p.; ESTIENNE 399. p.

I. FERENC (1515-1547) időszakában tovább folytatódott a szokásjog összefoglalása és hivatalos kiadása.²³⁰ Időközben új indítók kerültek előtérbe: az addigi gyűjtemények csupán megállapították a jogot, tartalmának alapjaival azonban nem foglalkoztak. Ekkor merült fel elsőként, hogy az írásba foglalás a jog reformálásához vezethet, továbbá a haszontalanak és ésszerűtlennek tartott rendelkezéseket a természetes méltányosság és az ésszerűség kritériumával lehet és kell összevetni.²³¹ Bourbonnais és Auvergne *duchesse* kérelmére az uralkodó 1520. augusztus 7-én kelt levelében felkérte BARME kancellárt és BRACHET parlamenti tanácsost a bourbonnaisi szokásjogok reformjára, továbbá a machei szokásjogok kiadására, amely munka egy évvel később fejeződött be. 1523-ban BARME kancellár vezetésével adták ki Blois általános és helyi szokásjogait. Később 1531-ben GUILLARD és ALLEGRIN parlamenti tanácsosok és az e célra kinevezett királyi biztosok felülvizsgálták és ismételten kiadták a VIII. KÁROLY alatt összefoglalt montargisi szokásjogot. Ezt követően 1539-ben GUILLARD és THIBAUT királyi ügyész összefoglalta és kiadta Senlis, Clermont en Beauvaisis és Valois szokásjogát. E folyamatban további szokásjogi kiadásként jelent meg Berry szokásjoga 1539-ben az 1528. március 25-i pátens nyomán és BERRY *duchesse* kérelmére; Nivernais szokásjoga 1534-ben ROUILLART és BOURGOIN parlamenti tanácsosok által szerkesztett formában, Nivernais *comtesse* felkérésére; Bretagne szokásjoga 1539-ben az uralkodó – mint e terület hűbérura – által 1539. augusztus 16-án kiadott pátens értelmében, CRESPIN a rennesi parlament elnöke, QUÉLIN és RUZÉ a párizsi parlament tanácsosai, ARGENTÉ rennesi *sénéchal* és MAREC bretagnei tanácsos munkája eredményeként.²³²

A szokásjogok reformálásával és felülvizsgálatával egybekötött összefoglalás és hivatalos kiadás²³³ a 16. század folyamán érte el csúcspontját.²³⁴ E munka az első összefoglalásokat és kiadásokat követően azért vált szükségessé, mert ezen összefoglalások bizonytalanak, pontatlannak és számos tekintetben homályosnak tűntek, valamint az alapjukat képező doktrinális és joggyakorlati munkák a már közzétett szövegek hallgatásai és hiányai esetére új rendelkezéseket fogalmaztak meg.²³⁵ Az 1510-ben kiadott párizsi szokásjog 1580-ban,²³⁶ az 1509-ben kiadott orléansi szokásjog 1583-ban, valamint az 1539-ben kiadott bretagnei szokásjog 1580-ban került reformálásra és ismételt hivatalos közzétételre.²³⁷

---

²³⁰ AUBERT 88. p.

²³¹ VAN KAN 20-23. pp.

²³² KLIMRATH 15-16. pp.

²³³ KECSKÉS 2004. 184-185. pp.

²³⁴ CARBASSE 186-188. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 378-380. pp.

²³⁵ BRISAUD 364. p.

²³⁶ FILHOL 73. p.

²³⁷ OURLIAC – GAZZANIGA 149. p.

23. § A szokásjogi gyűjtemények hatása a francia magánjog kodifikációjára. A szokásjogok kiadása a magánjogi kodifikáció felé vezető hosszú folyamat legfontosabb és elsődleges elemének tekinthető.²³⁸ E szokásjogi összefoglalások által részleges egységesítések történtek. Ezen összefoglalások egy doktrinális folyamat kezdetét is jelentették, melynek következtében minden szokásjog elmélyült tanulmányozása, és egy másik szokásjogi rendszerrel való összevetése vagy magyarázata vette kezdetét. E korszak jogi doktrínái Auvergne hercegség régi fővárosában – Riom-ban – a 14. század végén született JEAN MAZUER *Practica forensis* című munkájában lelhetők fel. A régi bourbonnaisi és auvergnei szokásjogot magában foglaló munkát e területeken biztos szabályként fogadták el és alkalmazták; a szerzőt DUMOULIN, CUJAS és DAGUESSEAU a királyság nagy és bölcs jogászáként említették. A munka elfogadottsága és alkalmazottsága annak a rendszerben való gondolkodásnak, világosságnak és tisztánlátásnak köszönhető, amely a római jogi hagyományoknak a szokásjogok szabályaira való hatását tiszta és pontos jelleggel valósította meg.²³⁹

A 16. században a szokásjogok hivatalos kiadása az általános kodifikáció gondolatához vezetett, melyet híven tükröz az uralkodó nevében felszólaló ANTOINE DUPART (1463-1535) kancellár 1518. január 5-én mondott beszéde. Ebben utalt arra, hogy a monarchát a jogalkotás terén a szokásjogi összefoglalásoknál már magasztosabb kérdések foglalkoztatják, ugyanis a király és elődei fáradozásai ellenére az ország joggyakorlata egy áthatolhatatlan és homályos labirintussá vált. A régi *ordonnance*-ok alkalmazásának felülvizsgálatára és azok legfontosabb rendelkezéseinek kivonatolására biztosok kiküldését javasolta, mely munka eredményeként egy kódexet összeállítva minden tárgykör megismerhetővé válhatott volna. Nem vitatható, hogy e rendelkezésben I. FERENC uralkodása kezdetén megjelenő, a magánjogi kodifikációra vonatkozó reális királyi elképzelés mutatkozott meg.²⁴⁰

24. § A szokásjogi gyűjtemények kiadása során követett eljárás elsődlegesen arra szolgált, hogy a hatályban lévő szokásjogi gyakorlatot megbízható módon megállapítsa, majd ezt követően az egyes országterületek és a király szankciójának kettőségét – e jog vonatkozásában – biztosítsa. Az adott országterület szokásjogának összefoglalását elrendelő királyi parancs kiadását követően a királyi emberek, törvényszéki írnokok, községi bírák,

²³⁸ CAUVIÈRE 10-11. pp.

²³⁹ BARDOUX 38-40. pp.; ESMEIN 1898. 752. p.

²⁴⁰ VAN KAN 60-61. pp.

városi tanácsosok megkapták a *bailli*²⁴¹ közvetlen parancsát az emlékezetükben élő helyi joggyakorlatot összeírására. E munka képezte a jövőbeli gyűjtemény előkészítő munkálatainak alapját.²⁴² Egyidejűleg a *bailli*-k és *sénéchal*-ok szintjén összeült az országterület tanácsa,²⁴³ melynek tagjaiból álló, külön e célra alakult bizottság elé kerültek a gyakorlat emberei által előkészített összefoglalások. A bizottság ezen művekből egységes tervezetet készített, mely a parlament tagjaiból – mint a király által a szokásjog összefoglalása érdekében külön kinevezett királyi biztosokból – létrehozott rendi jellegű gyűlés elé került.²⁴⁴ Abban az esetben, ha a rendek elfogadták az előterjesztett tervezetet, a szokásjogi összefoglalás szövege véglegesen elfogadottnak volt tekinthető; ellenkező esetben a parlament köteles volt a nehézségeket kiküszöbölni. A királyi biztosok a doktrinális alapokkal nem rendelkező, a jogi nyelvezet pontos terminusait nem ismerő gyakorlati jogászok munkájaként összeállított tervezetből homogén és egységes gyűjtemény-tervezetet alkottak, majd a szokásjogi összefoglalás végleges szövegét a tartományi rendi gyűlés ünnepélyes ülésén olvasták fel.²⁴⁵ Az így elfogadott szöveg képezte alapját annak a hivatalos kiadásnak, melyhez csatolásra került a király szentesítő dekrétuma, továbbá az eljárás során követett elveket, a rendek képviselőinek nevét és a tárgyalás során kialakult viták kivonatát tartalmazó jegyzőkönyv.²⁴⁶ Végül e dokumentumot a *bailli*-k és a *sénéchal*-ok hivatali irodáiba,²⁴⁷ valamint a parlament jegyzőjének küldték meg. Az utóbbi mozzanat hiányában az összefoglalás csupán tájékoztató jellegű volt.²⁴⁸

A hivatalosan megállapított szokásjog már nem szorult további – bírósági eljárás keretében történő – bizonyításra; érvénye és hatálya a hivatalos kiadás és a királyi megerősítés alapján nyugodott.²⁴⁹ Ennek következtében egy adott bírósági eljárás folyamán a szokásjog megállapítására irányuló eljárások okafogyottá és egyben tiltottá váltak.²⁵⁰

Az összefoglalások a létező szokásjogot egy adott fejlettségi szinten jelenítették meg. Idővel azonban elkerülhetetlenné vált bizonyos módosítások megtétele. Az 1497. március 15-én kelt királyi levelek felkérték a rendek hivatali- és gyakorlati embereit, hogy adjanak

²⁴¹ A királyi közigazgatás stabilizálódásával minden országterületen kialakult a *királyi ember* intézménye, aki jogszolgáltatói hatalommal rendelkezett, bírósági eljárásokat folytatott. Míg a *prévôt* csupán a királyi jövedelem beszedője volt, addig a *bailli* a király jogszolgáltató funkciójának helyi szintre való telepítését jelentette; hatáskörüket és illetékességüket a 13. századtól rögzítették. OURLIAC – GAZZANIGA 67-68. pp.

²⁴² BRISSAUD 364-365. pp.

²⁴³ Vö. DUPONT-FERRIER 306-314. pp.

²⁴⁴ ESMEIN 1904. 17. p.

²⁴⁵ Vö. VIOLLET 159-161. pp.

²⁴⁶ Vö. ESMEIN 1898. 742-748. pp.

²⁴⁷ RIGAUDIÈRE 2001. 255-256. p.

²⁴⁸ HILAIRE 1987. 554-558. pp.

²⁴⁹ Vö. PASCHEL 1996. 580-582. pp.

²⁵⁰ BRISSAUD 366. p.

véleményt az egyes szokásjogi összefoglalások javítása és módosítása tekintetében. A reformálás gondolata a *grande ordonnance*-okkal kapcsolatban merült fel. Ebben a tekintetben kettős tendencia érvényesült: egyrészt a helyi szokásjogi rendelkezések római joggal kiegészített szabályait foglalták magukban, másrészt a szokásjogi rendszereket átható közös elveket rögzítették. A római jog dominanciáját valló LIZET kancellár e joganyagot a *droit commun français* alapjaként értelmezte, és minden, a római joggal ellentétes szokásjogi rendelkezés kiiktatását tervezte. E felfogással ellentétben DE THOU úgy vélte, hogy a szokásjogok és az annak alapján kialakult jog képezi a *droit commun français* alapját, a római jog csupán *raison écrite*-ként alkalmazandó.²⁵¹

A szokásjogi gyűjtemények reformálására számos külső hatás is befolyást gyakorolt. Egyrészt a párizsi szokásjogi gyakorlat és a párizsi szokásjogban meglévő római jogi hatások és elemek nagymértékben befolyásolták a reformot, másrészt az e munkát végző jogászok és királyi emberek a hűbéri magánjog képviselőjeként is tevékenykedtek, de fellépésük az országterületi parlamentek polgári képviselőinek ellenállásába ütközött. Az egyes szokásjogi gyűjtemények – így megvalósított – reformja a magánjogi egység irányába mutató egyik legjelentősebb lépésnek tekinthető.²⁵²

A 16. században reformált szokásjogi gyűjtemények 1789-ig, sőt a forradalmi törvényhozás által nem érintett tárgykörökben egészen 1804-ig hatályban maradtak. A módosításhoz az elfogadási eljárás szabályait kellett volna ismételten alkalmazni, azonban e hosszadalmas és bonyolult eljárás, valamint a három rend egyhangú szavazata elérésének nehézsége megakadályozta a 16. század során megállapított szövegek későbbi megváltoztatását. A szokásjogi rendszerek közötti konfliktusok – melyek a mai nemzetközi magánjogi területén az egyes országok eltérő szabályai között meglévő kollíziókhöz hasonlatosak – egy szokásjogok által uralt, ám az előbbi tényezők nyomán megkövült rendszerben egyre inkább gyarapodtak. A 18. század belső gazdasági fejlődése, a szállítás és a királyi úthálózat fejlesztése e folyamatot méginkább felgyorsította: a VOLTAIRE által emlegetett postalovak korszakában a királyság szokásjogi térképe az emberek és gondolataik áramlását akadályozó tényezővé vált.²⁵³

---

²⁵¹ *Uott.* 367. p.

²⁵² *VIGIÉ* 30. p.

²⁵³ Több módosítási kísérlet bukott el a 16. század folyamán Bourgogne, Anjou és Normandia esetében. A 18. században Ponthieu országterülete sem volt képes módosítani korábban kiadott szokásjogi gyűjteményét. HALPÉRIN 1992. 21-23. pp.

A szokásjog – melyet a szokásjogi gyűjtemények adott tárgykörökre osztva konzerváltak²⁵⁴ – már nem volt régi önmaga. Ha úgy tekintjük, hogy eredete és tartalma által mégis megőrizte gyakorlati jellegét, a juttatott királyi szankció következtében írott törvény rangjára emelkedett.²⁵⁵ Törvénynek, vagy inkább örök érvényű, és visszavonhatatlan ediktumnak volt tekinthető, hiszen bizonyítani kellett egy, – a hivatalosan kiadott szokásjoggal ellentétes – szokásjogi rendelkezés létezését, továbbá csupán a kiadási eljárás ismételt lefolytatásával lett volna lehetséges a hivatalosan kiadott szokásjog módosítása.²⁵⁶

A szokásjogok hivatalos kiadásai egyben egy új tudományos folyamat kezdetének tekinthetők; a gyűjteményekben normaszöveget tettek közzé, melynek magyarázata és oktatása – a korábbi viszonyokhoz képest – jelentősen egyszerűsödött: a szokásjogi rendelkezéseket – a külön e célra szervezett előadásokon és konferenciákon – egymáshoz viszonyítva magyarázták. E munka nyomán *droit commun coutumier* fogalma alatt a szokásjogi rendszerek többségében létező jogelveket rögzítettek,²⁵⁷ és tanulmányozásuk az egységes törvényalkotás felé tett újabb lépésként jelenhetett meg a doktrína munkáiban. E művek között kiemelkedő szerephez jutott a 16. században GUY COQUILLE *Institution au droit français* és LOISEL *Institutes coutumières* című munkája, melyekben a szokásjog legfontosabb szabályai – közmondások formájában – jelentek meg; jelentőségüket tovább emelte, hogy e szerzők vállalkoztak elsőként az egyes szokásjogi rendszerek egymáshoz való közelítésére.²⁵⁸ A 17. században ARGOU *Institution au droit français* című munkája a szokásjogi szabályok egyszerű és tiszta összefoglalását adta.²⁵⁹

E gyűjtemények eredményei sokrétűek.²⁶⁰ Egyrészt a kiadott és a királyi hatalom által szankcionált szokásjog – jellegét illetően – közelített a törvény jellegéhez; másrészt a hivatalos kiadások szövege könnyű hozzáférést engedett az eljárásban részt vevő felek számára; harmadrészt hozzájárultak a jogbiztonsághoz, biztosították a szokásjog elsőbbségét és fennmaradását, ellenállóvá tették külső befolyásokkal szemben; végül hozzájárultak a jog laicizálódásához.²⁶¹

²⁵⁴ BARDOUX 184. p.

²⁵⁵ COUDRET 238. p.

²⁵⁶ BRISSAUD 367. p.

²⁵⁷ A házastársak közötti vagyonszövetségnek a *droit commun coutumier*-ben fellelhető eredetéről lásd LEMAIRE 585-643. pp.

²⁵⁸ CAUVIÈRE 17. p.; GAZZANIGA 1996. 23. p.

²⁵⁹ VAN KAN 97. p.; VIGIÉ 30. p.

²⁶⁰ A szokásjogi gyűjtemények egyik hatásaként nevezi meg HAMZA azt a körülményt is, hogy a szokásjogi gyűjtemények uralkodó által elrendelt feljegyzése és rögzítése egyfajta védőoltásként funkcionált a római jog térhódításával szemben. HAMZA 1997. 448-449. pp.

²⁶¹ FILHOL 74-77. pp.; GILISSEN 1962/1. 30-32. pp.; CARBASSE 188-189. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 296-298. pp.; ROULAND 556. p.

25. § Szokásjogi gyűjtemény vagy kódex? A 16. században reformált szokásjogok a korábbi helyzethez képest előrelépést mutattak. A gyűjtemények gyakran magukat *kódex*nek nevezték, sőt a hivatalosan összefoglalt, a király nevében kiadott, az adott országterület parlamentje által nyilvántartásba vett szokásjog az írott törvény közel minden jellemzőjével rendelkezett. Valójában egy általános szokásjogi rendszer szabályait magában foglaló gyűjtemény önálló kódexet képezett. Ez azonban nem jelent azonosságot a 19-20. század modern terminológia szerint vett törvénykönyveivel: ezen összefoglalások nem fedték le a magánjog teljes területét, így pl. nem szabályozták a házassági jogi kérdéseket, legtöbb esetben a rokonság viszonyait sem, valamint a szerződésekre vonatkozó szabályanyagot is meghagyták római jogi befolyás alatt. E munkák nem célozták a hatályos jog okszerű rendszerbe foglalását, hiszen a legtöbb gyűjtemény csupán néhány tucat cikkből állt.²⁶²

26. § Városi jogkönyvek. A szokásjog ezen formátumú kiadásainak alapvetően négy forrását különböztethetjük meg. Egyrészt a hűbérurak által hűbéreseik irányába diktált szokásjogok alkotta falusi és városi kiadások; másrészt egy nagyobb földrajzi kiterjedésű szabad közösség által saját akaratból kiadott, szokásjogi formában megjelenő városi jogkönyvek;²⁶³ harmadrészt egy országterület vonatkozásában, a 16. századtól kiadott gyűjtemények, mint országterületi szokásjogok; végül a magyarázat megkönnyítése érdekében kiadott helyi szokásjogi gyűjtemények csoportjai.²⁶⁴

A római állam *leges municipales*-ei és a 12. századi francia városi jogkönyvek között semmiféle összefüggés és genetikus kapcsolat nem fedezhető fel. A királyság közjogi megszilárdulásával a régi települések újranepesedtek és növekedésnek indultak; a kereskedelem révén vagyonosodott lakosok testületekbe tömörültek, mely folyamattal egyidőben a király és a nagyobb hűbérurak kiváltságlevelek útján új városokat alapítottak. A régi és új városoknak sikerült a földesúri joghatóság alól – félszabad jogállást megszerezve – kisebb-nagyobb mértékben kikerülni.²⁶⁵ E városok tekintetében a közigazgatási hatalmat ugyan a *prévôts*-ok gyakorolták, azonban jogkörüket a kiváltságlevél korlátozta.²⁶⁶

²⁶² Kivételt képez az 1580-ban reformált párizsi szokásjog, mely 362-ből cikkből, a legterjedelmesebb bretagnei és normandiai gyűjtemények közel 700 cikkből álltak. Összevetésképp az 1804. évi *Code civil* 2281 cikket foglalt magában. HALPÉRIN 1992. 21. p.

²⁶³ PROU 166. p.

²⁶⁴ PICARD 34. p.

²⁶⁵ Vö. KECSKÉS 2004. 198-200. pp.

²⁶⁶ BRISSAUD 252. p.

A 11. század előtt keletkezett városi jogkönyvek ritkák. A legrégebbi ilyen dokumentumok Morville-sur-Seille 969-ben, Broc 984-ben, Cateau-Cambrésis 1003-ben vagy Chapelaude 1073-ben kiadott jogkönyve; csupán a 12. századtól kezdődően vált általánossá a városi jog írásba foglalása, mely folyamat a 15. század végig tartott.²⁶⁷

A királyi terület városainak és falvainak adományozott, kiváltságokat magában foglaló jogkönyvek tipikus példája a VII. LAJOS (1137-1180) által 1155-ben Lorris városának (Gâtinais országterület) adott kiváltságlevél, mely mintául szolgált az utódok által a szomszédos országterületek – Île-de-France, Champagne, Bourgogne, Berry, Auvergne – városainak adományozott könyvek számára.²⁶⁸ A hűbérurak által kiadott kiváltságlevelek

²⁶⁷ Legjelentősebb városi jogkönyvek kiadása (város neve és *kiadás éve*): Agen, 1369; Aigues-Mortes, 1246; Aire, 1332; Aix, 1387; Alais, 1200, 1217; Albi, 1220; Albias, 1287; Ambialet, 1136; Andance, 1215; Annonay, 1364; Apt, 1252; Arles, 1142, 1162, 1202; Assas, 1483; Assenède, 1619; Astarac et Lomagne, 1428; Aubenas, 1276; Aubiac, 1250; Aucamville, 1286; Auch, 1301; Avignon, 1243; Aymargues, 1270; Aymet, 1270; Azillan, 1481; Azun, 1497; Balaruc, 1286; Barcelonnette, 1237; Bardonnèche, 1330, 1336; Beauvais, 1342; Bédarrides, 1465; Béziers, 1194; Bigorre, 1097; Blaye, 1274; Bonlieu, 1242; Boucieu-le-Roy, 1292; Bourg-Saint-Andéol, 1321; Bressieux, 1288; Briançon, 1343; Bruges, 1619; Buzet, 1241; Cahors, 1209; Capdenac, 1320; Castel-Amouroux, 1287; Castellane, 1252; Castelnau de Bonafous, 1256; Castelsagrat, 1270; Castel-Sarrasin, 1303; Castère, 1240; Castres, 1245; Caumont, 1289; Caussade, 1306; Caussade, 1306; Cazals, 1442; Céret, 1282; Château de Gadagne, 1268, 1380; Châteauneuf-du-Pape, 1268, 1282; Châtelblanc, 1303; Chimay, 1612; Clermont-Dessus, 1262; Collioure, 1207; Comberger, 1286; Condom, 1314; Cordes, 1222; Cornillon, 1240; Courtbezou, 1302; Crest, 1245; Cros, 1331; Daux, 1253; Desseldonk, 1612; Die, 1240; Digne, 1237, 1260; Eauze, 1352; Eclou, 1619; Escoult, 1612; Espalion, 1266; Eyrieux, 1389; Fezensac, 1285; Fezensaguet, 1295; Figeac, 1318; Fleurance, 1280; Foix, 1245, 1290; Fonsorbes, 1205, 1275; Franc, 1619; Fumel, 1265; Gaillac, 1221; Gallan, 1423; Gap, 1378; Gavarret, 1380; Geaune, 1318; Genolhac, 1228; Gilhac, 1274; Gimont, 1274; Goudourville, 1278; Gourdon, 1243; Goutz, 1292; Gramat, 1324; Grasse, 1227; Graulhet, 1291; Gréalou, 1293; Grenade, 1290; Grenoble, 1244; Guizeritz, 1405; Hainaut, 1619; Joyeuse, 1237; La Côte-Saint-André, 1301; La Montjoye, 1315; Labarthe, 1506; La-Bastide-de-Saint-Gaudens, 1303; La-Bastide-l'Evêque, 1280; Labessière, 1254; Laffitte, 1531; Launac, 1291; Launes, 1514; Lautrec, 1274; Lauzerte, 1241; Layrac, 1259; Lectoure, 1290; Limoux, 1192; Luzech, 1270; Malast, 1312; Manosque, 1206, 1234; Marciac, 1300; Marennes, 1300; Marmande, 1182, 1340; Marseille, 1228; Martel, 1218; Mas d'Agenais, 1388; Maubourguet, 1309; Mauroux, 1294; Mazengarbe, 1612; Mende, 1262, 1275; Merville, 1307; Miélan, 1284; Millau, 1187; Mirande, 1281; Mirepoix, 1207; Moirans, 1164; Moissac, 1197; Monclar et Monflanquin, 1256, 1270; Monségur, 1265; Montans, 1271; Montastruc, 1242; Montauban, 1144, 1195; Montbrison, 1233; Montchabrier, 1307; Montclar, 1256; Montcuq, 1224; Montélimart, 1258; Montfaucon, 1369; Montlanard, 1266; Montolieu, 1243; Montoussin, 1270; Montpellier, 1204; Montricoux, 1276; Najac, 1253; Narbonne, 1232; Négrepelisse, 1272; Nérac, 1310; Nîmes, 1145; Nogaro, 1481; Nyoms, 1327; Orange, 1247; Ormessan et Orbessan, 1320, 1322; Ormolac, 1415; Pamiers, 1228; Paulin, 1253; Penne, 1259, 1486; Perpignan, 1172, 1196; Peyronne, 1308; Pouy-Carrejelart, 1303; Pradère, 1280; Prades, 1113; Prayssas, 1303; Privas, 1281; Puybegon, 1246; Puy-Giillard, 1331; Puymiran, 1194; Puymirol, 1286; Puy-Vidal, 1280; Requista, 1292; Revel, 1280, 1294; Ribouisse, 1271; Rimont, 1272; Rodez, 1171, 1193; Saint-André, 1294; Saint-Antonin, 1144; Saint-Chaptes, 1552; Sainte-Colombe, 1268; Sainte-Eulalie, 1317; Sainte-Fey, 1256; Sainte-Marie-au-Désert, 1273; Saint-Gilles, 1233; Saint-Ignan, 1517; Saint-Marcellin, 1408; Saint-Martin, 1327; Saint-Maximin, 1295, 1387; Saint-Omer, 1612; Saint-Pastour, 1289; Saint-Pons-de-Thomières, 1442; Saint-Sardos, 1328; Saint-Sulpice, 1247; Saint-Vallier, 1204; Salon, 1293; Sarragusan, 1244; Siant-Maurin, 1358; Sisteron, 1257; Tarascon, 1216; Tartas, 1400; Terraube, 1284; Thégra, 1266; Thil et Bretx, 1246; Tonneins, 1301; Toulouse, 1285-1286; Trie, 1323; Uzès, 1316; Valence, 1178, 1331, 1388; Val-Roy, 1331; Verilhac, 1144; Villebrunier, 1278; Villefranche de Rouergne, 1256; Villemur, 1176; Villeneuve-de-Berg, 1284; Villeneuve-sur-Lot, 1260; Villeréal, 1291; Villerest, 1253; Villore, 1312; Ypres, 1619. PICARD 35. p.; KLIMRATH 25. p.

²⁶⁸ A 11. századtól a földesurak kiváltságokat juttattak városaik számára: személyi szabadság biztosítása, szabad tulajdonjog, túlságosan magas járadékok eltörlése, vagyonek Kobzás megszüntetése, önálló bírói szervezet, saját önálló közigazgatási szervezet létrehozása. Egyes karták megadták a városoknak a saját közigazgatás

közül – Argonne országterületén – a reimsi érsek által 1182-ben kiadott *Loi de Beaumont* néven elhíresült jogkönyv említhető példaként, amelyet – teljes egészében vagy kisebb módosításokkal – Lotharingia, Luxembourg és a szomszédos tartományok számos városa vett át.²⁶⁹

A déli országterületek kevés városának jogviszonyait szabályozta közvetlenül a római jogi eredetű írott jog. Az új városok – például Salvétat, Villefranche, Bastide – jogállását az alapító okirat rendezte, míg a régebbi városok jogkönyve évszázadokon keresztül változva fejlődött, így például Moissac városáé, melynek 1067-ben kapott kiváltságait 1125-ben az egyház megerősítette. Provence területén a jogkönyvek és kiváltságok írásba foglalását biztosok végezték:²⁷⁰ 1204-ben Montpellier előjárója – a városi szokásjog összefoglalására – hét biztosból álló bizottságot hívott életre, míg 1228-ban az írásba foglalásról Marseille városi tanácsa rendelkezett, vagy éppen Arles városa – a 12. század végén – ALVERNATIUS bolognai jogtudóst bízta meg a joggyakorlat eredményeinek és a kiváltságok írásban való rögzítésével.²⁷¹

Az általában rövid terjedelmű, magán-, köz- és büntetőjogi rendelkezéseket vegyesen tartalmazó városi jogkönyvek előre meghatározott módszerek nélkül készültek,²⁷² továbbá teljesen eltérő korú és eredetű szabályokat tartalmaztak, ezáltal a koherencia legkisebb igényét és jelét is nélkülözték.²⁷³ E könyvek a hűbérurak és a lakosok jogaira, a helyi szervek hatáskörére, a helyi közigazgatási- és bíraskodási szervezet felépítésére és működésére vonatkozó rendelkezéseket, továbbá büntető-, magán- és eljárásjogi normákat, valamint a város által alkotott statútumokat és rendeleteket, illetve városok közötti megállapodásokat és szerződéseket is magukban foglaltak.²⁷⁴ E jogkönyvek egyszerre tekinthetők alkotmányjogi tárgyú rendelkezések gyűjteményeinek, valamint kis terjedelmű büntető- és magánjogi kódexeknek.²⁷⁵

---

szervezéséhez, saját költségvetés készítéséhez, önálló haderő fenntartásához, saját bíró választásához való jogot; amíg az egyszerű városi kiváltságlevelek és jogkönyvek többoldalú dokumentumoknak tekinthetők, addig ez utóbbi aktusok egy város polgársága és a földesúr közötti szerződés jellegét viselik, melyet a király pecsétjével erősített meg. BRISSAUD 254-255. pp.

²⁶⁹ Többek között: Lessines, 1283, 1622; Tournay, 1187; Liège, 1199, 1287; Saint-Trond, 1212; Hasselt, 1232. *Uott.* 255. p.

²⁷⁰ E városok jogászainak szerepéről lásd RIGAUDIÈRE 1984. 361-390. pp.

²⁷¹ BRISSAUD 256. p.

²⁷² VIOLLET 148. p.

²⁷³ Vö. DUMOULIN 87-88. pp.; BORDES 177, 187. pp.; RUSZOLY 42-46. pp.

²⁷⁴ ESPINAS 142. p.

²⁷⁵ PICARD 34-35. pp.

27. § Ítéletgyűjtemények. A jogforrások e nagyértékű dokumentumainak²⁷⁶ kiadását megelőzően a bíróságok előtti szóbeli és nyilvános eljárások során az ítéletek tartalmát és létezését a bírák tudata őrizte meg. A bíróságok – hosszú ideig – nem adták ki írott formában döntéseiket a peres felek számára. Ennek okán a *record de cour* eljáráshoz kellett folyamodni annak érdekében, hogy egy korábbi és időközben elveszett vagy feledésbe merült ítélet tartalma megállapítható legyen. A roueni Echiquier²⁷⁷ hercegség papsága kezdte a 12. század végétől pergamentáblára (*in rotulis scaccarii*) lejegyezni a bírósági döntések kivonatát annak érdekében, hogy a *record de cour* eljárás során a bírák egy korábbi ítélet tartalmát pontosan megállapíthassák.²⁷⁸ A legkorábbi lejegyzett ítélet 1207-re datálható.²⁷⁹ Az emlékezetbe idézés e formájaként a *record* valójában a bíróságok döntéseit és az azt megelőző vizsgálat hivatalos jegyzőkönyveit tartalmazta. E módszert a párizsi parlament csupán a 13. század közepétől alkalmazta, pontosan attól fogva, hogy JEAN DE MONTLUÇON, e testület törvényszéki írnoka e bírói fórum ítéleteinek kivonatát – saját elhatározására – vezetni kezdte,²⁸⁰ és az 1254 óta meghozott döntések kivonatait rögzítette, egyben az általa hatálytalanná váltnak ítélt részeket kihagyva. E tisztségbeli utóda NICOLAS DE CHARTRES az 1257-1263 közötti ítéleteket foglalta össze. Az 1260-as évektől csupán a döntés rövid

²⁷⁶ Legfontosabb ítéletgyűjtemények parlamentek illetékességi területe szerint (összefoglaló személy neve, és/vagy gyűjtemény neve, első és utolsó kiadás év): PÁRIZSI PARLAMENT: Lucius, 1153; Louet, 1602; Le Prestre, 1645, 1652, 1679; Chenu, 1602; Filleau, 1608; Montholon, 1622; Desmaisons, 1667; Le Vest 1612; Soefve, 1682; Bougur, 1622; Bardet 1690; De Lalaure, 1773; Rousseau de la Combe, 1743; Grainville, 1750; De Jouy, 1752; *Journal des Audiences*, 1622-1722 (1680, újranyomatva 1754); *Journal du Palais*, 1672, 1755; *Recueil de jurisprudence*, 1736, 1785; *Arrêts de règlement*, 1752. TOULOUSEI PARLAMENT: La Roche-Flavin, 1617, 1682, 1745; Cambolas, 1735 (ötödik kiadás); Albert, 1686, 1731; Maynard, 1618, 1751; Catelan, 1703, 1739; de Vedel, 1733, 1747; Laviguerie, 1832; Lestang, *Arrêts notables*, 1612; D'Olive, 1646 (második kiadás), 1682; *Journal du Palais*, 1759; *Suppléments*, 1782. GRENOBLEI PARLAMENT: Marcus, 1579; de Claperiis, 1616; Gui Pape 1613 (Chorier megjegyzéseivel), 1769; Basset, *Plaidoyers et arrêts*, 1668, 1695; Expilly, 1636, 1663. BORDEAUXI PARLAMENT: Boerri, *Decisiones burdegalenses*, 1603, 1611; La Peyrère, 1675, 1749, 1808; Boë, 1666; Salviat, 1787, 1824. DIJONI PARLAMENT: 1416, 1494; Bouvot, 1623, 1628; Perrier-Raviot, 1735. ROUENI PARLAMENT: 1302, 1499, 1515; Froland, 1740. PROVENCEI PARLAMENT: Du Vair, 1606, 1612; Boniface, 1670, 1708; De Bezieux, 1750; Grimaldi, *Arrêts de règlement*, 1746; *Journal du palais*, 1782, 1785. BRETAGNEI PARLAMENT: 1553; Lesrat, 1581; Belordeau, 1619, 1626; Hévin, 1684; De Volant, 1722; Fail-Sauvageau, 1652, 1654, 1716; Poullain du Parc, *Journal des Audiences*, 1737, 1778; Germondraye, 1777. EGYÉB GYŰJTEMÉNYEK: Robert, *Rerum judicatarum*, 1599, 1625; Papon, *Recueil d'arrêts*, 1514; Brillon, *Dictionnaire des Arrêts*, 1711, 1727; Augéard, *Arrêts des différents tribunaux du royaume*, 1736; Denisart, *Collection des décisions nouvelles*, 1771, 1783, 1790. BRISSAUD 389-390. pp.; OLIVIER-MARTIN 118. p.

²⁷⁷ E bírói fórum bárókból és a király által esetileg kinevezett jogászokból állt. Elnevezése onnan ered, hogy az az asztal, mely körül a tagok helyet foglaltak, egy fehér és fekete kockákból álló terítővel volt letakarva. Ennek nyomán alakultak ki később a márványtábla melletti bíróságok. E bíróság évente két alkalommal ülésezett, először Saint-Michel várában, majd húsvétkor Caen városában. Később Rouen vált e fórum állandó székhelyévé. Normandia FÜLÖP ÁGOST által 1204-ben történt meghódítása nem törölte el e fórumot, azonban ettől kezdődően a király által – általában a párizsi parlament tagjai közül – kinevezett biztosok ítéeltek, bárók és jogászok részvétele mellett. A bíróság működése idejére minden más bírói fórum működése szünetelt. 1499-ben e fórumot felváltotta a helyi parlament ítélkezési gyakorlata. BRISSAUD 298. p.

²⁷⁸ PICARD 44-45. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 309-310. pp.

²⁷⁹ OURLIAC – GAZZANIGA 107. p.

²⁸⁰ ESMEIN 1898. 736-739. pp.

kivonatát és nem teljes szövegét tartalmazó nyilvántartások vezetésében már e feladatra kinevezett jegyzők működtek közre. Ettől kezdve a bíróság előtti eljárásban az írásbeliség első nyomai – kérelmek, vizsgálatok eredményeit rögzítő dokumentumok formájában – jelentek meg. A bíróság minden tanácsának és ülésének működését jegyzők segítették, akik az eljárás során keletkezett iratokat rendszerezték és gondoskodtak megőrzéséről.²⁸¹

Az első ítéletgyűjtemények a 13. századra datálhatók.²⁸² Az 1248-1330 közötti reimsi ítéleteket és 1271-1330 közötti Provins bírósága ítéleteinek kivonatát foglalta egybe a *Plaid de l'échevinage de Reims* gyűjtemény, valamint e korszakra vonatkozóan a párizsi szokásjogok bizonyos kérdéseiről tartott viták anyagának kivonatát tartalmazó *Sentences du Parloir aux bourgeois de Paris* összefoglalás. Ide tartozik a metzi érsek ítéleteit egybefoglaló külön gyűjtemény is.²⁸³

Az 1254-1318 közötti ítéletek gyűjteményét, mint első ilyen gyűjteményt hagyományosan, összefoglaló elnevezéssel *Olim*-nak nevezik.²⁸⁴ Az első *Olim* az 1254-1273 közötti vizsgálatok és ítéletek gyűjteményét tartalmazta JEAN DE MONTLUÇON magánjelleű munkájaként.²⁸⁵ A második *Olim* az 1274-1298 közötti ítéleteket tartalmazta NICOLAS DE CHARTRES munkájaként; a harmadik *Olim* az 1299-1318 közötti ítéleteket fogta egybe PIERRE DE BOURGES munkájaként, míg a negyedik szintén DE BOURGES munkájaként az 1299-1318 közötti peres vizsgálatok jegyzőkönyveit fogta egybe.²⁸⁶ Minden összefoglalás az ítéletről kiadott rövid kivonatot (*inquestae*), a kontradiktórius eljárás során kiadott döntést (*arresta*), valamint az előkészítő döntéseket és a közbenső ítéleteket (*consilia*) tartalmazta. E munkák magánjelleűre utal, hogy az ítéletek rövid terjedelmű összefoglalásokban jelentek meg, azonban erejüket erősíteni látszik, hogy 1286 óta ezen összefoglalásokra a későbbi döntések során hivatalos kiadásként tekintettek.²⁸⁷

²⁸¹ OLIVIER-MARTIN 118. p.

²⁸² A parlamentek ítéleteit a 13. századtól az alábbi formákban adták ki: *egyszerű kivonat*, mely csupán magát az ítélet szövegét tartalmazta, a bíróság jegyzői által összeállított, a kancellár pecsétjével ellátott *diploma* vagy *kiváltságlevél* vagy *megbízói levél* formájában, melyet a *bailli*-k és a *sénéchaux*-k részére küldtek meg, mely magában foglalta az eljárás alkalmával készült valamennyi írásbeli dokumentumot. BRISSAUD 304. p.

²⁸³ OLIVIER-MARTIN 118. p.; PICARD 45-46. pp.

²⁸⁴ OURLIAC – GAZZANIGA 107. p.; RUSZOLY 138-139. pp.

²⁸⁵ GLASSON 4. 172-181. pp.

²⁸⁶ RIGAUDIÈRE 2001. 310-311. pp.

²⁸⁷ VIOLLET 174-176. pp.

III. FEJEZET

A KIRÁLYI JOGALKOTÁS SZEREPE A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉBEN

28. § A királyi jogalkotás eredete és formája. Hosszú idő során rögzült gyakorlat erősítette meg azt a felfogást, hogy az uralkodó jogalkotási aktusainak elsősorban a monarchia közjogi berendezkedését és az igazságszolgáltatás jó működését kell biztosítani.²⁸⁸ A francia monarchia a magánjog területére vonatkozó joganyagba – a középkor egésze folyamán – csak ritkán és kivételes jelleggel avatkozott be,²⁸⁹ hiszen a szokásjogok védelmezőjeként hasznosabbnak tartotta az egyes országterületek jogi hagyományainak tiszteletben tartását, mintsem hogy a közhatalmat közvetlenül nem érintő, magánjogi tárgykörök egészéről egységes szabályokat alkosson.²⁹⁰

A Meroving és a Karoling korszakban a királyt egyedül, saját személyében illette meg a törvényalkotás joga,²⁹¹ melyre számos jogforrás megnevezése – *edicta, decretionnes, decreta, praeceptiones, constitutiones* – is utal.²⁹² E dokumentumok általában korlátozott hatállyal rendelkeztek, hiszen csupán a király uralkodásának időbeli terjedelme alatt voltak érvényesek. A Karolingok időszakában e dokumentumok köre bővült a bizánci eredetű *capitula, capitularia* három formájával.²⁹³ Az uralkodó az őt személyében megillető törvényalkotási jogot²⁹⁴ azonban legtöbb esetben tanácsban eljárva gyakorolta,²⁹⁵ melynek tagjai esküt tettek az uralkodói akarat megtartására és megtartatására.²⁹⁶ A jogalkotás e formája a 10. századra háttérbe szorult; a létrejövő királyi kancellária már csak a különleges királyi rendelkezések – leginkább privilégiumlevelek – kiadásával foglalkozott, a kapitulárék kiadása egyre ritkább lett.²⁹⁷ A királyi aktusok kezdetben diploma, királyi levél, királyi pátens, kiváltságlevél, zárt levél formájában jelentek meg.²⁹⁸

²⁸⁸ Lásd bővebben RIGAUDIÈRE 2001. 181-183. pp.

²⁸⁹ ROULAND 396-397. pp.

²⁹⁰ HALPÉRIN 1992. 37-38. pp.; CARBASSE 181-182. pp.

²⁹¹ GLASSON 2. 68-70. pp.

²⁹² DECLAREUIL 101. p.; ESMEIN 1898. 774-775. pp.

²⁹³ *Capitula per se scribenda* a politikai-, gazdasági- és egyházkormányzati kérdéseket, a *capitula missorum* a királyi tisztviselők és egyéb megbízottak feladataival és hatáskörével kapcsolatos ügyeket, valamint a *capitula legibus addita vel addenda* a törvények módosításával és reformálásával kapcsolatos kérdéseket tartalmazta. DECLAREUIL 122. p.

²⁹⁴ RIGAUDIÈRE 2001. 169. p.

²⁹⁵ Vö. NAGYNÉ 7. p.; CARBASSE 192. p.

²⁹⁶ A királyi tanács jogalkotásban betöltött szerepéről lásd BOUINEAU 2004. 29. p.

²⁹⁷ Vö. NAGYNÉ 8-9. pp.

²⁹⁸ BRISSAUD 334. p.

A 10-13. század folyamán a Karoling királyok jogalkotási hagyományain, így elsődlegesen a privilégiumlevelek kiadásán alapulva a király önálló jogalkotási szerepe egyre inkább előtérbe került.²⁹⁹ A 12. század közepén *établissement* név alatt jelentek meg – azonban csak SZENT LAJOS uralkodása alatt, a 13. század derekán váltak általánossá – az uralkodó által kiadott általános érvényű rendeletek.³⁰⁰ Az igazságszolgáltatás és a rend fenntartása érdekében ezen elnevezés alatt kiadott dokumentumok csupán annyiban különböztek az egyes hűbérurak által a saját birtokterületükre vonatkozó ugyanilyen elnevezés alatt kiadott aktusoktól, hogy kizárólag a királyi akaratot megtestesítő *établissement*-ok rendelkeztek a királyság egész területére vonatkozó általános érvénnyel. E dokumentumok által szabályozott tárgykörök idővel egyre inkább bővültek, a király törvényalkotási jogköre fokozatosan szélesedett, azonban nem vált kizárólagossá, hiszen a nagyobb területeket birtokló nemesek³⁰¹ – így például Bourgogne, Bretagne és Champagne grófjai – a 14-15. század folyamán szintén kötelező jellegű, de területi hatályukban korlátozott rendelkezéseket adhattak ki.³⁰² Sőt a királyi jogalkotás bizonyos magánjogi vonatkozású tárgykörökben bárók, hűbérurak és városok is – legtöbbször a belső rendfenntartás körében – a vonatkozó királyi rendelkezésekkel nem ellentétes módon, általános jellegű rendeletek kiadásának jogával bírtak.³⁰³

A királyi jogalkotás pontos fogalma nem alakult ki és tárgykörei sem rögzültek. Az uralkodó – élő jogalkotóként – nem volt kötve elődjei rendelkezéseire (*princeps legibus solutus*),³⁰⁴ azonban az isteni és az erkölcsi törvények ellen nem cselekedhetett. A terminológia még a 16. században is bizonytalan volt: a királyi aktusok között legjelentősebbeknek az *ordonnance*-ok, rendeletek, pátenslevelek, zártlevelek és királyi parancsok tekinthetők.³⁰⁵

²⁹⁹ OLIVIER-MARTIN 213. p.

³⁰⁰ OURLIAC – GAZZANIGA 141. p.; OLIVIER-MARTIN 345. p.

³⁰¹ Vö. VIOLLET 168-169. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 170-171. pp.

³⁰² A magánjogi kérdésekre vonatkozó királyi jogalkotás 16. századi előretörését valójában csupán az államnak az igazságszolgáltatás jó működéséhez, a pénzügyi viszonyok rendezéséhez, valamint a gyakran botrányoktól hangos nemesi családok fenntartásához fűződő érdeke indokolta. BART 96. p.; HALPÉRIN 1992. 38. p.

³⁰³ A hűbérurak által kiadott dokumentumok a legkülönbözőbb tárgykörökben jelentek meg: öröklési jog tekintetében 1185-ben Bretagne területére ASSISE DU COMTE GEFFROY által, vagy az 1212-ben és 1224-ben Champagne területét érintő *ordonnance*; a szerződési jog tekintetében II. HENRIK – mint Barière hercege (1143-1156) – által Normandia vagy 1199-ben BAUDOUIN által Flandria tekintetében kiadott *ordonnance*, illetve Provence grófság statútuma 1235-ben, 1245-ben és 1304-ben. BRISSAUD 343. p.

³⁰⁴ CARBASSE 195. p.

³⁰⁵ A király jogalkotási hatalma alatt a királynak bizonyos fokú általánosságot és állandóságot mutató rendelkezések szabályozásához való jogát érthetjük. Amikor a király egy adott dologra vonatkozóan – megbízólevél vagy elfogató parancs útján – utasítást adott, illetve amikor terhet rótt ki vagy hivatalt, hatáskört juttatott pecsételetlen királyi levél vagy megbízólevél útján, illetve amikor tanácsával ítélkezett, nem törvényalkotó jogkörét gyakorolta, hanem pusztán kormányozott vagy ítélkezett. Azonban gyakran előfordult,

29. § Az ordonnance eredete és tartalma. A 13. századtól megjelenő *ordonnance*-ok formája és az általuk szabályozott tárgykörök korszakonként eltérő vonásokat mutattak. A kezdetben földrajzi kiterjedtsége tekintetében korlátozott királyságban e dokumentumok csupán a királyi birtokok területére vonatkozóan bírtak kötelező erővel, a királyi hatalom megerősödésével azonban hatályuk a királyság egész területére kiterjedt.³⁰⁶

A 15. századtól *ordonnance* fogalma alatt a királyság egész területére vonatkozó, a király jogalkotási hatáskörébe tartozó tárgykörben hozott jogi aktus értendő.³⁰⁷ E felfogásban FÜLÖP ÁGOST alkalmazta elsőként e kifejezést, mely *sensu lato* a király által alkotott törvényt, *sensu stricto* a királyság egészében és nem csupán bizonyos tartományokban alkalmazandó, több tárgykörre vonatkozó rendelkezéseket magában foglaló királyi dokumentumot takart.³⁰⁸ Az *ordonnance*-ok a legkülönbözőbb elnevezés alatt jelentek meg: az *établissement* kifejezés helyébe a *constitutions*, *status*, *décrets*, *édits*, *pragmatique sanction* megjelölés lépett.³⁰⁹ Az *ordonnance* kifejezés leggyakrabban többes számú alakjában – *ordonnances* – a legismertebb és legtöbbit használt terminológia volt. Három főbb típusa alakult ki: egyrészt a pecsét és címzett nélküli *ordonnance*-ok, másrészt a királyi kiváltságlevelek, végül a királyi tanács döntései, mely utóbbi dokumentumok nem tartoznak vizsgálatunk szorosán vett tárgyköréhez.³¹⁰

1. A *pecsét és címzett nélküli ordonnance*-ok a 14. század kezdetén jelentek meg. A korábban személytelen formában *Il est ordonné*, majd az *ancien régime* utolsó évszázadában a *De par le roy* formulával, preambulum nélkül vagy rövid preambulummal kezdődő norma nem rendelkezett kifejezett címmel. A király pecsétje – kivételes helyzetektől eltekintve – nem került fel az *ordonnance*-ra, mert a király aláírása – egy államtitkár ellenjegyzésével – már elegendő érvényességi kelléknek bizonyult. Az ilyen típusú *ordonnance* nem került a királyi udvar nyilvántartásába, továbbá a záró rendelkezésben meghatározott illetékes – így például katonai, hajózási, gyarmati, közigazgatási – hatóságok azonnal és közvetlenül kötelesek voltak végrehajtani. Szabályozási tárgykörükbe a királyi udvar, a királyi tanács, az akadémia, a hadsereg, a tengerészet, a gyarmatok, a rendőrség viszonyaival kapcsolatos kérdések tartoztak, pénzügyi és igazságszolgáltatási kérdésekben csak szűk körben kerültek

---

hogy a király olyan nagyobb terjedelmű intézkedést hozott, melyet ismételtén több alkalommal kellett alkalmazni egy rend vagy egy város érdekében. OLIVIER-MARTIN 346. p.; OURLIAC – GAZZANIGA 142. p.

³⁰⁶ VIGIÉ 33. p.; BART 96. p.

³⁰⁷ BRISAUD 339. p.

³⁰⁸ BART 98. p.; RUSZOLY 135-136. pp.; MÁDL 298. p.

³⁰⁹ Vö. VIOLLET 165. p.

³¹⁰ OLIVIER-MARTIN 348. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 397-402. pp.

kiadásra. Az uralkodó e típusú *ordonnance* kiadásához akkor folyamodott, amikor késlekedés nélkül, kategorikus jelleggel kívánta személyes akaratát kifejezésre juttatni. Érdekes megjegyezni, hogy a 18. században ebben a formában adták ki a hadüzeneteket.³¹¹

2. Az *ordonnance*-ok többsége – az általános jellegű privilégiumlevelekkel azonos kellékekkel rendelkező – *kiváltságlevelek* formájában jelent meg. E levelek kezdő megszólítása uralkodóként változó volt: a Capeting királyok saját megnevezésükre a *par la grâce de Dieu* kifejezést használták, és csak XIV. LAJOS uralkodásától vált használatossá a *Dei gratia* kifejezés.³¹² E fordulat jelezte, hogy a király kizárólag Isten, és nem a német császár vagy a pápa kegyelméből uralkodik. A francia király valójában mint *rex francorum*, majd IV. HENRIK-től kezdődően mint *roi de France et de Navarre* jelent meg. A király többes szám első személyben rendelkezett, melynek gyakorlata a Meroving korszakra vezethető vissza: e királyok használták a *Dominus noster* latin vagy a *Notre Seigneur le roi*, esetleg a *le roi notre sire* francia formulát.³¹³ A 14. században vált általánossá, hogy a király és a legjelentősebb földesurak az *Attitudo* vagy a *Majestas* megszólítást is használták. Egyszerű kívülállók – a 17. századig kizárólag – a királyhoz intézett szóbeli nyilatkozat esetén a *Sire* kifejezést használták. A 15. századtól gyakorivá váló *Sa Majesté très chrétienne* kifejezés arra vezethető vissza, hogy XI. LAJOS bebörtönözte LA BALUE bíborost, és kérte a pápa engedélyét, hogy eljárást kezdeményezhessen a bíboros ellen. II. PÁL pápa ugyan elutasította a király kérelmét, de visszautasítása következményeinek enyhítése érdekében engedélyezte a francia királyok számára e kifejezés használatát. E kiváltságlevelek általában terjedelmes preambulummal rendelkeztek, melyekben a király a kibocsátás okait, valamint a királyi tanácsnak az adott levél kiadásában játszott szerepét – többes szám első személyben – részletesen ismertette. A dokumentum végrehajtási záradékkal, királyi pecséttel és aláírással, valamint a 16. század elejétől fogva egy államtitkár ellenjegyzésével zárult.³¹⁴ A királyi udvar által nyilvántartásba vett ilyen típusú dokumentummal szemben a jogaiban sértett személyek vagy csoportok a királyi tanács vagy bármelyik bíróság előtt ellentmondással élhettek. Mindkét esetben a király döntött, tekintve, hogy a törvények helyénvalóságáról egyedül ő határozhatott, majd XIV. LAJOS a közérdekű ügyeket érintő kérdéseket szabályozó *ordonnance*-okkal szembeni ellentmondást a király és tanácsa kizárólagos hatáskörébe utalta. Ezen ellentmondás ettől kezdődően csak a bizonyos kérdésekben rosszul tájékozódott király figyelmének felhívását jelentette. Az *ordonnance* e formája az igazság- és pénzügyi kérdések,

³¹¹ VIGIÉ 33. p.

³¹² BRISSAUD 337. p.

³¹³ Vö. LEROY Y. 533-535. pp.

³¹⁴ OLIVIER-MARTIN 349-350. pp.

valamint a haderő és a polgári lakosság közötti viszonyok szabályozására volt használatos. A jog általános forrásává vált *ordonnance*-ok által szabályozott esetek lényegesen szűkebbek voltak a napjainkban törvények által szabályozott tárgyköröknél, hiszen a király köteles volt a szokásjog rendelkezéseit tiszteletben tartani.³¹⁵

A 14. századig a magánjogi kérdések *ordonnance*-ok általi szabályozása – főszabályként – kívül maradt a királyi jogalkotás hatókörén. SZENT LAJOS 1254-ben kiadott, az erkölcs reformálásáról szóló *ordonnance*-a szinte minden fontosabb tárgykört érintve elsősorban közigazgatási, igazságszolgáltatási, pénzügyi, rendfenntartási reformokat tartalmazott.³¹⁶ 1275-ben III. FÜLÖP (1270-1285) pénzügyi kérdésekről, 1302-ben SZÉP FÜLÖP³¹⁷ a királyság belső reformjának szükségességéről adott ki *ordonnance*-t.³¹⁸ A szokásjog (különösen a helyi szokásjog) és a király jogalkotási aktusai között – szabályozási tárgykörük tekintetében – egyfajta elhatárolás figyelhető meg: utóbbiak a közjogot, míg előbbieket a magánjogot szabályozták.³¹⁹ E megosztást azonban nem kell teljes szigorral fogadnunk. Amíg a személyek – az általánosan elfogadott szokásjog alapján – szabadon szabályozhatták egymás közötti kapcsolataikat, a király köteles volt az államgépezet irányítására és a közjó elérésére szükséges rendelkezéseket *ordonnance*-ok útján megalkotni. Másrészt egyes jogászok – LIZET, CHRISTOPHE DE THOU – számára az *ordonnance*-ok és a szokásjog alkalmazási köre egymástól tisztán elkülöníthető volt: a dologi- és személyi jogi, a családi állást érintő viszonyokat, az öröklési jogi kérdéseket szokásjogi szabályok rendezték, míg az eljárásjogot, a bizonyítás szabályait, a bűncselekmények minősítését és a büntetések meghatározását *ordonnance*-ok vagy királyi rendeletek szabályozták.³²⁰ Ezt látszik bizonyítani, hogy a királyi jogalkotás útján a magánjogi rendszerbe való közvetlen beavatkozás ritka volt,³²¹ és adott esetben csupán a jog biztonsága vagy az igazságosság okán volt igazolható.³²²

30. § A reform-ordonnance szerepe. A királyok – a 18. századig – szembehelyezkedtek a jogi hagyományokkal szakítani kívánó radikális újításokkal, azonban tudatában voltak annak, hogy még a legjobb intézmények is gyengülnek: az emberek rosszindulata és cselszövései

³¹⁵ ESMEIN 1898. 351. p.

³¹⁶ BRISSAUD 343. p.; IBRÁNYI 1939. 235. p.

³¹⁷ GLASSON 4. 169. p.

³¹⁸ SZÉP FÜLÖP időszakában PIERRE DUBOIS királyi tanácsos a magánjogi eljárás egyszerűsítésére vonatkozó, tömör javaslatot készített, majd elsősorban pedagógiai cézzal követelte a szegény diákok számára római jogi és kánonjogi rendelkezések rövidített formában való írásba foglalását. VAN KAN 11-12. pp.; RUSZOLY 55. p.

³¹⁹ OLIVIER-MARTIN 351. p.

³²⁰ OURLIAC – GAZZANIGA 166. p.

³²¹ LEMARIGNIER 245. p.

³²² BRISSAUD 340. p.

még a legcélszerűbb törvények rendelkezéseit is eltérítik eredeti szándékuktól. Az államgépezetben megjelenő korrupció és sorozatos visszaélések megakadályozásának egyetlen módját abban látták, hogy a törvények tiszta rendelkezéseikhez – azokat az új helyzet szükségleteihez alakítva – kell visszatérni. Háborúk és belső harcok, válságok időszakát követően a francia királyok általában az igazságszolgáltatás, a belső rendfenntartás és a pénzügyek reformálásához folyamodtak, gyakran saját elhatározásukból vagy a rendekkel való konzultációt követően.³²³ A 16. században e jogalkotási technika révén egymástól teljesen eltérő tárgykörre vonatkozó cikkeket – az igazságszolgáltatás működése megkönnyítésének és az államszervezet reformálásának indítókára hivatkozva – foglaltak egy *ordonnance*-ba,³²⁴ így a magánjogi rendelkezéseket a közigazgatást, a hadsereget és a pénzügyeket érintő szabályok közé rejtve adták ki.³²⁵

A *reform-ordonnance* kiadásának hagyománya SZENT LAJOS-hoz vezethető vissza, aki 1254-ben – a szent háborúból való hazatérését követően – egész királyságát érintő változásokat vezetett be. Az 1454-ben a *Notables-gyűléssel* való konzultációt követően kiadott *Montils-lès-Tours-ordonnance*³²⁶ a háború időszakában elkövetett visszaéléseket igyekezett megszüntetni. Az 1539. augusztusában I. FERENC saját akaratából – POYER kancellár előkészítő munkája nyomán – kiadott *Villers-Cotterêts-ordonnance* az eljárási jogot reformálta meg,³²⁷ egyben kötelező jelleggel írta elő az adományoknak a királyi bíróságok hivatalaiban való nyilvántartását, továbbá rendelkezett a végrendeletek és az élők közötti ajándékozás szabályairól.³²⁸ E királyi rendelkezés 110-111. cikkei megtiltották a latin nyelv alkalmazását az eljárás és a jogi aktusok kiadása során, egyben előírták, hogy minden bírói ítéletet, minden eljárásjogi végzést, szerződést és végrendeletet francia nyelven kell kiállítani.³²⁹

A 16. század második felében a király és az *États généraux* együttműködésének eredményeképpen számos – MICHEL DE L'HOSPITAL kancellár³³⁰ által előkészített –

³²³ OLIVIER-MARTIN 352-353. pp.

³²⁴ CARBASSE 198-199. pp.

³²⁵ ESMEIN 1904. 17. p.; HALPÉRIN 1992. 38. p.

³²⁶ BOUINEAU 2004. 30. p.; OURLIAC – GAZZANIGA 143. p.; RUSZOLY 56, 133. pp.

³²⁷ A korábbi nyilvános eljárási jogot e dokumentum rendelkezései az inkvizitórius rendszerű eljárási renddel váltották fel. A 16. század jogászaik felléptek – leghevesebben AYRAULT *L'ordre, formalité et instruction judiciaire dont les Grecs et les Romains ont usé et accusations publiques conféré au stil et usage de notre France* címmel 1591-ben megjelent munkájában – az *ordonnance* bizonyos rendelkezései ellen, követelve a védelem és a tárgyalás szabadságát, eljárási garanciákat a terhelt tekintetében, valamint az előzetes fogvatartással kapcsolatos visszaélésekkel szembeni fellépést. BRISSAUD 377-378. pp.

³²⁸ VIGIÉ 34. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 403. p.

³²⁹ CARBASSE 200-201. pp.

³³⁰ MICHEL DE L'HOSPITAL – IX. KÁROLY (1560-1574) kancellárjaként és „Franciaország Szólon-jaként” – *Traité de la réformation de la justice* munkájában általános jellegű kodifikációs tervetéről gondolkozva

magánjogi tárgykörbe eső *ordonnance*-t fogadtak el. Így különösen a hitbizományi öröklést két fokra korlátozó 1560. januári orléansi, a naptári év kezdetét Húsvétról január első napjára áthelyező 1563. januári roussilloni, a tanúbizonyítás jogerejét korlátozó, a hitbizományi öröklés közzétételét elrendelő 1566. februári moulinsi,³³¹ az elhunyt fiú öröklése tekintetében a túlélő anya öröklési jogát korlátozó 1567. májusi *Saint-Maur-ordonnance*, valamint a 363 cikkből álló – elsősorban közjogi rendelkezéseket magában foglaló – 1579. májusi *Blois ordonnance*, mely a házasság kihirdetésére, a titkos házasságok érvénytelenítésére, és a házassági nyilvántartás vezetésére vonatkozó rendelkezéseket is tartalmazott.³³² Az 1560. évi orléansi rendek és az 1576. évi bloisi rendek a szokásjogok és az *ordonnance*-ok egységesítésére irányuló fellépést követeltek.³³³ Az e nyomásra kiadott 207 cikkből álló *ordonnance* ígéretet tett egy *Code des ordonnances* létrehozására, azonban e királyi dokumentumokat egységesíteni remélt kódex nem valósult meg.³³⁴

A *reform-ordonnance*-ok többsége hagyományos utat követett azáltal, hogy számos tárgykör – igazságszolgáltatás, belső rendfenntartás, kereskedelem, pénzügyek – tekintetében tartalmazott különböző rendelkezéseket, melyek közül gyakran egyik a másikat helyezte hatályon kívül. Ennek következtében a jogászok és a bírák egyre nehezebben tudták követni az éppen hatályos és alkalmazandó rendelkezéseket.³³⁵ Egyes jogászok tárgykörönkénti bontásban – a justinianusi kompiláció mintáját követve – készítettek táblázatokat az éppen érvényes rendelkezésekről: így készítette el BARNABÉ BRISSON a 20 kötetből álló III. HENRIK-ről nevet kapott kódexet.³³⁶ Sőt ebben az időben egyre nyíltabban került előtérbe annak igénye, hogy minden tárgykörben létre kellene hozni egy összefoglaló jellegű *ordonnance*-t, amelyben a korábbi és az azokat hatályon kívül helyező rendelkezések is szerepelnek.³³⁷ BRISSON a párizsi parlament ügyésze, korának kiemelkedő jogásza, III. HENRIK uralkodásának ideje alatt hatályban lévő *ordonnance*-okba foglalt legfőbb rendelkezések szisztematikus gyűjteményét adta, amely 1589-ben bekövetkezett halálát követően *Code*

---

kifejtette, hogy a királyság törvényeit és *ordonnance*-ait felül kell vizsgálni és el kell távolítani a felesleges, haszontalan, ellentmondó és rossz erkölcsre utaló rendelkezéseket, azonban meg kell őrizni a hasznos, jó és méltányos rendelkezéseket; e munka megvalósításához számára a justinianusi kodifikáció – de csak a kidolgozás módszere tekintetében – szolgáltatott követendő példát. VAN KAN 55. p.; CUILLIERON 59-60. pp.

³³¹ Ezen *ordonnance* köz- és magánjogi kérdéseket egyaránt szabályozott, így többek között biztosította az *ordonnance*-ok kötelező erejét, csökkentette a tartományok vezetőinek hatáskörét, hangsúlyozta az írásbeli bizonyítékok erejét. CAUVIÈRE 15. p.; VIGIÉ 35. p.

³³² DES GUERROIS 162-163. pp.; PORTEMER 10. p.; OURLIAC – GAZZANIGA 166. p.; BRISSAUD 378. p.; HALPÉRIN 1992. 38. p.; VIGIÉ 35. p.; CAUVIÈRE 15. p.; RUSZOLY 245. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 403-404. pp.; CARBASSE 201-202. pp.

³³³ BRISSAUD 379-380. pp.; GAZZANIGA 1996. 23. p.; VANDERLINDEN 314. p.; VAN KAN 25-26. pp.

³³⁴ LOUBERS 37. p.

³³⁵ OLIVIER-MARTIN 353-354. pp.

³³⁶ CAUVIÈRE 15-16. pp.; LOUBERS 35. p.

³³⁷ KECSKÉS 2004. 185. p.

Henri III elnevezés alatt került kiadásra. E munka azonban nem rendelkezett hivatalos királyi megerősítéssel, így pusztán a gyakorló jogászok és a jogi oktatás számára jelentett tájékoztató irányvonalat.³³⁸

Az utolsó *reform-ordonnance*-nak mondott dokumentumot 1629-ben XIII. LAJOS adta ki az 1614. évi *États généraux*, valamint az 1617. és az 1627. évi *Notables gyűlés* kívánalmainak végrehajtása érdekében. A kidolgozójáról *Code Michaud*-nak is nevezett, 461 cikkből álló kötelmi-, kereskedelmi-, tengeri-, közigazgatási- és büntetőjogi tárgykörökben kiadott szabályokat, valamint a hadseregre vonatkozó rendelkezéseket egyaránt – kifejezett rend keresésének igénye nélkül – magában foglaló *ordonnance* a korábbi királyi dokumentumok szabályain alapult; rendelkezéseit az országterületek nem, csupán a jogászok ismerték. A parlamenteknek a kódex alkalmazását visszautasító ellenállása jelentősen hátráltatta a jogegységesítő törekvések kibontakozását.³³⁹

31. § XIV. Lajos grande ordonnance-ai. Uralkodásának kezdetén a jogforrások egymástól elkülönülve szokásjogi gyűjtemények, *ordonnance*-ok, római- és kánonjogi szövegek, valamint ezekre vonatkozó terjedelmes magyarázatok formájában voltak jelen. A királyság reménytelenül tekintett a magánjog egységének megvalósítása felé.³⁴⁰ XIV. LAJOS fellépését a jog egyes területeire vonatkozó szabályok kodifikációs munkálatai jellemezték,³⁴¹ melyet azon nagyívű elképzelés vezérelt, hogy nevéhez az egységes francia jogforrási rend megteremtése kapcsolódjon.³⁴² A magánjog kodifikációja felé vezető e munkálatok valójában már a szokásjogi gyűjtemények hivatalos jellegű kiadásával és reformálásával megkezdődtek.³⁴³

Kormányzásának első évében, a pénzügyek területére vonatkozó *grande ordonnance* kiadását, majd 1665. május 30-án a királyi tanácsban a polgári igazságszolgáltatás

³³⁸ E munka szintén kodifikációs jellegű, azonban nem a szokásjogot, hanem a királyi *ordonnance*-okat foglalta egy testbe. Címe megtévesztő, hiszen nem volt hivatalos kiadás és nem rendelkezett uralkodói megerősítéssel sem. BRISAUD 380. p.; HALPÉRIN 1992. 38. p.; PICARD 59. p.; VANDERLINDEN 41. p.

³³⁹ CAUVIÈRE 16-17. pp.; BARDOUX 172-174. pp.; VAN KAN 33. p.

³⁴⁰ Az abszolutizmus e korszakában a kodifikációra vonatkozó gondolatok a jogtudósok feljegyzései és publikációi, a jogi reformációt megvalósítani hivatott királyi biztosok feliratai, a jogalkotó király és e folyamatban közreműködő gyakorlati jogászok nyilatkozatai formájában jelentek meg. Az uralkodó a kodifikáció megvalósítása nyomán az ókori nagy jogalkotókhoz – Szólon, Augustus, Theodosius, Justinianus – kívánt hasonlatossá válni. VAN KAN 64, 180-183. pp.

³⁴¹ Kiadásra kerültek olyan nagyobb jelentőségű királyi jogi aktusok is, melyek nem alkottak önálló kódexet, így a *code* nevet sem kapták meg: például a nantesi ediktumot visszavonó 1685. októberi ediktum, a városok közigazgatásáról rendelkező 1683, 1692 és 1702. évi *ordonnance*-ok, valamint a kolbertizmus néven ismertté vált, a protekcionista rendszert megszervező 1659, 1664. és 1667. évi ediktumok sorolhatók e körbe. BRISAUD 380, 385. pp.; VIGIÉ 36. p.

³⁴² CARBASSE 202. p.

³⁴³ BAUDELLOT 37. p.; LOUBERS 34. p.; RUSZOLY 137-138. pp.

reformálására vonatkozó munka előkészítését jelentette be.³⁴⁴ Az igazságszolgáltatás olyan nehézkesen működött, hogy JEAN-BAPTISTE COLBERT (1619-1683) elsőként e rendszer állandóságát kívánta biztosítani.³⁴⁵ A törvények reformálására vonatkozó, királyhoz intézett írásbeli felterjesztésében³⁴⁶ a királyi *ordonnance*-ok egy testbe történő összefoglalását javasolta.³⁴⁷ GUILLAUME DE LAMOIGNON (1617-1677) államtanácsos COLBERT számára az egységes magánjognak, az általános és egységes szokásjogi rend útján megvalósuló felkutatását javasolta, továbbá HENRI PUSSORT (1615-1697) államtanácsos a szokásjogok egységét egy adott tárgykörnek szentelt, különálló kötetek kiadásával kívánta megteremteni.³⁴⁸ COLBERT tervezetének eredetisége abban mutatkozott meg, hogy egy adott tárgykörre vonatkozó korábbi, már hatályon kívül helyezett és az érvényes normákat egy *corpus*-ba kívánta foglalni.³⁴⁹ 1665. május 15-én kelt *Mémoire au roi sur la réformation de la justice* című írásában³⁵⁰ e munka célját – a pontos és biztos joggyakorlat megvalósítása érdekében – a királyi *ordonnance*-okból minden szükséges rendelkezésnek egy testbe foglalásaként határozta meg.³⁵¹ A *kidolgozás eljárási rendje* – melyre ő maga tett javaslatot – minden korábbi eljárástól eltért: álláspontja szerint a királyi tanács felügyelete és legfőbb irányítása alatt a tisztviselők csupán konzultatív szerephez jutnának.³⁵² 1665. szeptember 27-től kéthetente az igazságszolgáltatás reformálására hivatott külön tanácsot hívott össze. E tanács kívánta elsőként megvalósítani az eljárási rend reformját, ugyanis minden bíróság saját eljárási gyakorlattal rendelkezett, melyek közül néhányat már korábban a király engedélyével írásba is foglaltak; így az egyes eljárási szabályokat az általános törvénnyel kellett összevetni és rendelkezéseiket ütköztetni, mely munkát nagyban gátolta az eljárási rend megszilárdult formalitása és a saját országterületük bírósági eljárási rendjének elvesztésétől féltő jogászok ellenséges fellépése.³⁵³ A király úgy vélte, hogy az eljárási jognak az egész királyság területén alkalmazandó teljes és pontos szerkesztésű kódexe jelentősen megkönnyítené a bírák feladatát és az ügyek elbírálását.³⁵⁴ A jogászok által – a király kérésére – készített feljegyzéseket és

---

³⁴⁴ OLIVIER-MARTIN 354. p.

³⁴⁵ Vö. VILLAIN 211. p.

³⁴⁶ CARBASSE 203. p.

³⁴⁷ COLBERT időszakában a francia jog széles kompilációjának gondolata merült fel; elismerte, hogy rögzített és biztos joggyakorlatot kell létrehozni az *ordonnance*-ok egy testbe foglalása által. Vö. LEROY M. 1904. 15-16. pp.; BRISSAUD 381. p.; HALPÉRIN 1992. 39. p.; GAZZANIGA 1996. 25. p.; SOREL XVIII. p.; PICARD 63. p.; VAN KAN 178. p.

³⁴⁸ VAN KAN 70. p.; LEROY M. 1904. 15. p.

³⁴⁹ CARBASSE 203. p.; STEIN 138. p.

³⁵⁰ KECSKÉS 2004. 186. p.

³⁵¹ VARGA 2002. 76. p.; CAUVIÈRE 25-26. pp.

³⁵² HALPÉRIN 1992. 39. p.; VAN KAN 67-76. pp.

³⁵³ ESMEIN 1898. 781-782. pp.

³⁵⁴ RIGAUDIÈRE 2001. 405. p.

tanulmányokat a királyi tanács tagjaiból és ügyvédekből álló bizottság tárgyalta meg, majd az így kidolgozott tervezetet, a király jelenlétében, a kifejezetten erre az alkalomra életre hívott, kizárólag államtanácsosokból, államtanácsi előadókból és ügyvédekből álló *Conseil de justice* tárgyalta. Ezen előtervezetet 1667. január 27-től kezdődően a kancellár, öt államtanácsos, három államtanácsi előadó, a parlament elnöke és hét örökös elnöke, huszonöt tanácsos és királyi emberek alkotta vegyes bizottság vizsgálta felül, majd a vitatott kérdéseket maga az uralkodó döntötte el.³⁵⁵ 1667. április 27-én – a napóleoni magánjogi kodifikáció sikerét majd másfél évszázaddal megelőzve – a parlament ünnepélyes keretek között fogadta el a 35 fejezetből és 513 cikkből álló, az igazságszolgáltatás reformjáról szóló – *première grande loi française*-nek nevezett – *ordonnance*-t.³⁵⁶ A király személyesen ellenőrizte e dokumentum végrehajtását, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy rendelkezéseit az *ancien régime* bukásáig alkalmazzák.³⁵⁷

1670-ben – hasonló eljárást követően – fogadták el a büntetőeljárás szabályokat rögzítő *grande ordonnance*-ot. Az előkészítő munkálatok két meghatározó jogásza – PUSSORT és LAMOIGNON – teljes mértékben egyetértettek abban, hogy az eljárási szabályokat jelentős mértékben egyszerűsíteni kell. Az elfogadott dokumentum a továbbiakban is lehetőséget adott a kínvallatás alkalmazására,³⁵⁸ és csupán jelentéktelen változásokat eszközölt a bizonyítási rendszer tekintetében.³⁵⁹

³⁵⁵ A vegyes bizottságban a parlament emberei kerültek többségbe, mely nem nyúlt nagyon hosszúra, hiszen 1667. március 17-én tartották utolsó ülésüket. Az *ordonnance* szövegének végleges megformálásában a tisztviselők nem vállaltak szerepet, e munka három államtanácsosra (MORANGIS, PUSSORT, BOUCHERAT), egy államtanácsi előadóra (HOTMAN) és egy ügyvédre (AUZENET) maradt. CAUVIÈRE 29-30. pp.

³⁵⁶ A kiadott *ordonnance* csupán a magánjogi eljárásra korlátozódott; később a magánjog más területei is szabályozásra kerültek, azonban az általános kodifikáció kezdetben óhajtott nagy terve feladásra került. Az *ordonnance* kiadásának története lehetőséget ad a magánjog 17. századi kodifikációját megakadályozó tényezők – az előkészítő folyamat időbeli elhúzódása, egyes jogászok szembehelyezkedése – megismerésére. OLIVIER-MARTIN 335, 354. pp.; BRISSAUD 381-382. pp.; HALPÉRIN 1992. 39. p.; ESMEIN 1904. 17. p.; VIGIÉ 36. p.; BART 98. p.; CAUVIÈRE 23-24. pp.; VILLAIN 212. p.; GÁRPÁRDY 220-221. pp.; GROUDEL 87. p.; SÁNDOR 294. p.

³⁵⁷ Az *ordonnance* végrehajtása számos nehézségbe ütközött. A párizsi parlament – MIRON és GRANGE elnökök, HOLLIER és LE BRET tanácsosok ellenszavazatával ugyan, de – az *ordonnance* egyes rendelkezéseit egyszerűen megsemmisítette; a toulousei parlament az *ordonnance*-szal való nyílt szembehelyezkedése okán kemény bírálatot kapott az uralkodó részéről. A roueni, dijoni, rennesi, grenoblei, bordeauxi és paui parlamentek szintén szembehelyezkedtek az *ordonnance* rendelkezéseivel. Megjegyzendő, hogy sem az 1667. évi, sem pedig az 1670. évi *ordonnance*-t nem alkalmazták Franciaország minden tartományában, például Navarra is megtartotta saját korábbi szabályait. CAUVIÈRE 31-32. pp. Az 1707. novemberében *Code Léopold* néven kiadott lotharingiai eljárásjogi kódex megalkotása, az 1667. évi *ordonnance* gyakorlatát tökéletesen ismerő párizsi ügyvéd és lotharingiai királyi tisztviselő, JEAN-LÉONARD BOURCIER munkája. Ezen országterületnek 1737. évi, majd 1766. évi királysághoz való hivatalos csatlakozása után is alkalmazásban maradt kódex rendelkezései valójában az 1667. évi *ordonnance* szabályaihoz közelállónak tekinthetők. VICQ 57-58. pp.

³⁵⁸ Vö. PINSON-RAMIN 549-568. pp.; ESMEIN 1898. 782-783. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 405-406. pp.

³⁵⁹ HAUTBERT 519-531. pp.; VARGA 2002. 76. p.; OLIVIER-MARTIN 354. p.; BRISSAUD 381. p.; HALPÉRIN 1992. 39. p.; ESMEIN 1904. 17. p.; VIGIÉ 36. p.; BART 98. p.; VANDERLINDEN 34. p.

1673. márciusában fogadták el a – *Code Marchand*-nak nevezett – kereskedelmi *ordonnance*-t,³⁶⁰ melynek előkészítő munkálataiban a néhány évvel korábban *Le parfait négociant* címmel könyvet megjelentető JACQUES SAVARY (1622-1690) – párizsi kereskedő – is részt vett.³⁶¹ A házastársak vagyoni viszonyaira és a kiskorúakra vonatkozó rendelkezéseket is tartalmazó tervezetet³⁶² a kereskedelmi szakma közönsége és a bírák elé terjesztették, a végső szót azonban – a párizsi parlament által kiküldött biztosok meghallgatása nélkül – a király a *Conseil de justice*-ben mondta ki.³⁶³

Előkészítési technikájuk alaposága és pontossága, valamint a magánjog egysége felé vezető munkálatokra kifejtett hatásuk alapján az alábbi *ordonnance*-ok tekinthetők még jelentősnek: az 1669-ben az erdők és vizek állapotairól és az 1681. augusztusában a tengeri jogról kiadott,³⁶⁴ valamint az 1685. márciusában az amerikai szigetek rendőrségének hatáskörét szabályozó – *Code Noir* néven elhíresült – *ordonnance*,³⁶⁵ mely utóbbi a gyarmati rabszolgák vonatkozásában kifejezetten humános szabályokat is megfogalmazott.³⁶⁶

COLBERT fellépése kétségtelenül fontos szakasznak tekinthető a francia magánjog egységesítésének folyamatában. E *grande ordonnance*-ok rendelkeztek elsőként világosan és racionálisan felépített szerkezettel, továbbá az egyes tárgyköröket tudatosan tagolták címekre

³⁶⁰ Ezen *ordonnance*-t a kereskedelmi jogászok első, rendszeres gyűjteményi feldolgozásának, és egyben a *Code de commerce* alapjául szolgáló kódexének tekinti NAGY 89. p.

³⁶¹ VARGA 2002. 76. p.; OLIVIER-MARTIN 354. p.; BRISSAUD 384. p.; VIGIÉ 36. p.; BART 98. p.; VAN KAN 64. p.; SOREL XVIII. p.; PICARD 64. p.; CARBASSE 204. p.

³⁶² PASCHEL 1995. 559. p.; STEIN 139. p.

³⁶³ Franciaországban az állam fejlődése vezetett a kereskedelmi jog szabályainak a belső jogrend részévé válásához. A kereskedelmi jog kodifikációjának fejlődésében az első lépés a COLBERT nevéhez kapcsolódó, 122 cikkből álló kereskedelmi *ordonnance* kiadása volt, mely valójában gyakorló jogászok munkájának eredményeként kevés tudományos alappal bírt. E munkát az 1681. évi tengeri hajózásra vonatkozó *ordonnance* egészítette ki, továbbá a kereskedelmi kamarák által választott képviselőkből álló, 1722-ben létesített, konzultatív jellegű *Bureau de commerce*, melynek feladata a kereskedelemre vonatkozó törvényi rendelkezések előkészítése és a megszavazott rendelkezések végrehajtásának ellenőrzése volt. A doktrína és a tengeri kereskedők által e két *ordonnance* felülvizsgálatára vonatkozó kérés nyomán 1782-ben készült tervezet, mely azonban csak az előző század kereskedelmi gyakorlata által megkövetelt, szükséges változtatásokra – az előző *ordonnance*-ok szellemiséget hűen követve – tett javaslatot, mely eredmény nélkül maradt, hiszen az 1789. év eseményei még a törvényelőkészítés szakaszában érték e tervezetet. A forradalmi hatások nyomán kereskedőkből és jogászokból álló *Commission de rédaction* 1801-ben készítette el – az 1673. és az 1681. évi *ordonnance*-ok felfogásától nem túlságosan eltávolodva – a kereskedelmi jogi kódex tervezetét, mely a bírósággal való konzultációt követően bukott el. A felülvizsgált tervezet az Allamtanács vizsgálata és az 1805. évi gazdasági válság nyomán csupán 1807-ben került *Code de commerce* néven kiadásra. THALLER 230-232. pp.; VAN KAN 64-65. pp.; OPPETIT 1998. 26-29. pp. A kereskedelmi kódex megalkotása vonatkozásában lásd MIROMESNIL 28-29. pp.; HILAIRE 1986. 83. p.

³⁶⁴ A hajózásra és a tengeri kereskedelemre vonatkozó joganyag e korszakban már egyfajta nemzetközi jelleggel rendelkezett, melyet az 1681. évi *ordonnance* tovább erősített; felismerve ezt a jelleget, COLBERT – az *ordonnance* kidolgozójaként – részletes kutatásokat és tanulmányokat folytatott a külföldi és a francia hajózási- és tengeri kereskedelmi szabályokról, melynek érdekében 1671-ben LEGRAS ügyvédet holland és HERBIGNY államtanácsnokot francia kikötőkbe küldte. RENAUT 23-56. pp.; BRISSAUD 384-385. pp.; HALPÉRIN 1992. 39. p.; ESMEIN 1904. 17. p.; VIGIÉ 36. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 406. p.

³⁶⁵ A *Code Noir* részletesen szabályozta a gyarmatokon a néger rabszolgatartás büntető- és magánjogi körülményeit. BRISSAUD 385. p.; VIGIÉ 36. p.; GAZZANIGA 1996. 25. p.; VAN KAN 85. p.; PICARD 64. p.

³⁶⁶ VARGA 2002. 76. p.; RUSZOLY 225. p.

és fejezetekre, az ugyanazon kérdésre vonatkozó korábbi szabályokat tudatosan helyezték hatályon kívül, azonban a magánjog egyesítését nem tudták megvalósítani.³⁶⁷ A *colberti ordonnance*-ok a magán- és büntetőjogi eljárási normákat, a miniszter merkantilista gazdaságpolitikájára vonatkozó közigazgatási és pénzügyi szabályokat tartalmazták, azonban nem léptek a magánjog tisztán értelmezett hatókörébe, és ezáltal nem veszélyeztették a szokás- és az írott jog szabályainak megszilárdult rendjét.³⁶⁸ Mindezek ellenére e *grande ordonnance*-ok jelentős mértékben meghatározták és megkönnyítették a *Code civil* alkotóinak feladatát is.³⁶⁹

„XIV. LAJOS uralkodása alatt minden nyugodt volt” – jegyzi meg kissé méltánytalanul VOLTAIRE, hiszen e korszak a francia magánjogi rend és egység keresésének kívánalmát pontosan körülhatárolta,³⁷⁰ a parlamentek feladták az uralkodói hatalommal szembeni harcukat, és általában nyilvántartásba vették az összes számukra megküldött dokumentumot.³⁷¹

32. § XV. Lajos ordonnance-ai. Uralkodása alatt csak az írott jog és a szokásjog országterületei közötti legcsekélyebb mértékű szembehelyezkedést mutató magánjogi tárgykörök vonatkozásában valósult meg részleges jogegység. DAGUESSEAU kancellár³⁷² – a COLBERT által megkezdett munkát követve – a korábban kiadott *ordonnance*-ok felülvizsgálatát és pontosítását, majd ezt követően a királyság magánjogi törvényeinek egy testbe foglalását³⁷³ kívánta megvalósítani,³⁷⁴ azonban felismerve egy ilyen munka nehézségeit, megelégedett az egyes magánjogi területek kodifikációjával, így fellépésével csak részleges eredményt ért el.³⁷⁵ *Szakaszonkénti haladást*, vagyis a párizsi parlament

³⁶⁷ ROULAND 288, 557-558. pp.

³⁶⁸ VAN KAN 84. p.; MÁDL 298. p.

³⁶⁹ VIGIÉ 36. p.

³⁷⁰ HOMOKI-NAGY 9-10. pp.

³⁷¹ BAUDELLOT 44-45. pp.

³⁷² Ha úgy tekintjük, hogy a törvényalkotás folyamatát és szükségleteit elsősorban egy reformgondolkodású pénzügyminiszter „szemével látó” COLBERT a 17. század törvényalkotáshoz kapcsolható, akkor a monarchia jogászának tekintett, az *ancien droit* és a joggyakorlat anyagát tökéletesen ismerő, janzenista erkölcsi felfogáson nevelkedett DAGUESSEAU neve egyértelműen a 18. századi törvényalkotáshoz kapcsolódik. HALPÉRIN 1992. 40. p.; VIGIÉ 36. p. DAGUESSEAU életrajza tekintetében lásd még STOREZ.

³⁷³ ESMEIN 1898. 785-786. pp.

³⁷⁴ OLIVIER-MARTIN 355. p.; BRISSAUD 385. p.; HALPÉRIN 1992. 40. p.; BART 99. p.; PORTALIS, F. 1844. VI. p.; PICARD 64. p.; VANDERLINDEN 40. p.; VAN KAN 107-108. pp.

³⁷⁵ Korántsem érdektelen, hogy SAINT-PIERRE abbé – aki maga is foglalkozott a kodifikációt érintő kérdésekkel az 1715-ben kiadott *Mémoire pour diminuer le nombre des procès* című munkájában – azt javasolta DAGUESSEAU számára, hogy a magánjog egységét csak részleges kodifikáció útján lehetséges megvalósítani; álláspontja szerint egyszerre nem lehet a magánjog minden tárgykörére vonatkozó egységes, az egész királyság területén alkalmazandó törvényt alkotni. A kodifikációs munkát 24 *ordonnance* kidolgozásában látta megvalósíthatónak; ezek közül azonban csak az öröklési jogot, az adományt, a nemesi kiváltságokat és a végrendeleteket szabályozó *ordonnance*-ok rendelkeztek volna kötelező erővel a királyság teljes területén. A

közreműködésével minden egyes tárgykörre vonatkozó joganyag folyamatos összefoglalását és annak egy önálló *ordonnance* keretében való kiadását javasolta.³⁷⁶ inkább a hatályban lévő jog csöndes reformálását tartotta fontosnak, mint egy gyors, nem kellően előkészített, erőből való kodifikáció megvalósítását.³⁷⁷ A kancellár nem hitt a magánjog szisztematikus és gyors összefoglalásában; elsődleges célkitűzése a létező jog egyszerűsítése,³⁷⁸ valamint az értelmezés és a joggyakorlat szembenállása mértékének csökkentése volt.³⁷⁹ DAGUESSEAU – a joggyakorlat egységesítése által és az írott jog országaiban is alkalmazott elvek felkutatásával – a *droit commun coutumier*-t kívánta megtalálni.³⁸⁰

Az 1567-ben kiadott *Saint-Maur ordonnance* rendelkezéseit eltörölő 1729. évi *ordonnance* preambulumban a kancellár arról szólt, hogy korábban a nemesség már elérte, hogy az anyákat megfosztották gyermekeik vagyona-ra vonatkozó öröklési joguktól, csupán e vagyonösszeség felére vonatkozó haszonélvezeti jogot biztosítottak számukra; ezen rendelkezés ellen az írott jog országterületeinek parlamentjei tiltakoztak. III. HENRIK kizárólag a provencei palamentnek – jogértelmezési célzattal – címzett, ám a testület által nyilvántartásba nem vett, 1575. október 25-i nyilatkozattal kívánt véget vetni a vitának. A

---

24 *ordonnance* elfogadását követően azonban a munka korántsem lett volna befejezettnak tekinthető, mert a Párizsban felállítandó *Bureau perpétuel de législation* az egyes országterületeken párhuzamosan létrehozandó *Bureau de correspondance*-okkal együtt – a bírák és ügyvédek hozzájuk intézett észrevételei alapján – 20 évente tökéletesítették volna ezen *ordonnance*-ok rendelkezéseit. Az eljárások számának csökkenését, valamint az ügyvédek, ügyészek, jegyzők, bírák számának felére csökkenését tekintette a kodifikáció fontos gyakorlati előnyének. BRISSAUD 385. p.; CAUVIÈRE 42-45. pp. PICARD 64. p. A magánjog kodifikációját öhajtvá e munkát nem azonnal, hanem folyamatos jelleggel, lépésenként előrehaladva kívánta megvalósítani. Úgy vélte, hogy a francia jogban tapasztalható nagyfokú bizonytalanság több okra vezethető vissza: egyrészt a szokásjogi országterületeken a szokásjogi rendelkezések különbözőek és gyakran ellentétesek egymással; másrészt az írott jogi országterületeken az egyes tárgykörökre vonatkozó római törvényeket a parlamentek másként értelmezik. VAN KAN 118-120. pp.

³⁷⁶ Vö. REGNAULT 1. p.

³⁷⁷ DOMAT gondolatainak örököseként, és POTHIER szellemi atyjaként, DAGUESSEAU kancellár leginkább jogalkotói képét, valamint a *grande ordonnance*-ok megvalósítása által felvetett kérdésekre vonatkozóan a különböző bíróságokkal való konzultáció módszerét mutatta meg. A francia magánjog általános egységesítését tűzte céljául, azonban a joggyakorlat akadályai révén a kodifikációs munka részleges megvalósítását érte el. ARNAUD 1969. 107. p.; RAY 3-4. pp.; HALPÉRIN 1992. 41. p.

³⁷⁸ Vö. LE BRAS 28-29. pp.

³⁷⁹ A kancellár nem hitt a magánjogot rendszerező gyors kodifikáció lehetőségében; elsődleges célja a létező jog egyszerűsítése, a joggyakorlat és a jogmagyarázat eltéréseinek csökkentése volt. E vélekedése indította BRETONNIER-t – a párizsi parlament ügyvédjét – az 1718-ban *Recueil par ordre alphabétique des principales questions de droit* című munkájának megírására, melyben bizonyos tárgykörökre vonatkozóan a különböző joggyakorlatok közötti azonosságokat tárt fel. Ezen egységesített joggyakorlat alapulvételével a kancellár a szokásjogok kapcsolatát kívánta feltárni, az összes szokásjogi rendszerben – sőt még az írott jog országaiban is – alkalmazandó elvek rögzítésével; így a szokásjogok a királyi jogalkotás által szentesített formában léteztek volna tovább. Felismervén, hogy a magánjog teljes egységének megteremtése túlságosan nagy terv lenne, a kancellár a szakaszonkénti előrehaladást javasolta, vagyis úgy vélte, hogy a parlamentek közreműködésével kell egy adott tárgykörre vonatkozó *ordonnance*-t kidolgozni. Valójában inkább a magánjog lassú reformálásáról volt szó, mintsem egy valódi kodifikáció megvalósításáról; megállapítható, hogy a kancellár elképzelése messze volt egy szuverén hatalom nevében kiadandó, a magánjog minden tárgykörére vonatkozó általános törvény forradalmi gondolatától. HALPÉRIN 1992. 41. p.

³⁸⁰ VIGIÉ 36-37. pp.

kancellár feltárta a vonatkozó római jog és az adott *ordonnance* szabályai közötti eltérést, majd ennek nyomán a vitatott királyi aktust hatályon kívül helyezték.³⁸¹

1731. februárjában az *ajándékozás* természetének, formáinak és feltételeinek szabályairól kiadott 47 cikk terjedelmű *ordonnance* – az egész királyságban egységes szabályok alkalmazását előírva – vetett véget a parlamentek egymástól eltérő szabályozásának egy olyan jogterület tekintetében, ahol a szokás- és a római jogi szabályok között kis eltérés volt tapasztalható.³⁸² A kancellár számára e tárgykör – egyszerűsége, valamint a szokás- és római jog szabályok közötti csekély mértékű ellentét okán – biztosíthatta az egységesítés irányába teendő első lépést.³⁸³ Az *ordonnance* lényegi koncepciója és egyes szabályai a *Code civil* 931-966. cikkei alapjául szolgáltak.³⁸⁴

Az 1735. augusztusában kiadott *végrendeletekről szóló ordonnance* – a joggyakorlat egységére való törekvése ellenére – továbbra is fenntartotta a szokás- és az írott jog országterületeinek kettősségét.³⁸⁵ Az *ordonnance* kötelezte a végrendelezőt, hogy akaratát kifejezetten, pontosan megjelölve fejezze ki, továbbá a végrendelet közzétételére és a nyilvántartásba vételére vonatkozóan is egységes szabályokat írt elő. Jelentőségét mutatja, hogy közvetve a *Code civil* 967-1047. cikkei rendelkezéseinek alapjául szolgált.³⁸⁶

A jogi aktusok és az eljárási szabályok pontosítása körében – egyszerűsítő és egységesítő szándékkal – számos dokumentum kidolgozójaként lépett fel a kancellár: többek között az 1731. február 5-i, a *prévôté* bírói hatáskörét korlátozó nyilatkozat, az 1736. augusztus 9-i és 1737. augusztus 17-i, a személyi állapot nyilvántartási szabályairól szóló nyilatkozat, az 1738. évi, a királyi tanács előtti eljárás szabályait rögzítő rendelet, valamint az 1737. júliusi, a perben felhasznált okiratok eredetiségének megállapítására vonatkozó szabályokat tartalmazó nyilatkozat kidolgozása kapcsolódott nevéhez.³⁸⁷

1747-ben az *öröklési jogról szóló ordonnance* került elfogadásra.³⁸⁸ Az írott- és a szokásjogi országterületek szabályai – e tárgykör vonatkozásában – teljes mértékben

³⁸¹ PORTEMER 11. p.

³⁸² Vö. HAMZA 2003. 349. p.; CARBASSE 205. p.

³⁸³ RIGAUDIÈRE 2001. 406-407. pp.

³⁸⁴ OLIVIER-MARTIN 355. p.; OURLIAC – GAZZANIGA 167. p.; BRISSAUD 385. p.; HALPÉRIN 1992. 41. p.; BART 99. p.; CAUVIÈRE 48. p.; GAZZANIGA 1996. 27. p.; FILHOL 72-73. pp.; HAMZA 2002. 143. p.; BARDOUX 210-211. pp.; BRESSAN 255. p.

³⁸⁵ Ezzel ellentétes megállapításra jut HAMZA, amikor kifejti, hogy ezen *ordonnance* a római jog és a szokásjogi hagyományok szintézisét adta a vizsgált tárgykör tekintetében. HAMZA 2003. 349. p.

³⁸⁶ PICARD 65. p.; VAN KAN 110. p.; VIGIÉ 37. p.; BART 99. p.; CAUVIÈRE 48. p.; CARBASSE 205. p.

³⁸⁷ BARDOUX 213. p.

³⁸⁸ Ezen *ordonnance* legfontosabb rendelkezésének a hitbizományi öröklés szabályainak pontosítása tekinthető. OLIVIER-MARTIN 355. p.; OURLIAC – GAZZANIGA 167. p.; BRISSAUD 386. p.; HALPÉRIN 1992. 41-42. pp.; CAUVIÈRE 48. p.; GAZZANIGA 1996. 27. p.; PICARD 65. p.; VAN KAN 110-111. pp.

különböztek.³⁸⁹ Az *ordonnance* rendelkezései azonban nem veszélyeztették a szokás- és írott jogi szabályokat, csupán a folyamatban lévő, a joggyakorlatból eredő értelmezési különbségek megszüntetésére irányultak. A tiszta és pontos szövegű rendelkezésekre bátran támaszkodtak a *Code civil* alkotói, azokat a 1048-1074. cikkekre illesztve.³⁹⁰

A *grande ordonnance*-ok mellett a *magánjogot érintő egyéb dokumentumok* is kiadásra kerültek: az adóslevelekre, értékjegyekre, fizetési utalványokra és nyugtákra vonatkozó 1730. júliusi és 1733. szeptemberi nyilatkozat, továbbá a születési-, házassági- és halotti nyilvántartások vezetésére vonatkozó 1796. évi nyilatkozat, valamint a zálogjogra vonatkozó 1771. júniusi ediktum, végül az elidegeníthetetlen jószágok alapítására és megszerzésére vonatkozó 1749. évi ediktum.³⁹¹

DAGUESSEAU tevékenységét korának – a közös szokásjog feltárásával foglalkozó – jogásza is támogatták.³⁹² A francia jog professzorai – mint POTHIER – dicsérték DAGUESSEAU törekvéseit, de egyikük sem javasolta az alkalmazott módszernek az egész magánjogra való kiterjesztését. AUGUSTIN-MARIE POUILLAIN DU PARC (1703-1782) – rennesi professzor – elismerte a szokásjog több területére kiterjedő általános munka és a joggyakorlat egységesítésének hasznosságát, azonban emlékeztetett, hogy e munka során nem szabad érinteni a hűbérúr és jobbágya közötti sérthetetlen szerződést, valamint az öröklési jog szabályait. DAGUESSEAU 1750-ben bekövetkezett halála után a királyi törvényalkotás nem tanúsított különös figyelmet a magánjog iránt. 1759-ben a párizsi parlament két tanácsosa – LAVERDY és LANGLOIS – az *ordonnance*-okon alapuló közös szokásjogi szabályokkal áthatott egységet javasolt. XV. LAJOS uralkodásának végén MAUPEOU kancellár Franciaországot ugyanazon törvények uralma alá kívánta vonni; úgy vélte, hogy egy *anya-szokásjogot* kellene kialakítani, melynek rendelkezéseihez az egyes helyi szokásjogok vonatkozó szabályait lehetne csatolni.³⁹³

A 18. századi *ordonnance*-ok kiemelkedő jelentőséggel bírtak, hiszen LAMOIGNON kancellár kezdeményezésére a különböző jogforrások rendelkezéseinek felülvizsgálatát és reformálását célul tűző munkát kívántak megvalósítani.³⁹⁴ Ha néha burkoltan is, de az egész királyság területére alkalmazandó egységes jogrend kialakítása volt az elérendő cél; ebben az egységben kívánták megtalálni a hatalmas földrajzi kiterjedésű monarchia irányításához

³⁸⁹ HAMZA 2002. 143. p.; PORTEMER 8. p.

³⁹⁰ OLIVIER-MARTIN 355. p.

³⁹¹ LE BRAS 35. p.

³⁹² ROULAND 557. p.

³⁹³ VAN KAN 133. p.

³⁹⁴ ESMEIN 1898. 329. p.

szükséges kötelező erőt.³⁹⁵ Az 1667. évi *ordonnance* preambuluma e célt a következőképpen fogalmazta meg: „Egy ilyen hasznos és szükséges munka beteljesítése végett úgy véltük, hogy a tárgykört érintő minden régi és új *ordonnance*-t felidézzük annak érdekében, hogy a tartományokból számunkra küldött véleményekkel legyenek ellátva, mindezek alapján világos, pontos és biztos – a korábbi törvények minden zavarosságát eltörölő – törvényeket formáljunk”.³⁹⁶

33. § A királyi jogalkotás egyéb dokumentumai. A *diploma (carta)* a királyi kancellária által ünnepélyes formában kiállított dokumentum volt, amely nagyobb jelentőségű *ordonnance*-okat, fontosabb ítéleteket és ezek király általi megerősítését foglalt magában.³⁹⁷ A Capetingek első diplomái nem sokban különböztek a Karolingok által kiadott diplomáktól. Formáját tekintve a dokumentum tetején a segélykérést – *In Nomine Patris* – a király megnevezése követte, majd maga a rendelkezés – *notum facimus universis*, vagy *noverint universi*, vagy *Sçavoir faisons à tous présents et à venir* formula felvezetésével – következett. A dátum gyakran hiányzott vagy a dokumentum végére került, azonban VI. LAJOS (1108-1137) óta megelőzte a király megnevezését. A Capeting királyok idejétől az ilyen típusú dokumentumok már nem kizárólag a királyi akarat megnyilvánulásának formáiként, hanem a királyt körülvevőkkel³⁹⁸ való egyeztetés után – *cum consensu nostrorum optimatum* – létrejött dokumentumként jelentek meg, érvényességüket a kancellár megnevezése és aláírása bizonyította. A dokumentum végén a király monogramja vagy az azt helyettesítő egyszerű kereszt volt található. SZENT LAJOS uralkodása óta a diploma – mint a királyi akarat megjelenési formájának – igénybevétele egyre inkább csökkent, és helyét az egyszerű királyi levelek – a kancellária vagy maga a király által kiadott levelek – vették át.

A *királyi pátensek* – FÜLÖP ÁGOST uralma alatt – nem tartalmaztak segélykérést; a király megnevezését követően a címzettekhez szóltak, egyedüli érvényességi kellékként a királyi pecsét szolgált. A későbbiekben bizonyos, a király által legfontosabbnak tartott kérdések szabályozására fenntartott pátensek a korábbi diplomák formájához közeledtek; e dokumentumok a levelek egy önálló – *lettres en formes de chartes* elnevezésű – csoportját alkották, melyek nem tartalmaztak sem címzést, sem köszönést, így a király megnevezését közvetlenül maga a rendelkezés követte. A kisebb királyi pátenslevelek – *petites lettres*

³⁹⁵ VANDERLINDEN 40-41. pp.

³⁹⁶ Idézi VIGIÉ 35-36. pp.

³⁹⁷ BRISSAUD 335. p.

³⁹⁸ VII. LAJOS időszakában leginkább már csak a négy legnagyobb tisztség a *sénéchal*, a királyi bíróság tanácsosa, a főpohárnokmester és a főistállómester. – Uott. 338. p.

patentes – általában átmeneti jellegű intézkedések kiadására szolgáltak. Ez a körülmény magyarázatot adhat számunkra arra, hogy e dokumentumok kevesebb formai kelléket – általában csupán rövid címzést és köszöntést, valamint magát a rendelkezést – tartalmaztak.³⁹⁹

A rendeletek – *mandements* – általában az állami közigazgatás munkájában, különösen az *ordonnance*-ok kísérőjeként jelentek meg, melyek révén a király közvetlenül az illetékes hatóság részére, az *ordonnance* végrehajtására adott parancsot. A 16. század óta e feladatot a zárt levelek vették át, így a parancs alkalmazási köre a bírósági eljárásokkal, valamint pénzügyi és közigazgatási leiratokkal kapcsolatban maradt meg. A zárt levelek – *lettres closes* – titkos vagy királyi pecséttel biztosított, lezárt formájú iratok voltak, amelyek a király személyes, bizalmas vagy titkos levelezésének bonyolítására szolgáltak. Hivatalos jellegüket a rövid bevezetésében használt *De par le roy* kifejezés mellett az is bizonyítja, hogy egy államtitkár készítette elő és jegyezte ellen.⁴⁰⁰

A Capetingek adtak ki elsőként privilégiumleveleket jogalkotási felségjoguk gyakorlásának bizonyítékeként. A *kiváltságleveleket* nem csupán egyedül a királyi szuverenitás igazolta, hanem a közjóra való törekvés kívánalma is; így volt lehetséges például, hogy az ellenséges haderő által leginkább támadott területek – e formában – kaptak kiváltságot a védelem hatékonyabb megszervezése érdekében.⁴⁰¹ A kiváltságot kapott csoportnak a privilégiumban foglalt jogot folyamatosan kellett gyakorolnia, hiszen ennek megszakadása a levélhez fűződő érdek és hasznosság alapját kérdőjelezte volna meg. Ennek következtében számos *kiváltságlevél* vált érvénytelenné, melyek a kiadás pillanatában hasznosnak tűntek, azonban a kiváltságot biztosító jog gyakorlását megszakító közösség ismételen az általános jog hatálya alá tért vissza. A kiváltságlevelek többsége tartalmazott egy záró rendelkezést, mely szükség – leginkább a közjó súlyos sérelme – esetén a kiváltságban rögzített jog felfüggesztését tette lehetővé. A király a már kiadott, de a formálódó francia közös joggal ellentétessé vált levél megsemmisítésére is jogosult volt.⁴⁰²

³⁹⁹ Pátenseket leggyakrabban az alábbi tárgykörökben adtak ki: nemesítő levél, honosító levél, a tengeri kereskedelem folytatását engedélyező kobzási engedély, kegyelemlevél, amnesztialevél (17. századtól), oltalomlevél (egy személyt és vagyontárgyait a király oltalma alá rendelő levél), *committimus*-levél (jogszolgáltatási kiváltságot adó levél). *Uott.* 340-341. pp.

⁴⁰⁰ *Uott.* 336-337, 341. pp.

⁴⁰¹ Ilyen kiváltságlevelet kapott Málta szigete a törökök ellen a kereszténység védelmében vívott harc folytatására. OLIVIER-MARTIN 347. p.

⁴⁰² *Uott.* 347-348. pp.

IV. FEJEZET

A JOGI OKTATÁS SZEREPE A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉBEN

34. § A jogi oktatás szerepe a francia magánjog kodifikációjának folyamatában. A 10-12. században az egyház volt az oktatás egyedüli központja, a közvetlenül apátságokhoz vagy püspökségekhez kapcsolt iskolák az apát vagy a püspök teljes irányítása és felügyelete alatt álltak. Ezt követően az egyházi iskolák ezáltal olyan jelentőségre tettek szert, hogy az egyházhoz kötődő viszonyuk meglazult, és tényleges irányításukat fokozatosan az uralkodó vette át. Új elnevezés jelent meg: a 12. században már *scolae parisienses*-ről beszéltek, majd a 13. században *studium parisienses*-ről. A *studium generale* kifejezést egy mindenki előtt nyitva álló központi iskolára alkalmazták, mely egyházi vagy állami – illetve gyakran mindkettő – kiváltságon alapult, továbbá az egyház és az állam által elismert minősítés kiadására volt jogosult.⁴⁰³ Az *Universitas* kifejezést a *collegium* vagy a *corpus* kifejezés szinonimájaként használták; az oktatók és a diákok testületét jelentette,⁴⁰⁴ a 13. századtól a *studium generale* kifejezés helyébe lépve. A *Facultas* kifejezés kezdetben elsősorban egy tudományt, az oktatás egy ágát jelentette, majd a 13. századtól ezen oktatással megbízott professzorok egy testületbe való gyűlését: azok, akik oktatással foglalkoztak, egy testületbe tömörültek.⁴⁰⁵ A számos állami- és egyházi tisztviselő, valamint neves gyakorló jogász által birtokolt *legum professor* titulus csupán tiszteletbeli cím volt, nem jelentette az adott jogi karhoz való szoros kötődést.⁴⁰⁶

Kiváltságai, általános és nemzetközi jellege, testületi csoportjai különböztették meg az egyetemeket az előzményükül szolgáló iskoláktól. Létesítésükhöz a pápa, a császár vagy a király engedélyére volt szükség. Eddig az iskolák nem választhattak rektort, nem rendelkeztek a testületet megillető vagyontárgyakkal. A korábbi iskolákat egyetemekké alakító pápai bullák vagy királyi kiváltságlevelek az egyetemek születési anyakönyveiként értelmezhetőek.⁴⁰⁷

Montpellier városában IV. MIKLÓS pápa 1289. október 26-án kiadott bullája,⁴⁰⁸ míg Toulouse-ban IX. GERGELY 1233. április 27-én kiadott rendelete alapított egyetemet; a legkorábban, 1200-ban, FÜLÖP ÁGOST adott kiváltságokat a párizsi egyetem létrehozása

⁴⁰³ BRISSAUD 223-224. pp.

⁴⁰⁴ Vö. GOURON 1978. 6-24. pp.

⁴⁰⁵ GOBRY 295. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 186-187. pp.

⁴⁰⁶ OURLIAC – GAZZANIGA 126. p.

⁴⁰⁷ BRISSAUD 224. p.

⁴⁰⁸ GOURON 1970. 15. p.

érdekében.⁴⁰⁹ A párizsi és bolognai egyetem példázta a középkori egyetemek szervezetét: Párizsban a professzorok alkották az egyetem testületét, és gyakorolták e hatáskörből eredő jogokat.⁴¹⁰

Az egyetemek létrehozásával a pápák és az uralkodók a két legnagyobb kiváltságot is adományozták: a rendes jogszolgáltatási rendszer alóli mentességet és a teljeskörű adómentességet. Az egyetem szervei két csoportba sorolhatók: egyrészt az egyház és az állam képviselői által alkotott *külső szervek*, másrészt az egyetemi testületi jellegéből eredő *belső szervek*, mint a közgyűlés, szenátus, rektor. Az egyházi hatalom képviselője egyrészt a püspököt reprezentáló és egyben az egyetem bírójaként működő egyházi bíró volt, aki legtöbb esetben a juttatott kiváltságok őrzőjeként lépett fel; másrészt a kancellár, aki kezdetben a kanonokság kancellárja volt, és e tisztségében az egyetemek elődjének számító egyházi iskolákat irányította, majd jogkörének csökkenése után az egyetemi oktatók által választott kancellár csupán tiszteletbeli címmé vált. A király, a parlament és a királyi kiváltságokat felügyelő szervek ellenőrzést gyakoroltak az egyetemek felett. Az egyetemi gyűléseknek – mint belső szerveknek – az alábbi csoportjai alakultak ki. A *Congregatio generalis* a studium minden esküt tett tagjának gyűlése volt, melynek hatáskörébe alapvetően egyes egyetemi méltóságok megválasztása, esküjük kivétele, a tanrend elfogadása, a diákok ruházatának megállapítása és az egyetemi tagok ünnepélyes temetése tartozott. E testület azonban az egyetem felsőbb hatósága által megállapított belső szabályzatot nem változtathatta meg; hatásköre az egyetemi szenátus jogkörének növekedésével és a biztosok intézményének létrehozásával fokozatosan csökkent. A *Consilium rectoris* – az egyetemi szenátus – a rektort a folyamatban lévő ügyek teljesítésében segítette; az általában tíz tagból álló testületet a püspök vagy a kancellár képviselői, az oktatók és a diákok által választott képviselők alkották. Végül az egyes karokon a tanulmányi ügyek vitelére gyűlések szerveződtek.⁴¹¹

A *Congregatio generalis* képviselőjeként a *rektor* a 15. század végéig a *Magnificus* címet is viselhette; Toulouse-ban az egyes karok egymást követő sorrendben adták a rektor személyét, akit három hónapra választottak. Az egyetem és a kancellár előtt tett esküt, felsőbb hatóság felügyelete alatt állt, és az egyetemi szenátus támogatásával gyakorolta igazgatási

⁴⁰⁹ Legjelentősebb francia egyetemek alapítása időrendi sorrendben (VÁROS, *alapítás éve*): PÁRIZS, 1200; TOULOUSE, 1229; ORLÉANS, 1235; MONTPELLIER, 1289; AVIGNON, 1303; ANGERS, 1364; CAHORS, 1332; GRENOBLE, 1339; ORANGE, 1365; PERPIGNAN, 1349; AIX, 1409; DÔLE, 1423 (BESANÇON-ba áttelepítve, 1691); POITIERS, 1431; CAEN, 1431; NANTES, 1460 (RENNES-be áttelepítve, 1735); BOURGES, 1463; BORDEAUX, 1441-1472; DOUAI, 1560-1562; REIMS, 1548; STRASBOURG, 1538; PONT-À-MOUSSON, 1572; DIJON, 1722; PAU, 1722. OURLIAC – GAZZANIGA 126. p.; RUSZOLY 51, 69-70. pp.

⁴¹⁰ BRISAUD 225-226. pp.

⁴¹¹ *Uott*. 231. p.

jellegű funkcióit.⁴¹² A *procureur* az egyetemi testület bíróságok előtt eljárásban való képviselőjét látta el; továbbá jegyzők, titkárok és segédek vettek részt az egyetemet érintő dokumentumok nyilvántartásának vezetésében.⁴¹³

A francia jogi oktatás reformját az 1679. évi ediktum valósította meg, melynek értelmében a jogi oktatást három egységre osztották: a hagyományosan oktatott római jogra, a kánonjogra, valamint az ekkor bevezetett francia jogra.⁴¹⁴ A jogi oktatás 18. századi története híven tükrözi e három jogterület közötti harcot. A *Super specula* dekretális⁴¹⁵ óta Párizsban tiltott római jogi oktatást⁴¹⁶ – a jogászok képzésében nélkülözhetetlennek ítélve – hivatalosan az 1679. évi reform állította vissza.⁴¹⁷ Valóságban a teljes oktatási program kétharmadát e tárgy tananyaga tette ki: az első év folyamán a justinianusi institúciókat, a második évben a Digestát követő tanulmányokat,⁴¹⁸ míg a harmadik évben speciális kurzusokat kellett a diákoknak hallgatni.⁴¹⁹ A szokásjogi rendszerek központjának tekinthető fővárosban e tárgy csupán az első évben volt kötelező.⁴²⁰

A kánonjog oktatása egyre inkább háttérbe szorult; a 18. században már csupán egy-két előadás anyagát képezte a hivatalos tanrendben. A reform felhatalmazta az egyetemi oktatókat, hogy tanulmányaikat a régi kánonjogi szabályokhoz igazítsák; ennek következtében a szigorú értelemben vett kánonjogi oktatás helyett a francia egyházi jog – *Droit ecclésiastique français* – került oktatásra. 1749-ben azonban már csak kiegészítő tárgyként jelent meg, melyet a diákok a hároméves tanulmányaik során választhattak.

Annak ellenére, hogy egy adott jogi kar oktatói karát általában hat professzor alkotta, ebből csupán egy tanár oktatott francia jogot, mégis idővel jelentősen megnőtt, döntővé vált személye és szerepe. Az 1679. évi reform által bevezetett *francia jog professzora* tisztség létesítéséig a diákok az *ordonnance*-ok és a szokásjogok rendelkezéseinek összességét tanulták. A reform következtében a francia jognak szentelt tantárgy általában az utolsó évben – a római jogi elméleti előadásokat követően, ezzel ellentétben Párizsban a második évben, míg Dijon-ban a diákok által szabadon választott évben – került az oktatási rendbe. Voltak azonban olyan városok is, ahol 1679-nél lényegesen később került sor a francia jog oktatásának bevezetésére: így például a *Code civil* egy tervezetének kidolgozásával megbízott

⁴¹² Vö. DE BEAUREPAIRE 728-729. pp.

⁴¹³ BRISSAUD 232. p.

⁴¹⁴ Vö. RUSZOLY 51. p.; STEIN 78. p.

⁴¹⁵ RIGAUDIÈRE 2001. 301. p.; ROULAND 266-267. pp.

⁴¹⁶ KECSKÉS 2004. 188-189. pp.; STEIN 77. p.

⁴¹⁷ GLASSON 2. 338. p.; CARBASSE 139-141. pp.

⁴¹⁸ ROULAND 264. p.

⁴¹⁹ Vö. SCHWARCZ 1903. 393. p.

⁴²⁰ ARNAUD 1969. 45. p.

JEAN-IGNACE JACQUEMINOT (1758-1813) sem francia jogot, sem szokásjogot tárgyaló előadásokat nem hallgathatott Nancy városában, ahol csupán 1789 után volt erre lehetőség.⁴²¹

Az egyetem maga állapította meg oktatási rendszerét és alakította ki módszereit. Minden professzor egy módszeres gyűjteményt készített, melyet oktatásra szánt. Az oktatás anyaga két részből állt.⁴²² Elsőként az oktatási gyűjteményének az adott előadásra szánt részét az óra első felében lediktálta a diákoknak, akik a reformot megvalósító 1679. évi ediktum 6. cikke értelmében kötelesek voltak mindent leírni. Ezt követően a professzor a vonatkozó tananyag tekintetében szóbeli magyarázatot tartott, ha szükségesnek vélte bizonyos törvényi részleteket olvashatott fel vagy egyes kérdéseket vitára bocsáthatott.⁴²³ Megkülönböztettek rendes és rendkívüli órákat; előbbieket általában a doktorok tartották délelőtt, míg utóbbiakat a délutáni órákban más oktatók. Az oktatás tehát már ekkor a gyakorlat igénye felé irányult, azonban e tekintetében meg kell különböztetni a francia jog oktatását más tárgyak oktatásától.⁴²⁴

Az egyetemi fokozatok odaítélése Párizsban a kancellár hatáskörébe tartozott, aki a jelöltek tanulmányaira és életére vonatkozó vizsgálat után döntött. A három egyetemi fokozat közül a *baccalauréat* az egyetemi tanulmányok első szakaszát zárta le, melyet a kancellár adományozott a jelölt több – akár hét – évnnyi tanulmányairól egy doktor által adott egyszerű jellemzés alapján; a fokozat megszerzéséhez esküt kellett tenni. A *licence* (*licentia docendi*, vagyis az oktatáshoz való jogot bizonyító fokozat) feltételezett egy ajánlást, gyakornoki időt, az eskü és két vizsga letételét, az egyiket *privatim* a doktorok, míg a másikat nyilvánosan a kancellár előtt.⁴²⁵ A *doctorat* fokozat jelöltje külön tanulmányokat követően a püspök elnöklete alatt összeült doktorok előtt vizsgát tett; vezetője átadta részére a doktorátus jelvényeit: a kalapot, a könyvet, a gyűrűt, és az új doktort saját szószékébe ültette, aki rövid beszédet tartott azon személyek jelenlétében, akik számára a fokozatot megadták.⁴²⁶ Főszabályként minden doktor oktatott; a *docteur* és a *maître* fogalmak azonos jelentéssel bírtak. Azonban a 13. század közepén a doktorátus fokozattá vált; voltak doktorok, akik oktattak és akiket leghamarabb a 14. század kezdetétől *doctores regentes* néven neveztek; azon doktorok, akik nem élethivatásszerűen oktattak, egyszerűen címmé válva jogot szereztek az évfolyamokon való oktatásra, vizsgáztatásra és az oktatók testületébe való belépésre. A *maître* kifejezés a szabadművészeteket oktatók megnevezése maradt.⁴²⁷

⁴²¹ Uott. 46-47. pp.

⁴²² GOBRY 297-298. pp.

⁴²³ JOUANNE 743. p.

⁴²⁴ BRISSAUD 233. p.

⁴²⁵ Uott. 234-235. pp.

⁴²⁶ CARBASSE 173. p.

⁴²⁷ BRISSAUD 236. p.

Az 1679. áprilisi ediktum a jogi karok oktató személyzetét egészítette ki; a korábbi oktató *doctores regentes* és az 1656-ban létrehozott tiszteletbeli doktorok mellé 12 agregációt nyert tanárt nevezett ki.⁴²⁸ Az 1680. március 23-i királyi tanácsi határozat általánosította az agregációt nyert tanárokat, bevezetve őket minden jogi kar saját oktatói testületébe. Az 1700. évi nyilatkozat előírta, hogy e tanárokat – a parlament két tagjának jelenlétében – versenyeztetés útján kell kiválasztani a királyság jogi karainak legalább 25 éves doktori közül. Számos vitát követően 1766-ban a parlament elismerte az agregációt nyert tanárok – a karok valamennyi testületében való – részvételi jogát, valamint az egyetem nyilvános ünnepein a hagyományos ruha viselésére vonatkozó jogosultságukat. Az 1679. évi ediktum fenntartotta az értekezés készítésének szükségességét a különböző fokozatok megszerzése érdekében: a *baccalauréat* jelöltjei legkésőbb tanulmányaik második évének vége előtt, a *licence* jelöltjei a harmadik év végéig, míg a doktorjelöltek a negyedik év végéig voltak kötelesek az értekezést megvédeni. Ezen értekezések valójában vitatott kérdésekre adott válaszokból álltak.⁴²⁹

Az oktatás tekintetében a skolasztikus módszer volt elfogadott. A párizsi jogi kar tanulmányi szabályzata rögzítette, hogy a professzorok egy teljes órán keresztül diktáltak és magyaráztak, majd diákjaikat ismétléssel és vitákkal foglalkoztatták, legalább fél órán keresztül idézve nekik törvény- és kánonjogi szövegeket.⁴³⁰ A római jogot a *Super specula* dekretális és a *Blois-ordonnance* 69. cikke értelmében *privatim* oktatták a párizsi egyetemen, majd az 1679. áprilisi ediktum – eltörölve e cikkeket – a hivatalos oktatás részévé tette, ezzel egyidőben bevezetve a francia jog oktatását.⁴³¹

A 18. század kezdetétől a nagy francia forradalomig az egyetemek állami – nemzeti – intézményekké váltak; e folyamatot zárta le az összes francia kar eltörlését elrendelő 1793. szeptember 15-i dekrétum.⁴³² Az 1795. október 25-i törvénynek megfelelően minden megyében létrehozásra került egy központi iskola, amelyben a 16-18 éves diákok számára jogot oktattak. 1799-ben egy belügyminiszteri vizsgálat megállapította, hogy ezen előadásokon kevés – osztályonként általában 5-15 – hallgató vett részt, valamint, hogy a helyi közigazgatási szervezet kevés előadót szerződtetett és az oktató testület összetétele vegyes képet mutatott. E vizsgálatra adott válaszok a Direktórium utolsó éveinek jogi felfogását

⁴²⁸ Vö. GOURON 1970. 18-19. pp.

⁴²⁹ BRISSAUD 237. p.

⁴³⁰ ARNAUD 1969. 50. p.

⁴³¹ BARDOUX 20-21. pp.

⁴³² BRISSAUD 237-238. pp.

tükrözték;⁴³³ nagy szerephez jutottak az *ancien droit* jogforrásai, a szokásjogok, a római jog, valamint DOMAT és POTHIER széleskörben idézett munkái. A római jog különösen a forradalom utolsó éveiben ismételten megújult: az írott jog országaiban oktatták és hivatkozási alapként szolgált mindazoknak, akik a jogtudományt újra kívánták felépíteni, mint az 1799-ben megjelent *Exposition des règles du droit ancien* munka szerzője, GOULLIART. A forradalmi törvények és a *Code civil* tervezetei is kritikai magyarázatok alapjául szolgáltak; e folyamat eredményeként e központi iskolák jogász professzorai visszafogottan ugyan, de igyekeztek az *ancien droit* és a forradalmi törvények szintézisét adni. A többségükben bíróságon dolgozó jogászok nagy része a forradalom nagy magánjogi törvényeit – összefüggéstelennek és erkölcstelennek bélyegezve azokat – elítélte. A Direktórium időszaka a jogi valóság és a jogászok felfogása közötti egyfajta fáziseltolódásnak felelt meg: amíg a társadalom viszonylagos nyugalommal viseltetett az új magánjogi törvénykezés irányában, a jogászok visszatekintő jellegű vizsgálatot fejlesztettek ki, mely e törvénykezéssel szemben egyre inkább kritikus hangot öltött.⁴³⁴

35. § A közös jog keresésének folyamatát erősítette az 1679-ben valamennyi jogi karon létrehozott **francia jog professzora**⁴³⁵ intézménye. Eddig a jogi képzés csupán a két tudós jog – a kánonjog és a római jog – oktatására épült.⁴³⁶ E reform nyomán minden jogi karon a későbbi gyakorlati jogászok számára francia nyelven gyakorlati oktatás volt kötelező a tanulmányok harmadik évében.⁴³⁷

A francia jog oktatása kétségtelenül gyakorlati jelleggel bírt; a szokásjogok, az ediktumok és az *ordonnance*-ok oktatása elsősorban a gyakorlat emberei számára szólt.⁴³⁸ A legalább 30 éves, 10 év ügyvédi vagy királyi bíróságon bírói gyakorlattal rendelkező három jelöltet terjesztett a király elé; a kiválasztott személy a *professeur royal de Droit français* cím birtokában a kar dékánja és második professzora közötti jogállást kapott. Bizonyos karok a francia jog professzorának állását egyszerűen egy másik professzori állásba olvasztották be, melynek következtében az adott személy pusztán az oktatásnak szentelte tevékenységét; e folyamat olyan nagyszerű jogászok kinevelődéséhez vezetett mint THÉOPHILE BERLIER (1761-1840) vagy PHILIPPE-ANTOINE MERLIN DE DOUAI (1754-1838).⁴³⁹ A király által az ügyvédek,

⁴³³ ARNAUD 1975. 45. p.

⁴³⁴ HALPÉRIN 1992. 260-261. pp.

⁴³⁵ ESMEIN 1898. 752-753. pp.; RUSZOLY 139. p.; STEIN 138. p.

⁴³⁶ BART 100. p.

⁴³⁷ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 96-97. pp.

⁴³⁸ CARBASSE 213-214. pp.

⁴³⁹ ARNAUD 1969. 49. p.

bírák közül kinevezett professzorok feladata elsődlegesen az *ordonnance*-ok magyarázata volt, azonban a jog egyéb forrásaival – szokásjog vagy írott jog –, valamint kereskedelmi jogi, eljárásjogi kérdések vizsgálatával való foglalkozás is kötelező volt.⁴⁴⁰ A 17-18. században e professzorok kiemelkedő szerepet játszottak a jogi doktrína fejlődésében, előadásaik vázlatát vagy az azokon alapuló magyarázó jelleggel készült segédanyagokat diákjaik rendelkezésére bocsátották, mint POTHIER az orléansi, POUILLAIN DU PARC (1703-1782) a rennesi, CLAUDE SERRES (1695-1768) a montpellier-i, valamint FRANÇOIS BOUTARIC (1671-1733) a toulousei egyetemen. A *droit commun français* korábbi évszázadok során kikristályosodott fogalma lehetővé tette e professzorok számára, hogy kilépjenek a saját országterületükön alkalmazott szokásjog szűk keretéből annak érdekében, hogy diákjaik számára egyéb szokásjogokkal vagy az írott joggal való összehasonlító és igen gyakran történeti tanulmányokat nyújtsanak.⁴⁴¹ Ennek nyomán a francia joggal foglalkozó előadások többsége számos szokásjogi rendszerből vett példákra hivatkozott, és igyekezett a királyság nagyobb részében érvényes általános szokásjogi elveket rögzíteni.⁴⁴²

Ez valójában azt jelentette, hogy az egyetemeken egy majdnem egységesített francia jogot oktattak? Természetesen a professzorok elsődlegesen saját országterületük jogának oktatására helyezték a hangsúlyt, vagyis arra a joganyagra, amelyet ők maguk is a legjobban ismertek, és amelyet a későbbiekben valószínűleg a diákok többsége is alkalmazott.⁴⁴³ A szokásjogi országterületek és az írott jog országai között azonban e téren is látványos különbségek mutathatók ki: a déli tartományok professzorai a francia jog legfőbb elveit és a királyi *ordonnance*-ok rendelkezéseit az írott jog keretei közé helyezve, gyakran a justinianusi intéciókat nyomon követve oktattak; ritkán idéztek szokásjogi szerzőket, és csupán a tisztán szokásjogi eredetű jogintézmények magyarázatával foglalkoztak. E helyzet a nagy francia forradalom előtti néhány évtizedben változott, hiszen DELORT – a toulousei egyetem tanára – a közös francia jog alapelveit oktatta, megőrizve DOMAT⁴⁴⁴ az egységes és ideális jogról alkotott elképzelését. Sőt JEAN-DE-DIEU OLIVIER – avignoni professzor – 1786-ban kiadott *Réformes des lois civiles* és *Essai sur la conciliation des coutumes*, majd az 1789-ben kiadott *Code civil proposé à la nation française* című munkáiban a közös francia jog elvei alapján javasolta az egységes magánjog megteremtését.⁴⁴⁵ E fellépés nyomán egyre kevesebben tekintették a római jogot Franciaország közös jogának, ugyanakkor az írott jog országának

⁴⁴⁰ OURLIAC – GAZZANIGA 160. p.

⁴⁴¹ Vö. RUSZOLY 17. p.

⁴⁴² HALPÉRIN 1992. 32. p.

⁴⁴³ BRIDREY 784. p.

⁴⁴⁴ ESMEIN 1904. 18. p.

⁴⁴⁵ OURLIAC – GAZZANIGA 160. p.

római jogot oktató professzorai az általuk előadott joganyagra a francia jognak alávett rendszerként tekintettek. A francia jog legtöbb professzora igyekezett az egységes francia jogforrást felkutatni és diákjai számára megismerhetővé tenni, mely fogalom egyre inkább a királyi *ordonnance*-okat és a párizsi szokásjogot helyezte előtérbe; ugyanakkor megállapítható, hogy a francia jog az egyes országterületeken nem bírt ugyanazon tartalommal és erővel.⁴⁴⁶

36. § A jogi képzés egyéb formái. Az előzőekben vázolt oktatási rend a jogászok képzésének csak egyik szeletét ölelte fel. A diákok az egyetemi képzésen túl számos más módon juthattak jogi ismeretekhez: az ügyekhez való közvetlen hozzáféréssel, szalonok látogatásával, utazásokkal, könyvtárak használatával, jogi folyóiratok nyomon követésével.⁴⁴⁷

Az ügyekhez való közvetlen hozzáférés csak a 17. századtól vált általánossá. Hároméves jogi tanulmányokat igazoló diplomával kellett rendelkezni ahhoz, hogy valaki ügyvédnél vagy bíróságon jogászként helyezkedhessen el, valamint doktorátussal kellett rendelkezni ahhoz, hogy egyetemen oktathasson. Azonban a 17. századig a jogászok nagy része a gyakorlat útján vált jogásszá, melynek okaként felhozható, hogy a jogász-képzés igen középszerű volt e időben. E rendszer legszembetűnőbb jellemzője, hogy az így formálódott jogászok kiváló gyakorlati emberekké váltak a jogi oktatás közepes szintje ellenére; sőt e jogászok gyakran vettek részt a professzorok által szervezett konferenciákon, melyek célja – az egyetemi oktatás gyenge minőségére hivatkozással – egyfajta sajátos továbbképzés volt.⁴⁴⁸

A *párizsi szalonok* meghatározó szerepet töltek be a jogászok életében és szakmai fejlődésükben. CAMBACÉRÈS két alkalommal is – 1776, 1789 – ellátogatott e szalonokba, ahol az „új eszméknek” mondott felfogásokkal ismerkedett; ugyanígy tett BIGOT DE PRÉAMENEU (1747-1825), aki a forradalom előtti évszázadban ügyvédként tevékenykedett a fővárosban. Vidéken is alakultak a párizsiakhoz hasonló szalonok: Aix, Montpellier, Dijon városában a jogászok elsősorban a felső társadalmi körök szalonjaiban ismerkedtek a párizsi hírekkel. Ezen összejövetelek azonban nem csupán politikai vagy irodalmi jellegűek voltak; a doktrína szerzői itt ismertették először későbbi munkáik alapjául szolgáló elképzeléseiket, ütköztették felfogásaikat. A főként a *királyságon belül tett utazások* szintén fontos lehetőségei voltak az új gondolatok felfedezésének.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ HALPÉRIN 1992. 33. p.

⁴⁴⁷ MORNET 159. p.

⁴⁴⁸ ARNAUD 1969. 52-53. pp.

⁴⁴⁹ *Uott.* 54. p.

A *könyvtárak igénybevétele* tette lehetővé annak megismerését, hogy a *Code civil* alkotói milyen jellegű munkák iránt érdeklődtek, sőt a kodifikáció során milyen munkákra hivatkoztak. Saját könyvtáraik állapotát nem lehetséges felmérni, csupán az általuk idézett szerzőkre és műveikre, valamint könyvtári katalógusokra való hivatkozások mutatják családjuk és saját könyvtáruk összetételét. A klasszikus szerzők művein túl, a két legnagyobb kortárs – DOMAT és POTHIER – munkásságára, valamint a modern kor szerzőire – HUGO GROTIUS (1589-1645), SAMUEL PUFENDORF (1632-1694), CHRISTIAN THOMASIVS (1655-1728), JOHANN GOTTLIEB HEINECCIUS (1681-1741) – való hivatkozások gyakran előfordultak. A gazdagon felszerelt könyvtárak a kódex kidolgozóinak munkájához szükséges minden irodalmat tartalmazták. A 18. század elején csupán néhány *jogi folyóirat* létezett: a hivatalos *Gazette de France*, a *Mercure* és a *Journal des Savants*, majd 1715-1748 között jelent meg a janzenisták által kiadott *Nouvelles ecclésiastiques* és az *Affiches de Paris*.⁴⁵⁰

---

⁴⁵⁰ MORNET 159. p.

V. FEJEZET

A DOKTRÍNA ELSŐ LÉPÉSEI A FRANCIA MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSE FELÉ

37. § A doktrína szerepe a francia magánjog kodifikációjának folyamatában. Az *ancien régime* magán- és büntetőjogi eljárás, a büntető anyagi jog, a kereskedelmi jog és a közigazgatási jog rendelkezéseit többé-kevésbé egységesen királyi *ordonnance*-ok rögzítették, míg az anyagi magánjog szabályainak többségét reformált, írásban kiadott szokásjogi gyűjtemények tartalmazták.⁴⁵¹ A királyi rendelkezések nem alkottak koherens egységet, hiszen a korábbi rendelkezéseket hatályon kívül helyezve, egyre nehezebben átlátható rendszert alkottak. A szokásjogok egymással ellentétes rendelkezései tovább növelték a jogrend bizonytalanságát. E helyzet hozta felszínre a doktrína képviselőinek a magánjogi egység irányába mutató, a következő három évszázadra meghatározó fellépését.⁴⁵²

38. § Bartolista-iskola és módszertana. A 14. századtól a vagyonosodó polgárság és az egyre nehezebben élő nemesség közötti ellentét lassan általános gazdasági, társadalmi és erkölcsi válsággá szélesedett. E folyamat során azonban a jog változatlan maradt: a szokásjogot a bíróságok és jogászok anélkül magyarázták, hogy tartalmának megváltoztatására törekedtek volna. A királyság ezt az állandóságot igyekezett konzerválni; a jog védelmezőjének tekintett uralkodó számára minden újítás elvetendőnek minősült. FÜLÖP ÁGOST óta az uralkodó saját bírói fórumát vagy a párizsi parlamentet bízta meg azzal, hogy a törvényeknek az egész királyság területére kiterjedő tiszteletét biztosítsa.⁴⁵³

A *ratio legis* kutatását követő módszer és a *primo dividam, secundum ponam casum, tertio colligam, quarto opponam, quinto quaeram* dialektikus formulája szerint – a 13-14. század fordulóján Orléans-ban oktató, CINUS DE PISTOIA (1270-1336) tanítvány – BARTOLUS DE SAXOFERRATO (1314-1357) lett a jogászok új generációját nevelő iskola legtekintélyesebb mestere.⁴⁵⁴ V. KELEMEN és XXII. JÁNOS pápa által védelmezett toulousei és montpellier-i egyetemek a római jog oktatását szorgalmazták,⁴⁵⁵ azonban az oktató doktorok széles körben vettek részt gyakorlati ügyek megoldásában is.⁴⁵⁶ Az 1317 körül kiadott *Responsa doctorum tholosanorum* a tartományok városainak státútumát érintő vitákat, egyházi ügyeket, valamint

⁴⁵¹ HAMZA úgy véli, hogy a római jog franciaországi recepciójának akadályát jelentette az, hogy a recepció korára már kialakult egy, a királyi hatalom által tudatosan és szisztematikusan formált, fejlett nemzeti jog. HAMZA 1997. 448. p.

⁴⁵² VIOLLET 220-221. pp.

⁴⁵³ OURLIAC – GAZZANIGA 121-124. pp.

⁴⁵⁴ RUSZOLY 73. p.; CARBASSE 143. p.

⁴⁵⁵ Vö. GLASSON 2. 336-340. pp.

⁴⁵⁶ ROULAND 264. p.

házassági szerződésekből eredő eseteket tárgyalt. Nem alakult ki éles különbség a kánonjogászok és a romanisták között: a 14. század első harmadában a toulousei egyetemen oktató hét magánjogi professzor mindegyike kiemelkedő pályafutást tudhatott magáénak az egyházi szervezeten belül is. JEAN FAURE montpellier-i professzor és ügyvéd által kifejezetten a gyakorló jogászok részére készített *Institutes* a glosszátorok módszerét átveve készült. PIERRE JAYME – szintén montpellier-i professzor – az ügyvédek részére készítette el *Practica aurea* című munkáját, amely – gyakran a tudósjogokra és gyakorlati formulákra való hivatkozással – elsősorban eljárási szabályokat tárgyalt.⁴⁵⁷

A 15. században megjelent munkák közül az alábbi művek játszottak még meghatározó szerepet a jogi gondolkodás fejlődésében: JEAN BELLY – Lavour érseke – a kánonjogi eljárásról szóló értekezést készített a toulousei parlament első ülését (1419) követően, míg GUY PAPE (1402-1487) a grenoble-i parlament ügyvédje és tanácsosa, az e parlament által hozott döntéseket foglalta össze. A bartolista iskola a 16. században elsősorban TIRAQUEAU és DUMOULIN munkássága révén éreztette még hatását. TIRAQUEAU – a bordeaux-i parlament tanácsosa – a szokásjogot, a kánonjogot és a római jogot egyaránt alkalmazva az elődjei munkáiban fellelhető ellentmondásokat igyekezett feloldani.⁴⁵⁸

Az iskola tagjai az érvek és ellenérvek köré csoportosították hivatkozásaikat. GUILLAUME BUDÉ (Guilhelmus Budaeus, 1467-1540) úgy vélte, hogy a bartolisták a végtelenségig tagolták az egyes tárgykörök elemeit, a már elfogadott véleményekkel szembeni álláspontokat fejtették ki, valamint a Pandekta minden egyes szavára hivatkozásokat és ellenhivatkozásokat kerestek, melynek érdekében számos, ismeretlen szerzőtől vagy csekély jelentőségű munkából idéztek; szorosan kapcsolódtak a gyakorlathoz, azonban nyilvánvalóan véleményüket koruk szükségleteinek és ügyfeleik érdekeinek vetették alá.⁴⁵⁹ A többségében kiváló gyakorlati jogász bartolisták az ügyvédek részére érveket szolgáló különböző álláspontokat ismertettek, és ezek közül a legjobb és leginkább alkalmazható közös vélemény felkutatását igyekeztek megvalósítani; a római törvényekben – a koruknak megfelelő új jog megtalálása érdekében – csupán előzetes szöveget láttak.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Így PIERRE DE MORTEMART, BERTRAND DE MONTSAVÈS és BERTRAND DE DEAUX bíborosi kinevezést kaptak, ARNAUD DE NARCES Aix városának püspöke lett, GUILLAUME DE CUN pedig Bazas és Comminges érseke lett, valamint GUILLAUME DE DURFORT és ARNAL ESCHARBOT inkvizitori kinevezést kapott. OURLIAC – GAZZANIGA 125-126. pp.

⁴⁵⁸ *Uott.* 127. p.

⁴⁵⁹ Lásd még DELARUELLE 100-102. pp.; DUBOUCHET 54-55. pp.; HAMZA 2003. 345. p.

⁴⁶⁰ OURLIAC – GAZZANIGA 128-131. pp.

39. § Az École historique színrelépése és jelentősége. Az összefoglalt szokásjogok lehetőséget adtak arra, hogy e rendelkezések egymáshoz és a római joghoz való viszonyukban tanulmányozhatók és magyarázhatók legyenek, továbbá a széleskörű szokásjogi irodalom megszületésének alapjait lerakva e gyűjtemények szervesen hozzájárultak a *droit commun français* sajátosságainak kialakulásához.

A 16. századtól a nagy francia forradalomig terjedő monarchikus időszak alatt a kánonjog elvesztette addigi meghatározó szerepét, míg a római jog a déli országterületeken *droit écrit*-ként, a szokásjogi országterületeken a szokásjogok magyarázatát segítő *raison écrite*-ként tartotta fenn uralmát. A szokásjogi rendelkezések hivatalos kiadásokban, majd ezek reformált kiadásában jelentek meg. Ezen időszakban a jogegység megvalósításának valós vagy rejtett szándékával és az egyre szélesebb uralkodói hatalom jeleként születtek meg a királyi *ordonnance*-ok, melyek az írott jog és a szokásjogok országterületei közötti különbséget – egy adott tárgykör tekintetében – igyekeztek eltörölni. Számukban és terjedelmükben is növekvő ezen jogforrások magyarázatát az egyre gazdagabb joggyakorlat és doktrína kínálta.⁴⁶¹

A korszakban az „új tudomány nagy tere” az I. FERENC király lánya – MARGUERITE DE FRANCE – által védelmezett bourgesi egyetem volt.⁴⁶² Itt oktatott ANDREAS ALCIATUS (1492-1550)⁴⁶³ 1529-ben, JACQUES CUJAS (Iacobus Cuiacius, 1522-1590) 1555-ben és 1557-ben, továbbá LE DOUAREN (Franciscus Duarenus, 1509-1559),⁴⁶⁴ HUGUES DONEAU (Hugo Donellus, 1527-1592), HOTMAN és GOUVEA, akik humanizmusa sokak szemében gyanús volt, és melynek következtében HOTMAN Németországba és Svájcba, DONEAU Heidelbergbe, CUJAS pedig JEAN DE MONTLUC érsek védelmét keresve Valence-ba menekült.⁴⁶⁵ HOTMAN és CUJAS a glosszátorok és a kommentátorok hagyományaival szakítani kívánva igyekeztek a valódi római joghoz elérni, és annak eszméit újra feltárni. E szerzők többre becsülték a klasszikus jogot a justinianusi jognál, a közjogot a magánjognál és a doktrínát a mindennapi joggyakorlatnál.⁴⁶⁶

40. § Az École historique első képviselője – Dumoulin. A párizsi születésű GUILLAUME BUDÉ által 1508-ban kiadott, JEAN DE GANAY kancellárnak ajánlott *Annotationes ad*

⁴⁶¹ BRISSAUD 346. p.

⁴⁶² CARBASSE 147. p.

⁴⁶³ Lásd bővebben VIARD P. E.; STEIN 101-102. pp.

⁴⁶⁴ KECSKÉS 2004. 191. p.

⁴⁶⁵ E korszak jogászairól és fellépésükről kissé kritikus hangon beszél FARKAS, amikor kiemeli, hogy a jogtudomány hanyatlásának korszaka ez, mert a szavak felett vitatkozó, merev dogmatikus gondolkodás jellemezte, továbbá a sok terjedelmes munka, bámulatos írói szorgalom dacára a jogtudomány nem haladt előre. FARKAS 313. p.

⁴⁶⁶ BOUINEAU 2004. 34-35. pp.; STEIN 105-107. pp.

Pandectas című munka az ókori klasszikus intézmények, erkölcsök, gondolatok és nyelv együttes ismeretét adó jogi szövegeket magyarázta.⁴⁶⁷ E mű az antikvitás értékeit nem valló jogászokat mélységesen felháborította.⁴⁶⁸

Az 1500-ban született, 1522-től ügyvédként dolgozó, majd DE THOU-val – a párizsi parlament elnökével – való vitáját követően Svájcba és Németországba menekült és csak 1557-ben Franciaországba visszatért⁴⁶⁹ CHARLES DUMOULIN (Carolus Molinaeus, 1500-1566) a nagy romanisták időszakának tartott 16. században élt.⁴⁷⁰ CUJAS-szal ellentétben DUMOULIN nem a tiszta jog feltárását szorgalmazta: az egyes szokásjogi rendszerek szabályait egységes kódexbe foglalni kívánó *Oratio de concordia et unione consuetudinum Franciae* alapjának a párizsi szokásjogi rendszert tekintette.⁴⁷¹ A *droit commun coutumier* felkutatását célul tűző munka⁴⁷² megvalósításához két út vezetett: vagy a minden szokásjogban létező közös alap feltárása, vagy a párizsi szokásjog rendelkezéseinek alkalmazása minden olyan esetben, amikor ez nem ellentétes egy adott szokásjog szabályaival.⁴⁷³ DUMOULIN minden szokásjognak egyetlen rendszerbe történő olvasztását javasolta, mely által e joganyag – Franciaország szokásjogainak közös hordozójaként – a méltányosság kritériumának megfelelő világos és egységes testben került volna rögzítésre.⁴⁷⁴ E cél megvalósítását tekintette korának legdicsebb, leghasznosabb és legkívánatosabb jogász feladatának. DUMOULIN számára a szokásjogok valójában a valós, létező francia jog alapját képezték.⁴⁷⁵ A szerző e munkájában a nagy francia forradalomig létező, a magánjogi kodifikáció érdekében megnyilvánuló érvek együttesen megtalálhatók: egyrészt az egy királysághoz és egy néphez való tartozás ismerve; másrészt a középkori jog, valamint az igazságtalan, méltánytalan és jogtalan szokásjogi rendelkezésekkel való szembenállás; végül az eljárás egyszerűsítése érdekében a jog pontosításának óhaja.⁴⁷⁶ Minden szokásjogi rendszerből az általa legjobbnak tartott rendelkezések megtartása és a jogi széttagoltság fenntartását szolgáló rendelkezések kihagyása mellett lépett fel a megteremteni remélt egység érdekében.⁴⁷⁷ Ez az elképzelés természetesen korainak bizonyult,⁴⁷⁸ hiszen megvalósulásához – vagyis az egységes

⁴⁶⁷ THIREAU 98. p.

⁴⁶⁸ LOUBERS 31. p.

⁴⁶⁹ KECSKÉS 2004. 190. p.

⁴⁷⁰ VANDERLINDEN 306. p.

⁴⁷¹ HALPÉRIN 1992. 31. p.; PICARD 57. p.; VAN KAN 39. p.

⁴⁷² Vö. HAMZA 2003. 346-347. pp.; RUSZOLY 140. p.

⁴⁷³ ESMEIN 1904. 18. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 380-381. pp.

⁴⁷⁴ VIOLLET 227-229. pp.

⁴⁷⁵ GAZZANIGA 1996. 23. p.

⁴⁷⁶ HALPÉRIN 1992. 31. p.

⁴⁷⁷ CAUVIÈRE 19. p.

⁴⁷⁸ CARBASSE 211. p.

szokásjogi rendszer elfogadásához – minden országterület parlamentjében politikai konszenzusra, a három rend egyetértésére lett volna szükség. DUMOULIN tiszttában volt a már összefoglalt szokásjogok és a jogi partikularizmus teremtette akadályokkal; így e vállalkozást csupán a szokásjogi országterületekre javasolta korlátozni.⁴⁷⁹

A szokásjogi partikularizmus mögött a francia jog szabályai olyan rendelkezések formájában húzódtak meg, amelyek minden jogforrásban – de elsődlegesen a szokásjogok többségében – fellelhetők voltak, így a királyság általános szokásjogát alkották, és amelyeket a doktrína állapított meg és a párizsi parlament alkalmazott.⁴⁸⁰ Munkája reménytelenségét felismerve a későbbi jogászokat a kodifikáció folyamatában segítő tervezetet készített. Elképzelése szerint a jogászok feladata egy olyan tervezet kidolgozása lett volna, amelyet a szokásjogi országterületek minden városába el kellett küldeni, ahol legfeljebb hat hónap időtartam alatt a városnak e tervet meg kellett vizsgálni, és indoklással ellátott írásbeli észrevételeiket a kidolgozókhöz vissza kellett juttatni. A király által megerősített végleges kiadás – a parlament nyilvántartásba vételét követően – az írott jog országterületeinek kivételével a királyságban törvénné vált volna.⁴⁸¹

A nemzeti jog egységének előnyeit a jog homályosságának és hallgatásának kiküszöbölésében, a méltányosság követelményének megjelenésében és az eljárási nehézségek csökkenésében látta.⁴⁸² DUMOULIN nyíltan fellépett a szokásjog sajátosságaként megjelenő jogi széttagoltság, valamint a jogforrások sokasága, összefonódása és bizonytalansága ellen; határozottan kinyilvánította, hogy a jogalkotás homogenitása az állam- és a nemzet egységének részét képezi.⁴⁸³

Traité des fiefs című értekezésében a helyi szokásjogok hallgatása esetén az országterület általános szokásjogának alkalmazását javasolta, melynek adott kérdésre vonatkozó hallgatása esetén a szomszédos szokásjogi rendszerek szabályaiban javasolt megoldást találni; abban az esetben, ha az adott kérdésben ez utóbbi sem tartalmazott volna megoldást, a jogalkalmazót a római joghoz kívánta irányítani.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ HALPÉRIN 1992. 31. p.

⁴⁸⁰ OURLIAC – GAZZANIGA 161. p.

⁴⁸¹ CAUVIÈRE 19-20. pp.

⁴⁸² PICARD 57. p.

⁴⁸³ VAN KAN 40-41. pp.

⁴⁸⁴ A római törvényeket egyfajta mágikus varázslatnak felfogó bartolista neveltetésű, majd később humanista értékeket valló, párizsi ügyvéd-családból származó, az orléansi egyetemen tanulmányokat folytató DUMOULIN elsősorban gyakorlati jogász volt. Úgy vélte, hogy a jogász elsődleges feladata az emberek jogi problémáira megfelelő megoldások megtalálása, míg az elmélet feladata a gyakorlat segítése és támogatása. E tekintetben a követendő modellt a rómaiak felfogásában találta meg, akik egy adott kérdésre mindig méltányos megoldást kínáltak. CAUVIÈRE 37. p.

Az 1535-ben elkezdett és 1552-ben befejezett *Commentaire des Coutumes* című munkája⁴⁸⁵ az ezen időszakban összefoglalt szokásjogok többségére vonatkozó jegyzeteket és a párizsi szokásjog magyarázatát adta.⁴⁸⁶ A joganyagot – logikai értelmének feltárása érdekében – magyarázta, a jogértelmezés legjobb eszközének a joggyakorlatot tartotta.⁴⁸⁷

41. § Cujas fellépése. Az 1522-ben Toulouse-ban született és az Alciatus-módszert követő ARNAUD FERRIER tanítványaként CUJAS 1544. novemberétől Cahors-ban, majd 1555. júliusától Bourges-ban a római intéciókat alapul vevő előadásokat tartott. A szintén itt oktató LE DOUAREN és DONEAU veszélyes ellenséget láttak CUJAS személyében, aki e konfliktus következtében 1557-ben Párizsba költözött, ahol az egyetemen tanszéket kapott. LE DOUAREN 1559-i halála után – BERRY hercegnő meghívását elfogadva – visszatért Bourges városába, majd 1566-tól a szavojai hercegnő meghívásának eleget téve a torinói jogi kar tanszékét vezette. Itáliai tartózkodása azonban nem volt tartós, mert 1567-ben visszatért Franciaországba. Bourges városában a francia jog tanszékét FRANÇOIS HOTMAN vezette, így JEAN DE MONTLUC érsek hívására Valence városában oktatott. A fellángolt vallási összetűzések következtében Lyon-ba menekült, majd 1575-ben végleges szándékkal visszatért Bourges-ba.⁴⁸⁸ A párizsi parlament 1576. áprilisi rendeletével engedélyezte a római jog oktatását, melynek nyomán Párizsba költözött, azonban 1577-ben ismételten visszatért Bourges-ba, melyet 1590-ig bekövetkezett haláláig nem hagyott el. A következő jogásznemzedék minden kiemelkedő képviselőjét tanította; közülük többekkel – DU FAUR DE SAINT-JORY, LOISEL, PITHOU-TESTVÉREK, DU PASQUIER, DE THOU, JOSEPH SCALIGER – később is szoros kapcsolatot tartott fenn. A halkán és nehezen beszélő CUJAS volt az első igazán meghatározó francia professzor, aki addig soha nem látott alapossággal, módszeresen építette fel előadásait, és addig ismeretlen módszert követve tartott kapcsolatot diákjaival: szállást és ellátást adott nekik saját házában, megnyitotta előttük könyvtárát, gyakran pénzt is kölcsönzött számukra.⁴⁸⁹

Két legismertebb munkájának a halálát követően megjelent Papinianus-magyarázat, valamint az 1556-tól folyamatosan közzétett *Observationum et emendationum libri XXVIII* című munka tekinthető;⁴⁹⁰ mindkettő ULPIANUS, PAULUS és AFRICANUS gondolatain alapulva

⁴⁸⁵ KECSKÉS 2004. 190. p.

⁴⁸⁶ CARBASSE 212. p.; STEIN 110-112. pp.

⁴⁸⁷ OURLIAC – GAZZANIGA 127-128, 157. pp.

⁴⁸⁸ RIGAUDIÈRE 2001. 383. p.

⁴⁸⁹ BRISSAUD 351-356. pp.

⁴⁹⁰ Vö. ESMEIN 1898. 770-771. pp.

a történeti módszer kiváló példáját adja.⁴⁹¹ Minden cikk vonatkozásában – az adott jogász egyéb gondolatainak más jogi szövegek és esetlegesen egyéb irodalmi munkák segítségével hívásával – a szerző tiszta szándékát igyekezett feltárni,⁴⁹² vagyis nem pusztán a szöveg tartalmának exegetikus magyarázatát nyújtani.⁴⁹³ CUJAS egymás után hozta napfényre az addig elrejtve, elfedve heverő római jogemlékeket, egyben a római jogot addig nem ismert sokoldalúságában és terjedelmében állította a kortársak és követők elé.⁴⁹⁴

42. § Hotman fellépése. Az 1524-ben sziléziai családban született FRANÇOIS HOTMAN Orléans-ban tanult jogot, majd ügyvédi gyakorlatát követően 1546-ban római jogi kurzust indított a párizsi egyetemen. A reformáció hatására áttért a protestantizmusra, azonban e váltásért nagy árat fizetett: elvesztette családját, állását és hazáját. Lausanne városába, majd 1555-ben Strasbourg-ba menekült. JEAN DE MONTLUC érsek többszöri hívására visszatért Franciaországba, és Valence városában oktatott. 1566-ban a Torinóba hívott CUJAS-t helyettesítette Bourges-ban, majd a kitört vallási lázongásokat követően Svájcba menekült, ahol 1590-ben bekövetkezett haláláig Genf és Basel városában oktatott.⁴⁹⁵

Az 1567-ben megjelent *Antitribonian* című munkájában a magánjog egységét követelte, majd az 1573-ban megjelent *Franco-Gallia* című munkájában a szabad politikai fellépés és a szabad vallásgyakorlat érdekében szállt síkra.⁴⁹⁶ HOTMAN új hangon és megközelítési módon, egyszerűen érthető stílusban, francia nyelven – a latint használó jogászokat bírálva – tárgyalta az egyes magánjogi tárgyköröket.⁴⁹⁷ Az *Antitribonian* – mint ahogyan címe is jelzi – valójában a római jog egészével, és különösen a justinianusi joggal helyezkedett szembe; úgy vélte, hogy e jog nem képezheti többé a francia jogászok munkájának alapját.⁴⁹⁸ Kiemelte, hogy a római jogot távol kell tartani a nemzeti [francia] jogtól, ahogyan azt – a magyarok nagy királya – CORVIN MÁTYÁS tette, aki az olasz doktoroknak udvarától való távortartásával a tribonianusi könyveket is félretette.⁴⁹⁹

1567 körül írt, de csak 1603-ban megjelent feljegyzésében a francia jog *beau livre*-jének kiadására vonatkozó módszert fogalmazott meg: úgy vélte, hogy számos jogtudóst,

⁴⁹¹ WOŁODKIEWICZ 1986. 79. p.

⁴⁹² Vö. HAMZA 1994. 174. p.

⁴⁹³ LOUBERS 33. p.; Vö. HAMZA – FÖLDI 59. p.

⁴⁹⁴ FARKAS 313. p.; HAMZA 2003. 346. p.

⁴⁹⁵ 1547-ben CUJAS a toulousei egyetemen, míg 1551-ben DONEAU Bourges-ban kezdett oktatni. A kor kiemelkedően két legnagyobb jogásza közel azonos időszakban kezdte meg professzori működését a francia jogi karokon. BRISAUD 353. p.; Vö. DARESTE 2. p.

⁴⁹⁶ ESMEIN 1896. 147. p.

⁴⁹⁷ WOŁODKIEWICZ 1995. 334. p.

⁴⁹⁸ Vö. DUBOUCHET 64. p.; STEIN 104. p.

⁴⁹⁹ VAN KAN 42, 45. pp.

államférfit, ügyvédet és gyakorlati jogászt egy bizottság keretén belül azzal kell megbízni, hogy a justinianusi- és filozófiai könyvekből, továbbá a joggyakorlat könyveiből kivonják és egybefogják mindazt, amit a francia jog alapjaként tartanak számon.⁵⁰⁰

---

⁵⁰⁰ VANDERLINDEN 33, 330-331. pp.

VI. FEJEZET

A KÖZÖS FRANCIA JOG GONDOLATÁNAK A DOKTRÍNA MUNKÁIBAN VALÓ MEGJELENÉSE

43. § A közös szokásjog keresése a jogegység irányába ható lépések meghatározó szakaszát képezte. A helyzet a déli és az északi országterületek tekintetében csak annyiban tért el, hogy a déli országterületek jogrendjeinek tömörebb rendelkezései általában csak egy városra vagy annak közvetlen környékére vonatkoztak, sőt a köztudomású és bizonyított szokásjogi rendelkezéseket legtöbbször e területek jogrendjei is elfogadták.⁵⁰¹ A kiegészítő jog kérdése minden szokásjogi rendszerben felmerült, amelyre a megoldást a szomszédos szokásjogi rendszerek joggyakorlatában, a létező szabályok kiterjesztésében vagy magyarázatában, általános elvek alkalmazásában igyekeztek a szerzők fellelni.⁵⁰²

A középkori szerzők gyakran foglalkoztak a közös francia jog gondolatával.⁵⁰³ BEAUMANOIR kifejtette, hogy a szokásjogok mellett, a szomszédos országterületek szokásjoga, valamint a francia királyság egészében alkalmazott közös jog tekinthető jogforrásnak. Számára sem a római jog, sem a kánonjog, sem a királyi *ordonnance*-ok nem tartoztak a közös jog fogalma alá, ugyanis e tekintetben csak a bölcs példabeszédekben formálódott és a felsőbb értelem kifejeződéseként megjelent közös szabályok kerülhettek vizsgálat alá.⁵⁰⁴

A jogi egység elérése felé irányuló fellépések előtt a *droit commun coutumier* és a *droit commun français* fogalom tartalmi különbségét kellett tisztázni. A 16. század folyamán e két fogalom az összefoglalás alatt álló szokásjog és a humanizmus hatása alatt álló római jog közötti versengést tükrözte; nem pusztán azért, mert az északi és középső országrészek jogászaik ellenségesen viseltettek a római joggal szemben, hanem azért is, mert a szokásjog eredetiségét éppen az általuk idegennek tartott római joggal szemben kívánták megvédeni.⁵⁰⁵ Ugyanígy módon vélekedtek a költők és írók, akik a francia nyelvet óvták a latinnal szemben.⁵⁰⁶ A 16. században a doktrína a közös szokásjogot kutatta; az egységesítés gondolata azonban csak a későbbi jogász-nemzedékek munkájának eredménye.⁵⁰⁷

A *Code civil* hatályba lépéséig aktuális maradt a kérdés: mi is valójában Franciaország közös joga, vagyis milyen jogot kell alkalmazni a szokásjog hallgatása vagy hiánya esetén? A

⁵⁰¹ GAZZANIGA 1996. 22. p.

⁵⁰² OURLIAC – GAZZANIGA 138. p.

⁵⁰³ E szerzők és követőik oltották be a francia jogi szellemet és éleslátást. SCHWARCZ 1895. 187. p.

⁵⁰⁴ OURLIAC – GAZZANIGA 138. p.

⁵⁰⁵ CARBASSE 210-211. pp.

⁵⁰⁶ HALPÉRIN 1992. 30. p.

⁵⁰⁷ VAN KAN 36. p.

14-15. századi romanisták szemében a szokásjog csupán a római jog egyfajta lerontásaként jelent meg. A déli országterületek városi jogkönyvei a városi szokásjog hallgatása esetén a megoldást az ésszerűség kritériumának követésében lelték fel, mely mögött kétségtelenül a római jog szabályait vélték meghúzódnival. Így például Perpignan város jogkönyve előírta, hogy a szokásjog hallgatása esetén a szükséges megoldás a római jog szabályaiban keresendő, míg a bordeauxi jogkönyv a *raison* kritériuma elé utalta az ügyet. A római jog így *Dél* közös jogává vált, a szokásjog ezáltal a privilégiumok szintjére süllyedt, mely folyamatot tovább erősítette, hogy a szokásjog bizonyítása gyakran nagy nehézségekkel járt.⁵⁰⁸

A romanistákkal szemben a nemzeti jogot védők szerint minden szokásjog valós és élő magánjogi rendet alkotott, így alkalmazási területén az ottélők közös jogaként volt alkalmazandó. A szokásjog hallgatása esetén először a szomszédos szokásjogi rendszerekben javasolt megoldást találni, majd a szokásjogok összességéből levezethető *esprit général*-ban, mely saját maga alkotja a *droit commun coutumier* fogalmát.⁵⁰⁹

44. § 16. századi jogászok szerepe a *droit commun français* felkutatásában. Az 1519-ben Bretagne területén született, katolikus, nemesi származású BERTRAND D'ARGENTÉ (1519-1590) saját országterülete szokásjogának magyarázatát adta, és egyben pontról pontra támadta DUMOULIN munkáit.⁵¹⁰ A helyi szokásjog elsődlegességét hirdető, 1539-ben megjelent *Commentaire de la coutume de Bretagne* című munkája a jogi partikularizmus megszilárdulásának kedvezett.⁵¹¹

Az 1523-ban Pádovában született, Orléans-ban tanult, majd Párizsban gyakornokoskodó és Nevers-ben ügyvédként dolgozó GUY COQUILLE (1523-1603) három alkalommal – 1560, 1576, 1588 – vett részt a harmadik rend tagjaként az *États généraux* ülésein, ahol felszólalásaiban több alkalommal is hevesen követelte a magánjog egységét. Nivernais országterület szokásjogát – a helyi jogi nyelvezet megőrzésével – magyarázta az 1590-ben megjelent *Commentaire sur la Coutume de Nivernais* című munkájában.⁵¹² Később az 1607-ben kiadott *Institution au droit des Français* című értekezése a francia jog létezését bizonygatta azzal, hogy a közös francia jogot a római joggal egyenértékűnek tekintette.⁵¹³

⁵⁰⁸ OURLIAC – GAZZANIGA 138. p.

⁵⁰⁹ HALPÉRIN 1992. 31. p.

⁵¹⁰ KECSKÉS 2004. 190-191. pp.

⁵¹¹ BRISSAUD 392. p.

⁵¹² DUBOUCHET 66. p.

⁵¹³ Vö. RUSZOLY 140. p.; STEIN 112. p.

Ezen elképzelését azzal is alátámasztotta, hogy a munka szerkezeti beosztása a justinianusi kompiláció tagolását másolva jelent meg.⁵¹⁴

Anjou területén 1537-ben született RENÉ CHOPPIN (1537-1606) saját országterülete szokásjogi rendszerét – a párizsi jogrenddel összevetve – latin nyelven magyarázta. DUMOULIN tervezetével szembeni fenntartásai ellenére a legtöbb szokásjogi rendszerben létező általános elv és szabály felkutatására törekedett. Az egyes szokásjogi rendszerek hallgatása esetén alkalmazandó párizsi szokásjog CHOPPIN munkásságával a francia jog kivonataként jelent meg.⁵¹⁵

Az 1526-ban született Cujas-tanítvány ANTOINE LOISEL (1536-1615) a párizsi parlament ügyvédjeként vett részt a párizsi szokásjog reformálásában. A közös szokásjog forrását és eredetét a párizsi szokásjog szabályaiban és elveiben fellelő *Institutes coutumières* című munkája nagyban hozzájárult a *droit commun coutumier* fogalmának pontosításához.⁵¹⁶ Munkájában a szokásjog általános elveit tömör mondatokba és axiomatikus rendszerbe foglalta.⁵¹⁷ Előszavában kifejtette, hogy őt is ugyanaz az elgondolás vezérelte, mint COQUILLE-t, nevezetesen a magánjog egysége megteremtésének célja.⁵¹⁸ XIV. LAJOS rendeletére – 1679-től, a római intéciók mellett – e munkát tekintették Párizsban a jogi oktatás alapjának.⁵¹⁹

Az ugyancsak a párizsi szokásjog 1580. évi reformálásán dolgozó ügyvéd, PASQUIER 1609-ben jelentette meg *Interprétation des Institutes de Justinien* című, a római jogi elvek magyarázatát adó munkáját.⁵²⁰

Az 1527-ben Chalons-sur-Saône városában született, Toulouse és Bourges egyetemén tanult, és a monarchiát 1572-ben vallási üldöztetés miatt elhagyó DONEAU a 16. század egyedüli olyan romanistájaként dolgozott, aki *Commentarii de jure civili* című munkájában – a CUJAS által kidolgozott – összehasonlító módszert követve, az egyes magánjogi intézményeket római jogi alapokon magyarázta.⁵²¹

⁵¹⁴ OURLIAC – GAZZANIGA 158. p.; PICARD 57-58. pp.

⁵¹⁵ HALPÉRIN 1992. 31. p.

⁵¹⁶ DUBOUCHET 70. p.; RUSZOLY 140. p.

⁵¹⁷ CARBASSE 219. p.; VIOLLET 231-232. pp.

⁵¹⁸ Lásd még REULOS 1935/1. 77. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 381. p.

⁵¹⁹ Egységteremtő vállalkozásának hatékonyságáról meggyőződve kifejtette, hogy a különböző szokásjogok által uralt tartományok, hercegségek, *comté*-k és földesúri birtokok idővel egy király hatalma és anyagi befolyása alá kerülnek, és így majd egy törvény megfelelőségének, ésszerűségének és méltányosságának lesznek alávetve. PICARD 58-59. pp.; VAN KAN 36-38, 96. pp.

⁵²⁰ BRISSAUD 394. p.

⁵²¹ EYSSEL 244. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 383. p.

45. § 17. századi jogászok szerepe a *droit commun français* felkutatásában – Lamoignon.

A több mint három évszázadon át jogászokat és államférfiakat adó nivernaisi családból származó, 1617-ben született GUILLAUME DE LAMOIGNON-t (1617-1677) 1658-ban a párizsi parlament elnökének választották, majd az 1667. és 1670. évi *ordonnance*-ok kidolgozásában vállalt aktív szerepet.⁵²²

A kancellár célja nem az volt, hogy a szokásjogok egységesítésének kezdeti, egyszerűnek és nagyívűnek tűnő korábbi tervét ismételten megújítsa, hanem a francia joggyakorlat által eltérően megítélt kérdések tekintetében olyan pontokat és szabályokat rögzítsen, melyek az egész királyság területén – a szokásjog által tisztán nem szabályozott kérdések vonatkozásában – az általános és közös jog alapjául szolgálhatnak.⁵²³ A korábbi viták tükrében röviden és világosan foglalta össze a parlamenti döntéseket, melyeket 1672-ben adott ki *Arrêtés*⁵²⁴ címmel. A *Code civil* alkotói által gyakran forgatott és hivatkozott munka a magánjog számos tárgykörét – személyi jog, gyámság, dologi jog, hűbérbirtok, jelzálog, fogláló, adósság, elbirtoklás, házassági közösség, özvegyi eltartás, szerződések, ajándékozás, öröklés, végrendeletek – foglalta egybe.⁵²⁵ A munka szerkezete nem tért el a párizsi szokásjog eredeti felépítésétől, csupán az öröklési jogra vonatkozó 15. cím végére illesztette BARTHÉLÉMY AUZANET (1591-1673) által javasolt néhány kiegészítő cikket. Ezen túl a férj és feleség közötti házassági közösségre vonatkozó kérdések szélesebb terjedelemben kaptak teret, mint a római jogi könyvekben; az öröklési jog és a végrendeletek szabályai egy önálló fejezetben, végül a keresetek a szerződésekkel együtt kerültek szabályozásra.⁵²⁶ LAMOIGNON a párizsi szokásjogra alapozott szintézis szerint fogadta el az Institúció szerkezeti felépítését: az emberek közötti kapcsolatokat szabályozó rendelkezéseket – az írott jogi hagyományokhoz híven – három csoportba rendezte: személyek, dolgok és kötelmek.⁵²⁷

⁵²² Sajátos munkamódszert alakítva ki 1665-től saját otthonába esti beszélgetésekre hívta a parlament meghatározó tagjait, tanácsosokat és ügyvédeket elsősorban a parlament által tárgyalt kérdésekről való további viták, valamint a hatályos szabályok megsokszorozódása okán született ellentétes ítéletek kiküszöbölése érdekében. A megbeszélésük tárgyául szolgáló cikkeket LAMOIGNON két kollégájával együtt készítette elő: BARTHÉLÉMY AUZANET, aki korábban *Mémoires sur les questions les plus controversées* címmel jelentetett meg munkát, majd BONAVENTURE FOURCROY (1610-1691) parlamenti ügyvéd előzetes vizsgálat alá vonta az egyes tanulmányokat, és előre meghatározott rend szerint – véleményével ellátva – rendezte össze. Az így kidolgozott szöveget végül LAMOIGNON fogta egy *corpus*-ba. ARNAUD 1969. 66-67. pp.

⁵²³ AUZANET – saját munkája előszavában kifejtett – álláspontja LAMOIGNON munkájának célkitűzéséről és jogegységre való törekvéséről. *Uott.* 67. p.

⁵²⁴ A munka teljes címe: *Arrêtés de M. le P. P. de L., ou lois projetées dans les conférences de p(remier) p(résident) de L(amoignon) pour le pays coutumier de France et pour les provinces qui s'y régissent par le droit écrit.*

⁵²⁵ VIOLLET 241. p.

⁵²⁶ Vö. ESMEIN 1898. 757. p.

⁵²⁷ BARDOUX 189-190. pp.; BART 99. p.; PICARD 59. p.

A munka elkészülte után kérte az uralkodó hivatalos megerősítését, de visszautasításra talált, hiszen a LAMOIGNON által előkészített 1667. évi *ordonnance* kiadása után néhány évvel az uralkodó e munkában a jogi biztonság meghiúsulását látta.⁵²⁸

A kancellár úgy vélte, hogy a 16-18. századi francia jogászok többsége számára a magánjog egységére vonatkozó tervezetek felépítésének alapjául az Institúció hármas felosztása szolgálhat. A munkához feljegyzéseket készítő AUZANET nem kívánt egy számára túl forradalminak tűnő munka létrehozásában aktív szerepet vállalni, csak – a párizsi szokásjogi rend alapján – új rendbe helyezni és ezáltal megreformálni a szokásjogot.⁵²⁹ Úgy vélte, hogy az egységesítést leginkább az egyes országterületeken alkalmazott magánjogi rendelkezések közötti ellentmondások gátolják, hiszen az írott jog országterületén a bíróságok gyakran ugyanazon jogalaptól eredő kérdést egymással ellentétes módon ítélték meg. Úgy vélte továbbá, hogy nem lehetséges az írott jog és a szokásjog országterületeire vonatkozó egyetlen, általános törvény megalkotása,⁵³⁰ a reformot csak az egyes országterületeken belül tartotta megvalósíthatónak.⁵³¹

A helyi érdekek és kiváltságok uralmát látva e reformot csak az alapoktól – vagyis a bírósági szervezet átalakításától – tartotta véghezvihatónak, tehát az egységes joggyakorlat kialakításának szükségszerűen a jog egységének megteremtése előtt kellett megvalósulnia.⁵³² E munka valójában a modern értelemben vett kodifikáció és a tiszta jogi nyelvezet megszületése felé vezető első doktrinális lépésként értelmezhető. Módszerének alapjául LOISEL *Institutes coutumières* című értekezése szolgált, és célja a szokásjogi Franciaország közös jogának megtalálása volt.⁵³³ A kancellár az azonos tárgykörre vonatkozó eltérő rendelkezéseket tartalmazó szokásjogokat oly módon közelítette, vitatta és tisztázta, hogy ezáltal a joggyakorlat zavarosságát és homályát feloldani képes, általános törvény alapjául formálja.⁵³⁴

⁵²⁸ A nagy francia forradalom előtt néhány évvel 1783-ban ismételten kiadott munkára a forradalom jogászai a modern elképzelések elleni fellépés tipikus eszközeként tekintettek. ARNAUD 1969. 67-68. pp.

⁵²⁹ VAN KAN 81-82, 192-193. pp.

⁵³⁰ RIGAUDIÈRE 2001. 381-382. pp.

⁵³¹ BOUINEAU 2004. 34. p.

⁵³² BARDOUX 189. p.

⁵³³ FILHOL – REULOS 111-116. pp.; REULOS: 1933. 732-733. pp.

⁵³⁴ LAMOIGNON munkája számos későbbi jogász munkásságának alapjául szolgált, így többek között DAGUESSEAU is felhasználva ezen összefoglalás eredményeit úgy vélte, hogy LAMOIGNON e munkája a legtisztább módon tükrözi a francia jog eszméjét. BRISSAUD 396-397. pp.

46. § 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában – Taisand. A bourgognei származású PIERRE TAISAND (1644-1715)⁵³⁵ az írott jog és a szokásjog országterületei határvonalának meghatározása során a római jog tekintélyének kritériumát vizsgálta, megállapítva, hogy az írott jog – 15. században megjelenő – tekintélyét a bourbonnaisi, a haute-marchei és a bourgognei szokásjogokat összefoglaló jogászok kifejezetten elismerték. Számára a római jog a szokásjogok és a pozitív törvények felett állt, s mint a jogban alkalmazandó egyetemes logika megnyilvánulási formája öltött testet. A római jog e tekintélye révén vált lehetővé az egyes szokásjogi országterületek közötti különbségtétel. Munkásságának köszönhetően a bourgognei szokásjog az egységes francia jog építése felé mutatott a jogászok, a szokásjogi szerzők és a romanisták közötti egyetértés alapján, míg a római jog – méltányosságának és ésszerűségének kritériuma okán – egész Európában az igazságosságnak és a méltányosságnak leginkább megfelelő normaként jelent meg.⁵³⁶

A 17. század elején Párizsban született JEAN MARIE RICARD (1622-1678) – TAISAND követőjeként – használta először az irodalmi életből átvett *egybevetés* kifejezést annak a tevékenységnek megjelöléseként, melynek célja egy összehasonlító módszer kidolgozása volt a jog különböző forrásaiban létező közös szabályok felkutatathatóságának és megismerhetőségének érdekében. E módszer korlátjainak tudatában kijelentette, hogy „...a római jog kiválóbb volt, mint saját jogunk, annak okán, hogy működése egyirányú volt. A mi jogunk [a francia jog] római jogi és bizonyos szokásjogi elemekből áll, és így ellentmondások és hézagok jellemezik...”⁵³⁷

E korszak jogászaik mutattak rá elsőként arra az óhajra, hogy egy adott szokásjogi rend – például Párizs jogrendje – képezhetné az egységes francia jog forrásának alapját; sőt e jogászok annak kijelentésétől sem riadtak vissza, hogy a római jogot csupán a szokásjogok egyik alapelemének kell tekinteni. CLAUDE DUPLESSIS (?-1683) – a párizsi parlament

⁵³⁵ PIERRE TAISAND a Collège de Pont-à-Mousson-ban, majd a toulousei egyetemen, ezt követően az orléansi egyetem jogi fakultásán tanult. 18 évesen már jogi doktor, a dijoni parlament ügyésze. 1672-ben Párizsba utazott, ahol ügyvédként dolgozott, majd egy év eltelté után visszatért Dijon-ba. Ennek ellenére első munkája nem a szokásjoggal, hanem a római joggal foglalkozott: *Histoire du Droit romain, ou il est traité de son origine, de son progrès, de sa descendance, de son rétablissement, de sa perfection et de son autorité* címmel 1678-ban jelent meg e műve. Húsz évvel később – 1698-ban – a *Commentaire de la Coutume de Bourgogne* címmel adta ki szokásjogi kommentárját, melynek megjelenése és elterjedése nagyban hozzájárult az egységes francia jog felkutatásához.

⁵³⁶ ARNAUD 1969. 78. p.

⁵³⁷ JEAN-MARIE RICARD Párizsban ügyvéd, elsősorban szokásjogi kommentárjai jelentősek, így az 1661-ben megjelent – a párizsi szokásjog kommentárját adó műve – *Commentaire de la Coutume de Paris* címmel, valamint az 1666-ban kiadott *Coutume de Paris conférée avec les autres Coutumes de France* tanulmánya. E munkák megváltoztatták az addigi kommentárok szerkezeti felépítését, és elsősorban abban jelentettek újdonságot, hogy a vizsgálat alapjául vett szokásjogi normákat egységes rendszerbe helyezték.

ügyészeként – 1699-ben ezen elképzelésen alapuló munkát – *Bibliothèque des coutumes* címmel – jelentetett meg.⁵³⁸ A jogegység megvalósítása érdekében kidolgozott elképzelés szerint a szokásjog teljes feltárásához az alábbi lépéseket kell követni: elsőként a szokásjogok eredetének és a hozzá szorosan tartozó szabályoknak pontos felkutatása; másodikként az így írásban összegyűjtött szokásjog pontosítása, végül a szokásjogok egybevetése, vagyis az egyes korábbi szokásjogi rendelkezéseknek a későbbivel, illetve az egyik országterület szokásjogának egy másik szokásjogi országterület normáival való összehasonlítása. Ezen egybevetés megvalósítását követően vált volna lehetővé az egész monarchia területén érvényesülő néhány szokásjogi elv rögzítése, valamint kizárólag az egyes országterületeken érvényesülő elvek pontosítása.⁵³⁹

A munka eredményei kétségbevonhatatlanok, azonban az előzetesen megfogalmazott vezérelvek hiányában, s a szükség szerint kialakult módszerek alapján e fellépések nem voltak képesek a jogegység irányába ható munkálatok homogenitását biztosítani. A 17. század szerzői többségének gondolkodását azonban többé-kevésbé átjárta a jogegységesítés racionalista szándéka, még akkor is, ha közvetlenül nem követelték a *raison* kritériumának alkalmazását.⁵⁴⁰

47. § 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában – Bouhier. *Observations* cím alatt 1717-ben jelent meg JEAN BOUHIER (1673-1746)⁵⁴¹ első, joggyakorlatra vonatkozó munkája a bourgognei szokásjog és annak történetével foglalkozó hét értekezés összefoglalásaként.⁵⁴² E munka keretébe illesztette egyes dijoni ügyvédek

⁵³⁸ Ezen általános elveket – vizsgálati módszer útján – egybevetésekből kellett meghatározni, azonban ezen elvek csupán gyakorlati és fakultatív erővel bírtak. Valójában egy hiánypótló közös jogról volt szó, mely a létező szokásjogok felé fordult, azonban nem volt lehetséges bizonyos *a priori* elvre felépíteni egy teljes jogrendet. BERROYER és LAURIÈRE számára a *principia* a különböző szokásjogok egymás közötti összevetéséből eredő eredmények összességét jelentette. ARNAUD 1969. 80-81. pp.

⁵³⁹ Lásd bővebben DUPLESSIS-LE MAÎTRE 2. p.

⁵⁴⁰ ARNAUD 1969. 80-82. pp.

⁵⁴¹ BOUHIER 1673-ban született egy dijoni tisztviselő családjában. A dijoni jezsuiták kollégiumában tanult, azonban tanulmányait olyan fiatalon fejezte be, hogy még nem érte el az egyetemre való bejutás korhatárát. Két évet töltött olvasással a több generáción keresztül épített családi könyvtárban, valamint latin és görög nyelvtudását fejlesztette, majd Párizsban és Orléans-ban hallgatta kora leghíresebb jogász professzorait. 1693-tól egyre gyakrabban vett részt – egy alapítvány képviselőjeként – a dijoni parlament ülésein. 1702. novemberében feleségül vette JEAN-FRANÇOISE BOURÉE-t, a párizsi parlament tanácsosának özvegyét. 1704. márciusában e parlament tanácsosa lett, mely tisztséget 31 éven keresztül viselte, majd 1727. június 16-án választották meg a parlament elnökének. DES GUERROIS 23, 29, 45. pp.

⁵⁴² Teljes címe: *La Coutume de Bourgogne enrichie des remarques de MM. Philippe de Villers, Jean de Pringles et Jean Guillaume, anciens avocats au Parlement de Dijon, avec le procès-verbal des conférences tenues par les commissaires-députés par le Roy Charles IX pour la réformation de cette Coutume, les cayers par eux dressés en conséquence, divers traités et arrêts recueillis par M. Jean Begat, Président au même Parlement, et un essai d'Observations sur le droit coutumier de cette province. Ensemble l'Histoire de tous les Commentateurs de la même Coutume.*

vonatkozó megjegyzéseit és saját kutatásainak eredményeit, valamint a szokásjog reformálása érdekében tartott korábbi konferenciák jegyzőkönyveinek kivonatát.⁵⁴³ A bourgognei szokásjogi rendelkezéseket fejezetek, címek és cikkek szerint rendszerbe helyező munkájában BOUHIER a római jogot tekintette e szokásjogi rend alapjának. A kancellár célja azonban nem egy kritikai kompiláció megvalósítása volt, hanem a szokásjogi szabályok összefoglalásával annak megmutatása, hogy e szokásjogi szövegek lerontják az írott jog szabályait. Valójában a bourgognei szokásjog által módosított írott jogot a királyi törvényalkotás és az egyes szokásjogi rendszerek eredményeivel vetette össze, sőt saját jogtudományát is összefoglalta: nem egyszerűen az 1459-ben összefoglalt és írásban kiadott bourgognei szokásjogot magyarázta, hanem az alsóbb bíróságok jegyzői által – latin és ó-francia nyelven – készített kéziratok felhasználása révén elődei jogi tudását tárta fel.⁵⁴⁴ BOUHIER számára a *droit commun coutumier* az egymással szembenálló, egy adott tárgykörre vonatkozó jogi rendelkezések összevetéseként jelent meg: valójában a szokásjogok közötti különbségek felszámolását és a francia jog egységét lehetetlennek tartotta megvalósítani.⁵⁴⁵ Álláspontja szerint a *droit commun français* az a jog, mely a francia nemzet sajátjaként, a monarchia legnagyobb területén alkalmazandó; e jog alapját a királyság igazságszolgáltatásáról és egyes magánjogi tárgykörökben kiadott *ordonnance*-ok és ediktumok képezték. BOUHIER úgy vélte, hogy e jog az ediktumokból, az *ordonnance*-okból és a szokásjogokból eredő szükség szerinti változtatás útján foglalható össze.⁵⁴⁶

Az 1567. májusi *Saint-Maur ediktum* – mely kizárta az anyákat a gyermekeik utáni öröklésből – kommentárként jelent meg a *Traité de la Succession des Mères* című értekezése. Ezen négy, rövid és homályos cikkből álló ediktumot csupán három – párizsi, provençei és a bourgognei – parlament illetékességi területén alkalmazták.⁵⁴⁷ BOUHIER, a dijoni parlament örökös elnökének munkássága kora általános kultúrájának a jogba való betöréseként értékelhető. A hagyományos jogi felfogáshoz végig hűséges BOUHIER számára a jogásznak kiváló gyakorlati embernek kellett lennie, aki azonban nem kritizálhatta a jog egyes normáit.

⁵⁴³ VAN KAN 25. p.

⁵⁴⁴ DES GUERROIS 174. p.

⁵⁴⁵ HALPÉRIN 1992. 34. p.

⁵⁴⁶ ARNAUD 1969. 85. p.

⁵⁴⁷ A nagy francia forradalmat megelőző ötven év szokásjogi irodalma tekintetében különböző irányvonalak ismerhetők fel: az egyetlen szokásjognak szentelt magyarázatok hozzájárultak a jogi partikularizmus fenntartásához és megerősödéséhez, hiszen egy országterület jogászai leginkább saját szokásjogi rendszerüket ismerték. Ezzel egyidőben szokásjogi összehasonlító munkák jelentek meg, melyek betűrendben tárgyalták a legfontosabb jogi fogalmakat és összehasonlító táblázatban tartalmazták az egyes szokásjogi rendszerek legfontosabb intézményeit. E munkák közül a legfontosabb az 1779-ben GUYOT által szerkesztett munka, amelynek összeállításában a forradalom későbbi meghatározó jogásza – MERLIN DE DOUAI – is részt vett. HALPÉRIN 1992. 35. p.; VANDERLINDEN 424-425. pp.

Pozitivistaként és nem jogi racionalistaként DOMAT munkáit idézte, de nem hitte, hogy e munkák általános szerkezetét és érveit pontosan követnie kellene.⁵⁴⁸

48. § Más 17. századi jogászok szerepe a droit commun français felkutatásában. *Nouvelle Institution coutumière* című munkájában CLAUDE DE FERRIÈRE az eltérő jogi rendelkezéseket egymással összevetette, majd általános szabályok és elvek rögzítése után szisztematikus rendbe helyezte. A római jogra a déli országterületek közös jogaként tekintő mű a feltárni vélt közös francia szokásjog kifejeződéseként jelent meg.⁵⁴⁹

A CHARLES-ANTOINE BOURDOT DE RICHEBOURG (1685-1735) által szerkesztett, a királyság összes szokásjogának összefoglalását adó történeti jellegű munka kronológiai rendben tartalmazta az egyes szokásjogi rendelkezéseket, és ezáltal CLAUDE BERROYER (1655-1735) munkássága alapját képező összehasonlítási kutatások kiindulópontjaként szolgált.⁵⁵⁰

A CLAUDE POCQUET DE LIVONNIÈRE (1652-1726) által, közvetlenül halála előtt, *Règles du Droit français* címmel kiadott munka közvetlenül BERROYER munkájának szerkezetét követte.⁵⁵¹ A szerző a hagyományokhoz való szoros kötődését illetően a munka előszavában kifejtette, hogy LOISEL *Institutes coutumières* című tanulmányát – azt kiegészítve – kívánja megújítani, bár elismerte, hogy az addig megjelent ilyen jellegű munkák egyike sem tudta e célt megvalósítani.⁵⁵² A szerző opusa – címe ellenére – nem különbözött FERRIÈRE *Nouvelle Institution coutumière* című munkájától, csupán ez utóbbi rövid kivonatának tekinthető; csak a párizsi és az anjoui szokásjogot, továbbá az ezekkel szomszédos szokásjogokat vizsgálta. E két szokásjogi rendszer számára a közös szokásjogot jelentette, míg a többi szokásjogi országterület jogára csak a két szokásjogi rend kiegészítéseként tekintett.⁵⁵³

⁵⁴⁸ ARNAUD 1969. 84-85. pp.

⁵⁴⁹ GAZZANIGA 1996. 27. p.; VAN KAN 128-129. pp.

⁵⁵⁰ ARNAUD 1969. 90. p.

⁵⁵¹ Vö. ESMEIN 1898. 758. p.

⁵⁵² GAZZANIGA 1996. 27. p.; VAN KAN 132-133. pp.

⁵⁵³ E felfogás meglepő lenne, ha nem tudnánk, hogy a szerző a francia jog professzoraként működött; a párizsi szokásjogra mint a szokásjogok legfőbb kifejeződésére tekintett, és azt a szomszédos szokásjogok kiegészítéseként használta. Annak ellenére, hogy a *Code civil* egyetlen alkotója sem hivatkozott kifejezetten e munkára, a kódex számos rendelkezése – különösen a 390, 474, 668, 681. és 682. cikkek – mutatnak rokonságot – POTHIER munkásságnak közvetítése útján – e mű bizonyos rendelkezéseivel. ARNAUD 1969. 90-91. pp.

VII. FEJEZET

A JOGI RACIONALIZMUS GYŐZELME A MAGÁNJOG EGYSÉGÉNEK
ELŐMOZDÍTÁSA ÉRDEKÉBEN – ÉCOLE FRANÇAISE CLASSIQUE

49. § Domat fellépése. A 17-18. század legnagyobb elméleti szerzői között JEAN DOMAT (1625-1696) és ROBERT-JOSEPH POTHIER (1699-1772) állt legközelebb a természetjogi felfogáshoz és a *raison* kritériumának megfelelő jog kidolgozásához, így ezáltal a kodifikáció alakulását leginkább befolyásolni képes áramlathoz.⁵⁵⁴

A római jogra, mint *raison écrite*-re vonatkozó vizsgálódásainak első gyümölcseként az 1700-ban latin nyelven megjelent *Legum Delectus ex libris Digestorum et Codicis ad usum scholae et fori* bevezetőjében DOMAT pontosította, hogy célja a modern jogban alkalmazott római törvények szövegének – a Digesta rendszerében való – összegyűjtése volt, vagyis ezáltal annak meghatározása, hogy a korszak francia jogában a római jogi szabályok a jog mely területén érvényesültek. Célkitűzése, programja a római jogi szabályok rendszerezése,

⁵⁵⁴ Édesapja jegyző Clermont-Ferrand városában; egyik anyai dédapja, JEAN DE BASMAISON, az auvergnei szokásjog tudós kommentárját készítette el, így jövője már csaknem meghatározott volt: jogásznak kellett lennie. 1625. november 30-án született ugyanabban az utcában, amelyben két évvel korábban BLAISE PASCAL (1623-1662) született. Apja beírta a párizsi Collège de Clermont-ba, ahol a fiatal DOMAT latint, görögöt, olaszt, spanyolt, matematikát és geometriát, valamint teológiát tanult. Párizsból visszatérve folytatván a családi hagyományokat 1642-ben Bourges-ba ment jogot tanulni a romanista hagyományok folytatójához, MÉRILLE professzorhoz, CUJAS szellemi örököséhez. A római jog CUJAS által visszaállított rendszere az írott jogi országterületek közös jogaként szolgált, és a szokásjog országterületein is meghatározó szerepet kapott. Az oktatás alapjául a római jog szolgált, mely meghatározta a fiatal jogász gondolatmenetét. 1645-ben ügyvédként kezdett dolgozni, majd 1648. július 8-án JEAN BLONDEL clermonti ügyvéd lányát – ANTOINETTE BLONDEL-t – vette feleségül. 1655-től ügyvéd szülővárosában, majd 1665-ban feladta az ügyvédi pályáját és királyi tisztviselőként 30 éven keresztül az uralkodó szolgálatába állt. E funkciójában elsődleges feladata volt az alattvalók védelmezése a zsarnokság és a hűbérurak kicsapongásai ellen, valamint a kiskorúak, szegények, távollévők és mindazok védelme, akik állapotuk miatt képtelenek voltak saját védelmüket ellátni. 1665-ben aktív szerepet vállalt Auvergne országterület *Grands Jours* ítélekezésében. Az ítélekezés e formája nem volt ismeretlen a francia jogban, hiszen 1582-ben Clermont, 1634-ben Poitiers városában került sor jogi- és közigazgatási célokat is szolgáló fórumok összehívására. XIV. LAJOS 1665-ben kezdte meg személyes uralkodását, és folytatta RICHELIEU és MAZARIN politikáját, vagyis a nemesség gyengítését, minden helyi ellenállás letörését, a királyi hatalom megerősítését, abszolút királyi hatalom kiépítését. Ezen érdek mentén helyezkedik el a – bírák pecsétjébe vésett *repressa, potentiorum, audacia* szellemében folytatott – *Grands Jours d’Auvergne*. Az uralkodó 1665. augusztusában kelt királyi levéllel bízta meg a párizsi parlament egyes tagjait, hogy Auvergne tartományban minden magán- és büntetőjogi esetet megismerjenek, feltárjanak, és megítéljenek. Ezen ünnepélyes keretek között tartott ítélező fórumok hatásköre bővült, hiszen szükség volt a tartomány egyes részeiben külön bizottságok szervezésére, melyeket a párizsi parlament tagjai vezetésével helyi tisztviselők alkottak; ennek értelmében vett részt DOMAT az ítélekezésben LE PELLETIER-vel, akihez szoros barátság fűzte. DOMAT szerepe meghatározó volt: Auvergne ez időszakban a királyi jogszolgáltatástól való távolsága és gyengesége, valamint földrajzi zártsága miatt kicsapongó tartományának számított, ahol a hűbérurak zsarnokként viselkedtek jobbágyaikkal szemben. Az elkövetett visszaélések a király tudomására jutottak, azonban csak úgy voltak lecsillapíthatók, ha egy királyi ügyvéd az udvar segítségével a helyszínen szolgáltatott igazságot. Az ítélező munka eredményeképpen hat hónap alatt közel 12.000 ítélet született. E bíróságok jogosultak voltak minden polgári- és büntető ügyet maguk elé vonni, a már folyamatban lévő ügyek tárgyalását felfüggeszteni és abban ítélni, valamint végső fokon ítéletet hozni. BAUDELLOT 10-12, 14-15, 18-19, 28. pp.; BRISSAUD 395. p.; HALPÉRIN 1992. 64-65. pp.; LOUBERS 51-58, 73, 77-107. pp.; NOURRISSON 1, 4-6, 12-14. pp.; PICARD 59. p.; VOELTZEL 42-43, 57. pp.; REMY 1835/1. XIII-XVI. pp.; Vö. KECSKÉS 2004. 103. p.

majd ebből az egész nemzetre alkalmazandó joganyag alapjainak megalkotása volt. E munka azonban csak későbbi munkálatainak előfutáraként szolgált.⁵⁵⁵

Királyi felkérésre és anyagi támogatással érkezett Párizsba a római jogi rendelkezéseket rendszerező – és ezáltal minden, a kialakult joggyakorlattal ellentétes szabályt e joganyagból kizárni hivatott – munka megvalósítására. Nagyon hamar olyan módszert dolgozott ki, amely lehetővé tette az ésszerűség kritériumának jogba való visszahelyezését; valójában azonban általános elvekből indult ki, melyek munkájának alapját képezték.⁵⁵⁶ A *Le Traité des Loix* és a *Les Loix Civiles dans leur ordre naturel* című munkája – három kötetben, filozófiai és jogi gondolatainak összefoglalásaként – 1689-1694 között, a szerző nevének megjelölése nélkül jelent meg. A munkához mellékletként csatolták az 1657-1683 között királyi ügyvédként elmondott 17 szónoklatát.⁵⁵⁷ A közjogot érintő negyedik és ötödik kötetet *Le Droit public* címmel önálló munkaként csupán halála után egy évvel adták ki. A mű munkássága megkoronázásának tekinthető.⁵⁵⁸

Les Loix civiles dans leur ordre naturel című munkájában DOMAT filozófus, jogász és keresztény ember módján⁵⁵⁹ kutatta és magyarázta a törvények legfőbb alapelveit.⁵⁶⁰ A munka célja a természeti törvényre és a méltányosság kritériumára adandó megfelelő válasz keresése, valamint kora joganyagában a rend és a pontosság felkutatása volt.⁵⁶¹

A törvényeket DOMAT az alábbiak szerint rendszerezte: amíg a *természeti törvények* minden esetben igazságosak, semmiféle hatóság nem változtathatja meg és nem törölheti el, addig a legitim hatóság által alkotott *pozitív törvények* – szükség szerint – változtathatók. Amíg a természeti törvényeket megváltoztathatatlanságuk jellemzi, addig a pozitív törvények legfőbb jellege könnyed módon való alkothatóságukban és megváltoztathatóságukban rejlik.⁵⁶² Elképzelése szerint egyrészt a természeti törvények alkalmazásából eredő bizonyos nehézségek feloldásának szükségessége, másrészt a társadalomban hasznosnak vélt és ezért bevezetett szokások biztosítása vezetett a pozitív törvények kialakulásához. A természeti törvények szabályait a római jog rendelkezései általában tartalmazzák, mely így *raison écrite-*

⁵⁵⁵ NOURRISSON 29. p.

⁵⁵⁶ E felkérésnek előzményeként 1664-ben a király nevében SÉGUIER kancellár (1588-1672) DOMAT-ot egy háromtagú bizottság tagjának nevezte ki, melynek célja – *Code Louis* néven – egy általános kódex kidolgozása volt. E munka azonban eredmény nélkül zárult. CAUVIÈRE 36. p.

⁵⁵⁷ VIOLLET 245-246. pp.; RUSZOLY 140. p.

⁵⁵⁸ BRISSAUD 395-396. pp.

⁵⁵⁹ KECSKÉS 2004. 192. p.

⁵⁶⁰ Vö. NOURRISSON 27-28. pp.; LOUBERS 114. p.; BARDOUX 186-187. pp.; LEROY M. 1904. 16. p.; CAUVIÈRE 34. p.; GAZZANIGA 1996. 26. p.; PORTALIS, F. 1844. VI. p.; SOREL XVIII-XIX. pp.; PICARD 60. p.; VAN KAN 94-96. pp.; RUSZOLY 120. p.

⁵⁶¹ BOUINEAU 2004. 34. p.; HAMZA – FÖLDI 60. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 384. p.

⁵⁶² HALPÉRIN 1992. 65. p.

ként került alkalmazásra, míg a pozitív törvények különböző összefoglalásokban voltak fellelhetők.⁵⁶³

DOMAT korának négy jogforrását – a római jog, a kánonjog, a királyi *ordonnance*-ok és a szokásjogok könyveit – egyenként jellemezte.⁵⁶⁴ Az írott jog országterületein *raison écrite*-ként önálló hatállyal rendelkező *római jogi könyvekről* DOMAT kifejtette, hogy a római jogból átvett és Franciaországban vizsgálat alá vont rendelkezések többé már nem római jogi szabályok, vagyis nem természeti törvények; a római jog nem rendelkezett közvetlen hatállyal, csupán egyes jogalkotók a római jogkönyvekből eredő és gyakorlattá vált bizonyos szabályokat fogadtak be.⁵⁶⁵ Ha az *ancien droit* Franciaországában egy adott római jogi eredetű szabályt alkalmaztak, ezt nem római jogi természetéből, hanem mint *raison écrite*, a francia jogalkotó szabad választásából tették.⁵⁶⁶ A *kánonjog könyvei* nem mutattak az ésszerűség kritériumához viszonyítva elsődlegességet, azonban szokás útján több kánonjogi szabály került alkalmazásra azzal a feltétellel, hogy a király e gyakorlat további érvényesülése elé nem emelt akadályt.⁵⁶⁷ A *királyi ordonnance*-okban foglalt szabályokat egy legitim hatóság a francia területek teljességére adta ki; ezek a pozitív törvények hatályukat a kiadó legitimitásának erejéből eredeztették.⁵⁶⁸ A *szokásjogi könyvek* rendelkezéseiben látta legtisztább formában megjelenni a pozitív törvények ismérveit.⁵⁶⁹ A szokásjogi sokszínűség nagyban hozzájárult a törvények és a jog bizonytalanságához. Az eredetileg nem írott és kizárólag a gyakorlat útján alkalmazott normákat egy adott országterületen külön gyűjteményekben kerültek rögzítették. Az egyes szokásjogi rendszerek közötti eltérések csökkentése a szokásjogokban fellelt közös elvek és intézmények természetjogi eredetére vezethetők vissza. Ez nem jelentette azonban azt, hogy az egységesített, pozitív törvények – így szokásjogok is – ezáltal természeti törvényekké váltak volna.⁵⁷⁰

A *Traité des Loix*⁵⁷¹ című munkájának célja minden törvény forrásának felkutatása és a magánjogi törvények egységes rendbe helyezése volt. A munka alapját képező két elv – a természetes és a társadalmi rend – kettős irányba vezette a szerzőt: egyrészt a magánjogi

⁵⁶³ BARDOUX 187. p.; DUBOUCHET 79. p.

⁵⁶⁴ VOELTZEL 191-194. pp.

⁵⁶⁵ Vö. HAMZA 2003. 347. p.

⁵⁶⁶ LOUBERS 245-253. pp.

⁵⁶⁷ BAUDELLOT 108. p.

⁵⁶⁸ VOELTZEL 196, 212. pp.

⁵⁶⁹ BAUDELLOT 108. p.

⁵⁷⁰ ARNAUD 1969. 69. p.

⁵⁷¹ E munka valójában a *Loix Civiles* filozófiai jellegű bevezetése, amelyben a szerző a forrásokat, a munka megírásának indítókait és a követendő általános alapokat fejtette ki. Ezen túl olyan elemeket sorolt fel, melyek minden szabály és intézmény alapjaként szolgáltak, a jog *elsődleges elemeinek* nevezve a jog általános elveit, a személyek jogát és a dologi jogot. NOURRISSON 32-33. pp.

törvények természetes rendje felé, másrészt a törvények mögöttes szelleme felé. Ezáltal szoros kapcsolatot alakított ki a filozófia és a módszertan között: olyan szabályokat keresett, melyek egyszerre voltak a római jogban és a szokásjogban is megtalálhatók. Két alaptételből indult ki: egyrészt a római jog a *természetjog egyedüli letéteményese*, másrészt e joganyag szabályai olyan rendszertelenségben voltak fellelhetők, hogy még a justinianusi munkálatok sem tudták e szabályokat *természetes rendjükbe* helyezni. DOMAT e helyzetből eredezteti e szabályok tanulmányozásának nehézségét és egyben szükségességét is.⁵⁷²

Úgy vélte, hogy a magánjog elvei között meglévő egyszerű és természetes rend ezen elveket egy *corpus*-ba olvastja. E rendnek megfelelően DOMAT két – kötelmi jogi és öröklési jogi – részre osztotta munkáját. Minden rész könyvekre, címekre, szekciókra és cikkekre vagy pontokra tagolódott, továbbá minden könyv, valamint gyakran a címek (és néha a szekciók) élére bevezetőt írt, melyek röviden ismertették a tárgyalandó témát, kapcsolták az alapelvekhez és az általános rendszerhez, igazolták a rendszeren belüli elhelyezkedését, kifejtették eredeti történetét és pontos határvonalait. Minden szekció elején összefoglaló tartalmazta a cikkek vagy pontok címeit; az egyes cikkek rövidek és római jogi, kánonjogi idézetekkel, bizonyos esetben a királyi *ordonnance*-okra való utalással, továbbá néha egy másodlagos kérdés magyarázatára vonatkozó kiegészítő glosszákkal, valamint a munka előző rendelkezéseire visszautaló megjegyzésekkel kerültek kiegészítésre.⁵⁷³ A munkán belül egyfajta aránytalanság is megfigyelhető: az öröklési jogi rendelkezések tekintetében a magyarázatok és a bevezetőként szolgáló részek is részletesebbek.⁵⁷⁴

A *Loix Civiles* első része az egyének között létrejött kötelmekre vonatkozott. Ezen belül az első könyv a két vagy több személy kölcsönös akarata által létrejött kötelmekre,⁵⁷⁵ míg a második könyv azokra az obligációkra vonatkozott, melyek egyedül a kötelezettséget vállaló akaratától függenek,⁵⁷⁶ vagy függetlenek akaratunktól.⁵⁷⁷ A harmadik könyv a kötelmekhez

---

⁵⁷² LOUBERS 141. p.

⁵⁷³ BAUDELLOT 126-127. pp.

⁵⁷⁴ VOELTZEL 222. p.

⁵⁷⁵ Különösen az adásvétel (II. cím), a kölcsön (V. cím), a társaság (VIII. cím), az adományok (IX. cím), az élők közötti ajándékozás (X. cím) és a használat (XI. cím) mint egyes szerződéstípusok. VOELTZEL 229-232. pp.; BAUDELLOT 131-134. pp.; NOURRISSON 34. p.

⁵⁷⁶ Más ügyében annak tudtán kívül vállalt kötelem (IV. cím), véletlen folytán vállalt kötelem (IX. cím), károkozásból eredő kötelem (VIII. cím). VOELTZEL 234-235. pp.; BAUDELLOT 135. p.; NOURRISSON 34. p.

⁵⁷⁷ Gyámság (I. cím), saját tulajdonukkal való rendelkezésre képtelen személyekkel szembeni gondnokság (II. cím), örökösársi jogviszony (VI. cím). VOELTZEL 232-235. pp.; BAUDELLOT 134-135. pp.; NOURRISSON 34. p.

kapcsolódó egyéb következményekre, a negyedik pedig a kötelmek megszűnését vagy hatályuk csökkenését előidéző tényállásokra és annak következményeire vonatkozott.⁵⁷⁸

Az öröklési jogra vonatkozó második rész bevezetőjében az öröklés társadalomban betöltött szerepét vizsgálta, majd öt könyvet szentelt az öröklési jog részletes szabályainak kifejtésére. DOMAT röviden tárgyalta az öröklésnek a római jog által nem ismert és sajátosan francia formáit, így az örökösök által – különösen házassági szerződések keretei között – megkötött szerződéses jellegű intézményeket, valamint a házasságon kívül született gyermeknek a király általi egyedi esetben engedélyezett öröklési jogosultságát, a nem francia állampolgárok öröklését, illetve a halálra ítélt vagy öröklési képességének elvesztésével járó büntetésre ítélt személy vagyonára – királyi engedéllyel – vonatkozó öröklés fenntartását.⁵⁷⁹

A magánjog vizsgálatát követően *Droit Public* című – a *Traité des Loix* folyamánként megjelent – munkájában közjogi kérdéseket tárgyalt. Három okot nevezett meg arra vonatkozóan, hogy munkásságát miért a magánjogi rendelkezések vizsgálatával kezdte: egyrészt a szerző tanulmányainak, és ezáltal munkásságának alapját a római jog határozta meg, mely a természetjog szinte minden szabályát magában foglalta és e jog viszonylag kevés közjogi rendelkezést tartalmazott; másrészt a magánjog vizsgálata a kívánt jogegység felé mutató lépésként szolgált, végül a magánjog alkalmazása gyakoribb és szükségesebb volt.⁵⁸⁰ A *Droit Public* első könyve a kormányzásra,⁵⁸¹ második az állam működésével⁵⁸² szemben támasztott követelményekre, harmadik a bűncselekmények minősítésére és osztályozására,⁵⁸³ végül negyedik könyve az igazságszolgáltatás szervezeti alapjaira, felépítésére és működésére⁵⁸⁴ vonatkozó részletes szabályokat tartalmazott.⁵⁸⁵

A *Loix Civiles* különböző kiadásai – *Harangues* címmel – az 1657-1683 között megírt és a clermont-ferrandi tartományi gyűlések megnyitása alkalmával felolvasott 17 szónoklat teljes

⁵⁷⁸ Zálog és jelzálog (I. cím), adós örökségéből keletkező kötelmek (II. cím), adósok és hitelező közötti kapcsolat elemei (III. cím), kezesség (IV. cím), bizonyítékok, eskü, ígéret (VI. cím), birtoklás (VII. cím). VOELTZEL 235-237. pp.; BAUDELLOT 135-136. pp.; STEIN 143-144. p.

⁵⁷⁹ Az első könyv a törvényes és a végrendeleti öröklés közös szabályait, a második könyv a törvényes öröklés, a harmadik a végrendeleti öröklés szabályait, továbbá a negyedik könyv a halál esetére tett akaratnyilatkozat egyéb formáinak, míg az ötödik könyv az utóörökösnevezés és a hitbizomány rendelkezéseit tárgyalta. A törvényes és a végrendeleti öröklés közös szabályai kapcsán tárgyalta a szerző az írott jog országterületein megfigyelhető azonosságot, majd több szekcionyi terjedelmen keresztül vizsgálta az öröklési képességre, az örökös jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályokat. VOELTZEL 240-247. pp.; BAUDELLOT 86-88, 136-150. pp.; NOURRISSON 34. p.; LOUBERS 199-204. pp.

⁵⁸⁰ VOELTZEL 260. p.

⁵⁸¹ Különösen a kormányzás szükségessége és formája (monarhikus és republikánus), az emberek és a kormányzás, valamint Isten és a kormányzás kapcsolata, közjő és a kormányzás. NOURRISSON 35. p.

⁵⁸² Különösen a szuverenitás fogalma, közrend és közjő érdekében történő kormányzás tárgykörei, hivatalnokok és közfeladatot ellátó személyek. VOELTZEL 272-279. pp.

⁵⁸³ BAUDELLOT 89-92, 164-169. pp.; LOUBERS 205-210. pp.

⁵⁸⁴ VOELTZEL 288-291. pp.

⁵⁸⁵ NOURRISSON 35-37. pp.

szövegét is magukban foglalták. Amíg a *Traité des Loix* a szerző kiérlelt gondolatait összegzi, addig a *Harangues* az előbbi munka gondolati töredékeit foglalja össze.⁵⁸⁶

50. § Domat hatása a francia magánjog egységére. A 17. század közepén – DOMAT, CLAUDE FLEURY (1640-1723) és GABRIEL ARGOU munkái révén – jelentek meg a racionalizmus első elemei a jogban. DOMAT – munkáiban – a keresztény ideál szerint kívánta egy testbe forrasztani a magánjog területén érvényesülő normákat.⁵⁸⁷

DOMAT római jogi kiindulópontját úgy indokolta, hogy „... e könyv és e témák választásakor az vezetett, hogy a római jogban lelhetőek fel leginkább a méltányosság természetes szabályai, és e jogban figyelhetőek meg a legmarkánsabban, mely [jelenség] egyben meg is nehezítette munkámat...”.⁵⁸⁸ Utalt arra, hogy művét csak a *Corpus Juris Civilis* „végrehajtásának” tekinti. Irányultságát bizonyítja, hogy DOMAT a római jog által uralt Clermont-ból származott, és római jogi tanulmányait a kor egyik legtekintélyesebb professzora – EDMOND MÉRILLE – vezetése alatt végezte. Számára nem az volt a cél, hogy a római jogot történeti szempontból vizsgálja, sem az, hogy a 17. században egy olyan normarendszert alkalmazzon, melyet kétség kívül más történelmi idők és más körülmények hívtak életre. Az alapul vett joganyag szövegének kuszasága ellenére, DOMAT számára csakis e jog jelenthetett alapot a magánjogban alkalmazandó szabályok felkutatására. Más jogforrásokat figyelmen kívül hagyott, hiszen a kánonjog szabályai nem hatályosultak maradéktalanul, az egyes szokásjogok pedig nem vezethettek el egy közös francia jog megteremtéséhez.⁵⁸⁹

DOMAT azonban nyíltan elhárította a számára meg nem felelő római jogi szabályok alkalmazását; véleménye szerint a római jogi szabályok két nagy csoportra oszthatók. Egyes szabályok megfeleltek a *raison* követelményének, míg léteztek egy letűnt civilizáció

⁵⁸⁶ A szónoklatok tárgykörei évek szerinti bontásban: 1660, a bírák isteni feladatai; 1657 és 1666 az igazságszolgáltatás alapelveinek isteni alapjai; 1670, a bírák feladatai és a társadalom alapjai; 1669, Isten által létrehozott rend; 1671, a bírák fősvenysége; 1672, a méltányosság fogalma; 1672, az ügyvédek esküje és legfőbb feladata; 1673, a természetes rend kifejeződése; 1677, a méltányosság általános elvei; 1679, a bírák feladata. VOELTZEL 295-308. pp.; BAUDELLOT 170-174. pp.; NOURRISSON 38-40. pp.; LOUBERS 278-315. pp.; PICARD 60. p.

⁵⁸⁷ Ebben a vonatkozásban lásd különösen ARNAUD 1969. 69. p.

⁵⁸⁸ DOMAT 10. p.

⁵⁸⁹ A *raison écrite* DOMAT munkásságának eredményeképpen új értelmet nyert; addig, a szerzők elsődlegesen azt értették e fogalmon, hogy a római jognak – a szokásjoggal szemben – a legnagyobb előnye az, hogy *írott jog*. Elsőbbségét az is erősítette, hogy századokon keresztül egységben érvényesült. A *raison* kritériuma tette lehetővé DOMAT számára, hogy a századok hosszú során a bölcsesség és a tapasztalat által formált római jogra – mint ésszerű és igazságos jogra – hivatkozhasson. Ugyanakkor tudnunk kell azt is, hogy DOMAT a *raison* nevében – elég gyakran – feszítette szét a római jogi elveket. Valóban a római jogászok fedezték fel a *raison* szabályait, és ők voltak azok is, akik e szabályokat a *Corpus Juris Civilis* páncéljába zárták. A római jogtudósok, a glosszátorok, a poszt-glosszátorok és a 16. század jogászai, gyakran a kánonjogászok is, mind hozzájárultak a *raison* kiteljesedéséhez. Szerepük felbecsülhetetlen, munkájuk szükséges volt.

lenyomataként megjelent szabályok. Első lépésként az e két csoportba tartozó normákat vélte szükségesnek – a *raison* által diktált szempontok szerint – elkülöníteni. E rendező elv tette lehetővé, hogy DOMAT a szerződések, a kötelmek, a jelzálog és a gyámság joganyaga terén a természetes értelem szabályainak létezését kutathassa. DOMAT számára tehát a *római jog* mindenekelőtt a *raison* kritériumának alávetett tanítómesterként jelent meg. Munkássága kissé anakronisztikusnak tűnhet egy olyan korban, amikor a jogászok többsége azt követelte a jogtól, hogy minden emberre, minden időben és az ország teljes területén érvényes legyen, és alkalmazást nyerjen. DOMAT célkitűzése a római jogi szövegek egységes rendbe való helyezése volt, mely feltételezte a modern természetjogi iskola első megjelenési formájából levont metodológiai elvek ismeretét és alkalmazását. DOMAT modern racionalista-axiomatikus módszerhez folyamodott, és a hagyományos felfogásnak szigorúan megfelelő elveken alapuló tervezetet alkotott. Matematikai módszereket alkalmazott a jogban: a legáltalánosabb elvektől indult el, és fokozatosan haladt a részletes szabályok felé.⁵⁹⁰

Munkássága teljes rendszert alkot;⁵⁹¹ tervezetét az egyének közötti kapcsolatok – a kötelmek és az öröklési jogi kérdések – tanulmányozására alapozta. JEAN-ÉTIENNE-MARIE PORTALIS (1745-1807) álláspontja szerint DOMAT a joggyakorlat különböző elemeit geometriai elvek szerint rendbe állítva a kodifikáció előfutáraként egy általános rendszert, a keresztény jog rendszerét építette fel. DOMAT egy különös axiomatikus rendszer megalkotását kívánta, de tervezete nem hatott a későbbi kódexre, hiszen a *Code civil* az Institúció-rendszer szerkezetét követő, tisztán hármass felosztásnak megfelelő szerkezeten alapult.⁵⁹²

DOMAT eredetisége abban a filozófiai rendszerben lelhető fel, melyhez a jogot kapcsolta: Istenre legfőbb hatalomként, minden jogintézmény forrásaként tekintett. Úgy vélte, hogy a társadalomban egymás mellett létezhetnek a természetjogi és a pozitív jogi törvények, melyek között azonban közvetlen kapcsolat soha sem lehetséges. A római jog tekintetében figyelemreméltót alkotott: CUJAS és iskolája a római jog történeti újraépítését végezte el, míg DOMAT elsőként kristályosította ki a *raison* kritériumát a római jog rendelkezéseiből, és elsőként oldotta el a római jogot a latin nyelvtől. DOMAT jogi nyelvezete, annak egyszerűsége és pontossága, továbbá a királyi *ordonnance*-okkal való harmóniája a későbbi jogásznemzedékek számára lehetővé tette a joghoz való közeledést. Kétségtelen, hogy filozófiai rendszerének nem volt nagy jövője, hiszen a forradalom jogászai a természetjogi törvényeket éppen isteni eredetüktől kívánták megfosztani. Módszerének sajátossága, hogy egy jogász és

⁵⁹⁰ ARNAUD 1969. 72, 142-144. pp.

⁵⁹¹ Vö. REMY 1835/2. VII. p.

⁵⁹² ARNAUD 1969. 146-147. pp.

egy filozófus alaposságával⁵⁹³ határozta meg a jog elveit, melyekből – teljesen geometrikus rendet kidolgozva – a legapróbb részletszabályokig jutott el. Közvetlen hatást elsősorban DAGUESSEAU kancellár *ordonnance*-ok kiadását előkészítő munkájára gyakorolt, aki egy adott magánjogi tárgykörre vonatkozóan a legfontosabb és legjellegzetesebb idézetek átvételével támaszkodott DOMAT munkáira.⁵⁹⁴

PORTALIS szerint DOMAT volt az első jogász, aki a magánjog közös elveinek általános érvényességéről beszélt, így a *Code civil* előfutárának is tekinthető.⁵⁹⁵ A *Code civil* alkotói ismerték és olvasták DOMAT művét, aki a természetjogi gondolkodóknál jóval kevésbé volt újító szándékú, így munkája a francia jog egységesítésének kérdésére nem adott egyetlen gyakorlati megoldást sem. Ennek ellenére DOMAT számos technikai jellegű megoldást és a jog felkutatására vonatkozó új módszert vetett fel a *Code civil* alkotói számára, azonban ezek kevésbé járultak hozzá a kodifikáció gondolatának kifejlődéséhez.⁵⁹⁶

51. § Racionalizmus a jogban: Fleury⁵⁹⁷ számos, alapozó jellegű értekezésnek tekinthető munkái – *Dialogues sur l'éloquence judiciaire*, *Traité des Légats a latere*, *Institution au droit*

⁵⁹³ DAGUESSEAU véleményét idézi VIOLLET 243. p.

⁵⁹⁴ BAUDELLOT 187-193. pp.

⁵⁹⁵ DOMAT racionalista rendszere nagyban megfelel a természetjogi gondolkodók logikájának. A római törvényeket természetes rendjükbe helyezni kívánó elképzelése majdnem teljes mértékben megfelelt a felvilágosodás azon ideájának, hogy a természetjogi gondolkodók kutatásaik során az ésszerűségnek megfelelő rend szerint kidolgozott nyomvonalat követtek. CARBONNIER 38. p.; CAUVIÈRE 35. p.

⁵⁹⁶ HALPÉRIN 1992. 65. p.; LEROY M. 1898. 11-12. pp.

⁵⁹⁷ 1640. december 6-án született Párizsban. Édesapja roueni származású királyi tisztviselő. A jezsuiták clermonti kollégiumában folytatott tanulmányokat 1648-1654 között, ahol a polgárság nagy része taníttatta gyermekeit; a képzés alapját a latin és a görög nyelv jelentette, majd ezt követte a földrajz, aritmetika, geometria, algebra, asztronómia, mechanika, fizika, retorika, logika, metafizika, matematika. Négy évig jogi tanulmányokat folytatott, és 1658-ban felvették a párizsi ügyvédek névjegyzékébe. GAUMONT – a párizsi parlament elnöke – 1660 körül vette pártfogása alá a fiatal ügyvédet, és számos tanáccsal látta el, melynek eredményei FLEURY későbbi munkáiban jelentek meg. Egyházi jogforrások tanulmányozását, eredeti szövegek és könyvek olvasását javasolta, melynek következtében alakult ki kifinomult és pontos munkamódszere. Az elkövetkezendő években a párizsi tudós elit legfontosabb tagjaival ismerkedett meg. LAMOIGNON házában, minden hétfőn tartott baráti találkozókra FLEURY is részt vett, akit két alkalommal is felkértek beszéd tartására: elsőként 1668. januárjában Hérodotoszról, majd 1670-ben Plátonról beszélt. Édesapja 1667. január 14-én bekövetkezett halála után elhagyta az ügyvédi pályát; CLAUDE LE PELLETIER a királyi tanács tagja és OLIVIER LEFEBRE D'ORMESSON szintén – akinek családjánál már 1662 óta házitanítóként dolgozott – fiaik nevelésére kérte fel a gyakorló jogászi pályát elhagyó FLEURY-t. Utóbbi családot választva a házitanítókodás mellett teológiát, egyháztörténetet és kánonjogot tanult, majd 1669-ben készen állt papi felszentelésére, melyet 1670. július 7-én első papi minőségben elmondott beszéde követett. Valószínűleg BOSSUET 1663-ban tett felkérésére kezdett el foglalkozni a *Traité des Études* megírásának gondolatával. 1681. január 2-án kapta meg a király jóváhagyását a kiadásra, azonban még egyes pontok történeti háttérének jobb kidolgozása érdekében nem engedte kinyomtatni e munkát. 1672. február 21-én a 11 éves CONTI hercegének házitanítójaként kezdett dolgozni. 1684 körül ismerkedett meg FÉNELON-nal, azonban e barátság nem volt nagy hatással a munkára. 1684. szeptember 1-én a király Loc-Dieu apátjává nevezte ki; e minőségének feltüntetésével adta ki 1686-ban művét. A nantesi ediktum 1685. évi visszavonását követően XIV. LAJOS misszionáriusnak nevezte ki FLEURY-t, majd 1689-ben a király gyermekeinek házitanítójává tette meg. 1696. július 16-án vált a Francia Akadémia tagjává. 1716-ban a régens újra a királyi udvarba hívta a kiskorú XV. LAJOS gyóntatójaként; 1722-ig – egy évvel a király nagykorúvá válása előtt – gyakorolta e funkcióját. 1723. július 14-én bekövetkezett haláláig az

français és *Droit public de France* – a *droit commun français* lassú, alapos és irányított módszerek szerinti kidolgozását tűzték célul. Fellépése kizárólagosan a *raison* kritériumára alapozó, szintézis jellegű, racionalista munkák folyamatába illeszkedett.

A LAMOIGNON munkáival, szerkezetében és megoldásaiban is hasonlatosságot mutató *Traité des Études* kidolgozása előzményeként FLEURY számos kisebb terjedelmű értekezést jelentetett meg, melyek e munka formálódásához szervesen hozzájárultak: az első ilyen jellegű munka az 1670-ben LAMOIGNON kancellár által szervezett találkozón felolvasott, azonban csupán 1686-ban kiadott, Platon logikai gondolkodásával, erkölcsi felfogásával és metafizikájával foglalkozó *Discours sur Platon* című értekezése, mely méltán tekinthető a *Traité des Études* módszertani alapjának.⁵⁹⁸ Ezen túl jog- és egyháztörténeti, magyarázó jellegű és oktatási szándékkal írt, önálló értekezéseket adott ki. A feltehetően ANDRÉ LEFEBVRE D'ORMESSON számára 1668 körül írt és 1674-ben kiadott *Histoire du Droit français* című munka sorolható e körbe,⁵⁹⁹ melynek célja tanítványai jogi ismereteinek megalapozása volt; továbbá az 1674 körül írt és CONTI hercegének oktatására hivatott *Moeurs des Israélites* és a *Moeurs des Chrétiens* című munkák; végül az 1679-ben megjelent, a vallási oktatás módszerére vonatkozó *Catéchisme historique* című munkájának előszava illeszkedik e sorba.⁶⁰⁰

Az egyik fő művének tekintett *Traité du Choix et de la Méthode des Études* című munkája két részre oszlott. Az első rész – *Histoire des Études* címmel – 12 fejezetet tartalmazott, melyekben a szerző a görögök, a rómaiak, a keresztények, a frankok, az arabok, a skolasztikusok és a humanisták vonatkozásában vizsgálta az oktatás általános történetét, valamint önálló fejezetet szentelt a filozófiai, orvosi, jogi és a teológiai karok oktatásának. A második rész – az alábbi felosztásokra bontva – a szerző személyes elképzeléseit tartalmazta: elsőként az oktatás felosztásának, módszerének és megválasztásának elveit, másodsorban a *mindenki* számára szükséges elemeket (vallás, erkölcs, logika), végül a szükséges tanulmányokat (nyelvtan, aritmetika, gazdaság, joggyakorlat, politika, nyelvek, latin, történelem, geometria, retorika, poétika) tárgyalta. Munkáját véleményadásnak szánta a magán- és közoktatásban azon résztvevők számára, akik fiatalként általános jellegű képzést kívántak szerezni.⁶⁰¹ Munkája valójában nem az elmúlt századok oktatástörténete

---

Akadémia igazgatójaként dolgozott. DARTIGUES 10, 46, 53-55, 67-71. pp.; CAQUÈRE 1-24, 35-38, 47, 53, 94, 177-178, 255-287. pp.

⁵⁹⁸ VAN KAN 92-93. pp.

⁵⁹⁹ A szokásjogokat jellemző bizonytalanság megszüntetésének módszerét abban látta, hogy minden magánjogi tárgyú szokásjogi rendelkezést egyetlen törvénnyé kell olvasztani. *Uott.* 90. p.

⁶⁰⁰ DARTIGUES 80-89. pp.

⁶⁰¹ CAQUÈRE 186-187. pp.

összefoglalásának, hanem egyfajta bevezető jellegű ismertetésnek tekinthető, hiszen a szerző saját korának oktatásában fellelt elvek eredetét kívánta megmutatni, továbbá ezen elvek egyes történeti korszakokban játszott szerepét és jellegét kívánta pontosítani, valamint a bekövetkezett változásokból levont következtetésekkel igyekezett korának oktatási rendszere számára tapasztalatokat nyújtani.⁶⁰²

DOMAT mindenekelőtt kereszténynek tekintett kísérlete után FLEURY és ARGOU próbálkozásai a jogi racionalizmus termékeiként a modern filozófia és jog elvein nyugvó *droit commun français*-t pontosították. FLEURY számára a római jog és a szokásjog uralma mellett a királyi *ordonnance* biztosította Franciaország területén a jog egységét, hiszen – általános jelleggel – a királyság egész területén alkalmazandó volt. Számára a jog általános szabályainak többsége a *raison* kritériumából eredeztethető, míg a jog összessége általános elveknek definíciókkal való kiegészítése útján formálódott. Annak ellenére, hogy JACQUES DE MALEVILLE (1741-1824) több alkalommal hivatkozott FLEURY és ARGOU munkáira, a *Code civil* kiadására közvetlen hatást csak kis mértékben gyakoroltak.⁶⁰³

FLEURY – az *Institution au droit français* című 1665 körül megjelent munkájában – kifejtette, hogy a feltárni és tanulmányozni kívánt jog valójában Franciaország saját joga, tehát az írott jog és a joggyakorlat formájában megjelenő francia jog. FLEURY az írott jog fogalma alatt az *ordonnance*-okat, a kánonjog és a római jog szabályait, a szokásjogi rendelkezéseket és az egyes városok statútumait értette,⁶⁰⁴ továbbá úgy vélte, hogy ezen elemek között ugyan a római jog rendelkezik a legnagyobb hatással, de számos elvet a kánonjogból és a korábbi szerzők munkáiból vett át. Szokásjogként értelmezte az íratlan formában, régóta fennmaradt és alkalmazott normákat, de e fogalom alá sorolta a bírói ítéleteket, a szokásjogi magyarázatokat, továbbá kora jogtudósainak műveit is. Kifejtette, hogy egy bírói ítélet semmi esetre sem bír a törvénnyel azonos erővel, ugyanakkor több – azonos esetre vonatkozó – ítélet a joggyakorlat erejének bizonyítékaként értelmezhető. A szerző – nem kívánva a római jogot a szokásjoggal szembeállítani – mindkét joganyagot élő jogforrásnak tekintette.⁶⁰⁵

A LAMOIGNON által elért eredményektől kissé eltávolodott értelmezés szerkezetét nyolc részre – közjog, személyek joga, dologi jog, kötelmi jog, kötelmek következményei, elsőfokú polgári eljárásjog, polgári eljárásjog a fellebbezési eljárásban, elsőfokú büntetőeljárás jog – osztotta. FLEURY tisztánlátását látszik bizonyítani, hogy különbséget tett közjog és magánjog,

⁶⁰² DARTIGUES 108. p.

⁶⁰³ CAUCHY 335. p.

⁶⁰⁴ HALPÉRIN 1992. 32. p.

⁶⁰⁵ ARNAUD 1969. 76. p.

eljárási jog és anyagi jog, valamint polgári- és büntetőeljárási jog között. A munkának a római institúciókkal való látszólagos azonosságát igazolja, hogy az eljárásjogi és a közjogi részeket figyelmen kívül hagyva, az Institúció hármass felosztása e munka tekintetében is megvalósult. Haladó szellemiségét alátámasztja, hogy e hatalmas joganyagot a korábbi jogászokkal ellentétben nem passzív módon, hanem annak belső összefüggéseire figyelemmel vizsgálta.⁶⁰⁶

Az 1674-ben megjelent *Histoire du droit français* című munkája az ország törvényein alapuló francia civilizáció történetét mutatta be a római hódítástól XIV. LAJOS uralkodásáig. A justinianusi kódex rövid összefoglalását követően – a vizigótok, a burgundok és a frankok törvényeinek táblázatokba foglalt kivonata segítségével – részletesen ismertette a francia jogalkotás történetét. FLEURY tiszta jellegében mutatta be a hűbériség kialakulását, a különböző hűbérúri jogok tartalmát, az egyes középkori települési közösségek kiváltságait, az egyházi bíraskodást és a szokásjogok eredetét, valamint az elveszettnek hitt római jognak az írott jog országterületeinek jogfejlődésére gyakorolt befolyását, továbbá a monarchiának a szokás- és írott jogi országterületekre való felosztását. Munkája végén a nemzeti jog módszeres és teljes *corpus*-ának tartott királyi *ordonnance*-ok vizsgálatára vállalkozott. E munka értéket híven mutatja, hogy a forradalom jogásza és történészei gyakran fordultak e mű szövegéhez.⁶⁰⁷

52. § Argou racionalista fellépése. ARGOU – FLEURY-től eltérően – a justinianusi kódex szerkezetét szigorúan megőrizve, három részre tagolta 1692-ben megjelent *Institution* című munkáját: személyek joga, dologi jog, kötelmi jog és következményei. ARGOU munkássága egyfajta átmeneti korszakot jelölt ki a francia jogegységet kutató doktrína keretében azzal, hogy hagyományos jogi fogalmakat és intézményeket individualista és utilitarista szellemben használt. A francia monarchia jogi gondolkodói közül – a francia jog fogalmának és tartalmának meghatározása során – e két szerző tekintette nyíltan alapként a római institúciók átalakított szerkezetét.⁶⁰⁸

53. § Domat örökösének kikiáltott jogászok és a francia jog három nagy professzora – FRANÇOIS BOURJON (?-1751), DAGUESSEAU és POTHIER – munkásságában érhető tetten a 18. század eleji jogi racionalizmusnak a francia jogegységesítési törekvésekre gyakorolt hatása.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁶ CAQUÈRE 86. p.

⁶⁰⁷ *Uott.* 93. p.

⁶⁰⁸ GAZZANIGA 1996. 27. p.

⁶⁰⁹ ARNAUD 1969. 96. p.

CLAUDE BROSSETTE (1671-1743) lyoni jogász 1705-ben megjelent *Les Titres du Droit civil et du Droit canonique* műve a DOMAT által írt *Loix Civiles* egyszerű, betűrend szerinti kivonatát adta. A szerző úgy vélte, hogy DOMAT korában a jogot elveibe sűrítették, melynek nyomán kidolgozott jogi szótára az egyes tárgykörök részleteit pontosan rögzítette. A BARRIGUE DE MONTVALON által írt és 1756-ban az írott jog által uralt Aix városában – az egyre ritkábban olvasott latin nyelven – megjelent *Epitome Juris*⁶¹⁰ című összeállítás célja az alkalmazott római jogi eredetű szabályok pontos kivonatának biztosítása volt.⁶¹¹

A francia jog egyes professzorai a francia jogi előadásaikra írt jegyzeteiket kiegészítve a jogegységet szolgáló munkákat is készítették. Az írott jog országterületének jogászaként BOUTARIC a *droit commun français* eléréséhez a királyi *ordonnance*-ok rendelkezései által módosított justinianusi szabályokat tekintette alapként. A római törvényekre mint *raison écrite*-re tekintett: úgy vélte, hogy az igazság és a méltányosság – mint minden jogban közös elvek – megítélhetővé tesznek minden ügyet. ANTOINE TERRASSON (1705-1782) párizsi egyházjogász *Histoire de la Jurisprudence romaine* címmel 1750-ben kiadott munkájában a filozófia tanulmányozását a római jogi stúdium elengedhetetlen feltételének tekintette, azonban a szokásjog hallgatása vagy homálya esetén a megoldás felkutatása érdekében az ésszerűség, az erkölcs, a természetes méltányosság elveinek igénybevételét látta szükségesnek. A jogforrások hierarchiája tekintetében a szerző elismerte a *raison écrite*-nek a szokásjogokkal szembeni felsőbbrendűségét. Álláspontja nem volt egyedülálló: DAUBE (1656-1752) normandiai jogász *Essai sur les principes du Droit et de la Morale* című munkájában – HUGO GROTIUS és PUFENDORF munkáira hivatkozva – a *Code civil*-hez szerkezetében hasonlatos, egységes magánjogi törvénykönyv kidolgozását javasolta.⁶¹²

54. § Bourjon fellépése. *Le Droit commun de la France et la coutume de Paris réduits en principes* című 1747-ben megjelent szintetizáló munkája a *Code civil* megalkotásához vezető meghatározó doktrinális lépések egyikének tekinthető.⁶¹³ FRANÇOIS BOURJON a *droit commun français* fogalma alatt nem kizárólag a királyi jogalkotás dokumentumait értette, hanem a személyek jogát, a szerződési jogot, a végrendeleteket és az öröklési jogot szabályozó, valamennyi szokásjogi rendszerben fellelhető közös bírói döntésekben megjelenő elveket is.⁶¹⁴ Az e munka elejére illesztett *Dissertation*-ban⁶¹⁵ a mű céljait indokolva kifejtette, hogy

⁶¹⁰ E munka teljes címe: *Epitome Juris et legum romanarum frequentioris usus juxta seriem Digestorum.*

⁶¹¹ ARNAUD 1969. 96-97. pp.

⁶¹² *Uott.* 100-103. pp.

⁶¹³ BOUINEAU 2004. 35. p.; HAMZA 2003. 348. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 382. p.

⁶¹⁴ Vö. ESMEIN 1898. 758. p.

hasznos lenne a közös jogon és a párizsi szokásjogon alapuló minden bírói döntést összefoglalni, egyszerűsíteni és egységesíteni.⁶¹⁶

A szerző a párizsi szokásjog alapulvételével kívánta a jogegységet megvalósítani.⁶¹⁷ Számára e szokásjog – a szerzőt megelőző két évszázad munkálatai által tökéletesedve – a római joggal azonos erővel bír, ésszerű rendszert alkotott. A kódex kidolgozásának első fázisában egy *corpus* létrehozását, majd a joganyag elvekbe való tömörítését, és végül logikus rendbe – vagyis címekre, fejezetekre és szekciókra tagolt könyvekbe – osztását látta szükségesnek.⁶¹⁸

A szerző az egységes kódex megalkotásának addigi eredménytelenségét a párizsi szokásjogi összefoglalások alapulvételével igyekezett magyarázni: RICARD (1622-1678) és LE BRUN (?-1708) által felállított rendet követve BOURJON világossá tette, hogy a szokásjogi rendelkezések szövegét csak egy igazságosabb és teljesebb módszer segítségével lehet egységes rendbe foglalni. BOURJON a gyakorlati jogászok számára – DOMAT *Loix civiles* című munkájának alapulvételével – a teljes és egységes francia jog egy testben való összefoglalását kínálta.⁶¹⁹ A római intéciók hármass felosztását – racionalista módszerrel alapulva – követő BOURJON számára⁶²⁰ a *közös jog* valójában a párizsi szokásjognak a római jog, a parlamentek döntései és a királyi *ordonnance*-ok egyes elemei révén gazdagított változatoként jelent meg.⁶²¹

BOURJON úgy helyezte egységes rendszerbe a jogot, hogy nem törekedett átalakítani annak szellemiségét. Részben ez eredményezhette, hogy munkája szerkezete a későbbi kódex szerkezetéhez nagyon közel állt.⁶²² Fellépése a korábbi doktrína jelentős munkáinak

---

⁶¹⁵ Teljes címe: *Dissertation sur l'union du Droit commun de la France avec la Coutume de Paris, contenant le plan de ce commentaire.*

⁶¹⁶ VIOLLET 250. p.

⁶¹⁷ DUBOUCHET 82-83. pp.

⁶¹⁸ PICARD 60-61. pp.

⁶¹⁹ ARNAUD 1969. 159-162. pp.

⁶²⁰ A *Code civil*-l való hasonlósága feltűnően nagy: a feudális tárgykörök kivételével BOURJON munkájához képest a *Code civil* csak három újdonságot tartalmazott: egyrészt az örökbefogadásra, másrészt a tulajdonjogra, végül a kötelek általános elméletére vonatkozó címet. BOURJON munkájában nem szerepelt sem a tulajdonjog, sem a szerződési jog általános elmélete, mely a szerzőnek a párizsi szokásjog betűjéhez való szoros kapcsolódását mutatja; a tulajdonjogra vonatkozó szabályok inkább a hűbérbirtok szabályai között, míg a kötelek általános elméletének egyes rendelkezései az egyes szerződéstípusok szabályai között találhatóak. ESMEIN 1904. 18. p.

⁶²¹ Ez nem azt jelentette azonban, hogy a párizsi szokásjogot kellett segítségül hívni a gyakran homályos szokásjogi rendelkezések javítására, hanem a párizsi szokásjogot kellett kiegészíteni egy teljes és koherens egység létrehozása érdekében. A szokásjogok közötti legkisebb közös nevező keresésétől a francia jogászok eljutottak egy egységes magánjogi modell felállításához. A párizsi szokásjog, mint a szokásjogi rendszerek eredője jelent meg. HALPÉRIN 1992. 35-36. pp.

⁶²² Vö. VIOLLET 251. p.

összefoglalásaként és szintéziseként, valamint POTHIER munkásságának közvetlen előzményeként jelent meg.⁶²³

55. § Daguesseau törekvései. A végrendeletekről, az ajándékozásról és az öröklésről, a janzenista erkölcsi felfogással átítatott jogi hagyományokat valló kancellár által előkészített *ordonnance*-ok a LAMOIGNON által képviselt felfogás továbbvitelekként, közvetlenül a *Code civil* vonatkozó fejezeteinek alapjaként szolgáltak.⁶²⁴

Munkásságának irányvonalait az 1727 körül írt *Mémoire pour la réformation de la Justice* című munkájában rögzítve kifejtette, hogy a régi normák reformálása révén megalkotott új törvényeket egy testbe kell foglalni, továbbá kiemelte, hogy kora magánjogát egyrészt a francia uralkodók által régóta megengedett módon alkalmazást nyerő római törvények, másrészt a királyi hatalom által összefoglalt szokásjogok alkotják.⁶²⁵ Érvelése során tudatosan használta a kódex fogalmát,⁶²⁶ és egyben a királyi *ordonnance*-ok egységes rendbe helyezéséből kiindulva, a kancellár a magánjog egészét érintő – a kodifikációt fokozatosan megvalósítani óhajtó – tervet dolgozott ki.⁶²⁷ Elsődleges célja inkább a létező jog egyszerűsítése,⁶²⁸ a joggyakorlat és a jogmagyarázat eltéréseinek csökkentése, mintsem a magánjogot rendszerező, gyors kodifikáció megvalósítása volt.⁶²⁹

56. § Daguesseau hatása. A 18. század végén a geometriai és axiomatikus felfogás jogban való megjelenése nyomán a *raison* kritériuma legfőbb tekintélyként jelent meg, így e kor jogászai e kritériumra a jogi hagyományok alapjaként tekintettek.⁶³⁰

DOMAT gondolatainak örökösöként és POTHIER szellemi atyjaként, DAGUESSEAU kancellár személyiségének leginkább jogalkotói oldalát tárta fel. A francia magánjog általános

⁶²³ ARNAUD 1969. 106. p.

⁶²⁴ Vö. MONNIER 309. p.

⁶²⁵ VANDERLINDEN 385-387. pp.

⁶²⁶ VIOLLET 249. p.

⁶²⁷ A kancellár a parlamentek közreműködésével szakaszonkénti előrehaladást javasolva minden tárgykörre vonatkozóan egy *ordonnance* kidolgozását vetette fel. Valójában inkább a magánjog lassú reformálását, mintsem egy valódi kodifikáció megvalósítását javasolta. A kancellár elképzelése messze volt egy szuverén hatalom nevében kiadandó, a magánjog minden tárgykörére vonatkozó általános törvény forradalmi gondolatától. VAN KAN 99-100. pp.

⁶²⁸ Vö. REGNAULT 50-53. pp.

⁶²⁹ E vélekedése a párizsi parlament ügyvédjét, BRETONNIER-t az 1718-ban *Recueil par ordre alphabétique des principales questions de droit* című munkájának megírására sarkallta, melyben bizonyos tárgykörökre vonatkozóan a különböző joggyakorlatok közötti azonosságokat kutatta. Ezen egységesített joggyakorlat alapulvételével a közös szokásjogot kívánta feltárni, a minden szokásjogi rendszerben – sőt még az írott jog országaiban is – alkalmazandó elvek rögzítésével. Így a szokásjogok a királyi törvényalkotás által szentesített formában léteztek volna tovább. LEROY M. 1898. 16. p.; BOUINEAU 2004. 35-36. pp.

⁶³⁰ CARBONNIER 39. p.

egységesítését tűzte céljául, azonban ezen egységet csak a magánjog egy részében valósította meg.⁶³¹

Az általánosítás, egységesítés, egyszerűsítés szükségessége, mely a kancellár munkásságában gondolati úton vetődött fel, elsőként valós formában a Konvent által kidolgozott tervezetekben öltött testet.⁶³² A jogi széttagoltságot felismerő és a korábbi jogásznemzedékek minden kiemelkedő tagja munkásságának eredményét ismerő kancellár a *francia jogi hagyományok védelmezőjeként* lépett fel. Munkássága – POTHIER művei révén – összekötő kapcsot jelent a *Code civil* kidolgozását megvalósító jogászok és a jogegység irányába ható 17. századi jogászok nemzedékei között.⁶³³

A kancellár – DOMAT felfogását továbbfejlesztve – az axiomatikus rendszer alapjaira helyezte a francia jogot. Fia számára írt *Instructions* című értekezésében kifejtette, hogy DOMAT *Loix civiles* című munkája a geometriai módszert követve a joggyakorlat minden részére hatást gyakorló, általános axiómákat és szabályokat határozott meg.⁶³⁴

57. § Pothier munkássága. DOMAT és DAGUESSEAU munkásságának 18. századi folytatójaként POTHIER (1699-1772) mindazon célokat megvalósította, amelyeket a kancellár – az *ordonnance*-ok kiadására korlátozódott szerepe okán – nem volt képes elérni. A hagyományos doktrína munkáinak ismeretében POTHIER az addig egymással szembenálló két áramlat – a janzenista erkölcsi- és a jogi racionalista felfogás – közötti szintézist valósította meg.⁶³⁵

Père du Code civil-ként munkásságának egésze a jogi racionalizmus győzelmét jelentette; művelt és képzett jogászként nem mellőzhette a hagyományos doktrína által a jogba bevezetett értékeket, gyakran hivatkozva elődjei – BARTOLUS, CUJAS, LE DOUAREN – munkáira.⁶³⁶ Az orléansi szokásjog magyarázatokkal ellátott kiadását követően az e szokásjogi rendszerre vonatkozó, *Institution* címmel megjelent munkájában a francia jog intézményeinek valós alapjait tárgyalta; az egyes címek elé bevezetést illesztett, melyekben az összes szokásjogban alkalmazást nyert, az adott cím tárgykörébe eső szabályokat foglalta össze. Úgy vélte: e bevezetés fontosságát mutatja, hogy annak hiányában munkája csupán –

⁶³¹ ARNAUD 1969. 107. p.

⁶³² LEROY M. 1898. 21-22. pp.

⁶³³ BARDOUX 209. p.

⁶³⁴ LEROY M. 1898. 16. p.

⁶³⁵ ARNAUD 1969. 111. p.

⁶³⁶ Vö. RUSZOLY 140. p.

az adott szokásjogi rendelkezés érvényét erősítő megjegyzésekkel gazdagítottan – egyfajta dogmatikus szokásjogi kommentár lenne.⁶³⁷

POTHIER felfogása a hagyományos doktrína alapjairól indulva egyre inkább a jogi racionalizmus irányába fejlődött. Tanulmányai elején ARNOLD VINNIUS-nak (1588-1650) a közép-európai természetjogi iskola képviselőjének kommentárját olvasva a modern iskola eszméihez közeledett. A jogi racionalizmus felé fordulása DAGUESSEAU közvetlen hatására következett be, és *Pandectae Justinianee in novum ordinem digestae* című 1748-1752 között kiadott munkájában öltött testet.⁶³⁸ Felfogását a modern természetjogi iskola szerzői befolyásolták, akikre számos alkalommal hivatkozott. DOMAT-hoz hasonlóan POTHIER is logikus rend szerint kívánta a római jogot újraalkotni: e munkájában a Digesta egyes címeinek módszeres magyarázatát adva az egyes rendelkezések közötti kapcsolatot tárta fel, továbbá a rendelkezéseket fogalmakkal, megkülönböztetésekkel és kivételként megjelenő szabályokkal egészítette ki.⁶³⁹ A modern racionalista természetjogi áramlat és a *raison* kritériumának a római jogi szövegekben való fellelése egyszerre jelent meg e munkában.⁶⁴⁰

A szokásjog egyes címeinek általános magyarázatát adó *Commentaire de la coutume d'Orléans* című – 1740-ben kiadott – munkáját megelőzően írta meg a négy fejezetre – szokásjogi törvények területei, személyek, dolgok, keresetek – és ennek keretén belül 122 cikkre tagolódó *Introduction générale aux coutumes* című munkáját,⁶⁴¹ mely szerkezetében és tartalmában számos római jogi rendelkezésre támaszkodó, azonban az orléans-párizsi szokásjogon alapuló, célját tekintve a *droit commun coutumier* fellelésére vonatkozó tanulmányként értékelendő.⁶⁴² E módszert követette az 1761-ben megjelent *Traité des obligations* című munkájában is, melyben POTHIER kizárólag a római jogot és a kiválasztott szokásjogi rendszert egyaránt átható általános elveket rögzítette.⁶⁴³ A POTHIER által feltárt jog szigorú értelemben Franciaországban sehol sem létezett. Munkájában a közös szokásjog bizonyos kétértelműsége fedezhető fel, hiszen legnevesebb munkája egy olyan jogterületre – nevezetesen a szerződések jogára – vonatkozott, melynek tekintetében a jogegység – a római

⁶³⁷ ARNAUD 1969. 112. p.

⁶³⁸ E munkáját öt részre tagolta: az *első rész* a természetjog és a magánjog általános rendelkezéseire, a *második rész* a személyek jogára, a *harmadik rész* a dologi jogra, a *negyedik rész* a keresetek jogára vonatkozó rendelkezéseket tartalmazta, míg az *ötödik rész* bizonyos közjogi rendelkezéseket tartalmazott. DAGUESSEAU-nak írt levelében e felosztásról úgy vélekedett, hogy megtalálható benne a magánjog teljessége, valójában azonban az Intitúció-rendszert a modern racionalista természetjogi iskola módszerének megfelelően átalakított munkát alkotott. DUBOUCHET 84-85. pp.; PICARD 61-62. pp.

⁶³⁹ KECSKÉS 2004. 193-194. pp.

⁶⁴⁰ Az orléansi szokásjogra, majd később a római jogi szövegekre vonatkozó jegyzeteit követően a méltányosság és a természetes ésszerűség fogalmaiban rejlő megoldások feltárására törekedett. VAN KAN 135-136. pp.

⁶⁴¹ VIOLLET 253-254. pp.

⁶⁴² PICARD 61. p.

⁶⁴³ STEIN 151. p.

jog szabályaira alapulva – gyakorlatilag már megvalósult. POTHIER soha nem törekedett a magánjog kodifikációjára, és soha nem nyilatkozott kifejezetten a francia jog egységének megvalósítása mellett: csupán – a megvalósítás módszerének vagy folyamatának kidolgozása nélkül – az e munka alapjául szolgáló tárgyköröket foglalta össze.⁶⁴⁴

A racionalista felfogásra építő, a létező jogból kiinduló és az általános szabályokon alapuló logikus rendszert kidolgozó⁶⁴⁵ POTHIER a magánjogi kódex előzetes magyarázatát adta. Módszerét tekintve POTHIER közvetítő szerepet töltött be a gaiusi hagyományok és a modern racionalista-axiomatikus rendszer között. Munkájának rendszere egyéni jelleget mutat: a justinianusi felosztás címeit követve az egyes rendelkezéseket fejezetekre, szekciókra és cikkekre tagolta, továbbá az egyes jogi tárgyköröket logikusan és matematikai módszerek alapján felépített váz szerint – számos esetben fogalmi meghatározásokkal alátámasztva – vizsgálta.⁶⁴⁶

Munkásságával a korábbi hagyományos módszereknek a magánjog területén való alkalmazása véget ért. POTHIER a jog vizsgálatában olyan tökéletességet hozott, amely közvetlenül lehetővé tette a későbbi jogász generációk tagjai számára a kódex kidolgozását.⁶⁴⁷ POTHIER munkáiban másfél évszázad doktrínájának, jogászjogának összefoglalása jelent meg:⁶⁴⁸ tanítómesterének DAGUESSEAU-t tekintette, azonban széleskörben támaszkodott DOMAT és BOURJON munkásságára is.⁶⁴⁹

58. § Az ancien régime utolsó évtizedeinek jogászai – a jogi doktrína radikális átalakulása révén – egyszerre voltak jogi szakemberek és filozófusok, hiszen a modern racionalista természetjog a jogot társadalomtudománnyá alakította. A racionalizmust teljes szigorában alkalmazó LOUIS DE JAUCOURT (1704-1779) a magánjogi törvényre egy szuverén által kiadott – a közös jó szolgálatára irányuló – forrásként tekintett. Úgy vélte, hogy a kívánt jogegység érdekében a létező pozitív jogi szabályokból csak a modern racionalista természetjogi felfogásoknak megfelelő rendelkezéseket kell megtartani.⁶⁵⁰ Kizárólag a *raison* kritériumára alapozott felfogást valló LINGUET a jog voluntarista koncepcióját támogatta az *Annales politiques* és az 1767-ben *Théorie des lois civiles* címmel kiadott értekezésében, melyekben amellet érvelt, hogy a törvénynek az általános akarat kifejeződésékként kell megjelennie. A

---

⁶⁴⁴ BARDOUX 215. p.

⁶⁴⁵ BRISSAUD 399. p.

⁶⁴⁶ ARNAUD 1969. 165-167. pp.

⁶⁴⁷ CARATINI 358. p.

⁶⁴⁸ Vö. HAMZA – FÖLDI 61. p.

⁶⁴⁹ CARBONNIER 41. p.; GÉNY 1005. p.

⁶⁵⁰ ARNAUD 1969. 115. p.

törvényeket a *raison* kritériumán alapuló természetjogban felkutató OLIVIER a *Code civil de tous les peuples, ou Loix dictées par la nature et par la raison* címmel megjelent magánjogi törvénykönyv tervezetében csupán elveket fogalmazott meg. A racionalista felfogású szerző a magánjog forrását a nép akaratában kereste, melynek kifejezésére az *États généraux* testületét tartotta hivatottnak. 1776-ban *Essai sur la conciliation des coutumes françaises* címmel megjelent munkájában római jogi szövegekre támaszkodó magánjogi rendszert állított fel.⁶⁵¹ GÉRARD DE RAYNEVAL (1746-1812) – a nagy francia forradalmat megelőző évtizedben – *Institution du Droit de la nature et des gens* című munkájában a közössé vált racionalista természetjogi elveket rögzítve nyíltan kijelentette, hogy az emberi cselekedet alapjaként felfogott természetes ész kritériumának a társadalmi rend alapjául kell szolgálnia.⁶⁵²

A párizsi parlament két tanácsosa – LAVARDY és LANGLOIS – folytatta a DAGUESSEAU kancellár által megkezdett elképzelések megvalósítását. Az egységes magánjogra vonatkozó, hatkötetes, 1759-ben készített, de nem publikált tervezetükben megállapították, hogy a szokásjogok sokszínűsége és egymásnak ellentmondó rendelkezései okán hatalmas káosz uralkodik a joggyakorlat területén, továbbá úgy vélték, hogy csak az egységes törvény léte, valamint a teljes és egészében megvalósuló jogi egységesítés oldhatná fel e helyzetet. Azonban a reform e radikális módja a kívánt eredménnyel ellentétes hatást fejtene ki, így első lépésként a törvények egyszerűsítését és egységesítését tűzték célul.⁶⁵³

Egyes, kifejezetten a másodvonalba tartozó kompilációs munkák a jogösszefoglalást a kodifikációval kívánták összekapcsolni. ANTOINE-FRANÇOISE PROST DE ROYER (1729-1784) lyoni rendőrkapitány *Dictionnaire de la jurisprudence et des arrêts* című munkájában Franciaország magánjogát a természetjog, a kánonjog, a római jog, a szokásjogok, a királyi *ordonnance*-ok és a bírói ítéletek együtteseként határozta meg. A GIN által 1782-ben kiadott *Analyse raisonnée du droit français* című munka a szokásjog rendelkezéseinek sokaságában kívánt egységes rendet teremteni.⁶⁵⁴

Több évszázad szintézist célzó munkáit követően a francia jogászok már nem álltak távol a jog egységét megvalósító *corpus* megalkotásától. A római jog anyagában meglévő racionalitást és természetjogi felfogást BOURJON emelte át a szokásjogi rendszerekbe, míg az írott- és a szokásjogi rend közötti szintézis megvalósítására egyedül POTHIER volt képes. A

⁶⁵¹ VAN KAN 154-157. pp.

⁶⁵² Kijelentette, hogy ha egy nemzet nem gyakorolja a törvényhozói hatalmat, e hatalom a kifejezett akaratban lelhető fel. Törvény fogalma alatt értett mindent, ami a természetben található; az ember természetes állapotában a törvény az emberi ész és a természetes ész fogalmával azonos, míg társadalmi állapotában a törvény a társadalom egyes tagjainak a többi taggal és magával a társadalommal szembeni magatartását szabályozza. ARNAUD 1969. 118-119. pp.

⁶⁵³ VIGIÉ 38. p.

⁶⁵⁴ VAN KAN 169-172. pp.

racionalista felfogás felforgatta a hagyományosan alkalmazott jogot. Az egységesítés már nem csupán lehetséges volt, hanem nagyon közeli is, hiszen a szerzők közötti vita már nem a római jog vagy a szokásjogok elsőbbségéről szólt, hanem a *raison* kritériumát magában hordozó rendelkezéseknek és elveknek egységes *corpus*-ba való foglalásának elkerülhetetlenségéről.⁶⁵⁵

---

⁶⁵⁵ ARNAUD 1969. 120. p.

VIII. FEJEZET

A FORRADALOM ELŐZMÉNYEI

59. § A panaszfüzetek előzményei. A monarchiának a magánjog egységesítése felé tett közvetlen és közvetett lépései döntőnek bizonyultak: annak ellenére, hogy a gyakorlat útján keletkezett szokásjogi rendszerekkel szemben gyanút keltően viseltetett, a magánjogi egység érdekében való munkálkodásának célja a jogalkotó szerepében való tetszelgése volt. XI. LAJOS szokásjogot egységesítő törekvése túlzottan korainak bizonyult, azonban a 16-18. századok királyi jogalkotás fellépései már közvetlenül érintették a magánjog egyes kérdéseit. A jog magyarázata és értelmezése a bíróságok, valamint végső soron a 16. századtól a királyság kiszolgálóiként működő tartományi rendi gyűlések feladatkörébe került. A szokásjogi rendszerek írásba foglalásával a királyi hatalom tovább erősödött: egyre több jogász jutott meghatározó szerephez a nemzeti jog egységének irányába mutató fellépése révén. Mindezen tényezők mégis a jogi széttagoltság és sokszínűség konzerválódásához vezettek.⁶⁵⁶

60. § A panaszfüzetek szerepe a jogegység megvalósításában. A kodifikáció gondolatának pontos meghatározásához a tartományi parlamentek és az *États généraux* munkájában megjelent szándékot is fel kell tárnunk. Az 1789. évi *États généraux* választására összeállított panaszfüzetek pontos követelményeket rögzítettek a magánjogi joganyaggal kapcsolatban.⁶⁵⁷ A panaszfüzetek többsége egy új – a szokásjogokat felváltó, a királyság teljes területén alkalmazandó – magánjogi kódex létrehozását követelte, azonban az ehhez vezető eljárással szemben az egyszerűség és a minimális anyagi megterhelés követelményét rögzítették, ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a kodifikálás folyamata valószínűleg több törvényhozói ciklust vesz igénybe.⁶⁵⁸ E panaszfüzetek az *ancien régime* magánjogára a római törvények és a barbárnak minősített szokásjogok alaktalan keverékeként tekintettek.⁶⁵⁹

Az ország egész területéről érkezett panaszfüzetek hűen tükrözték az *ancien régime* – a magánjogi kodifikációt óhajtó és megvalósításának minden nehézségét pontosan ismerő – jogászainak véleményét.⁶⁶⁰ Montpellier a büntető- és magánjogi kódex felülvizsgálata érdekében egységes jogalkotási terv készítését, Muy és Mireur közössége a büntető- és

⁶⁵⁶ OURLIAC – GAZZANIGA 145-146. pp.; PICARD 55-56. pp.; CARBASSE 239-240. pp.

⁶⁵⁷ Különösen a toursi, orléansi (1560), pontoisei (1561), bloisi (1576) és a párizsi parlamentek (1614) munkája mutatja e folyamatot. CAUVIÈRE 13. p.

⁶⁵⁸ BOUINEAU 2004. 38. p.; RIGAUDIÈRE 2001. 465-466. pp.

⁶⁵⁹ ESMEIN 1898. 217. p.

⁶⁶⁰ Vö. SOBOUL 87-88. pp.

magánjog területén új törvények megalkotását és ezek egységes szerkezetű kiadását, Foix rendjei az egész királyságban egységes kódex kiadását, Quimper rendjei és Beauvoises *prévôté*-ja az egész királyság számára új magán- és büntetőjogi kódex összeállítását követelték. Az orléansi panaszfüzetek a szükséges magánjogi törvényeknek – pontos és szabatos fogalmakkal, francia nyelven történő – egy testbe való foglalását követelték; azt tanácsolták az uralkodónak, hogy a szükséges *ordonnance*-okat – bizonyos módosításokkal – erősítse meg. A kodifikációt általános jelleggel – a királyság számára minden jogi tárgykörre vonatkozó új, külön kódex kiadása formájában – követelte Montauban, Lens és Orléans közössége.⁶⁶¹

A *code civil*, *code général*, *code national* kifejezések alatt megjelenő magánjogi kódex kiadását a királyság minden országterülete – így Flandria, Artois, Picardie, Normandia, Bretagne, Poitou, Anjou, Blésois, Orléans, Párizs, Champagne, Berry, Bourgogne, Auvergne, Franche-Comté, Lotharingia is – követelte.⁶⁶² A vidék panaszfüzetei a különböző szokásjogok eltörlését és az egész királyságra vonatkozó egységes szokásjog kialakítását követelték. Több mint 80 panaszfüzet tartalmazta magát a *code civil* kifejezést; valójában azonban e panaszfüzetek a magánjog reformálását annak pontosítása nélkül szorgalmazták, hogy e folyamat csupán – a 16. századi széttagoltság fenntartásával – a szokásjogok modernizálására vagy egységes törvénykönyv megteremtésére irányulna-e.⁶⁶³ Csekély számú panaszfüzet

⁶⁶¹ VAN KAN 214-219. pp.

⁶⁶² Vö. KECSKÉS 2004. 207. p.

⁶⁶³ Az egyes vidéki panaszfüzetekben az alábbi magánjogi egységet igénylő elképzelések fogalmazódtak meg: FLANDRIA: *Bollezeele*, az egész királyság vonatkozásában egyetlen szokásjog kiadása (12. cikk); *Estaires*, minden helyi és különös szokásjog eltörlése (26. cikk). ARTOIS: *Hesdin*, az egész királyság vonatkozásában egyetlen szokásjog kiadása (31. cikk); *Gouzeaucourt*, a különös szokásjogok egy kódexben való összefoglalása (21. cikk); *Saint-Aubin* és *Auzinlez-Arras*, csak egyetlen szokásjog megtartása (57. cikk). PICARDIA: *Prévôté de Beauvoisies*, polgári eljárásjogi kódex követelése és egy általános szokásjog megalkotása, mely minden más szokásjog hatályon kívül helyezésével jár (28. cikk); *Croissy*, egyetlen igazságosságnak és egységnek megfelelő szokásjog; *Dury* és *Amilly*, az egyes szokásjogok hatályon kívül helyezése és egy általános kódex megalkotása (10. cikk); *Foudrinoy*, minden szokásjog hatályon kívül helyezése, valamint egy magán- és egy büntetőjogi kódex megalkotása. NORMANDIA: *Auzoville-sur-Saane*, az egész királyságban, egyetlen törvény, egyetlen általános szokásjog kiadása (2. pont); *Bellengreville*, a szokásjogok egysége (11. cikk); *Canteleu*, az egész királyságban egy és ugyanazon szokásjog (9. cikk); *Envermeu*, a királyságban a szokásjogok egysége (1. pont); *Grèges*, egy általános szokásjog kiadása (4. pont); *Luneray*, az egész királyságban ugyanazon szokásjog (9. cikk); *La Ferrière-la-Verrerie*, az egész királyságban ugyanazon szokásjog. BRETAGNE: *Notre-Dame de Dol*, az egész királyságban egyetlen szokásjog (7. cikk); *Cancale*, a különböző szokásjogokat és *ordonnance*-okat eltörlő törvények új kódexe (5. pont); *Noyal-sur-Vilaine*, Daguesseau kancellár tervezetének nyomán, minden szokásjognak egyetlen általános szokásjogban való összefoglalása, mely minden francia polgárra vonatkozik (12. pont); *Saint-Servan*, egy király, egy törvény, egy súlymérték, egy hosszúságmérték (16. cikk); *Ville de Montfort*, minden tartomány szokásjogának egyetlen szokásjogban való összefoglalása, mely a Francia Királyság általános szokásjoga kizárólagos címét viseli (11. cikk); *Roz-sur-Couesnon*, az egész királyságban egyetlen általános szokásjog (9. cikk); *Saint-Malo*, ugyanazon szokásjog uralma alá helyezni azt a királyságot, mely 360 különböző szokásjogot ismert (XXVI. cikk). ANJOU: *Saint-Georges-sur-Loire*, a szokásjog helyét az egész királyságban elfoglaló egyetlen törvény (32. cikk); *Saint-Laurent-de-la-Plaine*, az egész királyságban ugyanazon törvény (12. cikk); *Soulaines*, egyetlen törvény és egyetlen szokásjog (22. cikk); *Ménil*, az egész királyság számára egy törvény vagy egy

szokásjog (15. cikk); *Pruniers*, az egész királyság számára egyetlen szokásjog (22. cikk); *La Tessoualle*, a királyságban egyetlen szokásjog (14. cikk); *Saint-Barthélémy*, egész Franciaországban ugyanazon szokásjogok (32. cikk); *Villevêque*, az egész királyság számára egyetlen szokásjogi törvény (21. cikk); *Saint-Sulpice-sur-Loire*, minden tárgykör szabályozását ugyanazon törvények hatálya alá rendelni; *Angers*, az egész királyság számára egyszerű, pontos és egységes magánjogi törvény kiadása, mely kizárja a helyi és különös szokásjogok létét (9. cikk); *Villemoison*, a szokásjogoknak az egész királyságra egyenlő módon való reformálása (21. cikk); *Saint-André-de-la-Marche*, egyetlen törvény kiadása (16. cikk); *Murs*, minden barbár és értelmetlen szokásjog eltörlését követően egész Franciaország tekintetében egyetlen törvény kiadása (4. cikk). POITOU: *Secondigné*, egyetlen szokásjog (19. cikk); *Villemorin és Saint-Coutant*, a királyság minden törvényének és szokásjogának egyetlen kódexben való kiadása (6. cikk). BLÉSOIS: *Mesland*, *Villebout*, *Cloyes Salbris*, egy és ugyanazon törvény; *Villefranche-sur-Cher*, a szokásjogok egységesítése; *L'Hôpital-Commanderie*, minden tartomány vonatkozásában ugyanazon szokásjogok; *Saint-Florentin-de Vatan*, minden tartomány egy és ugyanazon szokásjog uralma alatt álljon, továbbá minden francia polgár viszonyaira egy és ugyanazon törvény vonatkozzon; *Montigny-le-Ganelon*, egyetlen törvény kiadása (5. cikk). ORLÉANS VIDÉKE: *Bourgneuf*, az egész királyságra egységes és egyetemesen alkalmazandó egyetlen kódex megalkotása (11. cikk); *Châtel-Censoir*, minden szokásjog eltörlése (11. cikk). PÁRIZSI RÉGIÓ: *Ville d'Avray*, ugyanazon szokásjogok a királyság teljes területén (12. cikk); *Etampes*, egy általános szokásjog a teljes királyságra (23. cikk); *Auvers*, az egész királyságban általános és egységes szokásjogok egy törvénybe való foglalása (16. cikk); *Guigneville*, az egész királyságra vonatkozóan egyetlen törvény (5. cikk); *Maisons*, egyetlen egységes szokásjog (13. cikk). CHAMPAGNE: *Bourdenay*, egyetlen törvény (1. cikk); *Payns*, törvények egységes kódexe egész Franciaország részére annak érdekében hogy ami megengedett egy tartományban ne legyen tiltott egy másik tartományban (12. cikk); *Trainel*, egyetlen törvény, mert egyetlen népet alkotunk (3. cikk); *Aulnay-aux-Planches*, csak egyetlen szokásjog létezik (5. cikk); *Cherville*, egyetlen szokásjog Franciaországban; *Ecury-sur-Coole*, minden szokásjog egy szokásjogba való összefoglalása (12. cikk); *Èvres*, a királyság szokásjogainak a legbölcsebb szokásjoghoz való közelítése (18. cikk); *Matougues*, Franciaországnak csak ugyanazon törvényre van szüksége (4. cikk); *Saint-Memmie*, egyetlen szokásjog kiadása (9. cikk); *Villers-aux-Corneilles*, minden szokásjogot eltörölni annak érdekében, hogy egész Franciaországban egyetlen létezzen (10. cikk); *Charny-le-Bachot*, egy és ugyanazon szokásjog minden tartományban (8. cikk); *Longueville*, egy és ugyanazon szokásjog létrehozása minden tartományban (7. cikk); *Salon*, minden szokásjogot egyetlen szokásjogba foglalni vagy az egész királyság a párizsi szokásjogot követné (9. cikk); *Aubilly*, a létező törvények egészének egy törvényben való rögzítése; *Belval*, a szokásjogokból egy általános szokásjogot alkotni (1. pont); *Fleury-la-Rivière*, szokásjogok egyenlősége (8-9. cikk); *Jouy*, a királyságban létező szokásjogi sokszínűség megszüntetése; *La Neuville-aux-Larris*, egyetlen törvény, egyetlen szokásjog lenne jó a nemzetnek (7. pont); *Nanteuil-la-Fosse*, a törvények új kódexében minden szokásjogot egy szokásjogba kell foglalni (19. cikk); *Olizy-Violaine*, egyetlen kódex az egész királyságnak (8. cikk); *Sainte-Euphrasie*, szokásjogok összefoglalása. NIVERNAIS: *Saint-Pierre*, a különböző szokásjogok sokaságának megszüntetése (93. cikk). BERRY: *Seigny*, az egész királyság számára egyetlen szokásjog. BOURGOGNE: *Coulanges-sur-Yonne*, a Franciaországban létező szokásjogok sokaságának egyetlen szokásjogba való tömörítése; *Givry*, egy és ugyanazon szokásjog az egész királyság számára (10. cikk); *Héry*, a különböző jogforrások egységbe való foglalása, (19. cikk); *Champlost*, egyetlen szokásjog az egész királyságban (9. cikk); *Laboureurs de l'Auxois*, annak kifogásolása, hogyan lehetséges az, hogy nem létezik a nyelvünknek, a korszaknak és az erkölcsöknek megfelelő írott törvény; *Bourg de Couches*, szokásjogok átalakítása által az egész királyságban közös magánjogi kódex kidolgozása (2. cikk). FRANCHE-COMTÉ: *Aulx-les-Cromary*, az egész királyságban a törvények és szokásjogok egységessége (19. cikk); *Chamborne-les-Bellevaux*, az egész királyság számára általános, egységes új szokásjogi kódex kiadása (15. cikk); *Comberjon*, egyetlen törvény (12. cikk). AUVERGNE: *Montcel*, a törvények és a szokásjogok egységesen szabályozzák Franciaországot (9. cikk); *Opme*, a szokásjogok és a törvények sokaságából az egész királyság számára a törvények egyetlen *corpus*-át alkotni. LOTHARINGIA: *Ars-sur-Moselle*, a törvények egyetlen kódexe egész Franciaország számára (11. cikk); *Bertrichamp*, egy és ugyanazon szokásjog (4. cikk); *Hattigny*, a királyságot szabályozó világos és általános szokásjog (4. cikk); *Herbéviller-Launoy*, a különböző szokásjogok hatályon kívül helyezése után az egész királyságra vonatkozó kizárólagos kódex megalkotása; *Manonviller*, egy új magánjogi kódex kidolgozása és egyetlen tartományban való hatályba léptetése, majd kedvező hatásai után a király az egész királyságban érvénybe léptetné (6. cikk); *Mignéville*, a királyságban csak egyetlen szokásjog (3. cikk); *Verreries de Saint-Anne*, a legjobb szokásjogi rendelkezések meghagyása (4. cikk); *Vaxainville*, az egész királyságra vonatkozó egyetlen szokásjog kiadása (17. cikk). DÉLI ORSZÁGTERÜLETEK: *Marseille*, a királyság minden általános törvényének egyetlen kódexbe való foglalása (11. pont); *Saint-Côme*, a tartományról tartományra változó szokásjogok többé ne kerüljenek alkalmazásra (19. cikk); *Sénéchas*, az egyetlen törvényt tartalmazó kódexnek rövidnek, módszeresnek, tökéletesnek és általánosnak kell lennie, és az írott jogot, az *ordonnance*-okat, a szokásjogokat és a bírói döntéseket kell magában foglalnia (49, 87. cikk). VAN KAN 219-227. pp.; RUSZOLY 141-142. pp.

tartalmazott a kodifikáció sikeres megvalósításához szükséges módszertani és eljárási követelményeket, csupán az általános szokásjog egy testbe való sűrítését, vagy az írott jog és a különböző szokásjogok leghasznosabb rendelkezéseinek egyesítését javasolták.⁶⁶⁴

A papság az összes ediktum, *ordonnance* és szokásjog rendelkezéséből – a szükségtelen szabályok törlése mellett – a királyságban hasznos és szükséges szabályok összefoglalását javasolta a külön e célra választott és megbízott tudósok által.⁶⁶⁵

Az egységesítés kívánalma mellett minden panaszfüzet követelte a jogforrások sokaságából eredő összefonódások és ellentmondások eltörlését, a magán- és büntető eljárási szabályok egyszerűsítését, világosabbá tételét, pontosítását és módszeres összefoglalását is. A kisebb városok és falusi közösségek panaszfüzeteinek többsége a kodifikációval szemben elegendőnek látta a szokásjog egyszerűbb és pontosabb keretek közé helyezését vagy egyetlen szokásjog létrehozását, amelyet legtöbb esetben természetesen a panaszfüzetet összeállító terület szokásjogához közelállóként képzeltek el. Az írott jog országaiból érkező panaszfüzetek elsősorban a jog belső ellentmondásait és sokszínűségét kifogásolták: a kodifikáció alapjának a római jog szabályait tekintették, melyhez a királyi *ordonnance*-ok, a városi jogkönyvek és a bírói ítéletek szükséges és hasznos rendelkezéseit kívánták kapcsolni.⁶⁶⁶

61. § A nagy francia forradalom közvetlen előzményei. XVI. LAJOS uralkodása idején TURGOT által kidolgozott *ordonnance*-ok már előrevetítették a forradalom magánjogi követeléseinek egy részét: a királyi tanács 1774. szeptember 13-án hozott döntésével engedélyezte a királyság területén a gabonakereskedelem szabadságát, 1776. februárjában eltörölte a céhmesteri tisztséget és rangot, az 1777. augusztusában kiadott ediktum engedélyezte a bor szabad kereskedelmét, az 1786. november 6-i tanácsi döntés eltörölte a királyi robotkötelezettséget, valamint az 1779. augusztusi ediktum a királyi földterületeken eltörölte a szolgaságot és bizonyos földterületek vonatkozásában a földesúr kizárólagos öröklési jogát. Az 1787. novemberi ediktum visszaállította a protestánsok személyi állapotát, engedélyezte házasságkötésüket, születési- és halotti anyakönyvi kivonatok kiállítását, tulajdonlási képességüket, továbbá lehetővé tette számukra kereskedelmi- és művészeti foglalkozás folytatását.⁶⁶⁷

---

⁶⁶⁴ HALPÉRIN 1992. 47. p.

⁶⁶⁵ CAUVIÈRE 14. p.

⁶⁶⁶ YTURBIDE 49. p.; VAN KAN 238-245. pp.

⁶⁶⁷ VIGIÉ 38-39. pp.; LÉVY 2004. 115. p.

LAMOIGNON – pecsétőri funkciójában – 1788. májusában *törvényelőkészítő bizottságot* hívott össze a francia magánjog egységének megteremtése érdekében, és a párizsi parlamentben bejelentette, hogy az uralkodó elhatározta a szokásjogok – számuk csökkentésével megvalósuló – egységesítését. A DAGUESSEAU kancellár által képviselt elhatározáshoz képest semmiféle újdonságot nem tartalmazó szándék azonban nem valósult meg.⁶⁶⁸

A monarchia képtelensége a magánjogi egység megteremtésére számos okra vezethető vissza. A középkor folyamán – a helyi autonómiák érdekeivel szemben megteremtett szigorú központosítás révén – megvalósult politikai egység előrevetítette a kiváltságokat rögzítő, a szokásjogi széttagoltságot konzerváló jogrend kialakulását, hiszen az egyes tartományoknak a királyság testébe való beolvadásakor, a király és a tartomány által kötött szerződés értelmében az uralkodó ígéretet tett a tartomány szabadságának, kiváltságainak, hagyományainak és szokásjogának tiszteletben tartására.⁶⁶⁹

62. § Az 1789. év eseményei. A magánjogi kodifikáció a 18. század egyik legégetőbb kérdése volt.⁶⁷⁰ Filozófusok, gyakorlati jogászok, a doktrína emberei és királyi tisztviselők egyaránt határozottan léptek fel a század egységesítő törekvéseivel ellentétes, szélsőséges törvényi összetettség ellen.⁶⁷¹ A ROUSSEAU által követelt három – pontos és világos szövegű – kódex⁶⁷² elképzeléséhez szorosan kapcsolódtak a jövőbeli jogalkotás alapjait megteremtő doktrína képviselői:⁶⁷³ BOURJON, POTHIER és DOMAT tekinthetők – BONAPARTE korának – a magánjogi egységet megteremteni kívánó jogászai legfőbb sugalmazóinak. A forradalmi jogalkotók ezt az egységesítő törekvést tovább pontosították.⁶⁷⁴

1789. tavaszán és nyarán az *ancien régime* politikai és társadalmi berendezkedése összeomlott.⁶⁷⁵ Az *États généraux* 1789. július 9-én Alkotmányozó Nemzetgyűléssé való átalakulása, augusztus 4-e éjszakájának eseményei,⁶⁷⁶ továbbá az *Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata* egy új állami berendezkedés és egy új jogrendszer alapjait teremtette meg.⁶⁷⁷ E gyűlés az 1789. előtt létező jogrendtől alapjaiban különböző jogrendben gondolkodott, a

⁶⁶⁸ HALPÉRIN 1992. 6. p.

⁶⁶⁹ PEROUSE 1-2. pp.; VILLENEUVE DE JANTI 14. p.

⁶⁷⁰ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 107. p.

⁶⁷¹ Vö. BÁRD 1918. 362. p.

⁶⁷² CARBASSE 248-249. pp.

⁶⁷³ RIGAUDIÈRE 2001. 458-459. pp.

⁶⁷⁴ VILLENEUVE DE JANTI 14. p.

⁶⁷⁵ Vö. OURLIAC 3. p.

⁶⁷⁶ LAFOURCADE 261-270. pp.; RIGAUDIÈRE 2001. 126. p.

⁶⁷⁷ AZIMI 160-161. pp.; RUSZOLY 142. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 113. p.; ROULAND 564-565. pp.; SZLADITS 2. p.

Nyilatkozat⁶⁷⁸ – a modern természetjogi iskola hatásának és a felvilágosodás filozófiájának nyomán – a jogról teljesen új felfogást alakított ki: a törvény a jog elsődleges – hacsak nem kizárólagos – forrásává vált. Az ember elévülhetetlen jogai rögzítésének követelése hűen tükrözte a természetjoghoz való szoros kötődésüket.⁶⁷⁹ a tulajdonjog és a törvény előtti egyenlőség⁶⁸⁰ – sérthetetlen és szent jogként⁶⁸¹ – bizonyította a kiváltságok eltörlését és a királyság teljes területén a jog rendelkezéseinek egységét.⁶⁸² Ugyanazon törvényeket kellett alkalmazni minden polgár vonatkozásában, születésre, társadalmi állásra vagy lakóhelyre való tekintet nélkül.⁶⁸³

A kodifikáció programja már 1789. augusztus 4-e előtt létezett, ugyanis az Alkotmányozó Nemzetgyűléshez július 27-én benyújtott alkotmány-tervezet 10. cikke szerint „minden polgár számára azonos, világos és pontos törvényeknek kell a jogokat védeni, a kötelezettségeket felsorolni és a büntetéseket meghatározni”.⁶⁸⁴ A területi-közigazgatási reform, a belső vámok eltörlése, az adók egységessége hűen illeszkedett a Nyilatkozat szellemiségébe, amely elsőként deklarált magánjogi vonatkozással bíró elveket, így a személyek és a vagyon szabadságát, a polgárok közötti egyenlőséget, a személyhez és az ingatlanhoz kapcsolódó jogokat.⁶⁸⁵

A forradalom 1789. június 17. és 1804. május 18. közötti periódusa megnyitotta az átmeneti jog időszakát,⁶⁸⁶ mely az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, a Törvényhozó Gyűlés, a Nemzeti Konvent, az Ötszázak Tanácsa és az Öregek Tanácsa, a Direktórium és a Konzulátus időszakában formálódott, azonban a magánjogot csak részlegesen érintette.⁶⁸⁷ Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés a magánjog egységesítése felé tett első lépésként deklarálta a kodifikáció megvalósításának szándékát,⁶⁸⁸ azonban a tényleges munkát későbbre hagyta. Ez a halogató hozzáállás már ekkor előrevetítette azon nehézségeket, amelyek a magánjog egységesítésével kapcsolatban a nagy francia forradalom időszakában – állandó jelleggel visszatérve – felmerültek. E gyűlés már minden olyan kérdést tárgyalás és vita alá vett,

⁶⁷⁸ Vö. SOBOUL 102-104, 121-126. pp.

⁶⁷⁹ VIOLA 33-34. pp.; ESMEIN 1896. 367-368. pp.; KECSKÉS 1993. 6. p.; MALINVAUD 59. p.

⁶⁸⁰ DUBOUCHET 113. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 114. p.; IBRÁNYI 1939. 236. p.

⁶⁸¹ SÉVIN 5. p.

⁶⁸² VIARD P. P. 3. p.; CARBASSE 260-261. pp.

⁶⁸³ RIALS 378. p.; KECSKÉS 2004. 207. p.

⁶⁸⁴ POIREY 378. p.; VAN KAN 272. p.

⁶⁸⁵ POUGHON 582-583. pp.; SOREL XX. p.

⁶⁸⁶ Vö. LIET-VEAUX 9. p.

⁶⁸⁷ PICARD 65-66. pp.

⁶⁸⁸ 1789. szeptember 10-én került felállításra a későbbi magánjogi törvénykönyv tervezeteit kidolgozó *comité de législation*. SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 90-91. pp.

amelyek 1804-ig több alkalommal felszínre kerültek, így a forradalom első két évében a remélt kodifikáció minden fontos részkérdése terítékre került.⁶⁸⁹

---

⁶⁸⁹ E folyamatot erősítette e gyűlés összetétele is; a jogászok nem kerültek többségbe, tagjai között kevés nagytekintélyű ügyvéd volt, sőt a jogászok többsége a *bailliage*-ok mellett működött, mely nagyban hozzájárult a kodifikációt hátráltató jogászi sokszínűséghez. Valójában ügyvédekből, ügyészekből és jegyzőkből álló heterogén jogászi testületről volt szó, akik gyakran egymástól eltérő álláspontot vallottak a jogegység megvalósításának lehetőségéről, és eltérő jogi képzettséggel rendelkeztek. E feltételek mellett nem meglepő, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés a magánjog egységének megvalósítása érdekében folytatott munkája szétforgácsoltá, befejezetlenné és gyakran ellentmondásossá vált. Nem csupán egy magánjogi kódex megalkotására volt képtelen, hanem a magánjog egyes területein megalkotott törvényei is összefüggéstelennek tűntek. PEROUSE 3. p.

IX. FEJEZET

AZ ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉS FELLÉPÉSE

63. § Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés prioritásai. A forradalom időszakában megalkotott számos törvény az *ancien régime* hatályon kívül helyezett, elfelejtett törvényei és a *Code civil* közötti átmenetet testesítette meg; azonban e törvények – a forradalmi hevületből szükségszerűen következő – kevésbé hasznos, átmeneti jellegű, bizonytalan joganyagot tartalmaztak.⁶⁹⁰

Annak ellenére, hogy e testület – a büntetőjog egységével foglalkozó *Comité de législation criminelle* mintájára – nem hozta létre a magánjog egységének megteremtésére hivatott bizottságát, a magánjogi kodifikáció gondolata több alkalommal is napirendre került. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés a teljes reform megvalósításáról döntött, melynek érdekében szükségszerűen prioritásokat fogadott el.⁶⁹¹ 1790. februárjában a feudális jogokról folytatott vita keretén belül⁶⁹² MERLIN DE DOUAI megerősítette, hogy nem lehet minden reformot egyszerre megvalósítani,⁶⁹³ majd LE CHAPÉLIER kiemelte, hogy a szokásjogi gyakorlat kérdésével az elkövetkezendő jogalkotóknak kell foglalkozniuk.⁶⁹⁴ SIÈYES 1790. április 8-án vetette fel a szokásjogok egységes kódexbe foglalásának szükségességét,⁶⁹⁵ melynek nyomán MERLIN DE DOUAI az egységes kodifikáció sürgőssége mellett érvelve kijelentette, hogy sem a szokásjogi, sem az írott jogi országterületeken jelenleg fennálló jogrend nem tartható tovább fenn.⁶⁹⁶ A testület tagjai 1790. július 5-én elfogadott dekrétummal úgy határoztak, hogy a jogalkotónak a magánjogi törvényeket felül kell vizsgálnia, és azokat a kiadandó alkotmánynak megfelelő egyszerű és általános kódexben kell rögzítenie. E munka központi elemeként, így kiinduló alapjaként természetesen az alkotmány kidolgozása és elfogadása jelent meg, melyből eredően a közjog reformja a magánjogi reformokkal szemben szükségszerűen elsődlegességet élvezett. E folyamat első lépéseként az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1790. augusztus 16-24 között elfogadta az új igazságszolgáltatási rendszerről szóló törvényt,⁶⁹⁷ amely ígéretet tett egy *code général* kiadására,⁶⁹⁸ majd 1790. augusztus 21-

⁶⁹⁰ LEROY M. 1904. 5-6. pp.

⁶⁹¹ Vö. GAZZANIGA 1989. 651. p.

⁶⁹² Vö. VIARD P. P. 46-52. pp.; ROULAND 567. p.

⁶⁹³ Vö. LEUWERS 45. p.

⁶⁹⁴ HALPÉRIN 1992. 81. p.

⁶⁹⁵ ARNOUD 1975. 46. p.

⁶⁹⁶ VAN KAN 279. p.

⁶⁹⁷ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 152-153. pp.

⁶⁹⁸ E törvény híres 12. cikke kimondta, hogy a bíróságok nem alkothatnak jogot, hanem minden alkalommal a törvényhozó testülethez kötelesek fordulni, ha egy törvény értelmezése vagy egy új törvény kiadása érdekében ezt szükségesnek ítélik. E cikkben elsődlegesen a hatalmi ágak szétválasztásának elvét kívánták rögzíteni,

én kinyilvánította az egyszerű és világos törvényekből álló általános kódex megalkotásának igényét.⁶⁹⁹ Végül az 1790. december elsején elfogadott törvény – az eljárásjog pontosítása érdekében – a magánjogi törvények egységes kódexének megalkotását ígerte.⁷⁰⁰

Az 1791. szeptember 3-án elfogadott *alkotmány*⁷⁰¹ – világosan kijelölve a magánjogi kodifikáció irányvonalát – úgy rendelkezett, hogy a polgári törvények egységes, egyszerű, világos, az alkotmánnyal összeegyeztethető, továbbá a királyság teljes területén alkalmazandó kódexét⁷⁰² kell megalkotni.⁷⁰³ Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés – az alkotmány keretei között – rögzítette a magánjogi kódex jövőbeli kiadásának tényét,⁷⁰⁴ azonban ennek megvalósítását az elkövetkezendő törvényalkotókra hagyta.⁷⁰⁵

64. § Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által a magánjog egyes kérdései vonatkozásában megalkotott törvények. MERLIN DE DOUAI a törvényes öröklés szabályainak rögzítésére irányuló, 1790. november 21-én előterjesztett javaslatában kifejezetten megvédte azt az álláspontot, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek a *Code civil* kidolgozása érdekében vitát kell indítania.⁷⁰⁶ MIRABEAU az alkotmányozókat kívánta arról meggyőzni, hogy az öröklési jogi szabályok az alkotmány és a magánjogi rend szempontjából különös fontossággal bírnak. E vita kompromisszumos eredménnyel zárult, hiszen az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ugyan elfogadta a törvényes öröklés szabályait rögzítő törvényt, azonban a végrendeletekre vonatkozó szabályokról nem rendelkezett. E felemás helyzet hűen tükrözte a testület tagjainak azon szándékát, hogy valójában nem kívántak túlságosan elmélyedni a

---

ugyanakkor a gyakorlatban e rendelkezés a bírónak a jogalkotóval szembeni hatalmát csökkentette. Az *ancien régime* időszakának az emlékezetekben még frissen élő nyomai okán, a Nemzetgyűlésben 1789. augusztus 17-én előterjesztett javaslat megtiltotta a bíró jogértelmező szerepét, és kétség fennállása esetén kötelezte a bírót a jogalkotó szervhez való folyamodásra. E felfogás hatása tükröződött a törvény említett rendelkezésében. A bíró szabad jogértelmezése kapcsán merült fel a semmitőszéki funkció felállítása: ROBESPIERRE az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben kifejtette, hogy szükséges a jogalkotói hatalomtól függő felügyelet, mely visszavezeti a bírakat a jogalkotás elveihez. HALPÉRIN 1992. 80, 89-90. pp.; FENET 14. p.; RUSZOLY 143. p.; ROULAND 292. p.; KECSKÉS 2004. 208. p.

⁶⁹⁹ PICARD 66. p.; VIOLLET 256-257. pp.

⁷⁰⁰ GAZZANIGA 1996. 21. p.; PORTALIS, F. 1844. XIV. p.

⁷⁰¹ ESMEIN 1908. 31. p.; ILLÉS 125. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 155. p.; KECSKÉS 2004. 208. p.

⁷⁰² Az 1791. évi alkotmány I. részének utolsó mondatába foglalt követelményt lásd HAHNER 117. p.

⁷⁰³ A büntetőjog reformja 1789. októberében kezdődött, és 1791-ben egy koherens egységet mutató kódex elfogadásához vezetett. E munka egyrészt a forradalmi gyűléseknek a kodifikáció megvalósítására vonatkozó képességét mutatta, másrészt bizonyította, hogy a közvélemény előtt a büntetőjogi kodifikáció megvalósítása elsőbbséget élvezett az egységes magánjogi kódex kidolgozásához képest. VAN KAN 276-277. pp.; BOUINEAU 2004. 38. p.

⁷⁰⁴ CARATINI 359. p.; RUSZOLY 143. p.

⁷⁰⁵ Az alkotmány (II. rész, 7. cikk) tisztán magánjogi szerződésnek tekintette a házasságot. VIARD P. P. 22. p.; HAHNER 118. p.

⁷⁰⁶ ESMEIN 1898. 219. p.

jövöbeli kódex rendelkezéseinek vitájában.⁷⁰⁷ Az alkotmányozók fellépésük óvatosságát a magánjogi kodifikáció nehézségeivel indokolták: THOURET számára a magánjog egyszerűsítése azért tűnt könnyen megvalósíthatónak, mert az *ancien droit* sokáig gyakorol majd még közvetlen hatást a joggyakorlatra. Az *ancien régime* igazságszolgáltatási rendjének alapjait megváltoztató Alkotmányozó Nemzetgyűlés óvatos körültekintéssel kívánta a magánjog reformját véghezvinni.⁷⁰⁸

1791. január elsején a házassági jogra vonatkozó tervezet vitájának megnyitása során az Alkotmányozó Nemzetgyűlés keretén belüli, e tárgykörű viták híven tükrözték a jogi partikularizmus még mindig létező erejét, és különösen ezen erőnek a jogegységesítési törekvésekkel szembeni hatását. E helyzet valójában az írott- és a szokásjogi országterületek képviselőinek éles vitáját palástolta. Az alkotmányozók többsége az *ancien droit*-val való teljes szakítás mellett állást foglalva e jog valamennyi rendelkezésének hatályon kívül helyezéséhez ragaszkodott. E kívánalom az *ancien droit* klasszikus jogforrásaival való teljeskörű szakítás igényét testesítette meg. Az alkotmányozók egyrészt hevesen felléptek a szokásjogokkal és a kiváltságlevelekkel szemben, másrészt nyílt támadások érték a római jogot is: MERLIN DE DOUAI az idegen törvények ijesztő sokaságát, MIRABEAU a világot meghódítani kívánó nép törvényeit látta az írott jog rendelkezéseiben, kifejtve, hogy a francia nép kizárólag a *raison* kritériuma és a természetjog alapján, saját maga által alkotott törvényekkel rendelkezzen, végül DUPORT az ókori római jogászok törvényeinek egyszerű és világos törvényekkel való felváltása mellett érvelt. Az egységes törvénykönyv gondolata ellen elsősorban az *ancien régime* időszaka alatt is viszonylagos jogrendi egységet mutató normandiai területek képviselői tiltakoztak. LAMBERT DE FRONDEVILLE képviselő kifejtette, hogy a nemzet törvényeinek legszentebb részét a szokásjogok alkotják. Az írott jog országterületének képviselőjeként DE VAUDREUIL a római jogi eredetű rendelkezések fenntartását kérte, sőt Riviére-Verdun területét képviselő, korának neves ügyvédje, DE CAZALÈS az írott jogi országterületek saját jogát képező római jog szabályainak fenntartását – sőt a szokásjogok és az írott jog szabályainak lehető legkisebb mértékű változtatását – kívánta, kijelentve, hogy az összes tartomány vonatkozásában egységes magánjog

⁷⁰⁷ 1791. márciusában számos normandiai képviselő fellépett az öröklési jogi reformokkal szemben, annak okán hogy e tervezet a korábbi normandiai tartományok szokásjogának öröklési jogra vonatkozó rendelkezéseit el kívánta törölni. LAMBERT DE FRONDEVILLE – normandiai képviselő – védelmébe vette e szokásjogi rendelkezéseket, mondván, hogy azok a nemzet szellemisége termékeként tekinthetők. 1791. áprilisában szintén az öröklési- és a végrendelezési jogra vonatkozó viták tekintetében az írott jog országterületének képviselői védelmük alá vették saját jogukat: FOUCAULT-LARDIMALIE az írott jog országának lakosaként visszautasította az országterülete jogának felforgatására irányuló törvényeket. CAZALÈS a lakosságnak a saját szokásjogához való kötődésére hivatkozott. CAUVIÈRE 72-77. pp.

⁷⁰⁸ HALPÉRIN 1992. 82. p.

jogbizonytalanságot teremt. A jogi széttagoltság konzerválására irányuló ilyen jellegű igények 1791 után már nem jutottak felszínre.⁷⁰⁹

65. § A kódex első, kezdetleges forradalmi tervezetei. Az első tervezetek már 1789. év folyamán napvilágot láttak.⁷¹⁰ PIERRE PHILIPPEAUX (1759-1794), Mans alsóbbfokú büntetőbírósága melletti ügyvéd, *Projet de législation civile* címmel a magánjogi szabályokról szóló tervezetet nyújtott a Nemzetgyűlés elé, melyben a Franciaországot uraló számos és ellentmondásos szokásjogi rendszernek, általános és egyszerű törvénykönyvvel való felváltását javasolta. A tervezet első részben tárgyalta a személyek jogát, míg minden más tárgykör a második részében került összefoglalásra. Az egyes rendelkezéseket nem cikkekre, hanem módszertani következtetések formájába foglalta; megerősítette, hogy e munkát történeti irányultságú tárgyalás keretében kellene megvalósítani, melynek alapjául a királyság összes, magyarázatokkal ellátott szokásjogát kellene tekinteni. OLIVIER 1790. október 16-án *Nouveau Code civil* címmel az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ülése elé terjesztette az alapjaiban a justinianusi felosztást követő, és a teljes magánjogot felölelő tervezetét. Az elaborátum négy szekcióra tagolódott: személyek joga, dologi jog, öröklési jog és szerződések joga. A többségében rövid és pontos cikkeket magában foglaló tervezet valójában a *raison* kritériumának leginkább megfelelő római jogi rendelkezéseknek a párizsi szokásjog adott rendelkezésével való összevetésén alapult. A szerző úgy vélte, hogy a kodifikáció sikere az egyes tartományoknak az egységes kódex átvételére való kötelezésében rejlik.⁷¹¹

Mindkét – tisztán magánjellegű kezdeményezés eredményeként megjelent – tervezetet természetjogi gondolatok és közös szokásjogi elképzelések hatották át, azonban a magánjog valódi egysége ebben az időszakban még távolinak tűnt.⁷¹²

66. § A Törvényhozó Gyűlés szándékai. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés működését 1791. október elsejével folytató Törvényhozó Gyűlés feladata az 1791. évi alkotmány alkalmazása és az 1789 óta megkezdett reformok folytatása volt, mely utóbbiak között előkelő helyet foglalt el az egységes magánjogi kódex kidolgozásának igénye. A Törvényhozó Gyűlés megalakulását követően öt főbizottság létrehozásáról döntöttek, melyek hatáskörébe a magán- és büntetőjog, valamint az igazságszolgáltatási- és politikai reformok megvalósításának

⁷⁰⁹ Vö. ESMEIN 1904. 6. p.; SOREL XXI. p.; VAN KAN 268-271. pp.

⁷¹⁰ Vö. SAGNAC 47. p.

⁷¹¹ CAUVIÈRE 68-70. pp.

⁷¹² AZIMI 169. p.

előkészítése tartozott.⁷¹³ A gyűlés felhívást tett közzé minden francia polgár és külföldi részére, hogy 1791. október 16-án a kialakítandó magánjogi kódexről alkotott elképzelését a testület előtt ismertetheti.⁷¹⁴ 1792. januárjától kezdődően egy albizottság kizárólag a magánjogi reformok megvalósításával foglalkozott.⁷¹⁵

Az 1792. február 16-án a Törvényhozó Gyűlés által kiadott nyilatkozat deklarálta az egységes magánjogi kódex szükségességét, az előkészítő munkálatok fontosságát, továbbá rögzítette, hogy a gyűlés e munkával megbízott tagjai – a kiadandó munka hiányosságait elkerülendő – a fokozatos előrehaladást részesítsék előnyben.⁷¹⁶ Annak ellenére, hogy az 1792. augusztus 10-i trónfosztásig egyetlen tervezet sem került tárgyalás alá, a Törvényhozó Gyűlés működésének utolsó heteiben a magánjog reformja addig soha nem tapasztalt előrehaladást mutatott. 1792. augusztus 25-én DELACROIX önálló, az öröklési jogra vonatkozó tervezetet dolgozott ki, követelve, hogy a Törvényhozó Gyűlés az utóörököség intézményének eltörléséről szavazzon. 1792. augusztus 30-án a gyűlés a polgári állapotról szóló törvény tárgyalását kezdte meg, melynek során négy, rövid felszólalás hangzott el a válás intézményének elfogadása érdekében. 1792. szeptember 7-én ROBIN – a bizottság nevében – a válásról szóló törvény tervezetének javaslatát nyújtotta be, majd SÉDILLEZ képviselő által benyújtott ellenjavaslatot követően, néhány napos vita után 1792. szeptember 20-án⁷¹⁷ fogadták el a házasságról és a válásról szóló törvényt.⁷¹⁸

⁷¹³ Az öt bizottság elnevezése és ismertebb tagjai (akiket a francia társadalom újjáépítésének legnagyobb polgáraiként tartanak számon): COMITÉ FÉODAL (Merlin de Douai, Tronchet, Enjubault), COMITÉ DE JUDICATURE (Target, Dufraisse), COMITÉ DE LÉGISLATION CRIMINELLE (Tronchet, Target, Thouret), COMITÉ ECCLÉSIASTIQUE (Lanjuinais, Treilhard, Durand de Maillane), COMITÉ DE CONSTITUTION (Duport, Bergasse, Thouret, Le Charpentier, Barnave). BARDOUX 242-243. pp.

⁷¹⁴ A felhívás megmutatta, hogy a kodifikáció lassú lesz: hosszú hónapok alatt a gyűlés csupán a hozzá beérkezett tanulmányok és észrevételek nyilvántartásba vételével foglalkozott. Minden egyes magánjogi kérdésre vonatkozóan az *ancien droit* ellen, az új joganyag megalkotása érdekében kellett harcolni. A testület nem volt képes a teljes magánjogot felölelő szabályanyagot meghatározni, csupán a személyi jog és a családi jog rendelkezéseit sikerült rögzíteni. FENET 15. p.; BOUINEAU 2004. 38. p.

⁷¹⁵ HALPÉRIN 1992. 98-99. pp.

⁷¹⁶ SÉVIN 103. p.

⁷¹⁷ Ekkor fogalmazódott meg elsőként a polgári házasság elve, mely hihetetlen gyorsasággal terjedt el Európában; a házasság szentség, vallási intézmény és a társadalmi rend alapintézménye maradt, azonban olyan jogok és kötelezettségek forrásává vált, melyek a világi hatalom részéről feltétlenül szabályozást igényeltek. TIMON 1879. 291. p.; KECSKEMÉTI 91. p.; CARBASSE 269. p.

⁷¹⁸ A vita eredményeként egy különösen liberális, a szerződési logikán alapuló törvény született: a két fél megállapodásán alapuló *házasság* a természetjogi gondolkodók elvein nyugodott, vagyis *felbontható közösség*, ha a felek egyike nem tett eleget szerződési kötelezettségének, illetve ha előre nem látható összeférhetlenség valósult meg. A *válás három formája* létezett a törvény szerint: egyrészt a felek kölcsönös akarataival történő válás, másrészt meghatározott okok (a házasfelek egyikének tébolyodottsága; a házasfelek egyike öt évnél hosszabb ideig ismeretlen helyen tartózkodik) miatt bekövetkezett, végül az összeférhetlenség miatt kimondott válás. A Törvényhozó Gyűlés reformjában egyfajta megkerülhetetlen logika jelent meg, hiszen maga az 1791. évi alkotmány a házasságot magánjogi szerződésnek határozta meg. Sőt, tekintve, hogy a házasságot eredendően a személyi szabadság elvéhez kapcsolták, az 1791-1792 közötti reformok többsége az egyenlőség és a szabadság elvében lelte fel alapját; továbbá ugyanezen elvek alapján követelték a házasságon kívül született gyermek jogállásának rögzítését, valamint az atyai hatalom despotikus jellegű szabályainak

A bizottság tagjai 1792. szeptember 8-án az atyai hatalomra, majd szeptember 20-án az öröklési jogra és az örökbefogadásra vonatkozó javaslatot nyújtottak be, azonban a gyűlés a vitát annak ellenére elnapolta, hogy a képviselők tisztában lettek volna azzal, hogy a házasság állami szabályok általi rendezése közvetlenül hatást gyakorol a családi jogra és ezen keresztül a teljes magánjogra. A Törvényhozó Gyűlés a magánjogi törvényeket egységbe foglaló *corpus* kiadása tekintetében óvatos lépéseket tett; egyetlen hivatalos kodifikációs tervezet sem látott napvilágot a gyűlés működésének ideje alatt, sőt egy jövőbeli kódex gondolatának – viták alatti – felvetése is ritkán történt meg. E gyűlés valójában a kodifikáció ésszerű határidőn belüli megvalósítását egyáltalán nem tűzte céljául, pusztán egyes személyek vagy a politikai akarat nyomására megelégedett a magánjog bizonyos területének részleges szabályozásával.⁷¹⁹

---

eltörlését. ESMEIN 1898. 227-233. pp.; SÉVIN 27-28. pp.; RUSZOLY 246. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 197-198. pp.; LÉVY 2004. 116. p.
⁷¹⁹ HALPÉRIN 1992. 98-99. pp.

X. FEJEZET

A KONVENT IDŐSZAKÁNAK MAGÁNJOGI EGYSÉGRE VALÓ TÖREKVÉSE

67. § A zsiromdista Konvent fellépése. Az 1792. szeptember 21-én összeült Konvent a Törvényhozó Gyűlés munkáját a kontinuitás kifejezett szándéka nélkül folytatta. A köztársaság kikiáltásával színre lépett Konvent első ülésnapján arra emlékeztetett, hogy a hatályon kívül nem helyezett törvények ideiglenes jelleggel hatályban maradtak és ezáltal alkalmazandók. Egyes magánjogi tárgykörökre vonatkozó külön törvények elfogadásával a Törvényhozó Gyűlés által meghatározott jogalkotási utat követve – 1792. szeptembere és 1793. júniusa között – a zsiromdista Konvent csupán az öröklési jog, a házasságon kívül született gyermek jogállása és az örökbefogadás tárgyköreinek vizsgálatával foglalkozott.⁷²⁰

A Törvényhozó Gyűlés a magánjog tárgykörében tett egyik utolsó lépéseként elfogadott 1792. augusztus 25-i törvénnyel részlegesen eltörölte az utóörökös nevezést, majd LAPLAIGNE képviselő által 1792. október 19-én előterjesztett tervezet alapján – kisebb vitákat követően – 1792. november 14-én került végleges eltörlésre az *ancien droit* e korcs maradványa.⁷²¹ 1793. január 4-én LEPELETIER DE SAINT-FARGEAU javaslatot terjesztett elő az elsőszülöttségi jog eltörléséről, mely tervezetet a beterjesztés napján – vita nélkül – fogadták el.⁷²² A Konvent – házasságon kívül született gyermekek jogállására vonatkozó – tervezete alapját a CAMBACÉRÈS által kidolgozott és a Konvent 1793. június 4-i ülésén ismertetett dokumentum képezte. A tervezet kidolgozója a természetjogra hivatkozva a törvényes házasságból származó gyermeket megillető kötelesrész felét vagy harmadát javasolta a házasságon kívül született gyermek számára megadni azzal, hogy e rendelkezést a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kell. A Konvent 1793. június 4-én bízta meg a törvényelőkészítő bizottságot az örökbefogadásra vonatkozó tervezet kidolgozásával, majd a Konvent – rövid vitát követően – AZEMA bizottsági tag már korábban kidolgozott javaslatát fogadta el.⁷²³

A zsiromdista Konvent a körülmények által diktált szükség és politikai elsőbbség szerint, tárgykörönként fogott a magánjogi reform megvalósításához, de az egységes magánjogi kódex gondolata – a látszat ellenére – nem merült feledésbe. A kodifikációs harcok az Alkotmányozó Nemzetgyűlés időszakában rendkívül intenzívvé váltak, a Törvényhozó

⁷²⁰ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 93-94. pp.

⁷²¹ CARBASSE 270. p.

⁷²² FENET 15. p.

⁷²³ CAUVIÈRE 85. p.

Gyűlés időszakában a racionalizmus vetette meg lábát, míg a korábbi jogrend minden elemét barbárnak tekintő Konvent időszakában a racionalizmus tisztán győzedelmeskedett.⁷²⁴

68. § Az 1793. évi, első tervezet kidolgozása. A magánjogi kodifikáció az 1792. október 14-én JEAN-JACQUES RÉGIS CAMBACÉRÈS (1753-1824) elnökletével – *Comité de législation civile, criminelle et de féodalité* néven – felállított bizottság megalakulásával folytatódott. E bizottság tagjai a Konvent legkiválóbb – a nagy politikai vitákat kerülni igyekvő – jogászai közül kerültek ki.⁷²⁵ 1793. januárjában a magán- és büntetőjogi jogalkotás előkészítése érdekében a bizottságot négy, egyenként 12 tagból álló szekcióra osztották. A magánjogi kódex tervezetének valódi munkája azonban csak 1793. júniusában kezdődhetett el, amikor egy 12 tagból álló szekciót alakítottak.⁷²⁶

1793. június 3-án a kiválóan képzett és fáradhatatlan CAMBACÉRÈS javaslatára a Konvent a törvényelőkészítő bizottság új szervezetére vonatkozó határozatot fogadott el. A bizottságot két szekcióra osztották: az egyiket a magán- és büntetőjogi kódex felülvizsgálatával, míg a másikat a függőben lévő mintegy 6.000 petíció feldolgozásával bízták meg. Ekkor nem egy új tervezet kidolgozása került napirendre, hanem a magánjog területén a nagy francia forradalom kezdetétől megalkotott törvényeknek a köztársasági rend követelményei szerinti felülvizsgálata. E bizottság keretén belül létrehozott szekció munkája nyomán 1793. augusztus 9-én került előterjesztése a *Code civil* első tervezete.⁷²⁷

⁷²⁴ ALVAREZ 10. p.

⁷²⁵ A korábbi két forradalmi törvényhozó testülethez hasonlóan a Konventben is számos jogász volt: a 749 képviselőből 357 volt jogász, akik közül 152 az *ancien régime* időszaka alatt hivatalt vásárolt magának, 205 pedig ügyvédként dolgozott. A Konventben képviselőként működő jogászok többsége vidékről jutott a törvényhozó testületbe; CAMBOR-BORIE ügyvéd Sarlt városában, VIGNERON ügyvéd Vesoul-ban, BEZARD ügyvéd Clermont-ban, az ügyvédek többsége az *ancien régime* időszaka alatt működő kisebb ügyvédi kamarák tagjai volt. A Törvényhozó Gyűlésben a régi, parlament mellett működő ügyvédi rend tagjai közül csupán kevesek vettek részt. FENET 15. p.; SAGNAC 48. p.

⁷²⁶ Tagjai kezdetben: CAMBACÉRÈS, BAR, GÉNISSIEU, CHARLIER, LACOSTE, FLORENT-GUYOT, GARRAN-COULON, BEZARD, DELAUNAY, OUDOT, RICORD, AZEMA, majd később MERLIN DE DOUAI, BERLIER, HENTZ és GUYTON-MORVEAU is csatlakozott a szekció munkájához. Nehéz meghatározni a tagok pontos szerepét a bizottság munkájában; bizonyos, hogy CAMBACÉRÈS fontos, de nem kizárólagos szerepet játszott a tervezet kidolgozásában. *A priori* semmi sem befolyásolta CAMBACÉRÈS-t abban, hogy a forradalom ideje alatt a kodifikációs munkálatok leginkább meghatározó szereplőjévé váljon. MERLIN DE DOUAI a törvényelőkészítő bizottság legnevesebb tagjaként csupán az 1793. júniusában és júliusában megtartott üléseken vett részt; GARRAN-COULON Pothier tanítványa és a *Répertoire de jurisprudence* kiadásában MERLIN DE DOUAI mellett dolgozott, akinek feladata az öröklési jogi szabályok kidolgozása volt. A bourgognei származású és hegyparti BERLIER és OUDOT már korábban tervezetet dolgoztak ki az örökbefogadás és a házasságon kívül született gyermek jogállásának szabályozására. A természetjogi felfogások által leginkább befolyásolt BERLIER 1793. februárjában tervezetet dolgozott ki a szülők és a gyermekek közötti kapcsolat szabályozására; OUDOT a házassági jog állam általi szabályozása mellett állást foglaltva úgy vélte, hogy a házasságon kívül született gyermeket a törvényes gyermekkel azonos jogoknak kell megilletni. HALPÉRIN 1992. 117-119. pp.; VILLENEUVE DE JANTI 16-17. pp.; RUSZOLY 143. p.; IBRÁNYI 1939. 236-237. pp.

⁷²⁷ Az 1792. augusztus-szeptemberében történetekhez hasonlóan e siettetett munkának elsősorban politikai okai voltak; nem véletlen, hogy a *Code civil* előkészítő munkálatai a zsidódisták bukásának másnapján – 1793.

1793. július 8-án DURAND-MAILLANDE – a törvényelőkészítő bizottság tagjaként – a magánjogi kódex egységes szerkezetére vonatkozó, a forradalmi gondolkodás mintájaként szolgáló javaslatot készítette: a házasságot egyszerű magánjogi szerződésnek tekintette, a válást engedélyezte, az atyai hatalom helyébe az atyai tekintélyt helyezte, a házasságon kívül született gyermek számára a törvényes gyermekkel azonos jogállást biztosított, a végrendekezési jogot csupán a gyermek nélküli örökhagyó számára engedélyezte. E javaslat az ekkor már csiszolódó, első hivatalos tervezet felé összpontosuló jogalkotói figyelem áldozatává vált.⁷²⁸

A magánjogi kódex e korszakban a *köztársaság egységét megtestesítő akarat*ként jelent meg. 1793. augusztus elsején a Konvent a kidolgozás módszereit szabályozó egységes rendszer elveit rögzítette, majd 1793. augusztus 8-án a bizottság általános ülése már a kódex tervezetének rendelkezéseit tárgyalta, sőt egy nappal később – a megbízás után másfél hónappal – CAMBACÉRÈS a bizottság nevében ismertette a Konvent előtt.⁷²⁹

A *raison* kritériuma és a szabadság igénye által áthatott tervezet a római intézmények rendszerén alapulva négy könyvből állt: az első könyv a személyek jogát, a második könyv a dolgokat, a harmadik könyv a szerződéseket tartalmazta. A keresetekre vonatkozó negyedik könyv nem készült el teljesen, így az eljárásra vonatkozó rendelkezéseket nem rögzítették.⁷³⁰ CAMBACÉRÈS a szabadság és az egyenlőség új korának eljövételéről beszélve az *exposé des motifs*-ban kifejtette, hogy a magánjog összefoglalása közvetlenül kapcsolódik a nemzet egységéhez, hiszen az egyenlőség szellemiségének a politikai- és a magánjogi törvényeket egyszerre kell áthatnia.⁷³¹

A *Code civil* viszonylagos egységet mutató első tervezetét 11 bizottsági tag jegyezte, az egyes cikkekre 8 tag adott különvéleményt. A bizottság munkamódszerét illetően a testület

június 2-án – kezdődtek el. 1793. júniusáig a zsidókat és a hegy pártiak közötti harcok megakadályozták a valódi vitákat, azonban a hegy pártiak számára – politikai rendszerük stabilitása érdekében – különös fontossággal bírt egy új jogrend kidolgozása. Röviddel hatalomra jutásukat követően – még 1793. június 24-én – alkotmányt fogadtak el, melynek 85. cikke rögzítette, hogy a magán- és büntetőjogi törvények kódexe az egész köztársaság területén egységes. Vö. VAN KAN 274, 295-297. pp.; HALPÉRIN 1992. 114. p.; CAUVIÈRE 80. p.; ALVAREZ 10. p.; VILLENEUVE DE JANTI 15. p.; PORTALIS, F. 1844. XV. p.; PICARD 66. p.; KECSKÉS 2004. 208. p.

⁷²⁸ Első könyve alkotmányjogi-, negyedik könyve eljárásjogi rendelkezéseket tartalmazott, csupán a harmadik és negyedik könyvének szabályai vonatkoztak a személyi jog, családjog, dologi- és szerződési jog rendelkezéseire; túlságosan hosszú nyúló cikkeit filozófiai következtetések sokaságával bástyázta körül. CAUVIÈRE 81. p.; VAN KAN 275. p.

⁷²⁹ E dátum szimbólikus jelentőséggel bírt a hegy pártiak számára: a trón bukásának egyéves évfordulója előestéjén a köztársaság egységének és oszthatatlanságának ünnepeként jelent meg. PEROUSE 5. p.; VANDERLINDEN 42. p.

⁷³⁰ FENET 18. p.

⁷³¹ HALPÉRIN 1992. 115. p.

általában a Konvent ülését követően az esti órákban ült össze.⁷³² A tervezet annak ellenére nem jelentett teljes szakítást az *ancien régime* jogrendjével, hogy a személyek jogáról és a családról rendelkező első könyv teljes mértékben – a forradalom e tárgykörben hozott eredményein alapulva – szakított az *ancien droit* vonatkozó elveivel és intézményeivel. A dolgokról rendelkező második, és a szerződési jogot tartalmazó harmadik könyv azonban számos helyen közvetlenül utalt az *ancien régime* jogi doktrínájára.⁷³³

69. § Az első tervezet jellege. Az 1793. augusztusában a Konventhez benyújtott, a *Code civil* első hivatalos tervezetét tartalmazó, 719 cikkből álló munka a természetjogi gondolkodók által átvett és újraalkalmazott justinianusi felosztást követte.⁷³⁴ Három könyvből állt, melyek egymást követve elsőként a személyek jogát, másodikként a dologi jogot, és végül a szerződési jog rendelkezéseit tartalmazták.⁷³⁵

CAMBACÉRÈS tervezete a házasságot és a válást illetően az 1792. szeptember 20-i – felzúdulást kiváltott – törvény vezérvonalait⁷³⁶ követte, sőt e törvénnyel és az 1804. évi törvénykönyvvel ellentétben e tervezet tartalmazta a házasság fogalmi meghatározását. Kijelentette, hogy a *házasság* a férfi és a nő által kötött olyan magánjogi megállapodás, amelyben a felek – a törvény hatálya alatt – egymás irányában az együttélésre, valamint e közösségből születendő gyermekeik ellátására és nevelésére vállalnak kötelezettséget.⁷³⁷ A tervezet a *válás* szabályozása területén az 1792. szeptember 20-i törvényhez képest csekély számú, de annál jelentősebb változást kívánt bevezetni: a felek kölcsönös beleegyezésével történő válás esetén a törvény által előírt határidőket el kívánta törölni, míg a házastársi összeférhetetlenség okán kimondott válás esetét az egyik házastárs által – indoklás nélkül – kért válás esetével kívánta felváltani.⁷³⁸ CAMBACÉRÈS elismerte, hogy a törvényelőkészítő

⁷³² Az 1793. január 28-án rögzített módszer alapján a bizottságot négy szekcióra osztották fel: az *első szekció* a személyi és a családi jogra vonatkozó szabályokat készítette elő, a *második* az öröklési jogra, a gyermekek jogállására és az örökbefogadásra vonatkozó rendelkezéseket terjesztette elő. A bizottság *harmadik szekciója* az adományokat, az utóörökös nevezést és a végrendeleteket rögzítő szabályanyagot dolgozta ki, míg a *negyedik szekció* a szerződésekre és a jelzálogra vonatkozó joganyagot készítette elő. Az egyes szekciókban folytatott munkát a bizottság teljes ülésein általában két hetente tárgyalták meg. FENET 16. p.

⁷³³ CAMBACÉRÈS tervezeteire vonatkozóan lásd még BONNECASE 1914. 33-68. pp.

⁷³⁴ SAGNAC 51. p.; ARNOUD 1975. 46. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 155. p.

⁷³⁵ Felszólalásában CAMBACÉRÈS utalt a bizottság munkáját vezérlő azon montesquieu-i gondolatra, hogy a törvényalkotó nem képes mindent szabályozni, így a bizottság tagjainak egyfajta közbenső megoldást kellett találni a mindent pontosan szabályozni kívánó és a legkevesebb kérdést szabályozni akaró, két szélső megoldás között. CAUVIÈRE 82. p.

⁷³⁶ E tekintetben lásd különösen VIARD P. P. 27-29. pp.

⁷³⁷ BOUINEAU 2004. 39-40. pp.

⁷³⁸ A három leginkább forradalminak minősített törvény – a válás, házastársak vagyoni viszonyai, az öröklési jog – polgárok általi fogadtatásáról pontos adatok állnak rendelkezésre. E három tárgykör közül a legfontosabb a *válás engedélyezése* volt: 1792-1804 között évente 30-40 ezer válás történt, a forradalom időszakában csupán Párizs városában mintegy 13.000 válás volt, mely 20 százalékkal haladta meg a házasságkötések számát, míg a

bizottság a házastársak egymással szembeni jogainak és a férji hatalom szabályainak rögzítésével olyan jogterületet szabályozott, amelyre vonatkozóan korábban egyetlen tervezet sem született.⁷³⁹ A forradalmi szabadság elve a házassági szerződés szabadságának elismerésére adott lehetőséget, az egységesség elve – házassági szerződés hiányában – a közös vagyon fogalmát, valamint a házastársi vagyon közös kezelését igazolta.⁷⁴⁰

A tervezet a *családra* – a szülők és a gyermekek közötti kapcsolat tekintetében – a családi tanács által vezérelt köztársaságként tekintett,⁷⁴¹ továbbá a kiskorú gyermekeket – a BERLIER által 1793. februárjában elmondott beszédben foglalt elképzeléseknek megfelelően – a szülők felügyelete és védelme alá kívánta helyezni. Ezzel nem csupán az atyai hatalom és tekintély fogalmát kívánta a jogrend kereteiből kiszorítani, hanem az anya és az apa számára gyermekeik nevelése vonatkozásában ugyanazon jogokat biztosítani. A család e szerepét tovább erősítette az *ancien régime* időszaka alatt bírói felügyelet alatt álló *gyámság* intézményének tisztán családjogi intézménnyé való átalakítása, míg a tervezet előterjesztője a *házasságon kívül született gyermek* addigi hátrányos helyzetét a vallási hibákban és a korábbi szabályozás keltette hatásokban látta. A családi jog területén az alábbi változásokat javasolta: egyrészt a házasság a házastársak egyikének kérelmére is felbontható legyen, másrészt a házastársak a közösvagyon tekintetében egyenlő jogokkal rendelkezzenek.⁷⁴² Az *örökbefogadás* területén úgy vélte, hogy a kiskorú gyermeket a természet és a törvény az apa és az anya felügyelete és védelme alá helyezte, akiknek kötelességük a gyermek oktatásáról és eltartásáról gondoskodni, deklarálva, hogy a szülők és nagyszülők a kiskorú gyermekek természetes gyámjai.⁷⁴³

---

nagyvárosokban ez az arányszám 3-20 százalék között mozgott. Az elsődlegesen nagyvárosi jelenséggént megjelenő, többségében nők által kezdeményezett válás elsősorban a középréteget érintette. HALPÉRIN 1992. 192-194. pp.

⁷³⁹ Vö. LÉVY 2004. 119. p.

⁷⁴⁰ Párizsban a *házassági szerződések* nagy többsége a nagy francia forradalom időszakában magában a szerződés szövegében kimondta a szerzett és a ingó vagyon közösségének hagyományos egységét, valamint kifejezetten a párizsi szokásjog szabályaira hivatkozott. A házastársak vagyoni viszonyaira vonatkozó jogi szabályozás megmutatta, hogy a forradalmi törvényhozás – a válás intézményének rögzítése ellenére – nem volt képes a férj és a feleség közötti viszonyokban alapvető változást eredményezni. A feleség cselekvőképtelensége továbbélt, valamint a férji hatalom továbbra is jogi alávétettségi helyzetben tartotta a feleséget. CAUVIÈRE 82-83. pp.

⁷⁴¹ Vö. HAUSER 141-149. pp.

⁷⁴² Vö. VIARD P. P. 260. p.

⁷⁴³ CAMBACÈRES által a Konvent 1793. augusztus 9-i ülésén elmondott *exposé des motifs*-ből idéz PORTALIS, F. 1844. XVI-XIX. pp. Az *örökbefogadást* illetően a tervezet elfogadta BERLIER és OUDOT elképzeléseit, lehetővé téve bármely nemhez tartozó, felnőtt részére az örökbefogadást, függetlenül attól, hogy házasságban élt-e vagy sem, valamint volt-e gyermeke vagy sem. A kiskorú gyermek örökbefogadásához vér szerinti szüleinek vagy családjának tanácsának egyetértésére volt szükség. Az örökbefogadott gyermek – e családjogi tény által – az új család tagjává vált, és örökbefogadó apja után – korlátozott mértékben ugyan, de – örökölhetett, még e jog örökbefogadó anyja vagy az új család bármely más tagja után nem illette meg.

A tervezet *öröklési jogi rendszere* a törvényes öröklést részesítette előnyben, és jelentős mértékben korlátozta a végrendelezési jogot; a szigorú értelemben vett végrendeleteket gyakorlatilag eltörölte, kizárólag az élők között tett, halál esetére szóló ajándékozás intézményét tartotta fenn.⁷⁴⁴ 1793. márciusa óta számos, a Konventhez érkezett petíció az öröklési jog szabályainak bevezetését 1789. júliusi 14-ére visszaható hatállyal követelte. CAMBACÉRÈS – e tekintetben – utalt arra, hogy *az új törvények visszaható hatálya* a társadalmi harmónia biztosítása szempontjából elfogadhatatlan, azonban csekély számú, kivételt képező esetben ettől el lehetett térni, így a tervezet – a házasságon kívül született gyermek javára tett rendelkezéseken kívül – csak a felmenők által leszármazóik javára, 1789. július 14-e után tett ajándékozások kötelező jelentését írta elő. Ezzel nem merült fel kérdésként az 1789-1793 között megszakadt öröklések újrainyitása.⁷⁴⁵

A tulajdonjog fogalmát – az 1789. évi nyilatkozat szellemiségével összhangban – mint a dologgal való rendelkezés és birtoklás jogát határozta meg, ezáltal e fogalomból egy szubjektív és kizárólagos jogot alkotott.⁷⁴⁶ A *dologi jog* területén a földlog tulajdonjogának a tartozékokra való kiterjedése, a használat és a birtok szabályai tisztán római jogi rendelkezéseken és POTHIER munkájában rögzített elveken alapultak. A *szerződési jog* tekintetében a tervezet az egyén szabadságán nyugodva kimondta, hogy a szerződés a szerződő felek akaratán és szabadságán alapul. A tervezet a *károkozás*⁷⁴⁷ tekintetében – természetjogi alapokat átvéve – vezette be a francia jogba a felelősségtan legfőbb alapelvét, kimondva, hogy mindenki köteles a más személyében vagy vagyonában, jogellenesen okozott kárt megtéríteni.⁷⁴⁸

70. § Az első tervezet sorsa. Kifejezetten az *ancien droit* doktrínájára támaszkodó, két hónap munkája eredményeként elkészült, terjedelmében az 1804. évi *Code civil* egyharmadát kitevő,

⁷⁴⁴ E forradalmi rendszer az anjoui és mainei szokásjogi rendelkezések egyes technikai megoldását vette át. CAUVIÈRE 84. p.

⁷⁴⁵ BART 169. p.

⁷⁴⁶ 1793. március 18-án BARRÈRE a Konvent tagjaként javasolta, hogy a Konvent ünnepélyesen fogadja el, hogy a legkisebb veszély sem fenyegetheti a *tulajdonjog* bármely formáját. Ennek nyomán a testület elfogadta, hogy halálbüntetéssel sújtandó bárki, aki földosztásra vonatkozó törvényjavaslatot kíván tenni, valamint ROBESPIERRE 1793. áprilisában a tulajdonjogot – mint társadalmi intézményt – vette védelmébe. ROBESPIERRE 1793. júniusában az alkotmányról folyó viták során közvetetten érintett magánjogi kérdéseket is. Így kifejtette, hogy a magánjogi eljárásban nem alkalmazható az esküdtszéki rendszer, hiszen a magánjog nagy részét a királyság joga hatja át. A magánjoggal szembeni ellenszenv ellenére ROBESPIERRE nem találta túlzottan összetettnek és jogászinak CAMBACÉRÈS első tervezetét, azonban úgy vélte, hogy e tervezet túlságosan korán készült el, és nem felelt meg a forradalmi követelményeknek. Úgy vélte, hogy egy nagy nemzet törvényei nem lehetnek egyszerűek, továbbá a Konvent tagjainak feladata – bölcs törvények elfogadása útján – a nemzet szellemiségének megalapozása. ESMEIN 1904. 7-8. pp.

⁷⁴⁷ Lásd bővebben MÁDL 344-354, 386-389. pp.

⁷⁴⁸ HALPÉRIN 1992. 129-130. pp.; MARTON 327-328. pp.; SZÁNTÓ 149. p.

CAMBACÉRÈS nevével azonosított első tervezetben a törvényelőkészítő bizottság az 1789 óta megszavazott, a magánjog területére eső törvényeket alkotta újra, majd az e joganyagban fellelhető általános és közös elemeket egyszerűsített formában fogalmazta meg.⁷⁴⁹

CAMBACÉRÈS a Konvent tagjai előtt 1793. augusztus 9-én mondott *exposé des motifs*-ban úgy vélekedett, hogy e testület csak alapos vitát követően dönthet a *szabadság gyümölcsének* nevezett tervezetről, melynek vitája 1793. augusztus 22-én kezdődött.⁷⁵⁰ A személyi jogot tárgyaló *első könyv*ben teljes címek kerültek – vita nélkül – elfogadásra, majd az ajándékozási rendszer, a házastársi vagyon közös kezelése, a házasságon kívül született gyermekek öröklési jogára vonatkozó visszaható hatály kérdése, valamint az örökbefogadás kérdései körül alakult ki vita.⁷⁵¹ E négy tárgykörre vonatkozó rendelkezéseket a Konvent átdolgozásra visszaküldte a törvényelőkészítő bizottsághoz. Ez azonban nem jelentette a bizottság munkájának teljes mértékben való elvetését: a tervezet általános szerkezeti arányosságát nem vonták kétségbe, és CAMBACÉRÈS a Konvent által javasolt módosításokat gyorsan átvezethetőnek tartotta.⁷⁵²

1793. szeptember elején a törvényelőkészítő bizottság kívánalmának megfelelően folyt a tervezet *második könyvére* vonatkozó vita. E könyv első címeit a Konvent gyakorlatilag vita nélkül fogadta el, és e testület inkább a személyi jog és az öröklési jog rendelkezései, mint a dologi jog technikai jellegűnek tartott szabályai iránt mutatott nagyobb érdeklődést.⁷⁵³

A szerződési jogra vonatkozó harmadik könyv vitája – 1793. október 26-a – után a Konvent a nyitva maradt kérdések – különösen a hagyatékok visszaható hatályának – tárgyalására tért vissza. Az ellenzők – főként PHILIPPEAUX, CAMBON és BARRÈRE – ismételen annak érdekében emeltek szót, hogy a Konvent tagjait e forradalmi rendelkezés elvetéséről meggyőzzék. A tervezet tárgyalásának legdrámaibb vitáját követően a Konvent elvetette a visszaható hatályra vonatkozó rendelkezéseket, majd elfogadta és rögzítette, hogy a házastársak a háztartási vagyon kezelése tekintetében egyenlő jogokkal rendelkeznek.⁷⁵⁴

1793. október 28-án a Konvent a tervezetről újabb szavazást tartott, majd 1793. október 30. és november 2. között MERLIN DE DOUAI által benyújtott, a váltólevelekre és a házasságon

⁷⁴⁹ Az általános elveket megfogalmazó részében, valamint a dolgokra vonatkozó teljes könyvben a tervezet valóban kódex jelleget mutatott, hiszen az aprólékos szabályok tökéletesen világos fogalmakat rögzítettek, egyszerű és zárt megfogalmazási módszert követve.

⁷⁵⁰ SÉVIN 104-107. pp.

⁷⁵¹ Lásd SZÁSZY 87-92. pp.

⁷⁵² A viták elsősorban e gyermek nagykorúságára vonatkoztak, valamint öröklési joguknak 1789. július 14-e előttre való visszaható hatályára. Az örökbefogadásra vonatkozó viták során a legnagyobb ellenállást az a cikk váltotta ki, mely a gyermekkel rendelkező házastársaknak lehetővé tette egy gyermek örökbefogadását; DANTON kérelmét – melyben csak a gyermektelen házastársak számára tette volna lehetővé az örökbefogadást – követően a Konvent az e tárgykörre vonatkozó teljes címet átdolgozás végett visszaküldte a törvényelőkészítő bizottsághoz. ALVAREZ 10. p.; ESMEIN 1904. 9. p.

⁷⁵³ HALPÉRIN 1992. 132-133. pp.

⁷⁵⁴ BART 169. p.

kívül született gyermekek jogállására vonatkozó javaslatot vita nélkül fogadták el.⁷⁵⁵ A tervezet egészének elfogadása szempontjából reménykeltő helyzetet az 1793. november 3-i ülés változtatta meg: GÉNISSIEU az új joggyakorlat megkönnyítése érdekében módosító javaslatot terjesztett elő, majd LEVASSEUR a törvényelőkészítő bizottság tagjai által a tervezetben hagyott hiányosságokat támadta, és követelte a tervezetnek a Közjóléti Bizottság által kinevezett hat filozófusból álló bizottság elé terjesztését. E javaslat elfogadását és másnapi megerősítését követően, a magánjogi kódex három hónapnyi vita nyomán kiforrott első hivatalos tervezetét teljes egészében elvetették.⁷⁵⁶

71. § A bukás okai és következményei. Az 1793. november 3-i ülésen LEVASSEUR, FABRE D' EGLANTINE és CAMBON felszólalásai túlságosan bonyolultnak és jogászoknak találták CAMBACÉRÈS tervezetét, akik a filozófusok alkotta bizottság munkájától a tervezet egyszerűsítését várták. A támadás valójában a jogászok ellen irányuló, törvényhozási szintű fellépésként is értékelhető: 1792. szeptemberétől a jogászokat DANTON több alkalommal a züllött arisztokráciához tartozónak nevezte, majd 1793. júniusában BARRÈRE nyíltan kimondta, hogy a forradalmi gondolatok kiteljesedését legfőképpen a jogászok akadályozták.⁷⁵⁷

E támadások a *Code civil* első tervezetének bukását megelőző napokban konkrét döntések formájában is megjelentek. 1793. október 24-én a Konvent egyszerűsítette a magánjogi eljárás túlságosan bonyolultnak tartott rendelkezéseit, és eltörölte a fellebbviteli bíróságok mellett működő jogi képviselő intézményét. CAMBACÉRÈS első tervezete vesztében az *ancien droit* felfogásához, jogi nyelvezetéhez és jogalkotási technikájához való ragaszkodása és kötődése is meghatározó szerepet kapott, melynek ugyan ellentmondani látszik, hogy a Konvent vita nélkül fogadta el az *ancien droit*-hoz leginkább közel álló dologi- és szerződési jogi rendelkezéseket, sőt 1793. augusztusában a Konvent tagjainak többsége a tervezet családi jogra vonatkozó szabályait inkább forradalminak, mintsem az *ancien droit* felfogásához közelállóknak találta.⁷⁵⁸ A tervezet megszavazása az *ancien droit* és a *nouveau droit* egyesülését megteremtő *jogi status quo*-t eredményezett volna, melyben egyedül a jogászok lettek volna képesek az adott ügyben alkalmazandó jogot feltárni.⁷⁵⁹

⁷⁵⁵ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 201-202. pp.

⁷⁵⁶ CAUVIÈRE 84. p.; VIOLLET 257. p.

⁷⁵⁷ ALVAREZ 11. p.

⁷⁵⁸ Vö. ROULAND 292. p.; HOMOKI-NAGY 10. p.

⁷⁵⁹ VILLENEUVE DE JANTI 16. p.

A *Code civil* első tervezetének bukása az 1793. augusztusa és novembere között megalakult új forradalmi kormányhoz és ezen időszak politikai elhatározásaihoz is kötődött. A kódex elfogadása a jogi forradalom befejezését jelentette volna, vagyis a Törvényhozó Gyűlés által a magánjog egészének abban az időpontban való átalakítását, amikor a közhangulat szerint a *Révolution juridique* még éppen csak kibontakozott. A tervezet elutasítása világossá tette, hogy a forradalom és a harc még nem fejeződött be, továbbá hogy a forradalom törvények útján való véghezvitelének befejező szakasza még nem érkezett el.⁷⁶⁰ Az 1804. évi *Code civil* szövegéhez a forradalmi szellem tekintetében ellenségesen viszonyuló PORTALIS valóban mutatja számunkra, hogy CAMBACÉRÈS nem okolható első tervezetének bukásáért. E megállapítását azzal támasztotta alá, hogy a Franciaországot mélyen átható politikai válság időszakában az egységes magánjogi kódex megalkotásához nem voltak adottak a feltételek, továbbá hogy egy régi kormányzati rendszerről egy újra való áttérés során alkotott törvények szükségszerűen részlegesek, erőltetettek, és az átmeneti időszak negatív jegyeit hordozzák magukon.⁷⁶¹

A bukás nyomán 1793. november 3-án életre hívott – hat filozófus alkotta – bizottság feladatául a tervezet felülvizsgálatát, és egy új tervezetnek a lehető legrövidebb időn belüli előterjesztését kapta.⁷⁶²

72. § A Terror időszakának magánjogi eredményei. A Terror időszakában a magánjogi egység kérdése csak közvetett formában merült fel. Ezen időszak magánjogi szempontból meghatározó eseménye a *házasságon kívül született gyermek* jogállásáról szóló 1793. november 2-i,⁷⁶³ valamint az *öröklési jogról* szóló 1794. január 6-i törvény vitája és elfogadása volt,⁷⁶⁴ melyek a hegy párti Konventnek az *ancien droit* rendelkezéseivel való végleges szakítását tükrözték.⁷⁶⁵

E két törvény megalkotása tisztán elválasztható a CAMBACÉRÈS első tervezetére vonatkozó vitáktól. 1793. október 13-án a Konvent az 1789. július 14-e után megnyílt

⁷⁶⁰ GUENIFFEY 202. p.

⁷⁶¹ BART 167. p.

⁷⁶² E bizottság tagjai: MONTAUT, REFFRON, SECONS, RICHARD (La Flèche fellebviteli bírósága mellett működő ügyvéd), MEAULLE (Châteaubriant bíróságának bírója), COUTHON (Clermont bíróságának elnöke). THIBAudeau 148. p.; SAGNAC 52. p.; FENET 19. p.

⁷⁶³ CAMBACÉRÈS 1793. október 30-án új javaslatot terjesztett a Konvent elé a házasságon kívül született gyermek apja utáni öröklési jogának visszaható hatálya tekintetében, ha a hagyatéknak 1789. július 14-e után nyílt meg; valójában e javaslat az 1793. augusztusában már egyszer előterjesztett rendelkezéseket foglalta magában. CAMBACÉRÈS kifejtette, hogy e tekintetben a házasságon kívül született gyermeket a törvényes gyermekkel azonos jogok illetik meg. BOUINEAU 2004. 40. p.; HALPÉRIN 1992. 145-146. pp.

⁷⁶⁴ CARBASSE 270. p.

⁷⁶⁵ HALPÉRIN 1986. 223-230. pp.; VIARD P. P. 19. p.

hagyatékok vonatkozásában megszavazta az öröklés egyenlő részének elvét, majd másnap CAMBACÉRÈS az e visszaható hatálynak megfelelően módosított cikkek szövegét a Konvent elé tárta. E szabályokat véglegesen, csekély módosítás után 1793. október 26-án fogadták el, és az 1789. július 14-e óta lezárt hagyatékok – az örökösök közötti egyenlő felosztás megvalósítása érdekében való – újrafelosztását rendelte el⁷⁶⁶ kimondva, hogy ezen újrafelosztást minden törvény, szokásjog, joggyakorlat, ajándékozás, végrendeleti rendelkezés és már megtett felosztás ellenére meg kell valósítani.⁷⁶⁷

1793. november 12-én a Konvent úgy határozott, hogy az elbukott magánjogi tervezetet nem lehet felülvizsgálni, vagyis a tervezet bukását követően az eredetileg függeléknek szánt – egyes magánjogi tárgyú – szövegek önálló törvényként jelentek meg. A Konvent elhatározása logikusnak tűnt: túl korai volt még egy teljes magánjogi kódex elfogadása, azonban szükség volt a visszaható hatály azonnali alkalmazására. Az 1793. október 26-i törvény csupán átmeneti jellegűnek bizonyult, hiszen a Konvent hamar megbizonyosodott a gyorsan elfogadott szöveg hiányosságairól. 1793. november 25-én – egy hónappal az elfogadást követően – CAMBON a gyűlés figyelmét arra hívta fel, hogy az 1789 utáni ajándékozások és végrendeletek eltörlése a családok azon tagjainak okozott hátrányt, akiket a családfők végrendeletek útján kívántak kárpótolni. Heves vitákat követően a 90 cikkből álló módosító javaslat önálló rendszert hozott létre a hatályon kívül helyezett és a fenntartott ajándékozások pontos meghatározása érdekében, egyben az 1789. július 14-i időpontot határvonalként rögzítette. Ezen időpontot megelőzően tett ajándékozásokat a forradalom előtti tulajdoni helyzetek veszélyeztetésének elkerülése érdekében fenntartotta, míg a szabadság és egyenlőség időbeli határvonalát követően tett ajándékozásokat semmisnek tekintette; megtételük időpontjától függetlenül ugyanígy semmisnek nyilvánította azon végrendeleteket, amelyekben a végrendelkező 1789. július 14-e után halt meg. *Règles générales pour le partage des successions* cím alatt a törvény második része a *Code civil* első tervezetének öröklési jogra vonatkozó összes rendelkezését átvette: így szigorú egyenlőséget teremtett a gyermekek között, és megosztotta az örökséget a fiú és leány örökösök között. Önálló törvény formájában ugyan, de a törvényjavaslatot előterjesztő BERLIER a *Code civil* első tervezetének egyik legfontosabb részét sikerrel fogadtatta el.⁷⁶⁸

---

⁷⁶⁶ Vö. MARTIN 108. p.

⁷⁶⁷ HALPÉRIN 1992. 144. p.

⁷⁶⁸ Uott. 147-149. pp.

73. § A második tervezet előkészítése. A törvényelőkészítő bizottság 1793-1794 fordulóján az egyes ügyekben a Konventhez benyújtott panaszok elbírálásával foglalkozott, mely a hat tagra szűkült testület számára az első tervezet rendelkezéseinek letisztázására, pontosítására és felülvizsgálatára is alkalmat adott. 1794. áprilisában a Konvent ülésén annak nyomán merült fel ismételt magánjogi törvénykönyv megalkotásának gondolata, hogy a helyhatóságok és az egyesületek köztársasági szellemiségű *Code civil* kiadását követelő petíciók tömegeit intézték a Konventhez. 1794. április 22-én a Konvent a törvényeket osztályozó bizottság tagjainak COUTHON-t, CAMBACÉRÈS-t és MERLIN DE DOUAI-t nevezte ki, feladatuk szabva az e napig elfogadott magánjogi törvények tömör és egységet mutató kódexbe foglalását.⁷⁶⁹ A Konvent a létező szövegek osztályozása irányába kívánt haladni, mely módszer elkerülhetetlenül a forradalmi törvényhozás által szabályozatlanul hagyott magánjogi tárgykörök megnevezéséhez és a hiányok feltáráshoz vezetett. A politikai események és a magánjog egységének fejlődése közötti összefüggést jól mutatja, hogy a *thermidor* 9-i események jelentős mértékben növelték a törvényelőkészítő bizottság súlyát. CAMBACÉRÈS – e napon a bizottság elnöki tisztére történt kinevezése nyomán – meghatározó szerepet töltött be a magánjog egységét megvalósítani kívánó jogászok között, hiszen 1794. augusztus 11-én – a forradalmi kormányzat újraszervezésével kapcsolatos vitában e minőségében felszólalva – a *thermidori* Konvent történelmi szerepét hangsúlyozta.⁷⁷⁰

⁷⁶⁹ 1794. május 30-án a bizottság nevében kiadott jelentés szerint a munkát jelentősen hátráltatta a forradalmi tisztogatás, mely az egyes jogszabályokban meglévő, a királyság nyomát őrző elemeket igyekezett kitörölni. E jelentésben a bizottság a magánjog egyes szabályainak egységes testben való összefoglalása helyett az egyes tárgykörökhöz igazodó, egymástól elkülönő – összesen 28 különálló – kódex kiadását javasolta. Ennek megfelelően a Konvent rögzítette, hogy a magánjogi törvények teljes kódexét a bizottság által javasolt *különálló törvénykönyvek* formájában kell megalkotni, és kötelezte a Konvent minden bizottságát, hogy a hatáskörébe tartozó tárgykörrel egyeztessen a törvényelőkészítő bizottsággal, a szabadság és egyenlőség elvén alapuló törvényeket szolgáló módosítások, kiegészítések megtétele érdekében. Továbbá a Konvent felhívott minden közfunkciót ellátó szervet és állampolgárt, hogy ezen elő-tervezethez kapcsolódó észrevételüket ismertessék, és felhívta a bizottságot, hogy a tervezeteket – elkészültük után azonnal – terjessze a Konvent elé. A bizottság e szellemben átformált munkatervét CAMBACÉRÈS 1794. július 15-i jelentésében rögzítette. CAUVIÈRE 86-87. pp.

⁷⁷⁰ E felszólalás nyomán a Konvent egyes bizottságai a korábbi Közjóléti Bizottság egyes bizottságainak hatáskörét vették át, így a CAMBACÉRÈS által vezetett törvényelőkészítő bizottság ellenőrizte az igazságszolgáltatási rendszert, előkészítette a törvényjavaslatokat, valamint rendeletek kibocsátása útján gondoskodott a törvények végrehajtásáról. A széleskörű cselekvési jogosultságokkal rendelkező bizottság számos albizottsága és testülete között csupán egy kisebb testület foglalkozott a magánjogi kodifikáció és a magánjogi törvényalkotás kérdéseivel. HALPÉRIN 1992. 201-202. pp.

74. § A második tervezet jellege. CAMBACÉRÈS a *Code civil* második – az általa, továbbá MERLIN DE DOUAI, BERLIER, BEZARD, TREILHARD, PONS DE VERDUN, BAR, OUDOT és HENTS által jegyzett – tervezetét 1794. szeptember 9-én terjesztette a Konvent elé.⁷⁷¹

1794. október 7-én a Konvent elnökévé választott CAMBACÉRÈS e minőségében két nappal később – *Adresse aux Français* címmel – közzétette a *thermidori* Konvent programját. Ezen önuralomra épülő, mérsékelt politikát hirdető programban a Konvent legitimálását kívánta elérni, s a forradalmi kormányzásról egy alkotmányos kormányzásra való áttérés kívánalmát annak ellenére rögzítette, hogy radikális politikai változást nem fogalmazott meg, és a forradalmi törvényalkotás eredményeitől sem kívánt teljes mértékben elszakadni.⁷⁷²

Az első változat terjedelmének közel felét kitevő második tervezet a korábbi hármas szerkezeti tagolást követte.⁷⁷³ A személyek jogára vonatkozó első könyv az emberi élet fejlődési szakaszait követve – a teljes *családjogot* mindösszesen kilenc cikkben szabályozva – az apaság, a leszármazás, a kiskorúság, a házasság rendelkezéseit tárgyalta, kiemelt szerepet juttatva a házasságon kívül született gyermek jogállásának. E tömörség valójában csak az elvek rövid – azok valós tartalmának kifejtése nélküli – felsorolására korlátozódott. A kódex tervezete a magánjog nélkülözhetetlen, a polgárok szolgálatában álló elveinek tömör összegzését adta.⁷⁷⁴

A második tervezet tárgyalása során a bizottság keretén belül heves vita alakult ki a házasságon kívül született és az örökbefogadott gyermek jogállásáról, elutasítva a házasságtörő viszonyból származó gyermek atyai elismerését.⁷⁷⁵ A bizottság tagjai az egyenlőség szellemiségével ellentétesnek tartották, hogy a házastársak a vagyonközösség kezelésére vonatkozóan azonos jogokkal rendelkeznek, azonban a tervezet a házasságban élő nő lakóhelyéül – kötelező jelleggel – a férj lakóhelyét nevezte meg.⁷⁷⁶ Az öröklési jogról a bizottságban szintén vita alakult ki: a végrendelet helyettesítése érdekében halál esetére tett

⁷⁷¹ Vö. CAUVIÈRE 85. p.; SOREL XXIII. p.; PICARD 66. p.; VAN KAN 297. p.; FENET 20. p.; VILLENEUVE DE JANTI 17. p.; BART 167. p.; PORTALIS, F. 1844. XXII. p.; RUSZOLY 143. p.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 155. p.; KECSKÉS 2004. 209. p.

⁷⁷² HALPÉRIN 1992. 202. p.

⁷⁷³ SAGNAC 53. p.

⁷⁷⁴ E lakonizmus több helyen rövid megfogalmazásokat eredményezett, így például a felelősségi jog területén kimondta, hogy „aki másnak kárt okoz, köteles megtéríteni”, vagy a szerződési jog vonatkozásában „minden érvényesen megkötött megállapodás, tárgyától függetlenül, törvény erejével bír azok között, akik megalkották”. VAN KAN 280. p.

⁷⁷⁵ Az első tervezet az elismerést csak akkor tette lehetővé, ha az atya elvált, és e gyermek születése előtt házasságot kötött a gyermek anyjával.

⁷⁷⁶ CAUVIÈRE 90. p.

ajándékozás visszavonhatóvá vált, ha a nőtlenek számára jutatott ajándékot érintő megszorításokat vagy a túlélő házastársat érintő rendelkezéseket tartalmazott.⁷⁷⁷

A két tervezet hangvétele jelentősen eltért egymástól.⁷⁷⁸ Az első tervezet *exposé des motifs*-jában CAMBACÉRÈS gyakran tett közvetlen és nyílt utalásokat az 1792. augusztus 10-i győzelmi ünnep politikai összefüggéseire, míg 1794. szeptemberében az előterjesztő az 1793. évi alkotmányra hivatkozott, és – teljes mértékben elvonatkoztatva a politikától – nem tett említést a *thermidor* 9-én bekövetkezett változásokra. A második tervezet inkább a filozófia és az erkölcs kikerülhetetlenségére helyezte a hangsúlyt, ezáltal a jakobinus erkölcs, a felvilágosodás filozófiája kivonatának, a természetjogi téziseknek és JOHN LOCKE (1632-1704) erkölcsi felfogásának különös elegyét adta.⁷⁷⁹ CAMBACÉRÈS a birtokló individuum kultuszán nyugodó társadalmi kapcsolatok liberális elméletét hangsúlyozta.⁷⁸⁰

A szerződési szabadság alapjának e tervezet is a személyi szabadságot tekintette: az akarat önállóságának elvét CAMBACÉRÈS világosan látva kijelentette, hogy a *szerződési jog* az egyént saját boldogságának kereséséhez megillető választásként értelmezhető. Ezen elveken alapulva a társadalmi kapcsolatok lényegében az emberek által önkéntesen kötött szerződésekből erednek.⁷⁸¹

CAMBACÉRÈS egyszerre kívánt a Konventen belül egyensúlyt találni, és a törvényelőkészítő bizottság keretei között elért kompromisszumos megoldásokat fenntartani; úgy vélte, hogy a tervezet gyors elfogadása lenne a legjobb eszköz a válásra, a házasságon kívül született gyermek jogállására és az öröklési jogra vonatkozó törvények vonatkozásában egyre gyarapodó panaszok megszüntetésének. A Konvent előtt mondott beszédében kiemelte, hogy terjedelmében rövidebb kódex kidolgozását tűzték ki célul, mely a polgárok élete vezetéséhez szükséges szabályokat magában foglaló elvek gyűjteményét adja,⁷⁸² továbbá e tervezet elsőként kívánta módosítani a korábbi három jogalkotó testület által megalkotott

⁷⁷⁷ HALPÉRIN 1992. 207. p.

⁷⁷⁸ ARNOUD 1975. 46. p.

⁷⁷⁹ Vö. HARMATHY 121. p.

⁷⁸⁰ Az ember születésével egyéniségéhez szorosan kapcsolódó jogokat hordoz: saját személye vezérének kell lennie, szükségletei kielégítése érdekében javakat kell birtokolnia, valamint érdekei okán saját személyéről és javairól való rendelkezési joggal kell bírnia. CAMBACÉRÈS úgy vélte, hogy az ember „személyes tulajdonjoggal” rendelkezik, mely megállapításában közvetlenül tetten érhető LOCKE *Traité du gouvernement civil* című munkájában írt gondolata, mely szerint minden ember külön joggal rendelkezik saját személyiségére vonatkozóan. A *saját személyének és javainak tulajdonosaként megjelenő ember* a forrásait saját munkájában megtaláló ember tulajdonjogát volt hivatva igazolni; ez azonban nem jelentette azt, hogy e jog korlátok nélkül létezett volna. CAMBACÉRÈS második tervezete a tulajdonjogot mint a törvénynek megfelelő használati és rendelkezési jogot határozta meg, továbbá rögzítette, hogy a tulajdonos e jogának gyakorlása során nem sértheti szomszédai tulajdonát. FENET 20. p.

⁷⁸¹ BOUINEAU 2004. 40. p.

⁷⁸² THIBAudeau 149. p.

rendeleteket.⁷⁸³ BARRÈRE – a bizottság tagjaként – a demokratikus köztársaság elveinek és az 1793. évi alkotmány rendelkezéseinek megfelelő kódexet látott a tervezetben.⁷⁸⁴

A cikkenként haladó vita hamar világossá tette, hogy számos rendelkezés pontosításra szorul. A Konvent 1794. december 9-i ülésén a házasságon kívül született gyermek jogállására vonatkozó vita során CAMBACÉRÈS megvédte tervezetének 10. cikkét, mely tilalmazni kívánta az apaság bármely formájú kutatását.⁷⁸⁵ A Konvent az első tíz szakasról való szavazást követően – formális határozat meghozatala nélkül – a tervezet tárgyalását lezárta.⁷⁸⁶

75. § A második tervezet bukásának okai. A Konvent a tervezettel szembeni általános elégedetlenségét nem fejezte ki nyíltan, így a bukás okai az egyes rendelkezésekkel szembeni ellenállásban keresendők.⁷⁸⁷ A házasságon kívül született gyermek jogállása terén az 1793. évi törvényt kiegészítő cikkek tartalmára ellentétes álláspontok alakultak ki. OUDOT az első tervezet vonatkozó rendelkezéseit magában foglaló jelentést dolgozott ki, amely azonban nem került a bizottság elé, míg a bizottság addig háttérbe szorult tagja – BEAUCHAMP – javaslatára a Konvent úgy döntött, hogy e kérdést véleményeztetés érdekében a bíróságok elé küldi. A bizottság egy tagja által – nevének feltüntetése nélkül – *Observations sur quelques articles du projet de Code civil* címmel készített jegyzet a Konvent jogász képviselői közötti súlyos véleménykülönbség bizonyítékeként szolgált. E dokumentum – a kódex tervezetének számos forradalmi elvét kétségbe vonva – a nem házas személyek vagy gyermekes házastársak részére biztosítandó örökbefogadási jogot illetve kritikával, továbbá a házasságon kívül született gyermek öröklési részesedését a törvényes gyermek örökrészenek felére javasolta csökkenteni, valamint a házastársi vagyon közös kezelését, mint a természeti törvénnyel

⁷⁸³ PORTALIS, F. 1844. XXII-XXIV. pp.

⁷⁸⁴ CAUVIÈRE 89. p.

⁷⁸⁵ A bizottság tagjaként PONS DE VERDUN ellenezte a cikk elfogadását, amely álláspontja szerint az apa számára lehetővé tette volna, hogy megszabaduljon gyermekétől. CAMBACÉRÈS szerint az 1793. november 2-i törvény célja a házasságon kívül született gyermek helyzetének családon kívüli biztosítása volt, annak ellenére, hogy öröklési jogi tekintetben a törvényes gyermekkel azonos jogok illeték meg azzal a feltétellel, hogy az apa önként ismerte el gyermekének. Számára e törvény csupán a körülmények kényszerítő jellegét magán hordozó, átmeneti jellegű törvény volt, így a jövőbeli *Code civil* pontosabb szabályainak elfogadásáig lehetett csak hatályban. Fenntartotta álláspontját, hogy e kérdés tekintetében a bizottság sem előrehaladást, sem visszalépést nem tett. HALPÉRIN 1992. 211. p.

⁷⁸⁶ 1797-ben CAMBACÉRÈS úgy emlékezett, hogy a beterjesztett javaslat először egyhangú támogatást kapott, majd minden oldal egyre hevesebben vitatta. Többszöri újraolvasását követően egyre többen úgy vélték, hogy a tervezet csupán a magánjogi kódex egyfajta tartalomjegyzékének tekinthető, megállapítva, hogy a tervezet rendkívül rövid, számos kérdést megválaszolatlanul és szabályozás nélkül hagyott, melynek következtében a jogalkalmazó bírák valóságos törvényhozóvá válhattak volna. Az 1793. évi tervezetet túlságosan hosszúnak és bonyolultnak ítélő Konvent a második tervezet tárgyalását, annak túlságosan rövid volta miatt fejezte be. FENET 20. p.; VAN KAN 375. p.; VIOLLET 257. p.

⁷⁸⁷ ROULAND 292. p.

ellentétes intézményt javasolta elutasítani. E viták nagyban hozzájárultak a második tervezet alapjának meggingásához. 1794. év végén a Konvent testületén belüli politikai irányvonal is megváltozott, hiszen egyre több, 1793-ban kizárt zsiromdista képviselő tért vissza, így a CAMBACÉRÈS által magasztalt centralista politika már nem volt tovább tartható. Az első tervezet vívmányait megtartani igyekvő második tervezet valójában abban az időszakban került tárgyalás alá, amikor a politikai szélsőségek a Konvent testületén belül egyre nagyobb befolyáshoz jutottak.⁷⁸⁸

76. § A thermidori Konvent utolsó fellépései. A Konvent működésének utolsó hónapjaiban (1795. április-október) a ROBESPIERRE megbuktatásában részt vevő *thermidori* politikusok az igazságszolgáltatás és a magánjogi jogalkotás területén korábban a jakobinusok és a *sans-culotte*-ok által védelt elvek ellen léptek fel. 1795. tavaszától, ROBESPIERRE zsarnoksága alatt elfogadott magánjogi tárgyú törvények feladása a magánjogi reformok területére is kiterjedt. Nyílt támadás irányult a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló törvény ellen, hangsúlyozva, hogy e törvény az erkölcsök megromlását segítette elő, és lerombolta a társadalmi kapcsolatokat. Ezen túl a kivándorolt személyek rendezetlen magánjogi viszonyait⁷⁸⁹ is heves támadások érték.⁷⁹⁰ A magánjog területén továbbra is a visszaható hatály kérdése maradt a legsürgetőbb. A Konventhez e tárgykörben érkezett panaszok többsége az 1789-1793 között megnyílt hagyatékok újraosztását követelte. E tárgykörben a törvényelőkészítő bizottságban nem alakult ki teljes egyetértés, miközben CAMBACÉRÈS és BERLIER semleges nyilatkozatot tett, addig OUDOT a visszaható hatály ellen lépett fel. A Konvent előtti vita 1795. augusztus elsején kezdődött, majd a végleges vitára az 1795. évi alkotmány elfogadását követően 1795. augusztus 25-26-án került sor, melynek nyomán a visszaható hatály elvének eltörlését rögzítő törvényt az utolsó vitanapon fogadták el.⁷⁹¹

⁷⁸⁸ BART 168. p.; CAUVIÈRE 87-88. pp.

⁷⁸⁹ Az 1795. április 28-i törvény a köztársaság számára juttatta a kivándorolt gyermekeket – törvényes öröklés címén szülei után – megillető vagyont. Az állami költségvetés bevételeinek növelése mellett e fellépés célja a kivándorolt családok üldözése volt. CASTALDO 371-403. pp. A kivándorolt személyek magánjogi viszonyaira vonatkozó elképzelések tekintetében lásd különösen VIDALENC 375-378. pp. és BOULOISEAU 76-81. pp.

⁷⁹⁰ A *comité de législation* archívuma tartalmaz egy 77 cikkből álló, a házassági jog szabályaira vonatkozó, névtelen tervezetet, mely a *házasságot* a szerződő felek feltételezett szándéka által létrejött örök érvényű magánjogi szerződésként határozza meg, mely azonban a törvény által meghatározott esetekben felbontható. A tervezet nem került a Konvent elé, és a vonatkozó jelentést nem tárgyalták, tekintve, hogy MAILHE elképzeléseivel – aki vélhetően e tervezet kidolgozója volt – a bizottság többi tagja nem értett egyet. HALPÉRIN 1992. 222-224. pp.

⁷⁹¹ Uott. 225-226. pp.

1795. június 27-én a Konvent elfogadta a 179. cikket magában foglaló *jelzálog kódexet*, ezáltal bizonyítékát adva annak, hogy egy terjedelmes és összetett magánjogi törvényszöveget képes gyorsan kidolgozni és elfogadni. Említést érdemel, hogy a jelzálog szabályainak egy testbe foglalása nem volt újkeletű elképzelés, hiszen e kívánalom már az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben megfogalmazódott. A porosz példa által inspirált korábbi tervezetekbe foglalt elveken nyugvó kódex a forgalomban lévő utalványok számának csökkentését, a hitelezők jogainak biztosítását és a földhitel feltételeinek rögzítését célozta.⁷⁹² Az általános zálogjognak közjegyző vagy bíró előtt történő okiratba foglalását, és az egyes kerületekben működő telekkönyvi rendszerbe való bejegyzését elrendelő kódex a törvényes és a hallgatólagos megegyezésen alapuló zálogjogot eltörölte. A pénzügyi jellegét – a kódex rendelkezései nyomán – elvesztő, és ezáltal a magánjog tiszta területére visszatérő jelzáloggal szembeni fenntartások olyan erősek voltak, hogy a törvény soha nem került alkalmazásra: ennek újszerűsége még a forradalom híveit is megrémítette.

A *thermidori* Konvent, működésének utolsó heteiben – eltörölve az 1792-1794. évi törvények és tervezetek leginkább egyenlőséget célzó rendelkezéseit – a tulajdonjog és a család körül szerveződő új magánjogi rend megteremtésére törekedett. Elhatározása ellenére a Konvent nem volt képes a korábban megakadt kodifikációs folyamatot beteljesíteni: 1795. szeptember 20-án, utolsó fellépéseinek egyikével – CAMBACÉRÈS és MERLIN DE DOUAI vezetésével – a *Commission des Onze*-t azzal a feladattal bízta meg, hogy a *thermidori* fordulat előtt és az azt követően kiadott magánjogi tárgyú rendelkezéseket vizsgálja felül, majd azokat rendezve egy valós magánjogi kódexet dolgozzon ki. A nyilatkozat azonban minden következmény nélkül maradt.⁷⁹³

---

⁷⁹² DEBOISSY 338. p.

⁷⁹³ HALPÉRIN 1992. 229-230. pp.

XI. FEJEZET

A DIREKTÓRIUM IDŐSZAKÁNAK MAGÁNJOGI EGYSÉGRE VALÓ TÖREKVÉSE

77. § A Direktórium fellépése. CAMBACÉRÈS az 1795. októberében összeült Ötszázak Tanácsának tagjaként az új közjogi berendezkedésben nem jutott meghatározó szerephez, hiszen az öt tagú végrehajtó testületnek nem volt tagja, továbbá az Ötszázak Tanácsa kevés befolyással rendelkező titkári tisztségébe kevesebb, mint 100 szavazattal való megválasztása személyes tekintélyének csökkenését jelezte. A két testület tagjai között számos jogász, így a Konvent két meghatározó jogásza BERLIER és OUDOT, valamint az Alkotmányozó Nemzetgyűlés és a Törvényhozó Gyűlés magánjogi egységesítésében aktív szerepet vállalt jogászai – így például LANJUINAIS, TRONCHET, PORTALIS, PASTORET, MURAIRE, DUMOLARD, MALEVILLE, DURAND-MAILLANE – egyaránt helyet kaptak.⁷⁹⁴

Az 1795. évi alkotmány 67. cikke⁷⁹⁵ szerint a Direktórium gyűlései nem hozhattak létre állandó bizottságokat, csupán egy meghatározott kérdés vizsgálatára alakíthattak különbizottságokat. Így a *thermidori* Konvent időszakának széles hatáskörrel rendelkező törvényelőkészítő bizottságával azonos hatáskörű bizottságot sem lehetett megalakítani. Az Ötszázak Tanácsa – a magánjogi egység megteremtésére hivatott állandó bizottság létrehozásának fontosságát felismerve – 1795. novemberében a törvények egyszerűsítésének és osztályozásának feladatával megbízott bizottságot hívott életre; hivatalosan nem egy új *Code civil* kidolgozása, hanem a magánjogi törvények osztályozása – Konvent idején megkezdett – munkálatainak újrafelvétele volt e bizottság feladata.⁷⁹⁶

78. § A harmadik tervezet jellege. A *Code civil* harmadik – 1004. cikkből álló – tervezetét a *Commission de la classification des lois* magánjogi szekciója 1796. január és június között dolgozta ki, majd 1796. június 14-én terjesztette az Ötszázak Tanácsa elé.⁷⁹⁷ A jogalkotó a természetjogra, továbbá – POTHIER munkásságának közvetítésével – a római jogra és az *ancien régime* joggyakorlatára támaszkodott.⁷⁹⁸

⁷⁹⁴ Uott. 232. p.

⁷⁹⁵ HAHNER 431. p.

⁷⁹⁶ 1795. november 14-én megválasztott hét bizottsági tag – CAMBACÉRÈS, BERLIER, PASTORET, GÉNISSIEU, DEFERMON, PONS DE VERDUN és DUMOLARD – mellé néhány hónappal később további 18 személyt (a korábbi törvényelőkészítő bizottságok tagjai közül OUDOT, BEZARD, GARRAN-COULON és TREILHARD, a *thermidori* Konvent jogászai közül CAMUS, DAUNOU, QUINETTE, DEBRY és LECOINTE-PUYRAVEAU, valamint néhány kevésbé ismert *thermidori* képviselő – DUHOT, GUILLEMOT és PARISOT – lett tagja az új bizottságnak) választottak. Az így létrejött bizottság 25 tagját 5 szekcióba osztották, melyek közül csupán egynek volt feladata a magánjogi kodifikáció előkészítése. CAUVIÈRE 93. p.

⁷⁹⁷ BART 168. p.; PORTALIS, F. 1844. XXVI. p.; KECSKÉS 2004. 205, 209. pp.

⁷⁹⁸ ESMEIN 1904. 10-11. pp.; RUSZOLY 143. p.

A CAMBACÉRÈS által készített *exposé des motifs* szó szerint átvette az 1795. évi tervezethez csatolt jelentés legfontosabb, magyarázó jellegű rendelkezéseit; a harmadik tervezet – a személyek jogára, a dologi jogra és a szerződések jogára vonatkozó három könyvre tagozódva – kiemelt szerepet szánt a tulajdonjog rendelkezéseinek.⁷⁹⁹ CAMBACÉRÈS által készített első *exposé des motifs*-ot politikai következtetések, a másodikat filozófiai fejtegetések, míg e harmadikat jogi kategóriák tömege jellemezte. Ez utóbbi tervezet nagy terjedelmét azzal indokolta, hogy a kódexnek meg kell akadályoznia a bíró jogalkotói szerepének kialakulását.⁸⁰⁰ A CAMBACÉRÈS által kifejezetten a nagy francia forradalom előtti jogi hagyományokhoz kötődő tervezet közvetlen utalásokat tartalmazott az *ancien droit* rendelkezéseire, továbbá számos helyen kifejezetten a római jogot és a párizsi szokásjogot, valamint MONTESQUIEU és POTHIER munkásságának egyes elemeit hívta segítségül.⁸⁰¹

A harmadik tervezet, előterjesztőjének e mérsékelt reakcióját, valamint a forradalmi törvényhozás elveihez való ragaszkodást és hűséget tükrözte, ugyanakkor nem rejtette a jog szellemiségének álcája alá a római joghoz,⁸⁰² az *ancien droit*-hoz és POTHIER munkáihoz való szoros kötődését,⁸⁰³ egyben érezhetően csökkentette az előző tervezetek – azok forradalmi hevületéből eredő – vakmerőségét.⁸⁰⁴

79. § Harmadik tervezet tartalma. A tervezet első könyvének a *személyi állapotról* szóló első címe az 1792. szeptember 20-i törvény legfőbb rendelkezéseit vette át; az *apaságról* és a *leszármazásról* szóló második címének legfontosabb alapelvei a korábbi két tervezet alapelveit – az apaság vélelme, az el nem ismert apaság kutatásának teljes tilalma – vették át.⁸⁰⁵ A *kiskorúságról* és a *gyámságról* szóló harmadik cím a korábbi két tervezetre és

⁷⁹⁹ CAMBACÉRÈS úgy vélte, hogy e szerkezeti tagolást különösen az indokolja, hogy a személyek a tulajdonjog jogosultjai, a dolgok e jog tárgyai, míg a szerződéseket e személyek a tulajdonjogra vonatkozóan kötik meg. VAN KAN 280, 297. pp.

⁸⁰⁰ CAMBACÉRÈS megőrizte a forradalmi jogalkotóknak a jogértelmezéssel szembeni hagyományos bizalmatlanságát, és nem ismerte el a magánjogi bíróságok meghatározó szerepét, továbbá a kódex tapasztalattal, bölcsességgel és elmélkedéssel való kiegészítése mellett foglalt állást. HALPÉRIN 1992. 234. p.

⁸⁰¹ 1796-ban már nem volt kellemetlen elismerni azt a jogi örökséget, melyre 1793-ban elővigyázatosságból nem lehetett hivatkozni; CAMBACÉRÈS figyelembe vette a *thermidori* fordulat óta a forradalmi törvényhozással szemben állított kritikai észrevételeket. Így a házasságon kívül született gyermek jogállásánál figyelembe vette a korábbi szabályozással szemben felhozott erkölcsstelenségre utaló kifogásokat, a dologi jogra még mindig a közérdeknek alávetett szent jogként tekintett, az öröklési jogban az egyenlőség és az egységesség elvének szánta a legfontosabb szerepet, míg a felek szabad akaratából kötött szerződésekre, mint e felek vonatkozásában törvény erővel bíró kötelmekre hivatkozott. *Uott.* 235. p.

⁸⁰² Vö. HAMZA 2003. 348. p.

⁸⁰³ Vö. CARATINI 360. p.

⁸⁰⁴ VAN KAN 375. p.

⁸⁰⁵ A terhesség általános időtartamát, az ehhez kapcsolódó származási vélelmet teljes egészében a római jogi szabályokra és a párizsi szokásjogi rendelkezésekre alapította; továbbá e cím rendelkezései között került szabályozásra az örökbefogadás, melyet a tervezet a már gyermekkel rendelkező családok részére kifejezetten

POTHIER munkásságában foglalt megállapításokra utalt vissza.⁸⁰⁶ A *nagykorúságról* szóló negyedik cím, a *házasságról* szóló ötödik cím és a *házastársak jogairól* szóló hatodik cím CAMBACÉRÈS koncepciójának fejlődését tükrözték.⁸⁰⁷ A második tervezethez hasonlóan e munka sem tartalmazta a házasság pontos fogalmi meghatározását, azonban a házastársi közösség feltételei az 1792. szeptember 20-i törvény, továbbá a párizsi- és az orléansi szokásjog rendelkezésein alapultak. A változások kevésbé voltak érzékelhetők a *válásról* szóló hetedik cím tekintetében, amely alapjaiban az 1792. évi törvény által felállított három főbb módot és eljárási rendelkezéseket tartotta fenn.⁸⁰⁸

A tervezetnek a *dologi jogra* vonatkozó második könyve az 1793. évi tervezet rendelkezéseire és POTHIER álláspontjára építve központi szerepet szánt a *tulajdonjog* fogalmi meghatározásának, melyen a jogosultnak saját akarata szerinti rendelkezési- és használati jogát értette. A kevés számottevő változások egyike a vagyon szabad rendelkezés alá eső részére vonatkozó, élők közötti és halál esetére szóló *ajándékozás* szabályait érintette: közvetlen leszármazók léte esetén e rész a teljes vagyonösszesség egytizedére korlátozódott, az oldalági rokonság léte esetén e rész a teljes vagyonösszesség egyhatoda erejéig terjedhetett.⁸⁰⁹

Annak ellenére, hogy a *törvényes öröklés* szabályai a korábbi tervezetek rendelkezésein alapultak, a tervezet a *házasságon kívül született* és az *örökbefogadott gyermek* között – öröklési jogi szempontból – észrevehetően nagyobb megszorítást alkalmazott: a házasság megkötése előtt elismert – házasságon kívül született – gyermekek a törvényes gyermekekkel azonos jogokkal rendelkeztek, azonban csupán a törvényes örökrész fele illette meg e gyermekeket akkor, ha a házasság megkötése után ismerték el őket. Hasonlóan megkülönböztették az örökbefogadott gyermeket, aki csupán a vér szerinti gyermeket megillető örökrész felére volt jogosult.⁸¹⁰

A *szerződési jogra* vonatkozó harmadik könyv rendelkezései az előző két tervezet által követett irányvonalat és POTHIER vonatkozó munkájának szerkezetét követték, továbbá a vétkekészen alapuló felelősség kérdésében tisztán természetjogi felfogást képviseltek. A

---

megtiltott, elismerve, hogy az örökbefogadás csupán a természetes származás pótlására szolgál. HALPÉRIN 1992. 235-236. pp.

⁸⁰⁶ A *családi tanács* ismét megjelent, a *békebíró* szerepe is lényegesen kiszélesedett, hiszen jelen kellett lennie a családi tanácsban, összehívhatta e testületet, és az örökség felosztását is ő hirdette ki. A bírói testületek gyámság feletti ellenőrzési szerepe megerősödött, továbbá nők csak kivételes esetben viselhettek gyámi tisztséget.

⁸⁰⁷ Vö. CAMBACÉRÈS 1-38. pp.

⁸⁰⁸ HALPÉRIN 1992. 236-237. pp.

⁸⁰⁹ BOUINEAU 2004. 40. p.

⁸¹⁰ HALPÉRIN 1992. 238. p.

jelzalog terén CAMBACÉRÈS harmadik tervezete az 1795. június 27-i jelzalog kódex rendelkezéseit követte.

80. § Harmadik tervezet sorsa. A házasságon kívül született gyermek öröklési jogára és a válásra vonatkozó *végeláthatatlan viták* jelentősen rontották a kodifikáció esélyét. 1796. december 2-án CAMBACÉRÈS kísérletet tett tervezete ismételt napirendre vételére, kiemelve, hogy a köz türelmetlensége a magánjog számos tárgykörére – különösen az öröklési jogra, a családi jogra, a személyek jogára – vonatkozóan új joganyag kidolgozását sürgeti. CAMBACÉRÈS a személyek jogára vonatkozó első könyvet és a második könyvnek az öröklési jogra vonatkozó rendelkezéseit javasolta újratárgyalni, valamint kérte, hogy a tárgyalás és a vita alapja egyedül az általa kidolgozott tervezet legyen; kérte továbbá, hogy egyetlen módosító javaslat se kerüljön az Ötszázak Tanácsa elé anélkül, hogy a módosítás kidolgozója javaslatát ne terjesztette volna – tárgyalás végett – a törvényelőkészítő bizottság elé. Ezáltal a leginkább forradalmi gondolatokat valló képviselők módosító törekvéseit igyekezett fékezni.⁸¹¹

Az Alkotmány által is előírányzott magánjogi kódex tervezetének első két olvasatára 1796. december 6-án és 20-án került sor; a harmadik és utolsó vitakör előtt az Ötszázak Tanácsa a válásra vonatkozó rendelkezések külön tárgyalásáról határozott.⁸¹²

1797. január 22-én CAMBACÉRÈS az Ötszázak Tanácsa előtt mondott *exposé des motifs*-ban kifejtette, hogy bár a kodifikációnak vannak még ellenségei, a jogalkotás nem kerülheti meg ezt az utat. Felismervén annak kockázatát, hogy az előre megtervezett tárgyalási rendtől a gyűlés eltérni szándékozik, elhatározta, hogy végsőkéig kitart tervezete védelmében, és a képviselők figyelmét felhívta azon körülményekre, amelyek az előző két tervezet bukásához vezettek, továbbá annak követelményére emlékeztetett, hogy e harmadik tervezet tárgyalása során kerülni kellene a kisebb jelentőségű részletekre vonatkozó parttalan vitákat. Egy hónapon belül azonban a tervezetnek csak az apaságra vonatkozó két rendelkezését szavazták meg. Az új választások közeledtével az Ötszázak Tanácsa üléseit egyre inkább uraló politikai viták nem tették lehetővé, hogy e testület a magánjogi tervezet tárgyalásával érdemben foglalkozhasson. A helyzetet értékelve CAMBACÉRÈS a tervezet tárgyalásának elhalasztását, és a rendelkezésre álló időben csupán a házasságon kívül született gyermek jogállására, a válásra, az örökbefogadásra és az öröklési jogra vonatkozó rendelkezések tárgyalását javasolta. CAMBACÉRÈS-t felőrölték a képviselők által folytatott végtelennek tűnő viták;

⁸¹¹ CAUVIÈRE 94-95. pp.

⁸¹² FENET 20. p.

bizonyos, hogy e harmadik tervezet a Direktórium parlamenti szokásainak, valamint a napirendekre tűzött tárgykörök rossz ütemezésének esett áldozatul.⁸¹³ 1797. tavaszán CAMBACÉRÈS a vesztesek táborában találta magát: a harmadik tervezet elutasítása után egy héttel a korábbi Konvent-tagok közüli sorsolás útján őt ejtették ki a törvényhozó testületből.⁸¹⁴

A koherens egységet mutató, részletes felépítésű harmadik tervezetre⁸¹⁵ széleskörben támaszkodtak az 1804. évi *Code civil* alkotói. A tervezet a korábbiakhoz képest kiemelt fontosságot tulajdonított az egységesség követelményének, valamint számos rendelkezése – így különösen a feleség cselekvőképtelenségének visszaállítása, a házasságon kívül született gyermek öröklési jogának korlátozása – tekintetében kifejezetten a jakobinus korszak egyenlőség irányába ható törekvéseivel szemben foglalt állást.⁸¹⁶ A korábbi tervezetek rendelkezéseivel való szakítás szándékával szemben a kontinuitás igénye győzedelmeskedett. Ez a magyarázata a harmadik kísérlet bukásának.⁸¹⁷

81. § A Direktórium további lépései. Az 1797. évi választások után a törvényhozáson belül a többségi akarat gyakori változása és a számos puccs állandó politikai bizonytalansághoz vezetett, melynek nyomán a magánjogi kodifikációs törekvés a jogalkotás hatékonyságát jelentősen csökkentő, folytonos politikai csatározások áldozatául esett. Az új testületek összetételében a királypártiak és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés korábbi tagjai kerültek meghatározó többségbe, míg a korábbi Konvent-tagok a távozó 216 képviselői helyből csupán 11 mandátumot tartottak meg. Ugyan CAMBACÉRÈS bukása számos korábbi, e tárgykörben működő bizottság létét veszélyeztette, de 1797. július elsején OUDOT a magánjogi kodifikáció munkálatainak akkori állásáról szóló jelentést terjesztett a testület elé, melynek hatására az Ötszázak Tanácsa a korábbi bizottság teljes megújításáról határozott.⁸¹⁸ Az új bizottság összetétele⁸¹⁹ előrevetítette CAMBACÉRÈS korábbi tervezeteinek irányvonalával való szakítást, ezen munkákat barbár, az ésszerűség és a tapasztalat által száműzött, a forradalom által elutasított intézmények összefoglalásaként értékelték. A politikai középvonalhoz tartozó

⁸¹³ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 155. p.

⁸¹⁴ PORTALIS, F. 1844. XXVII-XXX. pp.

⁸¹⁵ Vö. FOYER 21. p.

⁸¹⁶ VIOLLET 257. p.

⁸¹⁷ HALPÉRIN 1992. 239. p.

⁸¹⁸ Az Ötszázak Tanácsában a törvényelőkészítő bizottság ugyan még létezett, azonban korábbi tagjainak többsége nem került ismételtlen a testület tagjai közé; az 1797. május 20-án kialakult többség nem tulajdonított nagy fontosságot e bizottsági munka újraindításának.

⁸¹⁹ E bizottság tagjai között a korábbi bizottság tagjai közül csupán PARISOT, GUILLEMOT és LEMERER került újrválasztásra, míg OUDOT-t túlságosan merész elképzelései okán nem választották taggá. Az Ötszázak Tanácsának többsége LARIVIÈRE, QUATREMÈRE, BOISSY D'ANGLAS, CAMILLE JORDAN, PASTORET, SIMÉON, DUMOLARD és EMMERY képviselőknek szavazott bizalmat. HALPÉRIN 1992. 251. p.

FAVARD – a vita hathónapos felfüggesztését indítványozó – határozat-tervezete 1797. augusztus 14-én került az Öregek Tanácsa elé, ám a *fructidor 18*-i államcsíny – súlyos csapást mérve az 1795. évi alkotmány által létrehozott köztársasági berendezkedésre – megakadályozta a tervezet érdemi tárgyalását.⁸²⁰

Az államcsínyt követően annak ellenére újították meg a *commission de classification des lois* tagjait, hogy a fruktidoristákat az 1794. évi törvényekhez ragaszkodó és CAMBACÉRÈS tervezetének újranyomtatását követelő köztársaságpártiak – OUDOT, GARRAN-COULON, PONS DE VERDUN, RIOU – váltották fel. A képviselők figyelmét az államcsíny előtt félbehagyott kérdések ismételt vizsgálata vonta el, így újra a házasságon kívül született gyermek és a válás rendelkezéseit tárgyalták a magánjogi kodifikáció kérdései előtt. A – CAMBACÉRÈS és BEZARD közreműködése nélkül – megalakult előkészítő bizottság SIMÉON vezetésével készített jelentésében⁸²¹ – a MERLIN DE DOUAI által korábban kifejtetteken alapulva – kijelentette, hogy az 1794. évi törvény kizárólag a múltra alkalmazandó, vagyis a szüleit a törvény megszavazását követően elveszítő gyermekeknek bizonyítaniuk kellett az atyai elismerést.⁸²²

A gyakran végnélküli magánjogi viták egyre inkább elvesztették politikai jellegüket: a királypártiak által 1797-ben a forradalmi intézmények ellen indított támadások lecsillapodtak, azonban a képviselők többsége a forradalom magánjogi törvényeivel kapcsolatban továbbra is azok erkölcstelen voltát hangsúlyozta, mely ismételten lehetetlenné tette a magánjogi kodifikáció célkitűzésének megvalósítását. 1798. májusában ESCHASSÉRIAUX képviselő – a viszonylag kiegyensúlyozott politikai hangulatot kihasználva – a köztársaság legfontosabb

⁸²⁰ E tervezethez PORTALIS által készített *exposé des motifs* a konzulátusi kodifikációra ható felfogásokat már részletesen tartalmazta. PORTALIS a házasságot a legszentebb és a leginkább sérthetetlen szövetségnek tekintette, melyet a magánjog szabályoz és a vallás erősít meg. Úgy vélte, hogy a válás az emberi akarat szabadságából ered, azonban a törvénynek nem támogatni és segíteni, hanem csupán túrnie kell. Kijelentette, hogy egy *kódex* – mint a rómaiak törvénykönyve – több évszázad fejlődésének eredménye, és nem lehetséges mindent törvények által szabályozni. Úgy vélte, hogy jelen helyzetben a törvényhozó testület nem tudna kellő figyelmet szentelni egy magánjogi kódex kidolgozásának, valamint a kodifikáció során – különösen a *szerezési jog* területén – figyelembe kell venni az *ancien droit* örökségét, valamint a házassági jogot, az öröklési jogot és a családi jogot egymástól különálló kódexekben kell szabályozni. PORTALIS javasolta az alapelveiben, és formájában is túlságosan forradalminak tartott kodifikációs tervezetek, valamint az 1792 óta megvalósult reformokra vonatkozó forradalmi törvények végleges elutasítását. E körülmények között nem meglepő, hogy a királypárti képviselők már nem tekintették fontosnak a magánjogi kodifikációt, és csupán a válásra és a házasságon kívül született gyermekekre vonatkozó törvények megalkotására összpontosítottak. *Uott.* 251-253. pp.

⁸²¹ SIMÉON jelentése akkor – 1797. szeptember 5-én – került tárgyalás alá, amikor a Direktórium megszavazta az Ötszázak Tanácsa 42 képviselőjének és az Öregek Tanácsa 11 képviselőjének deportálását. A száműzöttek között volt PORTALIS, SIMÉON, PASTORET, LARIVIÈRE, BOISSY D'ANGLAS, vagyis azok, akik a megelőző három hónapban a legélesebben támadták a forradalmi törvényhozás eredményeit.

⁸²² SIMÉON úgy vélte, hogy a házasságon kívül született gyermekekkel az *ancien droit* túlságosan szigorúan bánt, míg a forradalmi jog túlságosan kedvezményezte őket; a jövőben a *házasságon kívül született gyermekeket* a törvényes gyermeket megillető rész harmada illetné meg abban az esetben, ha törvényes gyermekekkel együtt örökölné, míg felerész, ha oldalági rokonokkal együtt örökölné. HALPÉRIN 1992. 253-254. pp.

szükségletének tekintett magánjogi kodifikációs munkálat megvalósítására szólított fel, sőt 1798. május 24-én PISON DU GALAND képviselő a személyek jogára, a dologi jogra, a szerződési jogra és az öröklési jogra vonatkozó viták megtartását előíró határozatot javasolt elfogadni, amely azonban néhány hónappal később lekerült a Direktórium két testületének napirendjéről.⁸²³

82. § A Direktórium eredményei. A Direktórium – az Ötszázak Tanácsa és az Öregek Tanácsa – csupán a *thermidori* korszak a magánjogi örökségére koncentrált: az üléseken a válásra, az öröklési jogra és a házasságon kívül született gyermek jogállására vonatkozó korábbi törvények vitáját folytatták, melynek következtében a Direktórium lényegében a forradalmi törvényhozás eredményeit rombolta le. E korszak magánjogi fejlődése korántsem tekinthető lineáris jellegűnek, azonban a politikai változások és számos jogász-képviselő ingadozása, valamint a konkrét döntéseket elodázó viták nem bizonyítják a korszak terméketlen voltát. A Direktórium megteremtette a Konzulátus kodifikációs tevékenységének alapját. A számos jogász önkéntes vagy kierőszakolt visszavonulását magával hozó Terror időszakát követően a Direktórium négy éve az 1789. évi forradalomban aktív szerepet vállaló jogászok visszatérését hozta, ezáltal a Direktórium időszaka magánjogi kodifikációjának újramezdését is jelentette.⁸²⁴

83. § Jacqueminot tervezete a Direktórium és a Konzulátus határán. 1798. év végén JEAN-IGNACE JACQUEMINOT (1758-1813) – a korábbi nancy-i ügyvéd – különbizottság felállítását javasolta FAVARD, GÉNISSEU, BERLIER, GUYOT-DE-SHERBIERS és OUTREPONT részvételével, mely testület CAMBACÉRÈS korábbi tervezetei, valamint az *ancien droit* és a római jog terén PORTALIS által 1797-ben kifejtett gondolatok közötti középutat választva a magánjogi kodifikáció gondolatának védelmezőjeként lépett fel. JACQUEMINOT – az *ancien régime* óvatos és előremutató módszereit egybeforrasztva – lemondott a tervezet egy csapásra való megalkotásáról: az egyes tárgykörökre vonatkozó legfontosabb elveket és rendelkezéseket a korábbi kodifikációs tervezetek irányvonalait követve kívánta rögzíteni, egyben erősítve a házasság, az atyai hatalom és a rokoni kapcsolatok szabályait.⁸²⁵

A *brumaire* 18-i államcsíny⁸²⁶ előestéjén az Öregek Tanácsa és az Ötszázak Tanácsa is külön-külön 25 tagú törvényelőkészítő bizottságot szervezett,⁸²⁷ amelyekben a *Code civil*

⁸²³ *Uott.* 257. p.

⁸²⁴ GAZZANIGA 1989. 652. p.

⁸²⁵ Vö. RUSZOLY 144. p.

⁸²⁶ PALLUEL-GUILLARD 8-9. pp.

előkészítésére szánt – jogászok, ügyvédek, állami tisztviselők alkotta – szekciót alakítottak.⁸²⁸ Az államcsínyt követően létrejött kormány első ígéretei között szerepelt a magánjogi törvények kidolgozása, melynek nyomán 1799. december 5-én az Ötszázak Tanácsa szekciója két határozatban mondta ki az előkészített tervezet fejezeteinek vitára bocsátását.⁸²⁹ JACQUEMINOT – magánindíttatású munkája eredményeként – a bizottság elé terjesztette a *Code civil* negyedik hivatalos tervezetét,⁸³⁰ amely a magánjog egészére vonatkozó külön törvény megalkotását javasolta a forradalmi jogalkotás eredményei megsemmisítésének óhaja nélkül.⁸³¹ A Konzulátus jogászaik többségének szellemiségében a Direktórium mérsékelt – fruktidorista alapokon nyugvó – felfogása teret nyert.⁸³²

A vitára a bizottság utolsó – 1799. december 16-i – határozatával engedélyt kapott, és a december 21-én közzétett tervezet⁸³³ – mivel kidolgozásában számos eltérő álláspontot képviselő jogász vett részt – már magán viselte az új politikai rend lenyomatát, azonban egyes rendelkezései tekintetében a harmadik tervezet által megkezdett hagyományokhoz tért vissza.⁸³⁴ A *családjog* területén e tervezet kiemelte, hogy a házasság előtt született gyermek csak a házassági anyakönyvi kivonatban ismerhető el, ugyanakkor a házasságon kívül született – és elismert – gyermek nem juthat olyan mértékű örökrészhez, amelyet a törvény – törvényes öröklés címén – egyébként neki juttatna. A tervezet előírta, hogy az egyik házastárs halálával megszűnt házasság után a kiskorú, nem örökbefogadott gyermek a túlélő házastárs védelme alatt áll, akinek hatalma alá tartozik személyének felügyelete, valamint vagyonának és jövedelmének kezelése. A tervezet szerint a férj jogosult feleségét kötelezni arra, hogy kövesse őt bárhova lakóhely vagy tartózkodási hely változása esetén. Végrendelet vagy halál esetére szóló *ajándékozás* terén a tervezet a szabad vagyonrészt gyermekek léte

⁸²⁷ ESMEIN 1898. 331. p.

⁸²⁸ Az Öregek Tanácsa keretén belül CORNUDET, GOUPIL DE PRÉFELN, PORCHER, VERNIER és VIMAR, míg az Ötszázak Tanácsában GAUDIN, GIROT-POUZOL, BARA, THIESSÉ, CHOLET, LUDOT, VILLETARD és JACQUEMINOT dolgozott a *Code civil* előkészítésére alakított szekcióban. *Brumaire 28-án* az Ötszázak Tanácsa törvényelőkészítő bizottsága úgy határozott, hogy e szekció javaslatára TRONCHET, CRASSOUS és VERMEIL csatlakozzanak a szekció munkájához. CAUVIÈRE 98-99. pp.; PORTALIS, F. 1844. XXXI. p.

⁸²⁹ PEROUSE 10. p.

⁸³⁰ BOUINEAU 2004. 41. p.

⁸³¹ VILLENEUVE DE JANTI 36. p.; VAN KAN 281. p.

⁸³² PORTALIS, SIMÉON és MURAIRE a fruktidori államcsíny áldozataiként a családi jog tekintetében továbbra is korábbi álláspontjukat képviselték. A Direktórium korábbi képviselői erősebben hangoztatták a válásra és a házasságon kívül született gyermekekre vonatkozó forradalmi törvényekkel szembeni ellenszenvüket. Még az első konzulhoz kötődő régi Konvent-tagok – BERLIER, MERLIN DE DOUAI és CAMBACÉRÈS – sem mutattak nagy buzgóságot az általuk megszavaztatott 1794. évi törvények védelmében. BONAPARTE nem távolította el nyíltan a leginkább forradalmi eszméket valló jogászokat, azonban nem juttatta őket meghatározó szerephez a *Code civil* és a kormányzati rendszer kidolgozásának folyamatában. E jogászok többsége azonban saját elhatározásából fogadta el az új családi jog rendelkezéseit abban a reményben, hogy a forradalmi jog egyes eredményei megőrizhetők lesznek. HALPÉRIN 1992. 270. p.

⁸³³ SOREL XXIV. p.

⁸³⁴ Vö. VILLENEUVE DE JANTI 18. p.; PORTALIS, F. 1844. XXXII. p.; PICARD 66. p.; VAN KAN 375-376. pp.

esetén a teljes vagyon egynegyed, oldalági rokon léte esetén a fele, felmenők esetén a háromnegyed részben rögzítette, míg az örökhagyó a teljes vagyonról csak vérrokonok hiányában rendelkezhetett. A korábbi kodifikációs javaslatok válásra és gyámságra vonatkozó rendelkezéseit a tervezet változatlan formában vette át. E kodifikációs munkát 1799. december 25-én a konzuli kormány megalakítása szorította háttérbe.⁸³⁵

---

⁸³⁵ BART 170. p.; VIOLLET 257. p.

XII. FEJEZET

A KONZULÁTUS LÉPÉSEI A MAGÁNJOG EGYSÉGE IRÁNYÁBA

84. § A Konzulátus törekvései. A magánjogi kodifikáció konzulátusi vállalkozásának sikere a jogászok közötti összhang megteremtésétől függött. A *Code civil* kidolgozását megelőzte az 1800. március 25-én elfogadott – *öröklési jogról szóló* – törvény előkészítése. A JACQUEMINOT-tervezet javaslatait átvevő törvény szerint a legalább négy gyermekkel rendelkező atya ajándékozás vagy végrendelet útján szabadon rendelkezhetett javainak negyedéről, ezáltal lehetővé téve örökösei egyikének – többiekhez viszonyított – előnyben részesítését. Annak ellenére, hogy az Államtanács jogászainak többsége ellenérzését fejezte ki a tervezettel kapcsolatban, a bíróságok többsége – 53 igen és 35 nem szavazattal – képesnek ítélt a magánjog új irányainak elfogadására és követésére. A törvényhozó testületben széleskörű támogatást – 266 szavazatból 213 – szerzett e tervezet, nem kizárólag JACQUEMINOT korábbi magánjogi tervezetének kidolgozásában aktív szerepet vállaló jogászok – mint FAVARD – oldaláról, hanem a kifejezetten forradalmi elképzeléseket valló politikusok részéről is.⁸³⁶

A Konzulátus időszaka a francia magánjogi kodifikáció végső fázisának tekintendő, melyhez hatalma és tekintélye révén NAPÓLEON is hozzájárult, aki a kodifikáció megvalósításában nem csupán társadalmi szükségletet látott, hanem az új közjogi berendezkedés konszolidálásának politikai eszközét is.⁸³⁷ Az idő kedvező volt a feladat elvégzéséhez: az *ancien régime* közjogi szerkezete szétesett, a politikai rend a forradalom által életre hívott új elveken nyugodott, a *raison* követelménye lassan a magánjog egész területén győzedelmeskedett.⁸³⁸

A magánjogi kodifikáció kérdése a jogalkotó számára különböző formában öltött testet. Egyrészt a jogászok és a jogalkotók egyetértettek a múlt műveinek megújítása és annak a forradalom elveivel való összhangba hozatala, továbbá az *ancien droit* által szentesített, személyi- és dologi alapon nyugvó egyenlőtlenség elutasítása kérdésében. Másrészt a kodifikációban szerepet vállalók egyetértettek abban, hogy a magánjog egységesítését és egyszerűsítését az individualizmus elvének megfelelően kell megvalósítani annak érdekében, hogy a forradalomból eredő intézményekkel összhangba kerüljön. Igaz, kijelentették, hogy az individualizmus az egyének és az állam közötti kapcsolatot nem határozhatja meg

⁸³⁶ HALPÉRIN 1992. 271-272. pp.

⁸³⁷ CARBASSE 278. p.

⁸³⁸ Vö. GAZZANIGA 1989. 652. p.

kizárólagosan, azonban irányíthatja a tisztán individuumok közötti viszonyokat. Végül rögzítették, hogy az új jogrend szabályainak pontos megfogalmazásokat kell tartalmazniuk, azonban a norma-szövegezés tömörségéből eredő hátrányokat el kell kerülniük.⁸³⁹

85. § 1800. évi konzuli rendelet. Az első konzul elképzelése szerint a kodifikációs munkálatokat csak egyetlen, kis létszámú bizottságban dolgozó jogászok képesek eredményesen teljesíteni.⁸⁴⁰ Az 1800. június 14-i marengoi csatát követően két hónappal, az 1800. augusztus 12-én kiadott konzuli rendelet⁸⁴¹ megbízta FRANÇOIS-DENIS TRONCHET-t (1726-1806) – a Semmítőszék elnökét –, JACQUES DE MALEVILLE-t (1741-1824) – a Semmítőszék tagját –, FÉLIX-JULIEN-JEAN BIGOT DE PRÉAMENEU-t (1747-1825) – a Semmítőszék biztosát –, valamint JEAN-ÉTIENNE-MARIE PORTALIS-t (1745-1807) a *Code civil* új tervezetének kidolgozásával.⁸⁴² Földrajzilag egy párizsi, egy périgordi, egy breton és egy provencai jogász kinevezése a szokásjogi és az írott jogi országterületek egyensúlyát biztosította.⁸⁴³ Az *ancien régime* e jogászai kiemelkedő tapasztalatokkal rendelkeztek a forradalom joganyaga és igazságszolgáltatásának működése terén, hiszen MALEVILLE 1791-1795 között a Semmítőszék bírájaként, BIGOT DE PRÉAMENEU a Direktórium időszakában a *Tribunal civil de la Seine* tagozati elnökeként működött. Politikailag mind a négy jogász azon mérsékelték közé tartozott, akik ugyan nem vetették el 1789 elveit és eredményeit, de a Terror időszakát maguk is megszenvedték. TRONCHET az Alkotmányozó Nemzetgyűlés nagy tekintélyű jogászaként és XVI. LAJOS védőjeként az Öregek Tanácsában a királpártiak között foglalt helyet. Tudományos felkészültségük, gyakorlati jogi ismereteik és elismertségük révén a forradalom jogász-társadalmának élén álltak.⁸⁴⁴

A *Code civil* kidolgozásával megbízott bizottság kormányzati felhatalmazással bírt, és nem a törvényhozó gyűlés bizottságaként működött. E változás természetesen a végrehajtó hatalom új kiváltságának következménye volt, mely így elsődlegesen a gyorsaságot és az egységességet kívánta biztosítani.⁸⁴⁵

⁸³⁹ ALVAREZ 16-17. pp.

⁸⁴⁰ PEROUSE 12. p.; ARNOUD 1975. 47. p.

⁸⁴¹ A konzuli rendelet teljes szövegét idézi PORTALIS, F. 1844. XXXV-XXXVI. pp.

⁸⁴² WOŁODKIEWICZ 1990. 372. p.; HAMZA 2003. 348-349. pp.; RUSZOLY 144. p.; KECSKÉS 2004. 205-206. pp.; SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 325-326. pp.; CARBASSE 278-279. pp.; SÉRIAUX 2. p.; BÉGUIN 75. p.

⁸⁴³ Vö. LEROY M. 1904. 11. p.; SAVATIER 5. p.; PEROUSE 12. p.; PORTALIS 1844/1. 1. p.; PICARD 66. p.; HAMZA – FÖLDI 61. p.

⁸⁴⁴ SAGNAC 54. p.

⁸⁴⁵ LEROY M. 1904. 11. p.

A rendelet – imperatív módon – a tervezet kidolgozására négy hónap határidőt⁸⁴⁶ írt elő, hangsúlyozva, hogy azt az Államtanács és a törvényelőkészítő bizottság előtt kell megvitatni, majd a törvényhozó testületnek kell elfogadnia.⁸⁴⁷ A konzuli rendelet 3. cikke lehetővé tette, hogy a kijelölt biztosok maguk határozzák meg a tervezet kidolgozásakor követendő eljárást, továbbá, hogy az elkészült tervezetet – a kérdés fontosságára tekintettel – a Semmitőszéknek és Franciaország minden bíróságának – észrevételeik közlése végett – meg kell küldeni.⁸⁴⁸

A bizottság – két hónappal túllépve az eredetileg számára előírt határidőt – 1801. január 21-én nyújtotta be az alapjait tekintve a korábbi tervezetek rendelkezésein alapuló, három önálló könyvre tagoló előtervezetét,⁸⁴⁹ melyet 1801. március 3-án a Semmitőszék és a fellebbviteli bíróságok részére is megküldtek.⁸⁵⁰ A kodifikációs tervezetről megkérdezett bíróságok válaszaikban eltérő értékelést adtak.⁸⁵¹ A bordeauxi fellebbviteli bíróság a kódex legfőbb előnyét az egységes és egyszerű jogalkotási folyamatban látta, a caeni bíróság úgy vélte, hogy a kodifikáció révén a törvényeket jellemző kuszaság eltűnik, míg a lyoni bíróság a joggyakorlat és a jogforrások sokszínűségének megszűnését várta a kódex kiadásától.⁸⁵²

Következő lépésként – 1801. novemberében – a tervezet az Államtanács elé került: az ekkor kezdődött – és közel három éven át tartó – tárgyalás-sorozat 107 üléséből 55 ülést személyesen BONAPARTE vezetett.⁸⁵³ E folyamat során került elvetésre a PORTALIS által készített, 39 cikkből álló *Livre préliminaire*, amely alapvetően DOMAT *Traité des lois* című munkáján alapulva a természetjog és az erkölcs domináns szerepét helyezte előtérbe.⁸⁵⁴ A válással kapcsolatos hosszú vitában az Államtanács elfogadta a közös akarattal kért válást. Mielőtt az Államtanács a kódexet teljes egészében vizsgálta volna, az első címek – különálló törvények formájában – a gyűlések elé kerültek. Az 1800. évi alkotmány értelmében e címek elsőként a *Tribunat* elé kerültek, amely a kormány törvényjavaslataira vonatkozóan kötelező jelleggel támogató vagy elvető véleményt volt köteles adni, valamint a némák testületként jellemzett *Corps législatif* elé, amely módosítási jog nélkül dönthetett az előterjesztett javaslat

⁸⁴⁶ CARATINI 361. p.

⁸⁴⁷ A VIII. évi (1799) alkotmány szerint a három konzul rendelkezett a végrehajtó hatalommal, mely magában foglalta a törvényjavaslat előterjesztésének jogát is. Létrehoztak egy törvényhozó testületet és egy törvényelőkészítő bizottságot is; az utóbbi testület a betervezett javaslatokat tárgyalta.

⁸⁴⁸ Emlékeztetőként utalunk arra, hogy e módszert alkalmazták korábban a szokásjogi gyűjtemények kiadása során, valamint DUMOULIN e módszert tartotta egyedül sikerre vezetőnek a magánjogi kodifikáció tekintetében. PICARD 66. p.

⁸⁴⁹ ARNOUD 1975. 46-47. pp.

⁸⁵⁰ BART 171. p.; VILLENEUVE DE JANTI 38. p.; CARBASSE 279. p.

⁸⁵¹ Vö. BOURGIN 98. p.

⁸⁵² VAN KAN 300-302. pp.

⁸⁵³ VILLENEUVE DE JANTI 37. p.

⁸⁵⁴ Vö. MALINVAUD 54-55. pp.

elfogadásáról vagy elutasításáról.⁸⁵⁵ A közzétételre, a területi- és személyi hatályra vonatkozó első részeket a *Tribunat* 13 igenlő és 65 nemleges szavazattal, majd ezt követően a *Corps législatif* 139 igenlő és 142 nemleges szavazattal utasította el.⁸⁵⁶ A magánjogok elvesztésére vonatkozó cím elutasítása előtt a személyi állapotot tanúsító okiratokra vonatkozó cím – hosszú vita után – került elfogadásra. A *Tribunat* javaslatára a *Corps législatif* az első tervezetet elutasította, és kifejezte szándékát, hogy az elkövetkezendő tervezetek vonatkozásában is hasonlóan fog eljárni. E szembehelyezkedését sokkal inkább az első konzullal való ellentéte, mintsem ésszerűségi okok indokolták.⁸⁵⁷ BONAPARTE e látványos kudarc nyomán a tervezetet 1802. január 2-án visszavonta,⁸⁵⁸ majd egy alkotmányos hadicsellel – a Szenátussal összejátszva – a gyűléseket a kodifikáció tekintetében leginkább szembenállását mutató képviselőitől – ANDRIEUX, THIESSÉ, CHAZAL, CHÉNIER, CONSTANT – megtisztította.⁸⁵⁹ Az Államtanács és a *Tribunat* törvényelőkészítő szekciójának tagjai – a végleges kiadásra vonatkozó megegyezés érdekében – együttesen kívánták tárgyalni a kódex különböző címeinek szövegtervezetét.⁸⁶⁰ Az államcsíny határához közel álló első konzuli fellépés lehetővé tette, hogy az e módon megszelídített gyűlések⁸⁶¹ az elkövetkezendő két évben ellenállás nélkül szavazhassák meg a *Code civil*-t alkotó 37 különálló törvényt.⁸⁶²

86. § A Code civil alkotói. Annak ellenére, hogy számos jogász működött közre a kódex kidolgozásában, a *Code civil* alkotóinak *senso stricto* az első konzul rendeletével kijelölt négy biztost tekinthetjük.⁸⁶³

1. TRONCHET-t – a szokásjogi rend képviselőjeként⁸⁶⁴ – a nagy francia forradalom kitörésével szinte egyidőben választották a párizsi ügyvédi kamara elnökévé. Később a királypárti képviselők között foglalt helyet az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, és erőteljesen elutasította azt az elképzelést, hogy a harmadik rend a tanácskozásokban részt vehessen. A Terror időszaka alatt elrejtőzve élt, és csupán 1795-ben tért vissza az ügyvédi hivatáshoz;

⁸⁵⁵ SAVATIER 4-5. pp.

⁸⁵⁶ RUSZOLY 144. p.

⁸⁵⁷ PICARD 67. p.

⁸⁵⁸ PORTALIS, F. 1844. XXXVII. p.; RUSZOLY 144. p.

⁸⁵⁹ KECSKÉS 2004. 211. p.; KOVÁCS 617-618. pp.

⁸⁶⁰ PICARD 66-67. pp.

⁸⁶¹ Az Államtanács a „monarchia hercegének” tanácsává vált – jegyezte meg ironikusan MANNONI 443. p. idézve LOCRÉ 18. p.

⁸⁶² BART 171. p.

⁸⁶³ BOUINEAU 2004. 47-53. pp.

⁸⁶⁴ VILLENEUVE DE JANTI 33. p.

Szajna-megye képviselőjében 1799-ig az Öregek Tanácsának tagja,⁸⁶⁵ majd 1800. április 8-án BONAPARTE a Semmítőszék tagjává,⁸⁶⁶ röviddel ezután elnökévé nevezte ki.⁸⁶⁷

2. Az 1746. áprilisában Beausset községben született, az *Oratoire de Toulon*-ban és az *Oratoire de Marseille*-ben tanult PORTALIS jogi tanulmányait 1765-ben Aix-en-Provence fakultásán végezte. A konzuli törvényelőkészítő bizottság „filozófusaként”, a római jog bizottságon belüli leghevesebb védelmezőjeként fellépő PORTALIS 1790-ig ügyvédként dolgozott a monarchia politikai sakkjáráján kiemelkedő befolyással bíró Aix városában, majd a nagy francia forradalom időszakában a királypártiak táborához közeledett.⁸⁶⁸ Ügyvédi gyakorlata mellett – melyben tanúbizonyságot tett elmélyült jogtudásáról – egyre inkább a politikai élet felé kanyarodott. CHOISEL herceg felkérésére 1770-ben a francia protestánsok házasságkötésének érvényességéről készített tanulmányában e házasságok – egyházi megerősítéstől független – érvényessége mellett foglalt állást. E tárgykörben mondott határozat beszéde szolgált az egyik indítóként és alapul az 1787. november 28-án kiadott azon királyi ediktumnak, amely a francia protestánsok polgári- és családi állapotát törvény által elismertnek tekintette, és amelyet VOLTAIRE filozófiai, törvényalkotói és politika-erkölcsi dokumentumként minősített.⁸⁶⁹

1778-1780 között Aix városának ülnöke, majd 1782-ben a város képviselője a párizsi parlamentben, PORTALIS az Aix-en-Provence területén tevékenykedő ügyvédek nevében levelet fogalmazott az 1788. május 8-án kiadott lamoignoni ediktumok ellen, amelyek az igazságszolgáltatás egyszerűsítését kívánták elérni, általános jelleggel bevezetve a kétfokú eljárást, és ezzel párhuzamos megfosztva a párizsi parlamentet az igazságszolgáltatás területén megillető kiváltságaitól. A forradalom kezdetén a harmadik rend képviselőjeként foglalt helyet az általános rendi gyűlés ülésén, de röviddel az ülések megnyitását követően – hivatkozva a helyzet bizonytalan voltára – teljes mértékben visszavonult a politikai élettől. Utolsó védőbeszédét 1790. augusztusában tartotta a *Király dragonyosai*-nak nevezett ügyben,⁸⁷⁰ majd Pradeaux melletti családi birtokára vonult vissza, de veszélyeztetve érezvén magát 1792. márciusában családjával együtt Lyon városába költözött. Miután tudomására jutott, hogy a száműzöttek jegyzékére került, Párizsba indult, hogy ott elrejtőzzön, azonban 1793. december 31-én letartóztatták, és a teljes következő évet egy ápolóintézetben töltötte. Úgy tűnik azonban, hogy a fogsággal járó kellemetlenségeket is a saját javára tudta fordítani,

⁸⁶⁵ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 326. p.

⁸⁶⁶ KECSKÉS 2004. 205. p.

⁸⁶⁷ HALPÉRIN 1986. 221. p.

⁸⁶⁸ Vö. LONG – MONIER 10. p.; PORTALIS, F. 1834. 1. p.; LEDUC 15. p.

⁸⁶⁹ LONG – MONIER 11. p.

⁸⁷⁰ Idézi LEDUC 73. p.

köszönhetően DESVIEUX közbeavatkozásának, aki ROBESPIERRE mellett, Párizs egyik polgári ügyekre szakosodott bíróságának elnöki tisztét töltötte be, és aki ezáltal kiváltságos és védett helyet foglalt el.⁸⁷¹

1795. októberében PORTALIS-t az Öregek Tanácsa tagjává, majd aktív szerepvállalása okán 1795. júliusában e testület elnökévé választották. E minőségében elmondott beszédeiben az *esprit révolutionnaire* ellen emelt szót. 1797. áprilisában elmondott felszólalásában a cenzúra ellen lépett fel, egyben hangsúlyozva a sajtó szabadságának közéletben játszott fontos szerepét, majd júliusban javaslatot terjesztett elő a politikai vitákat folytató egyesületek tekintetében. Beszédei és fellépései meghozták az ekkor még csak ötven éves, de már majdnem teljesen vak PORTALIS számára a politikai értelemben vett sikert, melyet bizonyít, hogy a választásokra készülők, a politikai színpadon a királpártiak és a Konvent mellett elkötelezettek között elhelyezkedő *Parti constitutionnel* vezérének választották. A Direktóriummal szembeni ellenszenvet tetézte a mérsékelt monarchia-pártiságát, és amikor a Direktórium fegyveres csapatai hatalmukba kerítették az Öregek Tanácsa épületét, az 1797. szeptember 4-i dekrétum PORTALIS-t – számos képviselővel és újságíróval együtt – deportálásra ítélte. Félve attól, hogy a Direktórium érvényt szerez e deportálási parancsnak, PORTALIS önkéntes száműzetésbe vonult.⁸⁷² Svájcban, majd Németországban – Holstein tartományban – telepedett le családjával, ahol a kor kiemelkedő gondolkodóival teremtett kapcsolatot, így többek között GOETHE-vel, és JACOBI német filozófussal.⁸⁷³

PORTALIS csak 1799 végén térhetett vissza Franciaországba, majd BONAPARTE 1800. április 3-án tanácsosának nevezte ki. Az igazságügy-miniszter mellett működő bizottság által 1801. január 21-én előterjesztett tervezet szövegezésére PORTALIS gyakorolta a legnagyobb hatást.⁸⁷⁴ A közel ötven oldalas tervezet rendelkezései között felelhetők a PORTALIS által száműzetésében fogalmazott szabályok,⁸⁷⁵ valamint bizonyos szokásjogi elemek is, mint ahogyan ő maga is kifejtette: „...az írott jog és a szokásjog közötti átmenetet alkottuk meg. [...] A törvény kötelessége, hogy a jog általános elveit meghatározza...”⁸⁷⁶ Munkássága a napóleoni kodifikáció alapjának és a CAMBACÉRÈS által megkezdett tevékenység közvetlen folytatásának tekinthető.⁸⁷⁷

⁸⁷¹ Erre a megállapításra jut PORTALIS, F. 1834. 391. p.

⁸⁷² SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 326-327. pp.

⁸⁷³ SCHIMSEWITSCH 45. p.

⁸⁷⁴ PALLUEL-GUILLARD 281. p.; ROULAND 292. p.

⁸⁷⁵ Politikai és filozófiai jellegű – *De l'usage et de l'abus de l'esprit philosophique durant le XVIIIe siècle* címmel száműzetésben írt – munkájának hatásáról lásd bővebben ROBERT 67-71. pp.

⁸⁷⁶ VANDERLINDEN 44-45. pp.

⁸⁷⁷ KECSKÉS 2004. 205. p.

3. Az 1741-ben született, a nagy francia forradalomban mindenekelőtt egy alkotmányos királyság létrehozásának lehetőségét látó MALEVILLE kezdetben a bordeauxi parlament ügyvédjeként, majd 1791-1795 között a Semmitőszék bírójaként, ezt követően az Öregek Tanácsának tagjaként tevékenykedett. Dordogne-megye képviselőjeként került a törvényhozó testületbe, PORTALIS és TRONCHET oldalán a monarchia stabilizálását igyekezett elérni.⁸⁷⁸ A fruktidori államcsínyt követően a testületet elhagyó, de a *brumaire 18*-i hatalomátvételre rajongással és lelkesedéssel tekintő, az *in medio stat virtus* értelmében vett bölcsesség és józanság győztesének tekintett MALEVILLE-t az első konzul a Semmitőszék tagjává nevezte ki.⁸⁷⁹ 1801-ben – a kodifikációs bizottság tagjaként – írta meg *Examen du divorce* című munkáját, majd a kódex kiadását követően azonnal, 1804-1805 között négy kötetben *Analyse raisonnée du Code civil* címmel jelentette meg a magánjogi kódex első magyarázatát, amelyben az egyes cikkek indoklással ellátott kommentárját adta közre, és amellyel BONAPARTE híressé vált mondását – *Mon Code est perdu!* – kiváltotta.⁸⁸⁰

4. A kortársai által az önuralom és a mértéktartás kiemelkedő alakjaként tisztelt BIGOT DE PRÉAMENEU⁸⁸¹ 1762-ben kezdte jogi tanulmányait, 1767-től a rennesi parlament ügyvédje, majd 1790-ben Párizsban az elsőfokú bíróság bírójává nevezték ki. A forradalom időszakában a mérsékeltek oldalán törvényhozási képviselőként tevékenykedő BIGOT DE PRÉAMENEU a Konvent idején hat hónapot töltött börtönben, és csak ROBESPIERRE bukásával szabadult, majd Bretagne-ba vonult vissza, ahonnan csak 1797-ben a *Tribunal civil de la Seine* bírójává és elnökévé való kinevezése okán tért vissza Párizsba.⁸⁸² Szabadságát és közéleti elismertségét BONAPARTE a Semmitőszék bírójává való kinevezésével állította helyre.⁸⁸³

A kódexet hatályba léptető 1804. március 21-i törvény 7. cikke formálisan is hatályon kívül helyezte az *ancien droit* teljes joganyagát, ezáltal a kódex szabályozási körébe eső római jogi eredetű rendelkezések, a királyi *ordonnance*-ok, az általános és helyi szokásjogok, statútumok és rendeletek hatályukat veszítették.⁸⁸⁴ A forradalom előtti jogrend minden elemének e kifejezett és nyílt hatályon kívül helyezése elkerülhetetlennek tűnt a kódex alkotói számára az *ancien droit* sokszínűségének megszüntetése és a magánjogi jogalkotás

⁸⁷⁸ SAVATIER 7. p.

⁸⁷⁹ ARNAUD 1969. 33. p.

⁸⁸⁰ GAUDEMET E. 1935. 13. p.; ARNOUD 1975. 47. p.; CARBASSE 288. p.

⁸⁸¹ BIGOT DE PRÉAMENEU, apja halála után (1762) kezdte jogi tanulmányait, 1767-től ügyvéd, egy évvel később jogi doktor, majd 1778-tól Párizsban dolgozott. A forradalom alatt mérsékelt magatartást tanúsított, de a Konvent idején mégis letartóztatták; fogsága alatt tanulmányt írt az európaiak helyzetéről Indiában. Szabadulása után, az asszignáltak (1789-1797) törvényhozási tevékenységéről készített kéziratot. Ezen munkák egyike sem maradt ránk.

⁸⁸² PALLUEL-GUILLARD 281. p.

⁸⁸³ VILLENEUVE DE JANTI 33-34. pp.

⁸⁸⁴ CARATINI 355-356. pp.

egységének biztosítása érdekében.⁸⁸⁵ A kódex alkotói az írott- és a szokásjogi eredetű rendelkezéseket a forradalom eredményeinek segítségével kívánták kibékíteni,⁸⁸⁶ egyben szem előtt tartva a megteremteni kívánt magánjogi rend egységét és általános szellemiségét. A kódex összeállítóinak nem volt szándékában a korábbi jogrend teljes egészében, alapjaitól való megváltoztatása, csupán az ország jogrendjének és törvényalkotásának megújítása, hatályon kívül helyezve a politikai és a gazdasági szükségletekkel ellentétesnek, és fenntartva az új renddel összeegyeztethetőnek tűnő minden rendelkezést.⁸⁸⁷

87. § A jogalkotás folyamata. A *brumaire 18-i* államcsínyt követően, a két alkotmánybizottság és a három ideiglenes konzul által előkészített 1799. december 13-i alkotmány 25. cikke a kormány kizárólagos jogosultságaként határozta meg a törvény-előkészítés feladatát. A kormány előterjesztésére a tervezeteket – az alkotmány 52. cikke szerint – az Államtanács vitatta meg és fogadta el.⁸⁸⁸ Az alkotmány által a konzulok felügyelte alatt álló, törvényjavaslatok tárgyalásával megbízott Államtanács öt szekcióra oszlott. Az első szekció az igazságszolgáltatásra, a második a belügyekre, a harmadik az állami pénzügyekre, a negyedik a hadi cselekményekre, míg az ötödik a tengeri ügyekre vonatkozó törvénytervezetek előkészítésével és tárgyalásával foglalkozott. Abban az esetben, ha az első konzul egy adott kérdésben törvény megalkotását kívánta, a tervezet kidolgozásával a megfelelő hatáskörű szekciót bízta meg, majd az adott szekció elnöke a kidolgozott javaslatot az Államtanács elé terjesztette.⁸⁸⁹ A kizárólag az első konzul által összehívott és irányított Államtanács ülésén a törvényjavaslatot kidolgozó szekció elnöke ismertette a tervezet lényegi rendelkezéseit, majd ezt követően került sor az érdemi vitára. A felmerült módosító javaslatokról való szavazás után a teljes tervezetet a kidolgozó szekcióhoz átvezetés és a tervezet újbóli összefoglalása céljából visszaküldték; ezt követően a tervezet egészéről csak újabb módosító javaslatok hiányában szavazhattak.⁸⁹⁰

Az Államtanács által elfogadott javaslat törvénnyé válásához a két kamara⁸⁹¹ a vitát tartó, de nem szavazó *Tribunat*, másrészt a szavazó, de vitát nem folytató *Corps législatif* közreműködésére volt szükség.⁸⁹² A *Tribunat* keretein belüli vita elsősorban a kodifikáció fontosságára helyezte a hangsúlyt, egész Franciaország számára a törvények egységességét,

⁸⁸⁵ VIGIÉ 26-27. pp.

⁸⁸⁶ KECSKÉS 2004. 207. p.

⁸⁸⁷ VIGIÉ 27. p.

⁸⁸⁸ Vö. DURAND 15-47. pp.

⁸⁸⁹ CARBASSE 280. p.

⁸⁹⁰ FENET 26. p.

⁸⁹¹ ARNOUD 1975. 47. p.

⁸⁹² SAVATIER 22. p.

továbbá a minden személyre és az ország teljes területére alkalmazandó magánjogi törvények kódexének megalkotását követelte.⁸⁹³ A vita során egyes képviselők az egymásnak ellentmondó, homályos törvények sokaságáról beszéltek, más képviselők a francia jogrend áthatolhatatlan labirintusa megszüntetésének, továbbá a jogforrások rendezetlen és kusza állapota csökkentésének szükségességét emelték ki. A *Tribunat* és a *Corps législatif* testületét a tervezetek teljes egészükben való elfogadásának vagy elvetésének joga illette meg; a kódex címei egységben, cikkekre való felosztás nélkül kerültek átküldésre. E rendszerben a valós jogalkotó szerepét mindenképpen az Államtanács kapta.⁸⁹⁴

88. § A tervezet vitája az Államtanács testületében. A négy biztos által kidolgozott tervezetről vitázó Államtanács tagjai közé BONAPARTE a forradalom időszakának olyan kiemelkedő jogászait hívta meg, akik – tekintélyük révén – képesek voltak PORTALIS és TRONCHET befolyását kiegyenlíteni. Így jutott tanácsi tagsághoz BOULAY DE LA MEURTHE a *fructidor 18-i* államcsínyt támogatója, BERLIER a Konvent törvényelőkészítő bizottságának tagja, JEAN-BAPTISTE TREILHARD (1742-1810) a Direktórium öt tagú végrehajtó testületének tagja, EMMERY az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagja, THIBAudeau a mérsékelt álláspontot képviselő Konvent-, majd Direktórium-tag, végül OUDOT és MERLIN DE DOUAI a nagy francia forradalom tekintélyes jogásza.⁸⁹⁵

Az 1800. évi konzuli rendelet az igazságügy-miniszter feladatává tette a Konvent által magánjogi tárgy körben készített korábbi javaslatoknak a biztosokhoz való eljuttatását. 1801. március 3-án az első konzul felkérte a Semmitőszéket, hogy nevezzen ki egy 5 tagú bizottságot a tervezetre vonatkozó megjegyzéseik három hónapon belüli kiadása érdekében, majd 1801. március 28-án a kódex tervezetét 29 fellebbviteli bíróság számára küldték meg véleményezés végett.⁸⁹⁶

A kódex kidolgozásának folyamata három szakaszra bontható. Egyrészt az 1801. július 17. és 1802. január 6. közötti időszakra, amely az Államtanács – a személyi jogra vonatkozó

⁸⁹³ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 236-237. pp.

⁸⁹⁴ Vö. SICARD 375. p.; PEROUSE 10-11. pp.; PICARD 66-67, 73-74. pp.; VAN KAN 283-284, 298-299. pp.

⁸⁹⁵ Utóbbinak a tervezet vitájában betöltött fontos szerepét BONAPARTE emlékirataiban is méltatva kijelentette, hogy MERLIN DE DOUAI elsősorban túlságosan haladó szelleme és személyének népszerűtlensége miatt nem került a kiválasztott négy biztos közé. Valójában MERLIN DE DOUAI-t nem lelkesítették CAMBACÉRÈS tervezetei és veszélyesnek tartotta a forradalmi gondolatokat a magánjogi törvényalkotás terén. A *Code civil* kidolgozásában szerepet vállaló minden intézményben a forradalom kiemelkedő jogász-képviselői vettek részt, az addig különböző irányú politikai áramlatok kiegyenlítése és ellensúlyozása érdekében tudatosan kialakított módon. BART 171. p.; PEROUSE 15. p.

⁸⁹⁶ Az írott jog országterületeinek bíróságai a szokásjogi szabályok előretörését látták a tervezetben: a montpellier-i bíróság az új törvényhozás feladatának a régi és az új törvények rendelkezéseinek összeillesztését tartotta. Rouen bírósága szintén ellenszenvét kifejezve úgy vélte, hogy a kódex túlságosan nagy szabadságot kíván a bírácoknak juttatni. VILLENEUVE DE JANTI 37-39. pp.; SALEILLES 101-102. pp.; CARBASSE 280. p.

teljes első könyv rendelkezéseit tárgyaló – negyven ülését foglalta magában;⁸⁹⁷ másrészt az 1802. szeptember 9. és 1803. május elseje közötti 33 ülést magában foglaló második ülészak, végül az 1803. szeptember 29. és 1804. március 23. közötti harmadik periódus.⁸⁹⁸

A kódex összeállításának első szakaszát – BONAPARTE elnöklete alatt – a forradalmi jog egységesítésének törekvése, míg a második szakaszt inkább a politikai viták jellemezték. A kódex tervezetének a jogalkotás igen összetett menetét kellett követnie: abban az esetben, ha a megvalósítandó munka csupán a korábbi törvények osztályozása formájában jelent volna meg, a megalkotáshoz az első konzul rendelete is elegendő lett volna; azonban jelen esetben a nagy francia forradalom nyomán kiépült új társadalom szükségleteinek megfelelő magánjogi rend teljes újrászervezéséről volt szó. A jogászok nem dönthettek kizárólagosan a magánjogi kódexről, másrészt BONAPARTE a törvényhozás két testülete számára csupán ratifikációs szerepet kívánt juttatni.⁸⁹⁹

Az Államtanácsban a legnagyobb mértékű szabadság uralkodott; az első konzul számos kérdést tett fel, a választ nyugodtan hallgatta, hagyta, hogy a tárgyalás a maga útján haladjon. A kódex tervezeteinek vitái során államfőként avatkozott be; hosszasan tanulmányozta a Konvent magánjogi tárgyú vitáinak jegyzőkönyveit, konzultált a bíróságokkal,⁹⁰⁰ odaadó figyelemmel hallgatta az államtanácsosok előterjesztéseit, hiányos jogi képzettsége ellenére is megtalálta a helyzetnek megfelelő további lépéseket.⁹⁰¹ BONAPARTE az új társadalmi berendezkedést vizsgálva, védelmébe vette a házasságra, a válásra, az apaságra vonatkozó

⁸⁹⁷ Az Államtanács 1801-1802. évi, BONAPARTE által elnökölt üléseinek dátuma és tárgyköre: 1-2. ülészak, 1801. július 17, 23: *bevezető rész*; 3-7. ülészak, 1801. július 25 és 1801. augusztus 2, 4, 12, 14: *magánjogok birtoklása*; 8-9. ülészak, 1801. augusztus 24 és 1801. szeptember 1: *személyi állapot dokumentumai*; 10. ülészak, 1801. szeptember 3: *lakóhely és eltűnt személy*; 11. ülészak, 1801. szeptember 11: *személyi állapot és eltűnt személy*; 12-14. ülészak, 1801. szeptember 13, 26, 27: *házassági jog*; 15. ülészak, 1801. október 6: *házassági jog és válás*; 16-19. ülészak, 1801. október 8, 16, 18, 26: *válás*; 20. ülészak, 1801. október 28: *házassági jog*; 21-24. ülészak, 1801. november 5, 7, 15, 17: *apaság*; 25-26. ülészak, 1801. november 19, 23: *személyi állapot dokumentumai*; 27. ülészak, 1801. november 25: *eltűnt személy*; 28-30. ülészak, 1801. november 25, 27 és 1801. december 5: *örökbefogadás*; 31. ülészak, 1801. december 15: *házassági jog*; 32. ülészak, 1801. december 17: *atyai hatalom és kiskorúság*; 33. ülészak, 1801. december 25: *örökbefogadás*; 34-35. ülészak, 1801. december 27 és 1802. január 4: *válás*. VILLENEUVE DE JANTI 82-85. pp.

⁸⁹⁸ Az Államtanács – kódex vitájának szentelt – ülései nem képeztek egységet. Kezdetben tíz naponként tartott két ülést, a negyedik és a hatodik napon, majd később hetente egy alkalommal, minden csütörtökön. Az ülések között számos problémát kellett megoldani: a szekcióknak visszaküldésre kerültek a szövegtervezetek, a szekcióüléseken folytatott vita a vélemények változásához vezetett. Nem lenne pontos BONAPARTE fellépésének az Államtanács általános ülésének elnökletevel megvalósított szerepével való azonosítása, hiszen a kodifikáció folyamatában ennél jóval nagyobb erővel bírt: egyrészt nagy alapossággal követte a közbenső munkálatok folyamatát, magához rendelve az államtanácsosokat az egyes időközi előterjesztések és módosítások ismertetése érdekében; másrészt a törvényhozásban ő terjesztette elő a törvénytervezeteket; végül az államtanácsi előterjesztőket gyakran látta vendégül vacsorára annak érdekében, hogy tovább folytathassák a vitát. *Uott.* 82. p.; RUSZOLY 144. p.

⁸⁹⁹ VILLENEUVE DE JANTI 41. p.

⁹⁰⁰ Vö. JELLINEK 409. p.

⁹⁰¹ Vö. DURAND 10-11. pp.

gondolatokat.⁹⁰² Az Államtanács tagjai a kódex kidolgozásának szánt három ülészak alatt cserélődtek: tagjai voltak korábbi ügyvédek, így a párizsi parlament melletti egykori ügyvéd és a Konvent kodifikációs kísérleteinek közreműködője TREILHARD, továbbá a párizsi fellebbviteli bíróság elnöke MURAIRE, valamint a személyi nyilvántartásokról szóló 1800. évi törvény előkészítői közül REGNAUD, RÉGNIER, ROEDERER és DUCHÂTEL, illetve a torinói fellebbviteli bíróság egykori elnöke GALLI, és végül korábbi miniszterek FORFAIT és PETIET, tábornokok GOUVION-SAINT-CRY, tengerészek FLEURIEU, BRUIX, TRUGUET, NAJAC, diplomaták MIOT és SÉGUR, kereskedők BÉGOUEN és CRETET.⁹⁰³ A testület a szakmai sokszínűség mellett politikai tekintetben is minden irányvonalat magában foglalt: királpártiak, mint PORTALIS, zsirondisták, mint DEFERMON, jakobinusok, mint RÉAL, Konvent-pártiak, mint BERLIER és TREILHARD, a Direktórium mérsékelt tagjai, mint REGNAUD és ROEDERER, a fruktidori fordulat hívei, mint JOLLIVET is jelen voltak a testületben, akik közötti együttműködést az első konzul személyes tekintélye tette kiegyensúlyozottá.⁹⁰⁴

Az egyes magánjogi tárgykörök tárgyalása során az Államtanács nem követett egységes módszert. Gyakran felfüggesztette az adott tárgykörre vonatkozó vitát annak teljes kimerítése előtt egy másik tárgyra áttérve, majd ismételten visszatért az előző, felfüggesztett témára.⁹⁰⁵ A bizottság az erkölcsi- és vallási rend szellemiségére, az örökérvényű elvekre, a joggyakorlatot mozgó szabályokra emlékeztető munka elkészítését találta szükségesnek. E PORTALIS nevéhez kapcsolódó, 39 cikket magában foglaló *Livre préliminaire* definíciókat tartalmazott, utalt a törvények klasszikus felosztásának rendszerére, rögzítette az egyetemes és megváltoztathatatlan szabályok létezését. E dokumentumra az első konzul a jogok és kötelezettségek nyilatkozatának korlátozásaként tekintett, így a későbbi kódex bevezető része csak hat rendelkezés erejéig támaszkodhatott e munkára.⁹⁰⁶

---

⁹⁰² CARATINI 363. p.

⁹⁰³ Vö. JELLINEK 409. p.

⁹⁰⁴ VILLENEUVE DE JANTI 47-49, 168. pp.

⁹⁰⁵ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 243-244. pp.

⁹⁰⁶ PEROUSE 41-42. pp.

XIII. FEJEZET

BONAPARTE HATÁSA A KODIFIKÁCIÓ EGYES TÁRGYKÖREIRE

89. § Bonaparte hatása a kodifikációra. Annak ellenére, hogy 1802. január 2-án a négy biztos által készített tervezet visszavonásra került, az első konzul hivatalos közlés útján ismertette e tervezetet a törvényelőkészítő bizottság tagjaival, mely lehetőséget teremtett az Államtanács tagjai számára a kodifikáció főbb célkitűzéseinek megismerésére. Az első konzul és VII. PIUS pápa által 1801. július 15-én kötött konkordátum⁹⁰⁷ végrehajtására életre hívott,⁹⁰⁸ vallási ügyeket irányító főigazgatóság élére történt kinevezését követően⁹⁰⁹ PORTALIS egyszerre dolgozott a *Code civil* kidolgozásán és e főigazgatóságon, mely utóbbi feladatkörébe szervesen beletartozott az irányító testület szervezetének felülvizsgálata is. Ezidő alatt a *Code civil* tervezetéről folytatott viták újraéledtek: az Államtanács összesen 66 ülést tartott.⁹¹⁰

BONAPARTE az első ülésen egyes tanácsosok által a vita folytatására és a jegyzőkönyvek vezetésére vonatkozó javaslatot – amely szerint az 1667. évi és az 1670. évi *ordonnance*-ok kidolgozására hivatott konferencián a viták folytatására és a jegyzőkönyvek vezetésére alkalmazott eljárást kívánták a kódex alkotására is alkalmazni – nyíltan elutasította mondván, hogy XIV. LAJOS időszakában a konferenciák egy „más nemzetre”, különösen annak egy szűk rétegére és a magánjog egy részére vonatkoztak,⁹¹¹ a kódexre vonatkozó tárgyalások azonban a teljes nemzetre, a magánjog teljes egészére irányulnak.⁹¹²

BONAPARTE Államtanács előtt kifejtett gondolatait anélkül kell vizsgálnunk, hogy személyére kiváló jogászként tekinténk,⁹¹³ továbbá, hogy elmélyült jogtudásának elemeit kutatnánk, azonban sikerrel kereshetjük azon elveket, amelyeknek a formálódó rendelkezéseket alávetette, és amelyeket a magánjogi kodifikáció egészére alkalmazni kívánt. Semmiképpen nem tekinthetünk a kódexre BONAPARTE saját alkotásaként: az általa elnökölt Államtanács⁹¹⁴ a tárgyalt szöveget a kodifikációs bizottsághoz küldte vissza módosításra, új kiadásra, egy adott cím rendelkezéseinek ismételt összefoglalására,⁹¹⁵ így a bizottság tagjai

⁹⁰⁷ Lásd SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 284-289. pp.

⁹⁰⁸ PALLUEL-GUILLARD 43-53. pp.

⁹⁰⁹ PORTALIS-ról alkotott kevés portrénk egyike akkor mutatja a *Code civil* atyját, amikor arra a fotelre támaszkodik, melyben NAPÓLEON ül, aki a törvénykönyv kihirdetéséről rendelkező törvényt kézjegyével látja el. LONG – MONIER 22. p.

⁹¹⁰ *Uott.* 23-24. pp.

⁹¹¹ Vö. BOURDON 22-23. pp.

⁹¹² PEROUSE 21. p.

⁹¹³ NAPÓLEON-t gyenge juristának tekinti SCHWARCZ 1898. 34. p.

⁹¹⁴ Vö. DURAND 110-111. pp.; KECSKÉS 2004. 209. p.

⁹¹⁵ LOCRÉ 150. p.

tekinthetők a kódex valódi kidolgozóinak.⁹¹⁶ Az Államtanácsban belül sem jutott érdemben meghatározó szerephez az első konzul, hiszen egyrészt nem volt jelen minden ülésen,⁹¹⁷ másrészt nem volt jogász.⁹¹⁸ Annak ellenére, hogy az első konzul a törvények egyszerűségét és egységét tartotta a legfontosabb elérendő célként, nem ragaszkodott következetesen a magánjog minden területén az egyszerűség eléréséhez; egyes, számára kiemelt fontossággal bíró tárgykörökben – mint az atyai hatalom vagy a cselekvőképtelenek vagyonának felügyelete – megengedő előrelátást tanúsított.⁹¹⁹ Száműzetésben írt visszaemlékezésében kifejtette, hogy a világosságot mutató törvények gyakran alkalmazásuk során valóságos káoszt mutatnak, hiszen az emberek szenvedélyükkel eltérítik azokat eredeti szándékuktól. Kifejtette, hogy eredetileg a törvényeket geometriai alapokon nyugvó, egyszerű rendbe kívánta foglalni.⁹²⁰ Saját szerepéről úgy nyilatkozott, hogy „...soha nem tudtam úgy beszélni mint TRONCHET [...]. A kard és a pénzügyek embereként csak egyfajta jogi szellemiséget és a jó felkutatásának szándékát hoztam a vitákba, véleményem keveset számított. Olyan dolgokra is hivatkoztam, amelyeket egy negyedórával azelőtt rossznak találtam. Nem folyamodhattam olyan dolgokhoz, amelyekhez nem értettem...”.⁹²¹

Az előző évek folyamán megszavazott törvényeket egy *corpus*-ba foglaló 1804. március 13-i törvény arról is döntött, hogy e törvényhozói munka címe a *Code civil des Français* legyen. Az 1807. szeptember 7-i császári rendelet e címet a *Code Napoléon* elnevezéssel váltotta fel.⁹²² A Restauráció kormánya az 1814. június 4-i alkotmányos kartában (68. cikk), majd 1816. július 17-én a kódex ismételt kiadása során e címet az egyszerű *Code civil* elnevezéssel váltotta fel. Végül a Második Császárság előestéjén, NAPÓLEON herceg, Köztársasági elnökként ismételten a *Code Napoléon* elnevezéshez tért vissza;⁹²³ e – mai napig hatályon kívül nem helyezett – *décret-loi* értelmében az egyetlen törvényes elnevezés a *Code Napoléon*, azonban a Második Császárság bukása óta a gyakorlat – a közjogi aktusok, az ítéletek, a rendeletek és maguk a törvények is – csupán az egyszerű *Code civil* elnevezést használják.⁹²⁴

A francia magánjogi törvénykönyv gondolata nem egyetlen törvényalkotó agyából pattant ki, aki e munkát a semmiből teremtette meg; az előző századok halmozták fel azt a

⁹¹⁶ Vö. FELEKI 570-571, 574. pp.

⁹¹⁷ FOYER 25. p.

⁹¹⁸ SAVATIER 10. p.; VAN KAN 357. p.

⁹¹⁹ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 327-328. pp.

⁹²⁰ PEROUSE 30-31. pp.

⁹²¹ Idézi SAVATIER 12. p.

⁹²² WEINACHT 91-92. pp.

⁹²³ KECSKÉS 2004. 225. p.

⁹²⁴ JAC 139. p.; CARBASSE 280. p.

joganyagot és azt a dontrinális alapot, amelyet a kitartó törekvések ezt követően felülvizsgáltak, összhangba hoztak és egyesítettek. Valójában a Konvent jogászai, saját korábbi munkájukat az első konzul neve és tekintélye alatt újraalkották, és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, a Törvényhozó Gyűlés együttes munkáit, sőt különösen a Konvent munkáit – részleteikben kiegészülve – fogadták el az első konzul személyes dicsőségének fényében.⁹²⁵

Kétségtelen tény, hogy a *Code civil* elválaszthatatlan BONAPARTE személyétől; senki sem vitathatja BONAPARTE irányadó szerepét a magánjogi kodifikáció sikerében, melyhez vezető érdekek a *brumaire 18-i* államcsíny után azonnal megfogalmazódtak.⁹²⁶ Az új politikai berendezkedés meg sem született, amikor BONAPARTE kifejezte igényét a *Code civil* kiadására és a JACQUEMINOT által irányított munkának az Ötszázak Tanácsa törvényelőkészítő bizottsága keretében való továbbfolytatására.⁹²⁷ A kodifikáció megvalósítása érdekében BONAPARTE törvényalkotói szándékát rejtő személyisége, rend iránti szeretete,⁹²⁸ római karaktere és a justinianusi munka súlyához hasonló jogalkotási munka megvalósításának kívánalma irányította, valamint azon személyes óhaja, hogy a francia magánjogi rendszerben helyreállítsa a kívánt rendet.⁹²⁹ Számára a *Code civil* a társadalomnak a törvény eszközeivel való formálásaként jelent meg.⁹³⁰ Véleménye szerint a kodifikációnak – a tulajdonjog megerősítésével – hozzá kellett járulnia a forradalom nyomán kialakult új rend megszilárdításához.⁹³¹ A kodifikáció tökéletes összhangban volt BONAPARTE szándékaival:⁹³² a nemzeti egység ideálja az első konzul által ismételt felvetett forradalmi törvények részét képezte, majd a konzuli berendezkedés a törvények egységes és zárt alkalmazási rendszeréhez kapcsolódott.⁹³³

BONAPARTE törekvéséhez a francia jogot kiválóan ismerő jogászok a *raison* kritériumait kapcsolták; ez az alap teremtette meg a kódex kidolgozásának lehetőségét, melynek fundamentumát az *ancien régime* és a forradalom különleges elegye alkotta, továbbá főként

⁹²⁵ VILLENEUVE DE JANTI 19. p.

⁹²⁶ ROULAND 288-289. pp.

⁹²⁷ HALPÉRIN 1992. 264. p.; LIET-VEAUX 7-8. pp.

⁹²⁸ BONAPARTE rend iránti szeretete a jogrend tekintetében is megnyilvánult. Lásd SZÜTS 162. p.

⁹²⁹ Az első konzulnak nem voltak nagy tapasztalatai a törvényhozásról; Genfben római jogot és a justinianusi munkát olvasva, határozott elképzelést szerzett a római jog rendszeréről, sőt bizonyos szokásjogi ismeretek után általános elképzelése alakult ki a magánjog legfőbb elveiről és intézményeiről, melyhez bizonyos jogi fogalmak és kifejezések gyors megszerzése, valamint szellemiségének tökéletes tisztasága, mély emberismerete kapcsolódott. E feltételek tették lehetővé, hogy e kiemelkedően fontos munkát irányítani legyen képes. CAUVIÈRE 103. p.

⁹³⁰ A hatalomba államcsínnel érkező BONAPARTE nem volt a törvényesség és az emberi jogok tisztelőjének mintaképe; számára az állam érdekei és személyes dicsősége megelőzte a jogot. A joghoz és igazságossághoz kapcsolódó viszonyának nagyobb részét egyfajta machiavellizmus határozta meg, míg kisebb részét a törvény kultuszának forradalmi öröksége. HALPÉRIN 1992. 264-265. pp.

⁹³¹ Vö. MÁDL 342. p.

⁹³² Vö. ILLÉS 125. p.

⁹³³ VILLENEUVE DE JANTI 20. p.

POTHIER és BOURJON nyújtott szellemi támaszt a törvénykönyv kidolgozói számára.⁹³⁴ A kódex az *ancien droit* és a párizsi szokásjog anyagában meglévő és a forradalom által újjászületett elvekhez való ragaszkodásként jelent meg.⁹³⁵

A kodifikáció során alkalmazott módszerek tekintetében a Konzulátus valójában XIV. LAJOS *grande ordonnance*-ainak formáját követte; e módszerek alkalmazását az alkotmány is sugallta, előírva, hogy minden törvénytervezetet – érdemi vita folytatása érdekében – az Államtanács elé kell terjeszteni, majd e testület biztosokat küldhet ki a tervezet átdolgozására. Az így összeállított tervezetről a *Tribunat* is vitát tartott, azonban e testület csak az elfogadásra vagy az elutasításra tehetett javaslatot a *Corps législatif* számára, vagyis nem rendelkezett módosítási jogosultságokkal. A Konzulátus biztosai, az Államtanács tagjai és az első konzul maga is a francia magánjogi kodifikáció utolsó óráinak munkásaiként csak a felszín igazították, hiszen a kódex tartalmát a korábbi jogász-nemzedékek pontosították, tisztázták és rögzítették.⁹³⁶

Az első konzult főleg a „megújított Franciaország” új szervezete foglalkoztatta; számára a magánjogi kodifikáció a forradalom törvényes stabilizálása és a közigazgatási központosítás kiegészítője volt.⁹³⁷

Az állam tényleges vezetőjének a kódex tárgyalása folyamán kialakult elképzelései a méltányosság és az egyenlőség követelményével jellemezhetők.⁹³⁸ BONAPARTE a lehető legnagyobb szabadságot kívánta a bírónak biztosítani, továbbá a tiszta és gyakori elvek tartalmát a kódexben pontosan kifejezteni; ellenben CAMBACÉRÈS, GALLI és más tanácsosok minden fogalommal és minden általános formulával szembehelyezkedtek.⁹³⁹

90. § Bonaparte személyes befolyása a személyek joganyagának tárgyalására. A személyek jogára vonatkozó kodifikációs folyamat kezdetét jelentő vita során BONAPARTE szerepe – néhány hozzászólás kivételével – a joganyag megismerésére korlátozódott. A személyi jog tárgyköreit három csoportba osztva javasolta tárgyalni: egyrészt a személyt a

⁹³⁴ Vö. KECSKÉS 2004. 210. p.

⁹³⁵ A kódex alkotói az előző kodifikációs tervezetekben és a jogi irodalomban a mű legfontosabb elveit és intézményeit, a jogi nyelvezetben pontosan és kiválóan előkészítve találták, melyeket egyszerűen csak a múltból kellett átvenniük. Széles körben támaszkodtak BOURJON, POTHIER, DOMAT, POCQUET DE LIVONNIÈRE munkáira. ESMEIN 1904. 18. p.

⁹³⁶ *Uott.* 18. p.

⁹³⁷ VILLENEUVE DE JANTI 165. p.

⁹³⁸ A méltányosság nevében az első konzul védelmébe vette a feleséget a házasságban, a gyermeket a szülői kapcsolatban, az eladót, a hitelezőt, ritkán az államkincstárat. Ezen igazságosság tiszteletben tartásához az erkölcsökre, a korszak törvényes törekvéseire és a hagyományokra kellett kitekintenie. Úgy vélte, hogy egy ország nem távolodhat el azoktól a tényezőktől, melyek civilizációjának alapját alkotják. PEROUSE 32-33. pp.

⁹³⁹ VILLENEUVE DE JANTI 171. p.

társadalomban megillető állapotra vonatkozó rendelkezések, másrészt a házastársak közötti viszonyok, végül a gyermekek és szülők közötti viszony szabályai.⁹⁴⁰

A szekció tervezete az állampolgárság feltételeire vonatkozó rendelkezésekkel⁹⁴¹ kezdődött, amelyek szerint francia az a személy, aki egy francia állampolgártól Franciaországban vagy külföldön születik. E meghatározással ellentétben az első konzul a „minden Franciaországban született személy francia” meghatározást kívánta rögzíteni.⁹⁴² A tanács az első konzul által javasolt rendelkezést elfogadva a leszármazás tényét egy könnyen megállapítható materiális tényhez kapcsolta. Római jogi szabályokra hivatkozva az első konzul kifejtette, hogy nem akarnak mindenáron egy külföldi állampolgártól Franciaország területén született gyermekre – saját és szülei akarata nélkül – francia állampolgárságot erőltetni, csupán a francia állampolgárság egyszerű megszerzésének lehetőségét biztosítani számukra. A vita nyomán a személyiség és a területiség elvének egyesülése jelent meg a kódex 9. cikkében, mely szerint egy külfölditől Franciaországban született gyermek nagykorúságának évében kérheti francia állampolgárságát, ha az ország területén él.⁹⁴³

A kódex a magánjogok elvesztését a francia állampolgárság elvesztése vagy bírói ítélet következményeként kívánta rögzíteni. Az első konzul annak érdekében, hogy a francia állampolgárság a külföldön, engedély nélkül vállalt katonai szolgálat miatt elveszthető legyen úgy érvelt, hogy a kódex 21. cikkében megjelenő megoldás az állam érdekében áll, hiszen az ilyen személyt a *droit commun de l'Europe* úgy tekinti, mint aki saját országa ellen visel fegyvert; a halálbüntetés kiszabása túlságosan szigorú büntetés lenne, azonban magánjogainak elvesztése megfelelő szankciót jelentene.⁹⁴⁴

A kódex 19. cikkének értelmében egy külföldivel házasságot kötött francia nő, férje személyi státusát követi. Az 1801. július 25-i ülésen PORTALIS egy olyan rendelkezést javasolt elfogadni, amely a külföldre férjét követő francia nő jogait megőrizni hivatott. BONAPARTE kifejtette, hogy különbséget kell tenni ha egy francia nő egy külföldivel házasodik, és ha egy francia nő egy francia férfival kötött házasságát követően az országot elhagyó férjét követi, hiszen első esetben a feleség – házassága révén – lemond magánjogairól, míg a második

⁹⁴⁰ CAMBACÉRÈS kijelentette, hogy az általános meghatározások nem kerülhetnek a törvény rendelkezései közé, mert minden elmélet a jogi oktatásra és a jogtudósok könyveire tartozik. Az első ülésen BONAPARTE 12 alkalommal szólalt fel; nyugalommal és bölcsességgel érvelt, kijelentve, hogy e kérdéseket Franciaország érdekének figyelembevétele mellett megvizsgálni. VILLENEUVE DE JANTI 85-88. pp.

⁹⁴¹ MAISTRE DU CHAMBON 219-220. pp.

⁹⁴² Az ország érdekeire hivatkozva kifejtette, hogy ha egy ilyen személy nem lenne franciának tekinthető, nem lenne lehetséges a közterheknek alávetni. Ha e személyek nem rendelkeznek javakkal, legalább a francia szellemiséggel kell rendelkezniük; ellenben, ha vannak javaik, az ezekre vonatkozó öröklést a francia törvények szabályozzák és közterheket kapcsolnak hozzá. JAC 5. p.

⁹⁴³ PEROUSE 48. p.

⁹⁴⁴ Uott. 56. p.

esetben a nő azért nem veszi el jogait, mert kötelességét tette, azaz férjét külföldre követte. Az első konzul felszólalását követően a kérdést elnapolták, ezáltal e kérdés a kódex tárgyalása során elfelejtett számos tárgykörök egyikévé vált.⁹⁴⁵

1801-ben a tervezet kidolgozói és az Államtanács nehézség nélkül fogadta el az *ancien droit* hagyományain alapuló, elsődlegesen erkölcsi jellegű szankcióként megjelenő *mort civile*-t, a polgárjogok elvesztésének intézményét.⁹⁴⁶ A legnagyobb vita a jogkövetkezmények rögzítése körében alakult ki.⁹⁴⁷ Az első konzul az igazságosság védelmezőjeként fellépve olyan vélelem elfogadását javasolta, amely a polgárjogok elvesztőit a halott személyekkel azonosítaná, megnyitva ezzel a vagyonukra vonatkozó öröklést, felbontva családjához fűződő magánjogi kapcsolatait, megszüntetve házasságát.⁹⁴⁸

A személyi állapot dokumentumainak kérdését a kódex csak röviden szabályozta, hiszen a Törvényhozó Gyűlés által 1792-ben megalkotott törvény tisztán magánjogi alapra helyezte a személyi minőséget bizonyító dokumentumok kiadásának formáit és rendjét, majd az 1800. február 16-i törvény a polgármesterek és a helyi közösség feladatául tette e dokumentumok kiállítását és a szükséges nyilvántartás vezetését.⁹⁴⁹ BONAPARTE az általa az élet három nagy szentségének tartott eseményre – a születésre, a házasságra és a halálra – vonatkozó dokumentumok kiadását a kódex keretein belül kívánta rendezni.⁹⁵⁰

Az *eltűnt személyekre* vonatkozó cím vitája különös figyelmet kapott, ugyanis e tárgykörben csupán királyi *ordonnance*-ok rövid szabályai voltak alkalmazásban, és más írott jog sem adott kellő pontosságú joganyagot.⁹⁵¹ Az Államtanácshoz benyújtott első tervezet nem tartalmazott e tárgykörre vonatkozó rendelkezést, melynek nyomán az 1801. szeptember elsejei ülésen az első konzul arra hívta fel a tanács figyelmét, hogy szükséges lenne az eltűnt személy vagyonának – az eltűnés tényének megállapítása előtti – kezeléséről rendelkezni, kiemelve, hogy az eltűnést megelőzően a vagyonkezeléssel megbízott személy kijelölése hiányában az államnak kötelessége ilyen személyt kinevezni.⁹⁵² BONAPARTE elsőként a

⁹⁴⁵ BONAPARTE a házasságra vonatkozó rendelkezések tárgyalása során visszatérve e tárgykörhöz felvetette, hogy e tekintetben annak rögzítéséről van szó, hogy az országot elhagyó férjet köteles-e felesége követni; az első konzul természetesen megerősítő választ tartotta fenn. – *Uott.* 57-59. pp.

⁹⁴⁶ JAC 6. p.

⁹⁴⁷ RAY 173. p.

⁹⁴⁸ TRONCHET kifejtette, hogy a társadalmi kapcsolatokat megszüntető, feltételezett halál hatásainak a természetes halál hatásaival kell azonosnak lennie, az e büntetéssel súlytott személyt csak élő halottként lehet tekinteni. Az első konzul felvetette továbbá, hogy e rendszerben elég hátrányt jelent az, ha a bűnöst megfosztják javaitól, elválasztják barátaitól és szokásaitól, azonban szükségtelennek találta kiterjeszteni e büntetést a feleségére és házasságára is. SAVATIER 15-16. pp.

⁹⁴⁹ VIARD P. P. 9. p.

⁹⁵⁰ PEROUSE 76-78. pp.; LUCAS 206-213. pp.

⁹⁵¹ JAC 18. p.

⁹⁵² SZOKOLAY 192. p.

tervezet azon két rendelkezése ellen emelt szót, amelyek taxatív jelleggel azon körülményeket rögzítették, amelyek tekintetében a bíró kötelessége volt eldönteni, hogy az eltűnt személy életben van-e vagy sem.⁹⁵³ E tárgykörben az első konzul által a bírónak javasolt széles mérlegelési jogkört a kódex 117. cikke tartalmazta.⁹⁵⁴

BONAPARTE követelte, hogy már az eltűntté nyilvánító határozat előtt kell az érintett személy javainak kezeléséről gondoskodni, és e javakat a feltételezett örökösök birtokába juttatni, melyet közvetlenül az eltűnt érdekeinek védelméhez kapcsolódó intézkedések követték.⁹⁵⁵ Az eltűnt személy feleségének jogairól és érdekeiről való nagyobb fokú gondoskodás okán az első konzul olyan rendelkezés elfogadását javasolta, amely megakadályozta, hogy az eltűnt személy javait ideiglenesen birtokló személyek a feleséget a közös házból kizárhassák. BONAPARTE úgy érvelt: nem elegendő, hogy a feleség ideiglenesen gyakorolja azon jogokat és előnyöket, amelyeket a férje halála számára juttatna, hanem szükséges, hogy a házassági közösségből eredő előnyöket férje eltűnése miatt ne veszítse el. Az átdolgozásra visszaküldött tervezetbe – e felvetésre válaszul – illesztették be a 124. cikket.⁹⁵⁶ Az eltűnt személyről szóló cím keretén belül – az első konzul véleménye nyomán – a régi szokásjogi rendelkezésekre alapulva szabályozták az eltűnt személy érdekeit, különösen jogaik védelmét, amelyre a lehetőség az eltűnéssel nyílt meg. Az első konzul úgy vélte, hogy az eltűnt személy vagyonának a vélelmezett örökösök birtokába való utalása elengedhetetlen, azonban ennek szélesebb körű közzétételével együtt kell megvalósulnia.⁹⁵⁷

91. § Bonaparte személyes befolyása a házassági jog anyagának tárgyalására. Az első konzul e tárgykör tekintetében tárta fel elsőként saját gondolatait: hosszasan érvelt, elképzelt eseteket vetett fel, egyre jobban érzékeltette a jogi fogalmakban szerzett jártasságát, egyben az erős családok nemzetalkotó szerepének fontosságát hangoztatta. Az első konzul teljes

⁹⁵³ Vö. SAINT AFRIQUE 242. p.

⁹⁵⁴ Ezen elképzeléssel a *vigilantibus jura succurrunt* védelmezőjeként TRONCHET nem értett egyet, hiszen egy eltűntnek még nem nyilvánított ember vagyonába nem tartotta lehetségesnek beavatkozni. BIGOT DE PRÉAMENEU előterjesztésében kifejtette, hogy e tárgykör szabályait nem csupán megjavították, hanem teljes egészükben meg is újították, elsősorban az első konzul fellépése nyomán, aki kiemelt közérdeket tulajdonított az eltűnt személyek javaihoz kapcsolódó jogok felügyeletének. PEROUSE 86. p.

⁹⁵⁵ Az államnak e körben való beavatkozásáról nagy vita alakult ki TRONCHET és az első konzul között. Előbbi kijelentette, hogy veszélyes lenne az, ha az állam beavatkozna az eltűnt személy javainak kezelésébe, mert a törvénynek mindenki számára meg kell adni saját tulajdonának megvédésére vonatkozó jogosultságot. Ezzel szemben az első konzul szerint veszélyes lenne az eltűnt személy javait feladni, hiszen hitele elveszne, adóssai fizetéképtelenné válnának; úgy vélte, hogy a saját helyzetük megvédésére képteleneket, mint az özvegyeket és az árvákat a közhatalom megóvja, így megóvhatná azokat a nagykorúakat is, akik nincsenek érdekeik védelmének közelében. A köz érdeke indokolja, hogy az eltűnt által fizetendő juttatások továbbra is teljesüljenek. Ezen elképzelés győzelmével BONAPARTE az új jog valós formálójává vált. JAC 19. p.

⁹⁵⁶ PEROUSE 90-91. pp.

⁹⁵⁷ JAC 20-21. pp.

mértékben egyetértett a forradalmi hagyományokat követő jogalkotás szükségességével, mely a házasságot csak magánjogi- és politikai viszonyok alatt értelmezte; amikor e viszonyhoz vallási jelleget kívánt csatolni, ezt csupán JOZEFIN és a pápa nyomására tette.⁹⁵⁸

Az Államtanácsban az első konzult körülvevő jogászok mély erkölcsi felfogásúak és az *ancien droit* kiváló ismerői voltak.⁹⁵⁹ A tudománnyal és széles gyakorlattal felruházott – inkább a joggyakorlat, mintsem a jogi logika befolyása alatt álló – juristák között helyet foglaló BONAPARTE felsőbbrendű ésszerűsége a biztosnak és igazságosnak tekintett elméletek felé közeledett.⁹⁶⁰

A házasságkötéshez megkövetelt legkisebb életkort a javaslat a férfiak esetében 20. életévben, míg a nők esetében 18. életévben kívánta meghatározni.⁹⁶¹ Az első konzul a házasság megkötésél a lehető legkevesebb formalitást kívánt, kijelentve, hogy a törvény nem várhatja el, hogy a felek a túlzott formalitások áldozatai legyenek, és csak azért essenek el a számukra előnyös házasság megkötésétől, mert nem állt rendelkezésükre elegendő idő a megkövetelt formalitások teljesítésére. A szülői beleegyezésre és ezek figyelmen kívül hagyásához kapcsolódó szankciókra vonatkozó 152-157. cikkek előírásait az első konzul véleményét követően, a kodifikációs munka utolsó fázisában annak ellenére illesztették a kódexbe, hogy e tárgykörre vonatkozóan TREILHARD egy különálló törvény elfogadását javasolta.⁹⁶²

BONAPARTE törekvése e rendelkezések világi jellegének rögzítésére,⁹⁶³ és ezáltal a magánjog belső egységének megóvására irányult: kijelentette, hogy nem lehet kötelezni az egyháziakat, hogy a kódex szerint érvényes házasságot megszenteljék, ha kánonjogi szabályok alapján akadályt tapasztalnak, azonban nem egyesíthetnek házasságban olyan személyeket, akik még polgári tisztviselő előtt nem kötöttek házasságot.⁹⁶⁴ E rendelkezések tárgyalása során több alkalommal kijelentette, hogy az egyházi szertartások soha nem

⁹⁵⁸ SAVATIER 25. p.

⁹⁵⁹ Az erkölcsöknek az *ancien droit* házassági jogára kifejtett hatásáról és annak következményeiről lásd GLASSON I. 5-31. pp.

⁹⁶⁰ JAC 26-27, 29. pp.

⁹⁶¹ GARNIER korábbi Konvent-tag úgy vélte, hogy az életkor meghatározása nem orvosi kérdés, hanem a társadalomnak hasznos törvény kérdése. Úgy vélte, hogy semmi sem lenne ártalmasabb a közérdekre, mint e megkövetelt életkort a férfiak vonatkozásában 15. életévben, a nők vonatkozásában 13. életévben meghatározni. BONAPARTE szerint ezen – amúgy az 1792. évi törvény által elfogadott – élethatárok túlságosan alacsonyak, és felvetette, hogy a válást elfogadó jogrendben nem lehetséges a házassági közösségek tartósságában megbízni, ha a házasság szinte a gyermekkort követően azonnal engedélyezett. Kifejtette továbbá, hogy a törvény – ezen életkori határok rögzítésével – olyan korban engedélyezné a házasságot, amikor sem büntetni, sem tanúskodni nem enged. Ezen okok alapján az első konzul a férfiak esetében 21. életévben, míg a nők esetében 15. életévben javasolta a házasságkötéshez szükséges legkisebb életkor határát rögzíteni. VILLENEUVE DE JANTI 91-92. pp.

⁹⁶² PEROUSE 95-96. pp.

⁹⁶³ Vö. TIMON 1880. 90. p.; FENOUILLET 132. p.

⁹⁶⁴ Vö. TERRÉ 168. p.

kerülhetnek a magánjogi törvények hatálya felé, hiszen miután a felek egy tisztviselő és tanúk előtt házasságot kötöttek, jogilag férjnek és feleségnek tekintendők. Ezt követően ugyanezen szertartást egyházi tisztviselő előtt is szabadon megismételhetik.⁹⁶⁵

Az első konzul a házasság *semmissége* és a *beleegyezés hibája* kérdésében számos alkalommal avatkozott be a vitába, elképzelt példákon keresztül igyekezve megértetni felvetéseit, egyben római jogot – különösen a *lex Julia* rendelkezéseit – idézve. A tervezet megkövetelte, hogy a beleegyezés hibája a személyiség teljes, és ne csupán erkölcsi vagy fizikai minőségére vonatkozzon. Ennek a hibának olyan mértékűnek kellett lenni, melynek nyomán egyik fél sem olyan személlyel házasodott, akivel akart volna. BONAPARTE ezen érvelést elutasítva kijelentette, hogy nem csupán a név, hanem a társadalmi feltételek is a házassághoz vezető indítóokként szerepelnek, ezáltal a körülményekben való hiba ugyanolyan mértékben ronthatja a beleegyezést, mint a személyben való hiba. Álláspontja szerint nem csupán a fizikai identitásról van szó, hanem az erkölcsi identitásról, a névről, a személyi állapotról és az ezekhez kapcsolódó egyéb körülményekről is.⁹⁶⁶

Az első konzul is különbséget tett eleve semmis és megsemmisítendő házasság között.⁹⁶⁷ Az első kategóriába tartozónak vélte azon házasságokat, amelyek tekintetében az egyetértés valamely ok folytán nem volt teljes, míg a második kategóriába az erő, fenyegetés vagy kényszer hatására megkötött házasságokat sorolta.⁹⁶⁸

NAPÓLEON úgy vélte, hogy a házasság nem a természetjogból, hanem a társadalomból és az erkölcsből – vagyis a törvényekből – ered,⁹⁶⁹ a tisztán magánjogi szerződésnek tekintett házasság⁹⁷⁰ csak annyiban rendelkezhet érvényességgel, amennyiben az akarat tárgyára

⁹⁶⁵ NAPÓLEON ezáltal nem kívánta a magánjogi törvényeket istentagadó jelleggel felruházni, csupán úgy vélte, hogy a törvényt a vallási érzelmek világától különböző cselekvési területre kell szűkíteni. PEROUSE 96-97. pp.

⁹⁶⁶ Az első konzul – tovább folytatva érvelését – úgy vélte, hogy a házasságot minden esetben *semmis*nek kell nyilvánítani, ha a hibát előidéző személyre vonatkozóan keletkezett a hiba, továbbá a személyi minőségre vonatkozó hiba nem érvényteleníti a házasságot, ha annak a személynek a tényéből származik, akire vonatkozik. A házasság több mint nevek és javak egyesülése: a polgári minőség csak az osztályokon alapuló megkülönböztetés esetén fontos, azonban a kódex tárgyalásának korában az embert saját minőségében kellett megítélni, így az első konzul barbárnak tartotta megsemmisíteni a házasságot csak azért, mert az egyik fél nem pontosan azzal házasodott, akivel kívánt. FENET 98-102. pp.

⁹⁶⁷ Az eleve semmis és az érvénytelenítendő házasság közötti megkülönböztetés hatalmas vitákat váltott ki. POTHIER egyenesen a „házasságok osztályozásáról” beszélt, hiszen semmilyen hatalom sem teheti meg ezt, amikor érvényes egyetértés állapítható meg, mert e házassági kapcsolatot Isten kötötte meg, melyet semmiféle emberi hatalom nem szüntethet meg: *Quod Deus conjunxit, homo non separet*. Azonban amikor vita van a házasság érvényességéről, a bírónak kell megítélni azt, hogy az adott házasságot érvényesen kötötték-e vagy sem; a házasság érvénytelen létrejöttét és semmisségét megállapító ítéletet a házasság megszüntetésének tekintette. JAC 33-34. pp.

⁹⁶⁸ Az erőszak vonatkozásában kifejtette, hogy nincs házasság ott, ahol nincs szabad beleegyezés, így például a család által erőszakkal házasságra kényszerített személy esetén. *Uott*. 31-33. pp.

⁹⁶⁹ FELEKI 573. p.

⁹⁷⁰ E megállapítást kifejezetten megerősíti ESMEIN 1898. 333. p.

vonatkozó elégséges ismeretet és a megkötésre vonatkozó kifejezett akaratot mutatja.⁹⁷¹ A szerződés tárgyára vonatkozó lényeges hiba esetén e szerződés eleve semmis; e szabályt a *droit commun de l'Europe* erejéből eredeztette. Az első konzul nyíltan felvetette a kérdést, hogy abban az esetben, ha az akarat külső erőszak hatása alatt állt, a szabadság e hibája elegendő-e ahhoz, hogy a szerződés semmis legyen. Úgy érvelt, hogy ez a szerződés természetétől és az erőszak fokától függ, továbbá hogy még a legnagyobb jogtudósok sem mondták ki, hogy a szabad akarat hiányában kötött házasság a természetjogból eredően semmis, ezért szükséges, hogy a jogalkotó beavatkozzon és a bizonyos mértékben homályos természetjog számára segítséget adjon. Az első konzul ezen érveit a régi joggyakorlat híveivel szemben – CAMBACÉRÈS, MALEVILLE, TRONCHET – is fenntartotta, azonban az *ancien droit* elveihez e tekintetben hűségesen ragaszkodó tanács egyetlen felvetését sem fogadta el, és nem vette figyelembe a személyi minőségre, a rangra, a szerencsére, az erkölcsre alapozott hibát sem, azonban érvénytelenségi okként az identitásra vonatkozó hibát elfogadta.⁹⁷² A kódex vonatkozó rendelkezései e szellemben kerültek elfogadásra.⁹⁷³

BONAPARTE a személyben történt tévedést érintő vita során a gyakorlatra és a méltányosságra alapozott észrevételeit kifejtve kijelentette, hogy egyrészt nem lehet házasságról beszélni, ha a házasságot kötő személyek között hiba van az egyetértésben, másrészt ha a feleség láthatóan fenyegetett helyzetben egyezik a házasságkötésbe, a házasság ugyan érvényesen létrejön, de megtámadható lesz. Az első konzul véleménye szerint ugyanez a helyzet a személyben történt tévedés esetén: úgy vélte, hogy az erőszakkal kényszerített feleség esetén is volt beleegyezés a házasságkötésbe, csupán ezen akarat nem volt szabad, továbbá a két személy házasságban való egyesülését elsődlegesnek tekintve, minden más körülményt – esetleges távoli rokon kapcsolat vagy kényszert, fenyegetést – az érvényesség megítélése tekintetében csupán másodlagos kérdésnek tekintett.⁹⁷⁴

A házasság területén a kódex nemcsak a felek beleegyezését követelte meg, hanem kívülálló harmadik személyeknek is ki kellett akaratukat fejteni.⁹⁷⁵ A 148. cikk szerint a szülők beleegyezésének hiánya a 25. életévét be nem töltött férfiak és a 21. életévét be nem töltött nők esetén házassági akadályt képezett.⁹⁷⁶ Az előkészítők egyetértettek abban, hogy a túlságosan fiatalokat meg kell óvni a korai házasságtól, a családfőnek – ugyan nem az atyai

⁹⁷¹ Vö. GAUDEMET J. 1987. 375-396. pp.

⁹⁷² LONG – MONIER 32. p.

⁹⁷³ PEROUSE 103. p.

⁹⁷⁴ VILLENEUVE DE JANTI 92-95. pp.

⁹⁷⁵ E tekintetben az *ancien droit* vonatkozó joganyaga biztos kiindulási alapot jelentett az Államtanács tagjai számára. Vö. BAR 343-345. pp.

⁹⁷⁶ Az *ancien droit* e vonatkozású joganyagát tekintve lásd különösen VANTROYS 227-304. pp.

hatalom részeként, de – a tervezett házasságról véleményt kell adni. Az első konzul – a felek beleegyezésének hiányához hasonlóan – házassági akadálynak minősítette a szülői beleegyezés hiányát.⁹⁷⁷

A házasságból eredő kötelezettségeket illetően a vita során két kérdés vetődött fel. Az *első kérdés* annak eldöntése volt, hogy CAMBACÉRÈS és MALEVILLE javaslata alapján követni kell-e a *lex Julia* rendelkezését, mely az írott jog országaiban a leányoknak keresetet adott apjuk ellen a hozomány kiadása érdekében, vagy a hozományra tisztán ingyenes adományként tekintő szokásjogi felfogást kell követni. E kérdés kapcsán a két jogrend hívei között mély vita alakult ki. Az első konzul a TRONCHET által támogatott véleményt osztotta, amely a családnak – a leány nevében – a hozomány követelését engedélyezte, és amely szerint az atyai hatalmat elsősorban a gyermekek érdekében hívták életre, hiszen az apának a gyermekek ellátására vonatkozó kötelezettsége egészen a leánygyermek kiházásáig terjed.⁹⁷⁸ A *második kérdés* a szülőknek gyermekeik irányában fennálló eltartási kötelezettségéről bontakozott ki, amelyet az első konzul széles értelemben vizsgálva kijelentette, hogy a gyermekek – szükségleteik mértékében – szüleik javaihoz hozzáférhetnek. BONAPARTE továbbra is fenntartotta, hogy ezen eltartási kötelezettségnek általánosnak és teljesnek kell lennie, és nem korlátozódhat a kiskorúság idejére.⁹⁷⁹

A *házasság jogi hatásai* között elsősorban a házassági kötelezettségek felsorolása állt, vagyis a gyermekek ellátása, tartása és nevelése.⁹⁸⁰ A szülők e kötelezettsége nem a házasság tényéből eredt, hanem a gyermekek születésének tényéből, amelyet a házassági közösség lététől függetlennek tekintett. E kötelezettségek mértékének meghatározásakor – az Államtanács keretén belül – két felfogás alakult ki: egyesek szerint az apa gondviselési kötelezettségének a gyermeknek az az életkora vet véget, amikor már képes magáról gondoskodni, míg mások szerint e kötelezettség örökös jellegű. BONAPARTE ez utóbbi

⁹⁷⁷ Úgy vélte, hogy a kiskorú gyermeke házasságához beleegyezését nem adó apa kifogását csak akkor lehet megengedni, ha a házasság megkötéséről való tudomásszerzését követően egy hónapon belül kérte a házasság semmissé nyilvánítását. BONAPARTE e véleményét azzal indokolta, hogy főszabályként az apa beleegyezése vagy e hiányában kifogásolási joga a kiskorú gyermek érdekében rögzítenék és nem az atyai hatalom kiterjesztése érdekében. JAC 45-47. pp.

⁹⁷⁸ POTHIER doktrínája szerint vélelmezni kell a természet által diktált szülő-gyermek ragaszkodást, mert amikor előbbiek nem támogatják gyermekeiket, ezt megfelelő javaik hiányában teszik. E nézet győzedelmeskedett a vita során. PORTALIS megjegyezte, hogy az atyai hatalom és az erkölcsi szigorúság ereje csökkent, és nem szabad megadni a gyermek számára a követelés eszközét. PEROUSE 105-106. pp.

⁹⁷⁹ SAVATIER 35. p.

⁹⁸⁰ FENOUILLET 129-131. pp.

felfogást képviselve kifejtette, hogy e kötelezettség nem kizárólag a gyermek fizikai ellátására vonatkozik, hanem az oktatására is.⁹⁸¹

A házasfelek egymással szembeni jogairól és kötelezettségeiről rendelkező fejezetre az első konzul több alkalommal tért vissza,⁹⁸² tekintve, hogy elsődleges célja a családon belüli rend megteremtése és a feleség függő helyzetének biztosítása volt; megkövetelni kívánta, hogy a feleség férjét mindenhova kövesse.⁹⁸³ BONAPARTE e tekintetben kategorikusnak bizonyulva nyíltan úgy gondolta, hogy a feleség – kilépve a család gyámsága alól – a férj hatalma alá kerül;⁹⁸⁴ e felfogását továbbgondolva a feleség elsődleges feladatának a férje iránti engedelmességét tekintette.⁹⁸⁵

92. § Bonaparte személyes befolyása a válás joganyagának tárgyalására. A válás tíz éve hatályban lévő intézménye az Államtanácsban és az előkészítő bizottságban egyaránt vita nélkül került elfogadásra, sőt a párizsi fellebbviteli bíróság is az egyéni szabadság logikus következményeként az 1792-ben lehetővé tett válás fenntartása mellett foglalt állást.⁹⁸⁶

Kezdetben az első konzul a házastársi összeférhetlenség miatt kimondott válás elfogadhatósága mellett érvelt,⁹⁸⁷ majd úgy nyilatkozott, hogy – „a test és a lélek egyesüléseként”⁹⁸⁸ – a házasság felbontását csak a másik fél hűtlensége nyomán kérheti a sérelmet szenvedett fél.⁹⁸⁹ Az 1792. évi törvény hatályba lépését követő 27 hónapban Párizsban több mint hatezer válást mondtak ki, melynek következtében a jogalkotó szűkebb korlátok közé kívánta a válás lehetőségét szorítani. Az első konzul úgy érvelt, hogy a házasság nem minden esetben a szerelem közössége, hiszen egy fiatal nő a divatnak megfelelően, a függetlenség és a letelepedés elérése érdekében házasodhat, a törvény azonban nem tagadhatja meg tőle, hogy miután felismerte e közösség nem megfelelőségét – a

⁹⁸¹ Úgy vélte, hogy alkalmazandó az az elv, mely szerint az apának minden gyermekét el kell tartania; e kötelezettség a leányok esetében azok házasságkötéséig tart. JAC 48-51, 98. pp.

⁹⁸² CATALA 230-231. pp.

⁹⁸³ MERLIN DE DOUAI úgy vélte, hogy a feleség általában véve képtelen a közös vagyon kezelésében részt venni, és a férj számára biztosítani kell feleség feletti természetes hatalmat. Ezen állásponttal szemben DESMOULINS nem kívánta hosszú időn át megőrizni a férji hatalmat, melyre a despotikus kormányzatok eszközeként tekintett. COUTHON szerint a nő és a férfi azonos cselekvési képességgel született, melyből eddig a nők kevesebbet mutattak meg, azonban e helyzet nem a természet rendjéből, hanem a régi intézmények hibájából ered. Sőt SÉVIN megállapította, hogy CAMBACÉRÈS az első tervezeteiben az egyenlőség teljes megvalósítása mellett foglalva állást javasolta a házassági vagyonnak a házastársak általi közös kezelését, míg harmadik tervezetében a feleség teljes férji alávettségének egyetemes elvét ismerte el. VILLENEUVE DE JANTI 95-96. pp.

⁹⁸⁴ LÉVY 2004. 119. p.; SAINT AFRIQUE 240. p.

⁹⁸⁵ PEROUSE 110. p.; SAVATIER 27-28. pp.

⁹⁸⁶ Vö. FENET 173-175, 200-219. pp.

⁹⁸⁷ SÉVIN 28. p.

⁹⁸⁸ FENET 181. p.

⁹⁸⁹ SAVATIER 13. p.

házasársi összeférhetetlenségre hivatkozva – válási kérelmet terjesszen elő.⁹⁹⁰ MALEVILLE úgy vélte, hogy a házasság csupán élettársi viszonyt jelentene, ha az egyik fél akarata elegendő lenne megszüntetésére; annak érdekében, hogy az első konzul a római jogtudósok által a rendes szerződésekre vonatkozó *Nihil tam naturale est, eo genere quidque dissolvi quo colligatum est* elvének eleget tegyen, megkövetelte a családnak a válás tényéhez való hozzájárulását, mely javaslata a kódex 275. és azt követő cikkeiben tükröződik.⁹⁹¹

PORTALIS kifejtette, hogy a házasság nem tisztán magánjogi szerződés, hanem alapjait a természetben leli fel, hiszen minden nép az égiek segítségét kérte, amikor életére ilyen nagy hatással bíró szerződést kötött; így a házasságra, mint természetjogi eredetű aktusra tekintett, amelyet szükségszerűen Isten hozott létre.⁹⁹² Úgy vélte, hogy a válást olyan esetekre lehetséges engedélyezni, amelyek tekintetében a felek a hiányosságokat más módon nem képesek feloldani; az általa készített feljegyzésben kifejtette, hogy az egyéni szabadság tiszteletéből eredően a jogalkotónak engedélyeznie kell a válást,⁹⁹³ amelyet BONAPARTE kizárólag a magánjog területére helyezett, továbbá a jó erkölcsre, a közrendre és a családi békére hasznos orvosságként tekintett rá.⁹⁹⁴ Az Államtanács 1801. október 6-i ülését PORTALIS hosszú bevezetője nyitotta meg, mely nyomán a tanács elfogadta a válás intézményét.⁹⁹⁵ Ezt követően az első konzul a házasársi összeférhetetlenség okán kimondott válást védte, azt óhajtva, hogy ha két személy nem képes együtt élni, minden szégyen nélkül legyen lehetőség különválásukra.⁹⁹⁶

BONAPARTE – a családi tanácsnak a házasság létrejöttében és megszűnésében játszott szerepére visszatérve – az *ancien régime* jogászainak álláspontjával ellentétesen védelmébe vette a válás intézményét; állandó jelleggel ismételte, hogy a válást az erkölcsök követelményeihez kell igazítani. Számos vita – BOULAY, BERLIER, REGNAUD javaslatai – nyomán a tanács az első konzul elképzeléseit leginkább tükröző BERLIER által készített tervezetet fogadta el. 1801. december 27-én az első konzul a közös megegyezést javasolta azzal indokolva, hogy e forma alkalmazásával hangos társadalmi botrányokat lehetne elkerülni.⁹⁹⁷ A jogászok ellenezték e formát, azonban ellenállásukat palástolták: PORTALIS kifejtette, hogy a közös megegyezés nem tekinthető válóoknak, míg TRONCHET úgy vélte, hogy a közvélemény nem fogadja el a közös megegyezést, mint bontó okot, majd

⁹⁹⁰ LÉCUYER 125-126. pp.

⁹⁹¹ JAC 60-62. pp.

⁹⁹² CABRILLAC 176-177. pp.

⁹⁹³ PEROUSE 114. p.

⁹⁹⁴ FELEKI 573. p.

⁹⁹⁵ Vö. LONG – MONIER 33-39. pp.

⁹⁹⁶ VILLENEUVE DE JANTI 104. p.; BÉNABENT 152-154. pp.

⁹⁹⁷ ESMEIN 1898. 333. p.

CAMBACÉRÈS – az első konzul helyett vezetve a vitát – fenntartotta az elképzelést, és végleges fellépése révén a tanács elfogadta a közös megegyezés alapján kimondható válást.⁹⁹⁸

A kódex több mint száz cikket szentelt a válás rendelkezéseinek, azonban a házassági közösség válás nélküli megszüntetésének⁹⁹⁹ annak ellenére csak tíz cikket biztosított, hogy a franciák nagy többsége elfogadhatónak tartotta az eredetét a régi jogban és a régi erkölcsben fellelő intézményt, amelyet az 1792. évi törvény kifejezetten megtiltott, a kódex tervezetei azonban hallgattak megemlékezéséről. Ezáltal e tervezetek a házastársi kapcsolatot tovább fenntartani kívánó azon katolikusokról felejtkezett el, akik – a válást elkerülendő – ezen intézmény segítségéhez kívántak folyamodni. E jogintézmény korántsem meglepő módon a bíróságok felvetésének köszönhetően került az Államtanács elé, ahol általános ellenszenvet váltott ki, bár PORTALIS és MALEVILLE ezen intézménynek a váláshoz viszonyított előnyei – így többek között a gyermekek érdekeinek fokozottabb védelme – mellett érvelt. Az első konzul a válást és a házassági közösség megszüntetését külön kívánta tárgyalni, és szabályait külön cím alá foglalni; úgy vélte, hogy ez utóbbi intézményhez olyan okok nyomán lehet folyamodni, melyek súlyosságuk csekély foka miatt nem adnak lehetőséget válás megindítására. Száműzetésben írt emlékirataiban úgy vélekedett, hogy ezen intézmény csak a legmagasabb társadalmi osztályokban nyerhet alkalmazást, és az átlagpolgár nem találhat általa védelmet.¹⁰⁰⁰

93. § Bonaparte személyes befolyása az atyai hatalom joganyagának tárgyalására.

Franciaországban az atyai hatalom kérdéséről két irányzat fejlődött ki: egyrészt az írott jog országaiban többé-kevésbé a római jog – főszabályként teljes és örökös jellegű hatalomként megjelenő – *patria potestas*-a uralkodott,¹⁰⁰¹ másrészt a szokásjog országaiban a gyermek érdekei védelmében létesített egyfajta atyai védelem alakult ki.¹⁰⁰² Az *ancien droit* egyszerűvé tette az apaság kutatását, továbbá igazságtalan módon kezelte a házasságon kívül született gyermeket, míg a nagy francia forradalom a törvényes gyermekekhez hasonló jogállást biztosított számukra.¹⁰⁰³

BONAPARTE az e tárgykört érintő öt ülésből csak az első ülésen – 1801. december 17 – vett részt, azonban számos kérdést vetett fel: rendelkezik-e a gyermek kereseti joggal apjával szemben az apa vagyonának megfelelő oktatás kikényszerítésére, vagy ha az apa nem

⁹⁹⁸ FENET 184-189. pp.; SAVATIER 35. p.; SZENTMIKLÓSI 311. p.

⁹⁹⁹ VIARD P. P. 29-31. pp.

¹⁰⁰⁰ PEROUSE 141-145. pp.

¹⁰⁰¹ Vö. GLASSON 3. 40-51. pp.

¹⁰⁰² JAC 72, 94. pp.

¹⁰⁰³ VILLENEUVE DE JANTI 113. p.

megfelelő szintű oktatást nyújt a gyermeknek, a nagyszülők nyújthatnak-e jobbat, illetve az apa erkölcsének csökkenése révén az anya átvehet-e¹⁰⁰⁴ az atyai hatalomhoz tartozó egyes jogosítványokat.¹⁰⁰⁵

Az atyai hatalomra vonatkozó cím a személyek jogáról rendelkező könyv utolsó címe lett. Az Államtanács felmérte a jogviszony mögött álló jogok és kötelezettségek tartós módon való szabályozásának szükségességét,¹⁰⁰⁶ azonban e testület tagjainak többsége – egyrészt a forradalom emlékeitől féelve, másrészt az atyai hatalom szabályait mérséklő szokásjogi rendelkezéseket óhajtván feleleveníteni – nem kívánta túlságosan széles jogosítványokkal felruházni az e hatalmat gyakorlót. MALEVILLE – a római jog védelmezőjeként – az örökségből való kitagadás lehetőségét követelve, BERLIER az atyai zsarnokságot elutasítva arra hivatkozott, hogy sem az állam, sem a család keretén belül nem lehetséges zsarnokság.¹⁰⁰⁷

Az első konzul kifejtette, hogy a családon belüli hatalmat a családfő részére továbbra is biztosítani kell, azonban e hatalom nem teljes mértékben ér véget a gyermek nagykorúságával, hiszen a házasság megkötéséhez és a váláshoz is – főszabályként – megkövetelte az atya által vezetett családi tanács beleegyezését.¹⁰⁰⁸ Az atyai hatalomnak valóságosabb jelleget biztosítani kívánó BONAPARTE szerint e hatalomnak magában kell foglalnia az apának a gyermek foglalkozásának megválasztására vonatkozó jogát is; e hatalom jogosítványait nem az e jogosítványokat gyakorló érdekében, hanem az alávetett személy érdekében kell gyakorolni. Úgy vélte, hogy a gyermek érdekében létesített atyai hatalom soha nem fordulhat a gyermek érdekei ellen.¹⁰⁰⁹

A törvény elfogadta az apaság római jogi eredetű vélelmét,¹⁰¹⁰ amelyet BONAPARTE is szükségszerűnek tekintett és úgy vélte, hogy ezen elv alóli minden kivétel a férj felesége feletti hatalmát gyengítené, és ezáltal elutasítandó.¹⁰¹¹ Az első konzul követelte, hogy a kódex általános jelleggel deklarálja az apának kiskorú gyermeke eltartásáról és neveléséről való

¹⁰⁰⁴ Vö. CSORNA 1928. 328. p.

¹⁰⁰⁵ JAC 94-96. pp.

¹⁰⁰⁶ BERGERON 565. p.

¹⁰⁰⁷ PEROUSE 180-181. pp.

¹⁰⁰⁸ FULCHIRON 184-186. pp.

¹⁰⁰⁹ SAVATIER 29-31. pp.; CATALA 230, 232-234. pp.

¹⁰¹⁰ GRANET-LAMBRECHTS 198-199. pp.

¹⁰¹¹ A szekció tervezetének első cikke úgy rendelkezett, hogy a házasság fennállása alatt fogant gyermek apja a férj, mely ellen nem volt lehetőség sem a feleség házasságtörésére, sem a férj természetes vagy szerzett nemzőképtelenségére hivatkozni. CAMBACÉRÈS úgy vélte, hogy a törvényes vélelmen alapuló szabály nem alkalmazandó, ha a valós tények ezeknek ellentmondanak. BONAPARTE – DAGUESSEAU-ra hivatkozással – védte a *Pater is est quem nuptiae demonstrant* római jogi elvét, melyre a védelemre képtelen gyermek számára a törvény által biztosított védelemként tekintett; álláspontja szerint amikor lehetőség van annak megállapítására, hogy a gyermek apja a férj, a jogalkotónak minden más körülmény figyelembevételétől el kell tekintenie. PEROUSE 146-147. pp.

gondoskodási kötelezettségét,¹⁰¹² továbbá a gyermeknek az apa vagyonára vonatkozó igényjogosultságát.¹⁰¹³

A férj hatalom energikus védelmezőjeként BONAPARTE az atyai hatalmat elengedhetetlennek tekintette; a feleség függő helyzetének követelése mellett a gyermek tekintetében szintén hasonló helyzetet követelt.¹⁰¹⁴ Úgy vélte, hogy a törvénynek – a legkisebb részletek tekintetében is – az apa és a gyermek tudomására kell hoznia jogaikat és kötelezettségeiket; a törvénynek – a gyermek megszületésekor – rendelkeznie kell arról, hogy milyen iskoláztatás illeti meg, hogyan kell felkészülnie hivatása gyakorlására, milyen feltételek mellett házasodhat, utazhat és választhat lakóhelyet. Az első konzul felvetette, hogy a tanács javaslata számos kérdést rendezetlenül hagyott, így a beszámíthatóság korát elérő, az apja helyzetének megfelelő oktatásban nem részesült gyermek követelhetné magasabb fokú iskoláztatását, továbbá úgy vélte, hogy a fiúk és a lányok oktatása között különbséget kellene tenni, és az apa erkölcsének sérelme esetén az anyának bizonyos jogokat kellene biztosítani. Fellépése mutatja, hogy BONAPARTE nem ismerte teljes terjedelmében a római jogi eredetű szabályokat, hiszen ezekre egyetlen alkalommal sem hivatkozott, hanem tisztán individualistaként, a modern gondolatok hírvivőjeként érvelt.¹⁰¹⁵

A házasságon kívül született gyermekek az *ancien régime* jogrendjében törvényes jogállásukat szüleik házasságával nyerték el. A kódex tervezete az elismerést a házasságkötési okmány kiadásáig követelte meg. Az Államtanács egy része és az igazságügy-miniszter ugyanezen erőt követelte a később kötött házasságnak is.¹⁰¹⁶

A tervezet megtiltotta az *apaság kutatását*, amellyel lehetlenné kívánták tenni a régi joggyakorlatból eredő botrányokat.¹⁰¹⁷ CAMBACÉRÈS ezen elvet elfogadva, kivétel engedését kérte abban az esetben, ha a feleség terhességét súlyosító körülmények – nemi erőszak, elrablás – kísérték, míg az első konzul e kivételre vonatkozó javaslat ellen úgy érvelt, hogy soha nem lehet kötelezni senkit akarata ellenére egy gyermek elismerésére. Az Államtanács úgy döntött, hogy az elismerést tiltó szabályhoz ne kerüljön kivételt engedő rendelkezés, azonban CAMBACÉRÈS – a *Tribunat* által támogatott – véleménye nyomán felhatalmazta a bíróságokat, hogy az érintett felek kérelmére kinyilváníthassák, hogy a gyermek apja az

¹⁰¹² Vö. CSORNA 1935. 358-359. pp.

¹⁰¹³ JAC 98. p.

¹⁰¹⁴ Vö. FELEKI 573. p.

¹⁰¹⁵ VILLENEUVE DE JANTI 119. p.

¹⁰¹⁶ PORTALIS és TRONCHET szerint ez a kritérium megerősítené a visszaéléseket, és megkövetelné, hogy a házasságon kívül született gyermek állapotának bizonyítása ne jogilag gyanús időben történjen. BONAPARTE és BIGOT DE PRÉAMENEU álláspontja szerint a házasság későbbi elismerése a családokban bizonytalanságot eredményezne, és a gyermekek elismerésének lehetőségét adná meg. – PEROUSE 153-154. pp.

¹⁰¹⁷ GRANET-LAMBRECHTS 200. p.

elrabló férfi; ezen eset kivételével a kódex 340. cikke által kinyilvánított és BONAPARTE által támogatott új szabály megőrizte hatályát.¹⁰¹⁸ Az első konzul ugyan támogatta a tervezetet,¹⁰¹⁹ de több alkalommal figyelmeztetett, hogy az apa elismerése nem nyugodhat olyan tényen, melynek bizonyossága kizárólag az anya vallomásán nyugszik.¹⁰²⁰

94. § Bonaparte személyes befolyása az örökbefogadás joganyagának tárgyalására. Az apaság kérdéskörével ellentétben e tárgykör szabályait teljes egészében az alapoktól kezdődően kellett felépíteni, hiszen a római jogi eredetű örökbefogadást¹⁰²¹ a nagy francia forradalom előtti szokásjogi rend nem ismerte.¹⁰²² 1792-ben a Törvényhozó Gyűlés – végrehajtási szabályok nélkül – rögzítette az örökbefogadás elvét, majd a forradalom időszakának magánjogi tervezetei is hallgattak e kérdéstről. A négy biztos által alkotott bizottság nem támaszkodott az 1792. évi törvény rendelkezéseire, ezáltal a kormányra hagyva annak megállapítását, hogy az *ancien droit* rendszerében haszontalannak tartott örökbefogadás mutat-e politikai szempontokból előnyöket. A Semmitőszék fellépése nyomán azonban a szekció tervezete minden polgár számára megengedett és a rendes bíróságoktól függő, magánjogi intézményként határozta meg az örökbefogadást.¹⁰²³

Az első konzul szemében az örökbefogadás az erős család biztosítékaként jelent meg; e kívánalom megvalósítása érdekében szükségesnek találta a családi tűzhely állandóságának és a családi vagyon fenntartásának – ezen intézmény általi – biztosítását. TRONCHET és MALEVILLE úgy vélték, hogy az örökbefogadás joga a nemzet számára nagy szolgálatokat tett olyan személyeket illetheti meg, akik körülményeik okán nem kötöttek házasságot vagy házasságuk gyermektelen maradt; ebben az esetben a törvényhozó testületnek kötelessége a gyermekhez való jogot ilyen módon pótolni.¹⁰²⁴

Annak ellenére, hogy a vallási vonatkozással nem bíró örökbefogadás intézményét a forradalom nagy erővel emelte be a francia jogtudatba, a kódex tervezete nem szentelt nagy

¹⁰¹⁸ A férfi és a nő házasságon kívüli életét már lassacskán felfogó francia társadalom tudatára ébredt annak, hogy e kapcsolatból származó gyermek nem bűnhődhet sem a társadalmi felfogás, sem szülei hibája miatt, így a házasságban született gyermekkel azonos jogokat biztosított számára. Vö. MÁRKUS 406. p.

¹⁰¹⁹ A Konvent szükségét látta a törvényes és a törvénytelen gyermek közötti különbségtétel megszüntetésének, majd az Államtanács az első konzul véleménye alapján arra támaszkodott, hogy a társadalomnak nem érdeke, hogy a házasságon kívül született gyermek apaságát kutathassa. Vö. MENYHÁRT 274. p.

¹⁰²⁰ Nem fogadta el, hogy az apa, az anya hozzájárulása nélkül ismerhesse el a gyereket; azonban úgy vélte, hogy egy gyermeket elismerni kívánó férfit nem lehet megakadályozni abban, hogy e gyermek eltartásáról gondoskodjon vagy örökbefogadását kezdeményezze. PEROUSE 155-157. pp.

¹⁰²¹ KOISS 426. p.

¹⁰²² Ezzel nyíltan ellentétes megállapítást tesz GLASSON 3. 36-40. pp. A római jogi eredetű örökbefogadás intézményének az írott jog országaiban való létét igazolja AUBENAS 700-701. pp. és PLESSIS DE GRENEGAN 521-524. pp. E megállapítást megerősíti TRÁVNIK 9. p.

¹⁰²³ JAC 80. p.

¹⁰²⁴ SAVATIER 34. p.

teret az örökbefogadásnak, amelyet a párizsi fellebbviteli bíróság és az első konzul is kifogásolt. Az 1801. november 27-i ülésen a forradalmi gyűlésekhez hűséges jogászok által előterjesztett új tervezettel szemben fenntartásokat hangoztattak: MALEVILLE politikai jellegű intézménynek, TRONCHET – mint tisztán magánjogi intézményt – haszontalannak tekintette az örökbefogadást. Az első konzul úgy vélte, hogy elsőként az örökbefogadás alapjairól, majd megengedhetőségének feltételeiről, végül formájáról kell vitázni. A bizottság tagjai azonban továbbra is kételkedtek: PORTALIS politikailag lehetetlennek találta az örökbefogadást, míg a köztársaságpártiak úgy vélték, hogy a szolgálatai útján elismertté vált ember számára a leszármazók ily módon való pótlására vonatkozó lehetőség megadása a patriarchátus visszaállítását jelentené.¹⁰²⁵

Az első konzul fellépését e tárgykörben két elgondolás vezette: egyrészt a örökbefogadott rokon viszonyok és a vér szerinti rokon viszonyok egybeolvasztása, másrészt az örökbefogadott és természetes családja közötti minden kapcsolat megszüntetése.¹⁰²⁶ BONAPARTE úgy vélte, hogy korának erkölcsi viszonyai között az örökbefogadás csak a házasság hatásait helyettesítő, ritkán és akkor is csak kiegészítő jelleggel alkalmazott intézmény lehet; az egyenlőségen alapuló jogrendben az örökbefogadásra – a természetet másolva¹⁰²⁷ – csak kivételes esetben és alapos ok ismeretében, bírói engedéllyel van lehetőség. Az első konzul követelte, hogy a házasságon kívül született gyermek apja általi örökbefogadását a tervezet privilegizált esetnek tekintse.¹⁰²⁸

TRONCHET, CAMBACÉRÈS és PORTALIS az örökbefogadás engedélyezését a törvényhozó testület döntésétől javasolta függővé tenni, míg ROEDERER, THIBAudeau, BERLIER és BOULAY e kérdést a rendes bíróságok hatáskörébe kívánta utalni.¹⁰²⁹ BONAPARTE úgy vélte, hogy az örökbefogadásról a legfőbb nemzeti szervnek kell döntenie, melynek nyomán – visszavonhatatlan jelleget nyerve – e szerződést az eskü szintjére emeli. Az így keletkezett új szentség keretében a társadalom akaratából egy személy vére és csontja egy másik személy vérébe és csontjába kerül át, mely ezáltal megadja a gyermeki érzést annak a gyermeknek, aki ezzel addig nem rendelkezett, és az apai érzést annak, aki az örökbefogadásig ezen érzéssel

¹⁰²⁵ VILLENEUVE DE JANTI 120-122. pp.

¹⁰²⁶ Vö. TRÁVNIK 9. p.

¹⁰²⁷ BONAPARTE számára az örökbefogadás a természet pontos utánozására szánt szerződésként jelent meg; a szerződő felek között nagy különbséget kívánt, azért, hogy ezáltal az apai és a gyermeki érzelmek a feleket egymáshoz köthessék. Az örökbefogadás feltételeként határozta meg, hogy az örökbefogadónak házasnak kellett lennie, azonban az örökbefogadás ténye nem lehetett ellentétes a házassági közösséggel. Az örökbefogadás elsődleges céljának apasági és rokonsági kapcsolatok és érzések létrehozását tartotta. PEROUSE 162. p.

¹⁰²⁸ VILLENEUVE DE JANTI 123-124. pp.

¹⁰²⁹ FENET 251. p.

nem bírt. Az első konzul – a kialakult viták nyomán – az örökbefogadás hatásának kiváltása tekintetében elfogadta a rendes bíróságok és a törvényhozó testület együttes hatáskörét: eszerint a bíróságok magánjogi szempontból készítették elő az örökbefogadást, megvizsgálva a családot és a kívülálló harmadik feleket érintő körülményeket, majd az örökbefogadási kérelmet törvényesen elfogadhatónak minősítve a törvényhozó testület elé terjesztették, mely a kérelem vizsgálatát követően annak elfogadásáról vagy elutasításáról döntött. E megfontolásokon alapulva az Államtanács úgy vélte, hogy az örökbefogadást a rendes bíróságnak kell előkészíteni, majd ezt követően a törvényhozó testületnek kell véglegesen kinyilvánítani.¹⁰³⁰

Az ismételt vitán az első konzul az örökbefogadás három formáját javasolta: egyrészt a közhivatalnok előtti egyszerű dokumentum, másrészt egy fellebbviteli bíróság ítélete, végül egy felsőbb hatóság – Szenátus, *Corps législatif* vagy a kormány – döntése formájában megvalósuló örökbefogadást.¹⁰³¹ TRONCHET úgy vélte, hogy e tárgykör tanulmányozása során egyre inkább előtérbe kerül, hogy az örökbefogadás rossz intézmény. BONAPARTE egyre jobban magára maradt annak a vélelemnek a megerősítését követelők között, amely az örökbefogadottra az örökbefogadó által nemzett személyként tekintett. Az ismert szülők nélküli gyermekek örökbefogadására vonatkozó rendelkezést TRONCHET és az első konzul is úgy minősítette, mint amely elősegíti a házasságon kívül született gyermekek örökbefogadását, ezáltal az emberi igazságtalanság által szégyenben hagyott gyermek helyzetén – annak erkölcsi sérelem okozása nélkül – segíteni engedett. E vita folyamányaként a tanács – annak törvénytelen voltára hivatkozással – utasította el az apai nyilatkozattal elismert, házasságon kívül született gyermek formális örökbefogadását engedélyezni kívánó cikket. Az 1801. december 25-én tartott ülésén az első konzul 17 alkalommal szólalt fel, elsősorban az örökbefogadás visszavonhatatlansága kérdésében, melyek híven tükrözik, hogy számára az apaság és a házasság a társadalomban a törvényből és nem a természetből eredt. A legnagyobb nehézség az örökbefogadottnak a természetes és az örökbefogadó családjával való kapcsolatának szabályozása volt: e vita során az első konzul a gyermek jogait – az atyai hatalom legteljesebb mértékű tiszteletben tartásával – kívánta védeni.¹⁰³²

¹⁰³⁰ Az első konzul elfogadta e javaslatot, de elismerte, hogy az állam nagy testületei magánjogi ügyekben nem képesek biztonságot nyújtani az állampolgároknak. A bíróságok a valós igazságszolgáltatók: ha e szervek úgy nyilatkoznak, hogy nincs helye az örökbefogadásnak, az állam más szerveinek nincs joga a családok ügyeibe beavatkozni. BONAPARTE ragaszkodott annak biztosításához, hogy politikai testületek ne ítélkezhesenek. PEROUSE 168-170. pp.

¹⁰³¹ FENET 258. p.

¹⁰³² VILLENEUVE DE JANTI 130. p.

A politikai események miatt az örökbefogadásra vonatkozó félbeszakadt vita – az első vita befejezését követő 11 hónap szünet után – 1802. november 18-án folytatódott Saint-Cloud-ban.¹⁰³³ A tanács ellenségesnek mutatkozott, TRONCHET kifejezetten az örökbefogadás ellen foglalt állást, azonban a vélemények annyira eltérőnek mutatkoztak, hogy e helyzetben a munkának kizárólag az elvek rögzítésére kellett korlátozódnia. Az öt alkalommal szót kérő első konzul kifejtette, hogy a javasolt örökbefogadási rendszer túlságosan összetett, azonban az örökbefogadás teljes elutasítása túlságosan nagy űrt hagyna a magánjogi rendszerben.¹⁰³⁴ Az ismételt tárgyalás nyomán NAPÓLEON véleménye mérsékeltebbé és realistábbá vált: egyre jobban védte az örökbefogadás intézményét; sőt úgy vélte, hogy a javasolt módosítások nyomán az örökbefogadás a név és a javak átszállásának intézményévé válna,¹⁰³⁵ és egyben lehetővé tenné, hogy az örökbefogadott soha ne válhasson a társadalmi- és a magánjogi rend kirekesztettjévé. Az első konzul az örökbefogadás kiemelkedő szerepét abban látta, hogy ezen intézmény segítségével a gyermektelen kereskedők és iparosok örökösét találhatnak iparuk folytatására; felvetette továbbá, hogy a végrendelezési jog nem teremthet az örökbefogadással azonos helyzetet, hiszen nem feltétlenül jelenti a név és a családi érzés átszállását, nem változtat az erkölcsökön, hiszen már egy kialakult helyzet szabályozására vonatkozik.¹⁰³⁶ BONAPARTE úgy vélte, hogy az örökbefogadás igazi értéke az, hogy gyermeket ad a gyermekkel nem rendelkező személynek, sőt a név átszállásával a legtermészetesebb és legerősebb családi kapcsolatot hívja életre.¹⁰³⁷

Az első konzul által előterjesztett új örökbefogadási rendszer a kódex vonatkozó rendelkezéseinek alapjául szolgált: egyrészt kizárólag a bírói hatalom volt jogosult örökbefogadási kérdésekben dönteni; másrészt e szerződés már nem járt a személyi állapot teljes megváltoztatásával; harmadrészt nem veszélyeztette az örökbefogadott személy és természetes szülei között a természet által juttatott kapcsolatot, csupán a javak és a név átszállására korlátozódott; továbbá már nem kívánt a családba illeszteni egy olyan személyt, akinek vérségi kapcsolatai révén nem e családban volt eredeti helye; végül ezen új rendszer nélkülözhetetlen feltételként megkövetelte, hogy az egyik fél előzetesen valamiféle szolgálatot teljesítsen a másik számára, valamint azt, hogy az örökbefogadott nagykorú

---

¹⁰³³ PEROUSE 175-176. pp.

¹⁰³⁴ JAC 89. p.

¹⁰³⁵ Vö. FELEKI 572. p.

¹⁰³⁶ FENET 245. p.

¹⁰³⁷ VILLENEUVE DE JANTI 150. p.

személy legyen.¹⁰³⁸ E viták nyomán vált az örökbefogadás két személy között, apasági és leszármazási alapon tisztán magánjogi kapcsolatokat létrehozó jogi aktussá.¹⁰³⁹

95. § Bonaparte személyes befolyása az öröklési jog anyagának tárgyalására. A Konvent – a leszármazók és az oldalági rokonok javára való végrendekezési jognak az 1794. január 6-i törvénnyel való eltörlésével – megsértette a hagyományos atyai hatalmat és a tulajdonjogot, mely egyben MIRABEAU és ROBESPIERRE korábban kifejtett gondolatának győzelmét jelentette. A forradalom e terhes örökségét a Konzulátus egyik első rendelkezésével törölte el, megadva az apának vagyona egy része feletti, gyermekei vagy erre más, általa alkalmasnak tartott személy javára való rendelkezési jogot, egyben a vagyon rendelkezésre álló részét a gyermekek számához kötve, akként hogy a vagyon e része nem érhetne el a végrendelező teljes vagyonának egynegyedét. A kódex tervezete – az előbbi mintát követve – a teljes vagyon negyedét kívánta az apa végrendekezési joga alá utalni. A tervezetet MALEVILLE is támadta, aki a párizsi szokásjogot követve úgy vélte, hogy a kötelesrész mértéke – a tervezet által javasolni kívánt háromnegyed rész ellenében – az apa vagyonának fele legyen. BONAPARTE – az örökhagyó leszármazóinak hiányában – örökrészt kívánt juttatni az oldalági rokonok javára. A tervezet az ajándékozó életében el nem fogadott élők közötti ajándékozást, továbbá az ajándékozó halála előtt legfeljebb hat nappal juttatott adományokat halál esetére juttatott adománynak kívánta minősíteni, majd az első konzul a tanács azon tagjaihoz csatlakozott, akik – az ajándékozás legfőbb elemének az elfogadást tartva – úgy vélték, hogy az elfogadást lehetetlen bármilyen vélelemmel eltörölni.¹⁰⁴⁰

Az első konzul az *örökrész* tárgyában ismételten a családok érdekeit tartotta szem előtt; úgy vélte, hogy az Államtanács egyre inkább a kötelesrészre vonatkozó római jogi szabályok tartalmához közeledve folyamatosan csökkentette a természet által a családfőnek juttatott hatalmat. Az előkészítő bizottság a gyermekek javára meghatározott kötelesrész mértékét – egységes módon – az apa vagyonának háromnegyedében kívánta rögzíteni. BONAPARTE egy olyan rendszert javasolt elfogadni, amely a gyerekek számához és az apa vagyonának mértékéhez viszonyított arányban kívánta meghatározni az apa által, végrendeleti joga gyakorlása során felosztható vagyonrészt. A százezer frank feletti vagyonnal rendelkező apa esetén e részt egy gyermek vonatkozásában határozta meg, azonban a közepes vagyonok tekintetében a családfőnek nagyobb hatalmat kívánt juttatni, hiszen a vagyon

¹⁰³⁸ Vö. FLEISCHNER 74. p.; SÁRFFY 166. p.

¹⁰³⁹ PEROUSE 178. p.

¹⁰⁴⁰ SAVATIER 18. p.

felaprózódásának veszélye ez esetben nagyobb volt, és a családfő e veszély megakadályozójaként teljes vagyonának feléről szabadon rendelkezhetett. Az első konzul által javasolt, a vagyon fele mértékében rögzített felosztható rendszer nem tekinthető gyakorlatiasnak. Az Államtanács testületén belüli vita során az egyes vagyoni kategóriákat egymástól elválasztó határról úgy vélekedtek, hogy az mindig szükségszerűen önhatalmú lesz, és a közvélemény sem fogadná el, hogy a magánjogi törvények ne mindenkire egységesen legyenek alkalmazhatók: a magánjogi törvény vagyoni alapra helyezése alapjogaiban sértette volna az egyenlőség elvét.¹⁰⁴¹

A kódex – BONAPARTE nyomására – visszaállította az atyai hatalom előjogait, és a család erkölcsi kapcsolatainak érdekében az atyai ház és mezőgazdasági terület megőrzését, továbbá támogatta a családapa által létrehozott gazdasági- és kereskedelmi központ fenntartását, azonban elutasította a teljeskörű végrendelezési szabadságot, egyben a gyermekeket megillető örökrészre a természetjogból eredő támogatási kötelezettségként tekintett.¹⁰⁴² Az *utóörökös nevezésre* vonatkozó vitában a köztársaságpártiak az *ancien droit*-hoz való visszatérést láttak, BONAPARTE azonban a nagy családok fenntartása érdekében szükséges intézményről beszélt.¹⁰⁴³

A tervezet a hitbizomány tekintetében az azt eltörlő 1792. szeptember 14-i törvény nyomán haladt. Az Államtanács több tagja a hitbizományra az *ancien droit* maradványaként, valamint a javak megfelelő kezelésének és kereskedelmi forgalmának akadályaként tekintett. Az első konzul kifejtette, hogy a földbirtokosok az állam nyugalmanak és biztonságának egyik legfontosabb támaszai, ugyanakkor kiemelte, hogy senki sem kívánja ezen intézmény visszaállítását.¹⁰⁴⁴

96. § Bonaparte személyes befolyása az adásvétel joganyagának tárgyalására. A kódex vitájának harmadik szakasza 1802. szeptember 29-én kezdődött, azonban az egyre inkább dinasztikus kérdések felé fordult első konzul – egyre kevesebb figyelmet szentelve az előkészítő munkálatoknak – csak december 15-étől vett részt az üléseken. A kódex vitája utolsó szakaszában négy új tanácsos kapcsolódott be az Államtanács munkájába: DAUCHY, a fruktidori száműzött; BÉGOUEN, a Le Havre-i kereskedelmi bíróság elnöke; PELET DE LA

¹⁰⁴¹ Uott. 203. p.

¹⁰⁴² ESMEIN 1898. 334-335. pp.

¹⁰⁴³ VILLENEUVE DE JANTI 152-153. pp.

¹⁰⁴⁴ PEROUSE 210-211. pp.

LOZÈRE, a kereskedelmi kódex kiadásában fontos szerepet játszó jogász és DUPUY tengerész.¹⁰⁴⁵

Az első konzul a szerződésekre vonatkozó konzultáció során csak az adásvételt illető rész vitájában vette át az Államtanács elnökletét, és mindezt annak ellenére tette, hogy e tárgykörben a vita kizárólag a múlt hagyományainak értékelésére szorítkozott. A kódex e része valódi megalkotójának – a házassági szerződéshez¹⁰⁴⁶ és a házastársak egymással szembeni jogaihoz hasonlóan – DOMAT és POTHIER tekinthetők:¹⁰⁴⁷ az első konzul szerepe csak másodlagos volt, hiszen a vitát egyrészt a szerződési jog védelmezőjeként PORTALIS, másrészt a tulajdonjog állandóságának és a szerződések megvalósulásába vetett bizalmat hirdető BERLIER vezette.¹⁰⁴⁸

Heves viták alakultak ki az Államtanács testületén belül a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti értékarány tekintetében: BERLIER a fondorlatra és a családságra vonatkozó elvek alkalmazását javasolta, elutasítva a sérelem okán való érvénytelenséget, amelyet a közérdekkel és a szerződési bizalommal ellentétesnek minősített; PORTALIS és CAMBACÉRÈS az emberiessegen és az igazságosságon, valamint a természetén alapuló érvénytelenítés lehetőségét védte.¹⁰⁴⁹ BONAPARTE – politikusként fellépve – kifejtette, hogy az 1794. szeptember 30-i törvény által eltörölt érvénytelenítési kereset visszaállítása nem sértheti a kialakult tulajdoni rendet. Az első konzul kijelentette, hogy a magánjogi igazságosság területén minden szerződést tiszteletben kell tartani, vagyis jogilag nem lehet szó adásvételi szerződésről, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás nem áll arányban.¹⁰⁵⁰

97. § Bonaparte személyes befolyása a jelzálog joganyagának tárgyalására. A jelzálog szabályait az Államtanács tagjai egyrészt az ingatlanhoz kapcsolódó biztosítékként, másrészt a hitelezés egyik alappilléreként – sőt a feleség, a kiskorú és a gyámság alatt álló személy érdekei védelmének egyik módjaként – vizsgálták. Az első konzul a jelzálogra csupán ez utóbbi felfogásban tekintett, és csak a törvényes jelzálogot kívánta a kódexbe foglalni. Az Államtanácsban három meghatározó vélemény alakult ki: BIGOT DE PRÉAMENEU a forradalmi

¹⁰⁴⁵ Az Államtanács 1803-1804. évi, BONAPARTE által elnökölt üléseinek dátuma és *tárgyköre*: 1. ülészak, 1803. december 5: *kezesség és házassági szerződés*; 2-3. ülészak, 1804. január 12, 28: *adásvétel*; 4. ülészak, 1804. február 2: *adásvétel és jelzálog*; 5. ülészak, 1804. február 9: *jelzálog*; 6. ülészak, 1804. február 11: *szülői beleegyezés kérése*; 7-8. ülészak, 1804. február 25 és március 3: *jelzálog*; 9. ülészak, 1804. március 6: *szerződéskötés*. VILLENEUVE DE JANTI 155-156. pp.

¹⁰⁴⁶ BEAUBRUN 362-363. pp.

¹⁰⁴⁷ A szerződések értelmezésére vonatkozó joganyag eredete és tárgyalása tekintetében lásd még TROFIMOFF 203-233. pp. és MORITA 201-219. pp.

¹⁰⁴⁸ FENET 338-339. pp.

¹⁰⁴⁹ PEROUSE 224. p.

¹⁰⁵⁰ SÉVIN 45. p.

jelzálog-kódexet fontos újításnak tekintette, RÉAL és TREILHARD teljes egészében elvetette e törvényt, míg CAMBACÉRÈS és PORTALIS egy vegyes tervezetet készített elő.¹⁰⁵¹

Az első konzul felszólalásában három nagy rendszert nevezett meg: egyrészt a közzétételt és a bejegyzést elutasító római jogot, másrészt a közzétételt elfogadó, de a bejegyzést elutasító 1771. évi ediktum szerinti rendszert, végül a közzétételt és a bejegyzést is elfogadó forradalmi kódexet.¹⁰⁵² A szerződéses jelzálogot elhagyva az első konzul csupán a törvényes jelzáloggal, valamint annak a családi viszonyokkal és a házassági vagyonjoggal fennálló kapcsolatával foglalkozott: a jelzálogbejegyzés formalitásának elutasítása ellenére az első konzul kitarzott amellett, hogy a magánjog túlságos egyszerűsítése a tulajdon biztonságát veszélyeztetheti, továbbá úgy vélte, hogy a jelzálogra vonatkozó cím nem alkot önálló kódexet, hanem a *Code civil* részét képezi, ezáltal az egyéb címekben megfogalmazott magánjogi igazságosság elvei e cím rendelkezéseire is kiterjednek.¹⁰⁵³

A jelzálogra vonatkozó vitában az Államtanács keretén belül annyira eltértek az álláspontok, hogy a törvényelőkészítő szekció két tervezetet dolgozott ki: a két ellentétes frakciónak megfelelően, az egyik tervezetet BIGOT DE PRÉAMENEU, míg a másikat RÉAL jegyezte. Az alapvető kérdés annak eldöntése volt, hogy a jelzálog közzétételére és bejegyzésre vonatkozó forradalmi törvény által bevezetett, hatályban lévő rendszert hatályon kívül kell helyezni vagy vissza kell térni az *ancien droit* rendelkezéseire. A BIGOT DE PRÉAMENEU által benyújtott jelentés – kisebb módosításokkal – az 1771. évi ediktum által kialakított rendszerhez való visszatérést javasolta, míg RÉAL és TREILHARD az *ancien droit* által elfogadott általános jelzálogból eredő nehézséggel és veszéllyel való szembenállásukat fejezték ki, továbbá kiemelték, hogy a forradalmi törvény hasznos következménye az volt, hogy egy rosszhiszemű ember nem adhatta el azt a dolgot, amelynek nem volt tulajdonosa. A két ellentétes vélemény között CAMBACÉRÈS és PORTALIS egy középutas megoldást javasolt.¹⁰⁵⁴

Az első konzul úgy vélte, hogy a jelzálog rendszere a család szervezetéhez, a házassághoz és a gyámsághoz szorosan kapcsolódik.¹⁰⁵⁵ A magánjogi igazságosság elvének segítségül hívásával a feleséget, a kiskorút és a gondnokság alatt álló személyt tekintette érdekeik védelmére képtelennek, és úgy vélte, hogy a jogrendben egyes formalitások hibája elegendő volt az e személyeknek biztosított garanciák feloldásához. A magánjogi igazságosságnak

¹⁰⁵¹ VILLENEUVE DE JANTI 160. p.

¹⁰⁵² Vö. ESMEIN 1898. 335. p.

¹⁰⁵³ JAC 132-134. pp.

¹⁰⁵⁴ PEROUSE 244-246. pp.

¹⁰⁵⁵ Vö. CSILLAG 258. p.; DEBOISSY 337-338. pp.

nyíltan ellentmondani látszott, hogy a feleséget és a kiskorút olyan kötelezettségeknek tegyék ki, amelyeket nem volt hatalmukban megakadályozni. Az első konzul számára elfogadhatónak tűnt, hogy a törvényes jelzalog a férj és a gyám ingatlanát terhelje, azonban számukra megengedett volt, hogy e terhet a javak egy adott részére szorítsák. Az első konzul úgy vélte, hogy a törvényes jelzalog hatását a bejegyzés formalitásától kellene függővé tenni, továbbá a feleség és a kiskorú személy törvényes zálogjoga bejegyzésének csak egyszerű formalitásnak kellett lennie, és nem a hatás kiváltásához szükséges feltételnek.¹⁰⁵⁶

98. § A kodifikáció befejező szakasza. 1802. szeptember 9-én ismételten összeült és új tagokkal – FORFAIT, TRUGUET, NAJAC, PETIET, GOUVON SAINT-CRY, JOURDAN, MIOT, SÉGUR – kiegészült Államtanács¹⁰⁵⁷ a kódex munkálatainak második szakaszát kezdte meg, amely egyben végleges megvalósításának kezdetét is jelentette, hiszen a *Corps législatif* a tervezet 3. könyv 2. címéig terjedő részeit ekkor szavazta meg. Ezzel párhuzamosan – 1802. januárja óta – a belpolitikai események felgyorsultak: BONAPARTE megszerezte az élethosszig tartó hatalmat, irányítása alá gyűrte a tagjaiban megújult gyűléseket, és a konkordátumot is megkötötte.¹⁰⁵⁸

A magánjogi jogalkotás befejező szakaszában négy jogász jutott meghatározó szerephez: a forradalom időszakában ügyvédként dolgozó JOLLIVET, a párizsi parlament korábbi ügyvédje TRIELHARD – akiről BONAPARTE úgy nyilatkozott, hogy e jogászt meggyőzni felér tíz hadi győzelemmel –, és a párizsi fellebbviteli bíróság elnöke MURAIRE, aki a személyi jogról és a házassági jogról szóló törvények előterjesztőjeként a Törvényhozó Gyűlésben szerzett hírnevet. E három alapvetően forradalmi meghatározottságú jogászhoz kapcsolódott a piemonti származású GALLI, a római jog elkötelezett védője, a torinói fellebbviteli bíróság elnöke. Az 1802. szeptember 9. és 1803. május elseje közötti 33 ülészből csupán 11 ülésen vett részt BONAPARTE, egyre jobban CAMBACÉRÈS-re hagyva az Államtanács elnökletét,¹⁰⁵⁹ és egyre ritkábban és kevésbé hevesen felszólalva a tárgyalt jogi tárgykörök vonatkozásában: csupán a családok és a tulajdonjog állandóságát, az örökbefogadást, valamint az élők közötti és a halál esetére szóló ajándékozást érintő viták tárgyalása során ismertette álláspontját.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁶ JAC 130. p.

¹⁰⁵⁷ Az Államtanács 1802-1803. évi, BONAPARTE által elnökölt üléseinek dátuma és *tárgyköre*: 1-2. ülészből, 1802. november 18 és december 2: *örökbefogadás*; 3-4. ülészből, 1802. december 16 és 1803. január 6: *öröklési jog*; 5-9. ülészből, 1803. január 27 és február 3, 10, 17, 24: *ajándékozás*; 10. ülészből, 1803. március 6: *vegyes*. VILLENEUVE DE JANTI 144-145. pp.

¹⁰⁵⁸ *Uott*. 146. p.

¹⁰⁵⁹ Vö. DE VILLEPIN 213-214. pp.

¹⁰⁶⁰ VILLENEUVE DE JANTI 147-148. pp.

TREILLARD a jelzálogra vonatkozó előterjesztésében kiemelte, hogy a tanács a kiadás előtt álló kódex valamennyi részének rendelkezéseit nyugalomban és meggondoltsággal megvitatta. 1804. márciusára a három évvel korábban indult munka befejeződött. Az egyes tárgykörök javaslatainak egymást követő megszavazása nyomán a magánjogi rendelkezések egy *corpus*-ba rögzítve foglaltattak, mely által a római törvényeket, a királyi *ordonnance*-okat, az általános és különös szokásjogokat, a statútumokat ünnepélyesen módon hatályon kívül helyezték. A törvényhozás 1804. március 24-i befejező ülésén MARCORELLE képviselő megörökíteni javasolta azt a napot, amelyen a *Code civil* a francia nép általános törvényévé vált,¹⁰⁶¹ és BONAPARTÉT a nemzet legnagyobb jogalkotói közé emelte. FONTANES – a testület elnöke – nyitóbeszédében kifejtette, hogy ezentúl 30 millió emberre egységes magánjogi törvények vonatkoznak, és úgy érvelt, hogy a történelem folyamán soha egyetlen nagyobb nemzet sem kapott ekkora jótéteményt: Justinianus kódexe ezer éven át biztosította a római törvények uralmát a civilizált nemzetek felett, azonban BONAPARTE – fényes értelem által támogatott – kódexe az előbbi kódexnél nagyobb befolyással lesz, és nagyobb dicsőséggel fog rendelkezni. E szavak azonban elsősorban politikai jelleggel bírtak, hiszen a politikai rend közeli változásához, a köztársasági rendszerről a monarchikus rendszerre való áttéréshez minden készen állt: néhány héttel a kódex hatályba lépését követően a Szenátus Saint-Cloud-ban császárnak nyilvánította BONAPARTÉT.¹⁰⁶²

A konzulátusi kormány – a magánjogi egység megteremtése érdekében – kihasználta a rendelkezésére álló néhány év viszonylagos politikai nyugalomát.¹⁰⁶³ A kódex a legkedvezőbb pillanatban jelent meg;¹⁰⁶⁴ három évvel később lényegesen nehezebb lett volna a közreműködőkben ugyanezt a függetlenséget és önzetlenséget megtalálni. Ráadásul a dinasztia belügyei az ország érdekeit egyre jobban háttérbe szorították.¹⁰⁶⁵

---

¹⁰⁶¹ VIOLLET 257. p.

¹⁰⁶² PEROUSE 259-260. pp.

¹⁰⁶³ Vö. HORVÁTH 255. p.; KECSKÉS 2004. 217. p.

¹⁰⁶⁴ Ezzel kissé ellentétes megállapításra jut a Szabadalmi Felsőbíróság elnöke, amikor kijelenti, hogy a *Code civil* háború közepette készült el. SCHUSTER 1. p.

¹⁰⁶⁵ PEROUSE 261-262. pp.

XIV. FEJEZET
A CODE CIVIL EREDETISÉGE

99. § A kódex és a nagy francia forradalom magánjoga. A kódex szövegének megfogalmazása során PORTALIS olyan mérsékelt irányvonalat igyekezett követni, amely anélkül valósította meg a magánjog kívánt reformját, hogy a nagy francia forradalom által e területen elért eredményeket felszámolta volna.¹⁰⁶⁶ ESMEIN szerint a kódex nem hozta meg a remélt újítást a francia magánjog területén, hiszen megelégedett az *ancien droit* és a forradalmi jogalkotás anyagából eredő egyes rendelkezések és intézmények ismételt felvételével és rögzítésével; úgy vélte, hogy a törvénykönyv legfőbb eredetisége a múlt és a közelmúlt jogi tartalma tekintetében megnyilvánuló eredetiség hiányaként értelmezhető. Az erkölcsöknek megfelelni kívánó kódex a jogi hagyományok örökségét részesítette előnyben az újat alkotó akarattal szemben.¹⁰⁶⁷

HALPÉRIN szerint nem lehet objektív módon állást foglalni abban a tekintetben, hogy a kódex rendelkezéseinek többsége az *ancien droit* elveire vagy a forradalmi jogalkotás vívmányaira támaszkodik. Elismerte, hogy a kódexben három, egymástól jól elkülöníthető tartalom figyelhető meg: egyrészt a szerződési- és a dologi jogra vonatkozó, az *ancien droit* befolyását tükröző, CAMBACÉRÈS gondolatait feltáró áramlat, másrészt az 1797. év királypárti képviselőinek a családjogi rendelkezésekre vonatkozó reakciós fellépése, végül az átmenetiség és a kompromisszumok jegyét magán viselő házassági- és öröklési jogi rendelkezések.¹⁰⁶⁸

A korabeli jogászok szemében az évszázadok óta remélt magánjogi egyenlőséget megtestesítő kódex nem vetette el a forradalmi jogalkotás örökségét.¹⁰⁶⁹ Az 1792. szeptember 20-i törvény által a jogrend részévé emelt, a házasságra és a személyi állapotra vonatkozó rendelkezéseket tisztán magánjogi kérdésnek tekintette, sőt a nagy francia forradalom örökségének tekinthető az az erő, amellyel a kódex a tulajdonjog szentségét rögzítette. A kódex kidolgozói a tulajdonjogra minden jogalkotás egyetemes lényegéként tekintettek, vagyis olyan alapvető jogként értelmezték, amely minden társadalmi intézmény alapjául szolgált. Az 1789. évi nyilatkozat óta a jogászok egyetértettek abban, hogy a tulajdonjog sérthetetlen és szentként tisztelt jog, amely már a kódex korábbi – CAMBACÉRÈS által

---

¹⁰⁶⁶ JELLINEK 409. p.

¹⁰⁶⁷ ESMEIN 1904. 5. p.

¹⁰⁶⁸ HALPÉRIN 1992. 276-277. pp.

¹⁰⁶⁹ BERLIER 90. p.

kidolgozott – hivatalos tervezeteinek is középpontjában állt.¹⁰⁷⁰ A dolog feletti legteljesebb mértékű hatalmat és rendelkezést biztosító, méltán híressé vált 544. cikk megfogalmazása kétséget kizáróan PORTALIS nevéhez kapcsolható.¹⁰⁷¹ A kódex a szerződési jog területén sem szakított a forradalmi törvényhozás örökségével: a szerződő felek között érvényesen létrejött megállapodásoknak – a felek vonatkozásában – törvényi erőt tulajdonító elvet rögzítő, szintén híressé vált 1134. cikk már fellelhető volt CAMBACÉRÈS korábbi tervezeteiben is.¹⁰⁷² Az akarat szabadságának e rendelkezésben testet öltött kívánalma a forradalmi ideológiában gyökerezett, amelyet azonban a jogalkotó annak kimondásával korlátozott, hogy a szerződő felek megállapodása sem a közerkölcs, sem a társadalmi rend követelményébe nem ütközhet.¹⁰⁷³ E két cikk rögzítésével a kódex – a személyi szabadság két legfontosabb intézményét meghatározva – hűséges maradt a forradalom első éveiben kimondott elvekhez.¹⁰⁷⁴

A kódex nem vetette el a nagy francia forradalom újításait a személyi jog területén sem.¹⁰⁷⁵ A házasság szekularizációja közakaraton nyugodott; a kódex nem az egyes vallások szabályai szerint megkötött házasságot ismerte el, hanem mindenki számára lehetővé tette a polgári házasság megkötését.¹⁰⁷⁶ A polgárok által követelt szabad vallásgyakorlat természetes következményeként jelent meg a házassági jogra vonatkozó törvényi rendelkezéseknek vallással szembeni függetlensége. A kódex alkotói – kimondva a közös megegyezésen alapuló válást – nem kívánták szankcionálni a házastársak egyikének a házassági közösség elhagyására vonatkozó akaratát.¹⁰⁷⁷

A kódex a forradalom előtt MONTESQUIEU által, a törvényekkel szemben megfogalmazott egyszerűség követelményét sem vetette el;¹⁰⁷⁸ a törvénykönyv így nem csupán a bírák számára tartalmazott szabályokat, hanem minden egyes polgár tekintetében alkalmazandó, rövid és pontos fogalmak megadásával oszlatta el a korábbi jogbizonytalanságot.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁰ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 331-332. pp.

¹⁰⁷¹ IBRÁNYI 1939. 237-238. pp.; PÉRINET-MARQUET 277-278. pp.

¹⁰⁷² LEVENEUR 294-300. pp.

¹⁰⁷³ HALPÉRIN 1992. 279. p.

¹⁰⁷⁴ BART 173-174. pp.

¹⁰⁷⁵ A modern polgári jogrend első és mindjárt legtökéletesebb, teljes alapvetésének tekintett *Code civil* magában hordozta a polgárság forradalmi eszméit; a kódex a szabadság, az egyenlőség és a testvériség eszméinek polgári jogi visszhangjaként jelent meg. LÁBADY 2. p.

¹⁰⁷⁶ FOYER 26. p.

¹⁰⁷⁷ LEREBOURS-PIGEONNIÈRE 265. p.

¹⁰⁷⁸ Vö. ALFÖLDY 287. p.

¹⁰⁷⁹ RAY 29. p.

100. § A kódex a nagy francia forradalom elveit foglalta egységbe. A kódex rendelkezéseit mélyen áthatotta az 1789. évi nyilatkozat elvein alapuló forradalmi jog,¹⁰⁸⁰ azonban elutasította az egyenlőségnek 1792-1794 közötti értelmezését és fogalmi elemeit, és elfogadta a Direktórium időszakának az erkölcs követelményeihez való nyílt visszatérését.¹⁰⁸¹ Az 1794. év törvényeinek visszaható hatálya sokkolta a kor jogászait, és az egyenlőség nyílt és erőszakos úton való megvalósítása felkorbácsolta a családokat, ugyanakkor a Terror időszakának e törvényei nem azonosíthatók teljes mértékben a forradalminak tekintett 1789-1799 közötti időszak törvényeit átható szellemiséggel. A nagy francia forradalom idején a magánjog egyes területeinek reformját megvalósító törvények többsége nem kívánta a polgárok közötti magánjogi rendet erőszakos úton megváltoztatni, sokkal inkább a szabadság követelményét a magánjog területén is érvényre juttatni.¹⁰⁸² A forradalmi- és a napóleoni jog is szorosan kapcsolódott az erkölcs és a társadalmi rend követelményéhez. A 18. század végének francia társadalmát átható szükségleteket rögzített a jogban, amelyek között kétségtelenül kiemelkedő szerephez jutott a válás törvényi rögzítésének,¹⁰⁸³ az öröklés területén biztosítandó egyenlőségnek és az örökbefogadás megnyitásának szükségessége.¹⁰⁸⁴ A forradalmi jog a szokás- és az írott jogi rendszereknél teljesebb mértékben biztosította az erkölcs követelményeit.¹⁰⁸⁵

TISSIER úgy véli, hogy a *szent törvénnyé vált kódex* azáltal, hogy a nagy francia forradalom legfőbb elveit foglalta egységbe, az új társadalom alapjait magában foglaló sérthetetlen és megváltoztathatatlan kartává,¹⁰⁸⁶ Franciaország valós magánjogi alkotmányává vált.¹⁰⁸⁷ A kódex magyarázatát adó, 1795-ben született TROPLONG az arisztokratikusnak tekintett római joggal szemben a kódex joganyagát a forradalom demokratikus elveivel átitatottnak tekintette, mely a szabadságon, az egyenlőségen, a méltányosságon, a *raison* kritériumán és az erkölcsökön nyugodott,¹⁰⁸⁸ úgy vélte, hogy e törvénykönyv a civilizált nemzetek közös jogát testesíti meg. A későbbi kodifikációs törekvések elsődleges mintájául szolgáló kódex a szerződő feleknek szabadságot biztosított, védelmet juttatott a

¹⁰⁸⁰ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 330. p.; MALINVAUD 60-61. pp.

¹⁰⁸¹ IBRÁNYI 1940. 177. p.

¹⁰⁸² Vö. IBRÁNYI 1941. 233-234. pp.

¹⁰⁸³ TERRÉ 168. p.

¹⁰⁸⁴ CARBASSE 285-286. pp.

¹⁰⁸⁵ HALPÉRIN 1992. 292-293. pp.

¹⁰⁸⁶ E megállapítást megerősíti DENIS, aki úgy véli, hogy a *Code civil* a francia civiljog lényegi részét foglalja magában, szigorúan összefüggő „katonás” rendben. DENIS 245. p.

¹⁰⁸⁷ DUBOUCHET 115. p.; GAUDEMET Y. 18. p.

¹⁰⁸⁸ Vö. MÁDL 342. p.

szegényeknek, egyesítette a családot, előírta a szerződések tiszteletét, ezáltal hozzájárult az egységes nemzet formálódásához.¹⁰⁸⁹

A kódex eredetisége a társadalmi- és közjogi átalakulásra adott, a jogban megjelenő, megfelelő válaszban is fellelhető. A forradalom évtizedében a politikai- és közigazgatási értelemben megvalósított nemzeti egység szükségszerűen magával hozta a magánjog egységét is, egyben a nagy francia forradalom olvasztótégelyéből formált, a szabadság és egyenlőség elveivel átítatott¹⁰⁹⁰ új társadalmi berendezkedés számára – konszolidációs jellegű műként – alkotott jogot.¹⁰⁹¹ E kódex elsődleges feladata az volt, hogy a magánjog évszázados elemeit – törvények, doktrína, joggyakorlat – egymással összhangba hozza, az egyes elemek által szolgáltatott eredményeket annak érdekében vizsgálja felül, hogy az alkalmazandó, a társadalomnak megfelelő jogot megállapítsa, és ezáltal egymástól elválassza a jog élő és halott elemeit. Így a magánjogi törvénykönyv kiadásával megbízott, elmélyült jogi tudással bíró, a *raison* kritériuma és nemzeti érzések által vezérelt kidolgozóknak egyszerre kellett a római intézmények meghatározó elvei, a helyi szokásjogok és a királyi *ordonnance*-ok rendelkezései, továbbá a forradalmi jogalkotás eredményei közül a kodifikáció során hasznosítható elveket, intézményeket, rendelkezéseket fellelni és egy testbe foglalni.¹⁰⁹²

101. § A kódex az évszázadokon át megvalósult, fokozatos jogfejlődés gyümölcse.

PORTALIS kifejtette, hogy egyetlen nép sem volt képes egy teljes magánjogi törvénykönyvet kidolgozni anélkül, hogy ne vette volna figyelembe a megelőző nemzedékek munkásságát. A jogalkotónak a hagyományok szelleme által meghatározott korlátok között kellett mozogniuk.¹⁰⁹³ A tervezet véleményezésére hivatott bíróságok a kódexet a római jog, a királyi *ordonnance*-ok, a régi szokásjogok és a forradalmi törvények egyes elemeiből álló egyszerű gyűjteményként minősítették. A kódex alkotói nem kívánták az ősök által felhalmozott gazdagságot megtagadni, inkább az *ancien droit* erkölcsnek megfelelő rendelkezéseit a dolgok új rendjéhez kívánták igazítani.¹⁰⁹⁴ A bíróságok úgy vélték, hogy a kódex alkotói csak az írott jog és a szokásjog közötti átmenetet valósították meg, fenntartva az *ancien droit*-t reformáló vagy a dolgok új rendje nyomán a nagy francia forradalom óta alkotott törvényeket.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁸⁹ TISSIER 77. p.

¹⁰⁹⁰ FOYER 26. p.

¹⁰⁹¹ ROULAND 289. p.

¹⁰⁹² PORTALIS, F. 1844. X. p.

¹⁰⁹³ PORTALIS 1844/3. 98. p.

¹⁰⁹⁴ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 330. p.

¹⁰⁹⁵ PORTALIS 1844/2. 68-69, 76. pp.

A kódex kiadása elkerülhetetlen volt, hiszen a forradalom eltörölte a középkori monarchiához kapcsolódó kiváltságokat, ezáltal lehetővé tette, hogy a polgári egyenlőség követelményét a társadalmi élet minden színterére alkalmazni lehessen.¹⁰⁹⁶ A *Code civil* valójában egy fokozatos jogfejlődés eredménye,¹⁰⁹⁷ nem tekinthető kizárólagosan sem forradalmi munkának, sem az egység megteremtését egyértelműen szorgalmazó első konzul munkájának, sem a felvilágosodás filozófia rendszere termékének.¹⁰⁹⁸ Az e felfogást osztó VIGIÉ szerint a kodifikátorok nem alkottak új jogot, csupán a megelőző évszázadok joggyakorlata és doktrínája által elért eredmények egyes elemeit egymással vetették össze és vizsgálták felül, majd egységes kódex formájában kiadva azokat megerősítették, és az ország területén egységesen alkalmazott törvény formájában állapították meg.¹⁰⁹⁹ SAVIGNY elképzelése is e felfogásba illeszkedik: úgy vélte, hogy a korabeli jogalkotók nem kívánták teljes mértékben eltörölni a korábbi joggyakorlat által kimunkált eredményeket, sőt kifejezetten építettek a korábbi doktrínának a magánjog egysége irányába ható műveire, továbbá nem nélkülözték a királyi *ordonnance*-ok gazdag forrását. Így fellépésük semmiképpen nem minősíthető tévesnek. A hagyományos joghoz való visszatérést erősítette a tisztán forradalmi eredmények elsődlegességét hirdető MERLIN DE DOUAI kizárása a kodifikációs bizottság tagjai közül. Az első konzul e lépését azzal indokolta, hogy e jogász kiemelkedő szerephez jutott a Direktórium időszakában, továbbá túlságosan forradalmi szellemisége okán nem lett volna képes a kódex mérsékelt jellegét támogatni.¹¹⁰⁰

A kódex eredetisége abban is tetten érhető, hogy egy történeti- és nemzeti eredettel bíró, élő jogot foglalt magába, másrészt e jog a *droit écrit* erős befolyásával rendelkező, az egységesítés módszereit évszázadokon át – szokásjogi gyűjtemények, királyi *ordonnance*-ok és kodifikációs fellépések útján – csiszoló törekvés eredményeként valósult meg.¹¹⁰¹

102. § A kódex és az ancien droit eredményei. Számos szerző számára a *Code civil* a római- és szokásjogi gyakorlat hasznosítható eredményeinek az 1789. évi nyilatkozat szellemisége, a francia nemzet erkölce és jogi hagyományai szerint való átalakításaként értelmezhető.¹¹⁰² SOREL szerint a közös magánjogi lét századainak eredményeit egyetlen *corpus*-ba foglaló

¹⁰⁹⁶ ROSSI 17. p.

¹⁰⁹⁷ Vö. ILLÉS 125. p.

¹⁰⁹⁸ Vö. KECSKÉS 2004. 307. p.

¹⁰⁹⁹ VIGIÉ 28. p.

¹¹⁰⁰ VILLENEUVE DE JANTI 35. p.

¹¹⁰¹ VIGIÉ 16-17. pp.

¹¹⁰² HAMZA kiemeli, hogy a francia magánjog a római jogot annyiban vette át, amennyiben az a nemzeti jog továbbfejlesztését szolgálta; a francia magánjog tehát egyes római jogi- és nemzeti jogi elemek együtteseként jelent meg. HAMZA 1997. 449. p.

kódex nem kötelezett egyetlen korábbi országterületet jogrendjének átvételére.¹¹⁰³ ARNAUD úgy vélte, hogy a kódex kidolgozása a racionalista természetjogi- és a modern axiomatikus felfogás győzelmének tekinthető, melynek során az *ancien droit* elemei új értelmet nyertek, és a kódex tartalmává váltak.¹¹⁰⁴ PORTALIS-ra hivatkozva kiemelte, hogy a kódex a római jog és a szokásjog közötti kompromisszumként jelent meg, hiszen az *ancien droit* rendelkezései közül mindent megtartott, amit nem kellett feltétlenül lerombolni.¹¹⁰⁵ A kódex négy alkotója e két jogrend szabályai közül a – DOMAT, FLEURY és ARGOU munkásságával a jogrend részévé vált – *raison* kritériumának megfelelő szabályokat kiválogatva és megőrizve igyekezett a kívánt magánjogi egységet megteremteni.¹¹⁰⁶ A DAGUESSEAU egység-felfogásán nevelődött, a kódex szellemi atyja-ként tisztelt POTHIER a korábbi két évszázad doktrínájának eredményeit sűrítette munkáiba: felszínre hozta és végérvényesen a jogtudatba illesztette a polgári házasság és a válás bevezetésének szükségességét, a személyi állapot magánjogi dokumentumainak rögzítését, a házasságon kívül született gyermek jogállásának és öröklési képességének szabályozását. Fellépése a hagyományok és a modern racionalista természetjogi áramlat közötti átmenetet testesítette meg.¹¹⁰⁷ Annak ellenére, hogy a nagy francia forradalom magánjogi reformjai valójában a forradalmi gyűlések által villámcsapás gyorsaságával megvalósított reformoknak tűntek, nem szakítottak az *ancien droit* elveivel és felfogásával, hiszen a doktrína két évszázados, alapos előkészítő munkájának eredményeként valósulhattak meg.¹¹⁰⁸

A kódex szerkezete is római jogi hatást igazol.¹¹⁰⁹ A forradalmat megelőző másfél évszázad magánjogi doktrínája a római jogi intéciók szerkezeti tagolását részesítette előnyben, melyet a kódex alkotói saját akaratukból követtek.¹¹¹⁰ A római jogi intéciók dogmatikai vázát követve, azt a doktrína által kimunkált formulákkal hozta összhangba, ezáltal tiszta és világos megoldásokat nyújtott a joggyakorlat számára.¹¹¹¹

A kódex alkotói a szokás- és írott jogi rendelkezések közötti átmenetet valósították meg¹¹¹² minden olyan esetben, amikor lehetségesnek tűnt e rendelkezéseket egymással összhangba hozni vagy az egyik rendszer szabályait a másik rendszer szabályaival

¹¹⁰³ SOREL XXXIX. p.

¹¹⁰⁴ Vö. RUBER 29. p.

¹¹⁰⁵ CARBASSE 284. p.; LIET-VEAUX 9. p.

¹¹⁰⁶ VIOLLET 258. p.

¹¹⁰⁷ ARNAUD 1969. 220. p.

¹¹⁰⁸ ESMEIN 1904. 14. p.; HOMOKI-NAGY 10. p.

¹¹⁰⁹ Vö. BIRÓ 158. p.; REINER 262. p.; HAMZA 2003. 350. p.; RUSZOLY 145-147. pp.

¹¹¹⁰ ARNAUD 1969. 218. p.; CARBASSE 281. p.

¹¹¹¹ GAUDEMET E. 1904. 971. p.

¹¹¹² GRANET-LAMBRECHTS 199. p.

kiegészíteni, módosítani anélkül, hogy e fellépés a megteremteni kívánt egységet veszélyeztette volna vagy a jog általános szellemiségét sértette volna.¹¹¹³ Hasznosnak tűnt megőrizni minden olyan rendelkezést, amelyet feltétlenül nem kellett lerombolni.¹¹¹⁴ A COLLAS álláspontja szerint a kódex nem a szokás- és írott jog rendelkezései közötti átmenetet mutatja, hanem a nagy francia forradalom és az *ancien régime* magánjogi intézményei közötti kompromisszumot, amelyet a szabadság és egyenlőség keresésének mindenek feletti szükségessége hatott át.¹¹¹⁵ A kódexre részletekkel túlterhelt jogalkotásként, valamint egység, módszer és elképzelés nélküli kompilációként tekintett, amely a jog hallgatása ellen igyekezett fellépni.¹¹¹⁶

E felfogást részben osztja ALVAREZ is, kiemelve, hogy a kódex mérsékelt és bölcs jellegét az biztosította, hogy sem az *ancien droit* intézményeinek visszaállítását, sem a túlságosan hevesnek tekintett forradalmi intézmények túlsúlyát nem kereste; valójában szokás- és írott jogi megoldásokat igyekezett a nagy francia forradalom szellemiségében egymással összhangba hozni.¹¹¹⁷ A kódex tekintélyét biztosította a kodifikációs folyamat megvalósítására kidolgozott módszer, amely alapjaiban az *ordonnance*-ok kiadására előírt eljárás elemein nyugodott; e tény nagyban hozzájárult a munka világos és arányos szerkezetéhez, továbbá stílusának tisztaságához.¹¹¹⁸

103. § A kódex alkotói jogi műveltségének hatása. A kódex eredetiségét az a tény is bizonyítja, hogy alkotói nem használták ki annak lehetőségét, hogy saját gondolataikat, elképzeléseiket a kódex rendelkezéseinek formájába bújtassák, és ezáltal nyíltan saját szellemiségük szerint formálják.¹¹¹⁹ Több mint két évszázados létét bizonyítja, hogy rendelkezései ilyen értelemben véve személytelenek, és minden extrémítást nélkülöznek.¹¹²⁰ A kódex alkotói nyíltan támaszkodtak a közös jog létét feltáró DOMAT, POTHIER, BOURJON munkáira,¹¹²¹ továbbá közvetett módon a régi szokásjogi gyűjtemények, ediktumok,

¹¹¹³ THALLER 234. p.; KECSKÉS 1991. 199. p.

¹¹¹⁴ ESMEIN 1904. 16. p.

¹¹¹⁵ A római jogi alapú *ius commune* és a helyi szokásjogok helyébe kihirdetett törvényként lépő *Code civil*-t a szabadság, az egyenlőség és a testvériség elvének lecsapódásaként megszületett természetjogi kódexnek tekinti GÖNCZI 210. p.

¹¹¹⁶ A COLLAS 8. p.

¹¹¹⁷ ALVAREZ 26. p.

¹¹¹⁸ CABANIS 34. p.

¹¹¹⁹ Vö. GAUDEMET Y. 16. p.

¹¹²⁰ PLANIOL 960. p.

¹¹²¹ VANDERLINDEN 151. p.; STEIN 151. p.

ordonnance-ok rendelkezéseire, azonban eközben saját gondolataikat rejtve hagyták,¹¹²² pontosabban saját műveltségük csak az általuk alapul szolgáló munkák kiválasztásában érhető tetten.¹¹²³

A kódex alkotói munkájuk során az emberi természet szellemiségét képviselték; megértették, hogy a reformokat megvalósító forradalmi törvényeknek az egész ország területén, minden francia polgár viszonyaira alkalmazandónak kell lenni.¹¹²⁴

104. § A corpus meghatározása. Az *ancien régime* időszakát jellemző jogi széttagoltság állapotával ellentétben az 1804. évi kódex a magánjogi intézményeket a törvény ereje és pontossága okán egy testbe foglalva, autonóm rendszert alkotva – és ezáltal egyfajta institúció-jelleget tükrözve – tartalmazta.¹¹²⁵ A bevezető részre, a személyek jogát tárgyaló első könyvre, a dologi jogot tárgyaló második könyvre és a szerződések jogát tárgyaló harmadik könyvre tagolt *corpus* axiomatikus rendszert alkot. A bevezető rész – hat cikkbe sűrítve – határozta meg azon szabályokat, amelyek a magánjogi viszonyok alanyai közötti szabályokra általános jelleggel érvényesek. Így a kódex területi- és személyi hatályát, a visszaható hatály tilalmát, a bíró jogszolgáltatási kötelezettségét, a közrend és a jóerkölc elsőbbségét. Ezen elvek többsége a PORTALIS által 1800-ban készített jelentésen alapult, amely azonban közvetlenül utalt a janzenista- és a racionalista természetjogi hagyományok közötti átmenetet képviselő DOMAT munkájára, és amely a bíróságokkal való konzultációt követően és az első konzul kifejezett nyomására szűkült az említett hat cikk terjedeleme.¹¹²⁶

WIEACKER számára a kódex alapgondolata lényegében a 18. századi, racionalista és az újító szellemiség gyümölcseként jelent meg, továbbá a modern kódexet a kidolgozásában rejlő egyedi technika jellemezte. A kódexet egyrészt tökéletessége jellemezte, vagyis annak követelménye, hogy a jog megismerése elől minden akadályt elhárítson, és egy adott jogterület tekintetében minden tökéletlenséget kiiktasson. A kódexet belső koherenciája is kitünteti, vagyis a kodifikátorok a jogforrások megosztottsága és töredezettsége ellen léptek fel. Már az 1576. évi *États généraux* is felhívta a *Code Henry III* alkotóinak figyelmét arra, hogy a kódex akkor bír igazán nagy jelentőséggel, ha földrajzilag széles területet érint. A kodifikációs munka eredményét annak könnyen kezelhetősége is jellemezte, vagyis a jogforrások terjedelmének nem kell kiterjedtnnek lennie, továbbá szerkezetét a

¹¹²² DOMAT és POTHIER az *ancien régime* jogának közös alapelveit rakták le és előkészítették minden idők polgárságának eszményi civiljogi képződményét. LABADY 2. p.

¹¹²³ JAC 145. p.

¹¹²⁴ SOREL XVI. p.; FOYER 27. p.

¹¹²⁵ RAY 45. p.; SAÁROSY 177. p.; GROUDEL 85. p.

¹¹²⁶ ARNAUD 1969. 25. p.

rendeleteknek a létező és a szükséges rend szerinti egységbe rendezése fémjelzi: HOTMAN és PORTALIS pontosították a munka szempontjából elengedhetetlen rend természetét. A kódex világosságának követelménye szükségessé tette, hogy minden akadályt elhárítson a jog írott szabályainak megismerése előtt. Ennek egyik tényezője a nyelv volt; XI. LAJOS szokásjogi kiadásai általánosították e munka során a francia nyelv használatának követelményét. Végül a kódex teljességének követelménye vonható e körbe, amely a kodifikátorok azon óhaját mutatja, hogy a munkából a kódex testén kívüli, ugyanazon – vagyis magánjogi – természetű minden más szabályt kizárjanak.¹¹²⁷

PORTALIS az Államtanács számára készített jelentésben rögzítette az alkotóknak a *corpus*-ról alkotott elképzelését; kifejtette, hogy e fogalom alatt az azonos államhoz tartozó emberek között meglévő, azok társas jellegéből, a családból és annak érdekeiből fakadó kapcsolatok meghatározására és rögzítésére szolgáló törvények alkotta jogtestet kell érteni.¹¹²⁸ E meghatározás mögött a kódex kiadását megelőző irányelveket is fel kell tárunk;¹¹²⁹ e tekintetben PORTALIS az *ancien régime* szokásjogi sokszínűségére utalt, továbbá a római törvények, a királyi *ordonnance*-ok és a parlamenti döntések sokasága által előidézett mérhetetlen káoszra.¹¹³⁰

A kódex alkotói világosan rögzítették a jogegység megteremtésére hivatott törvényekkel – és így a *corpus*-szal – szembeni követelményeiket.¹¹³¹ Elképzelésük szerint egyrészt a törvény a jogviszonyok egyedüli szabálya, amelyet jogalkotó szerv alkot; így a kódex a magánjogi viszonyok összességét szabályozza, e jogban fellelhető különböző jogintézmények szisztematikus és koherens egységét megteremtve. Másrészt megkövetelték, hogy a törvény a köztársaság teljes területén egyformán alkalmazandó legyen anélkül, hogy az egyes tartományok e rendelkezéseket illetően módosításokat eszközölhetnének. Harmadrészt a kódex alapjait bizonyos elvek képezik, amelyekből maga a kódex, saját rendelkezéseinek formájában vonja le a szükséges jogi következtetéseket. Negyedrészt a törvény betartását nem kizárólag a jogalkotó biztosítja, hanem az egyes rendelkezések által tartalmazott, magánjogi hátrány is. Végül sem a joggyakorlat, sem a doktrína nem igazíthatja a törvény rendelkezéseit az újonnan felmerült körülményekhez.¹¹³²

¹¹²⁷ VANDERLINDEN 164-191, 200-219. pp.

¹¹²⁸ PORTALIS 1844/3. 94. p.

¹¹²⁹ Vö. VIOLLET 259. p.

¹¹³⁰ LONG – MONIER 44. p.

¹¹³¹ MALINVAUD 55-56. pp.; HOMOKI-NAGY 9. p.

¹¹³² ALVAREZ 17-24. pp.

105. § A corpus alapjai. A kodifikáció a francia magánjog egységesítésére és egyszerűsítésére, a törvények világosabbá és pontosabbá tételére irányult.¹¹³³ A magánjogi kapcsolatok teljességét – az e joganyagba foglalt minden intézmény szisztematikus rendszerbe helyezésével – szabályozó kódexet az e kapcsolatokra vonatkozó kizárólagos szabályként csak a jogalkotó hatalom alkothat és helyezhet hatályon kívül.¹¹³⁴

Az egyszerre újító és reformáló kodifikáció¹¹³⁵ eredményét megtestesítő kódex alkotói a forradalmi tervezetek túlságos tömörsége ellen léptek fel: PORTALIS úgy vélte, hogy minden tárgykörre vonatkozóan elegendő a pontos szövegek megfogalmazása, továbbá hogy a jogalkotó valódi feladata az elvek rögzítése és a szükséges szabályok megalkotása. Másodsorban a kódex rendelkezéseinek a köztársaság teljes területén mindenkiire egyformán alkalmazandónak kellett lennie anélkül, hogy az egyes tartományok közvetlen beavatkozását követelte volna. A *corpus* alapjához tartozott a kódexhez kapcsolt szankció, amely attól függően változott, hogy a személyi jog vagy a dologi jog területén jelent meg. Utóbbi esetben jogvesztésben, semmisség kimondásában, kártérítésben jelent meg, míg a személyi jog tárgyköreiben a szankció harmadik személyek jogaiban, a válás lehetővé tételében, a vagyonközösség megosztásában öltött testet.¹¹³⁶

PORTALIS az Államtanács számára készített jelentésében részletesen kifejtette *a kódex alapjául szolgált elveket*, amelyek a kiadás idején teljesen újak bizonyultak, és amelyek teljes egészében áthatották a magánjogot. Először a jogegység elvére hivatkozott, amely szerint ugyanaz a jog alkalmazandó az ország teljes területén és minden polgárra vonatkozóan. Másodikként a jogforrások egységességét tekintette a kódex alapjának, vagyis a törvény – a közakarat kifejezésével megbízott szerv által hozott jogforrásként – egységesen szabályozza a magánjogot. A kódexet átható harmadik elvként a jog karakterének teljességét nevezte meg, mely szerint a jog minden társadalmi viszonyt igyekszik rendezni, majd a negyedikként a jogot, az erkölcsöt, a vallást és a politikai viszonyokat egymástól elválasztható elvet rögzítette.¹¹³⁷

¹¹³³ Vö. VÉKÁS 2000. 41. p.; HAMZA 2003. 349-350. pp.

¹¹³⁴ A kódexre magas szintű kodifikációs technika, a jogszabályok egymást követő logikus rendje, a jogintézmények világos elkülönítése jellemző; a kódex a teljességre – vagyis a polgári jog egészének szabályozására – törekedett. SZALMA 68. p.

¹¹³⁵ BRAIBANT 97. p.

¹¹³⁶ ALVAREZ 18-19, 23-24. pp.; CONTE 32. p.

¹¹³⁷ PORTALIS 1844/3. 92. p.

106. § A corpus távlatai. A kodifikáció legragyogóbb korszakának a 18-19. század nevezhető, e folyamat ekkor vált a modern kor szimbólumává.¹¹³⁸ A francia kodifikáció gondolata a forradalom és NAPÓLEON időszakában kifejezetten *politikai távlat*ba illeszkedett: egyrészt a kodifikáció a hatalom kifejeződéseként, a szuverén személyes tekintélyének forrásaként jelent meg; a kodifikáció és a hatalom közötti e kapcsolat megmutatta, hogy a kódex egyszerre alkot egy jogi rendet és képvisel egy történelmi felfogást, így a rendszer- és teljesség szellemiségét, a politikai újítás szándékát, valamint a történelem megállításának reményét hordozta magában.¹¹³⁹ Másrészt a kodifikáció politikai jellege az általa kifejtett filozófiai- és politikai véleményeken, valamint az általa kiváltott reakciókon keresztül is kifejeződésre jutott.¹¹⁴⁰ A kodifikáció *társadalmi dimenzió*val is rendelkezett: társadalmi válság folyamányaként jelent meg, melynek nyomán az új társadalmi normák rögzítésének és az új társadalmi megegyezésen alapuló berendezkedés stabilizálásának szükségessége került felszínre. A forradalmi korszak szélsőséges lángolásai után a kódex új társadalmi rendet kívánt fejleszteni a régi rendi társadalom és a szabadságnak, egyenlőségnek megfelelő új berendezkedés közötti engedékenységgel szellemében.¹¹⁴¹ Végül a kodifikáció a *technikai szempontoktól* is elválaszthatatlan: az ókortól a kodifikációhoz való folyamódás a jog forrásai elaprózódásának és szétszórtságának megszüntetése, valamint a jogalanyoknak a jogról alkotott ismereteik biztosítása céljával történt.¹¹⁴²

107. § A kodifikáció során megvalósított gondolatok kifejeződése. A kódexbe foglalt rendelkezések az alábbi öt formában jelentek meg. Egyrészt a kodifikációs eljárás végén a kódex általában rövid, az alkotók szándékát tükröző címet kapott, amely esetlegesen a részletekbe menő pontosításokkal kifejezetten utalt tartalmára. Másrészt a kódexhez kapcsolt jelentés közvetlenül az alkotók vezérgondolatait tartalmazta; a PORTALIS által készített jelentés elsősorban a törvénykönyv hasznosságának indoklásaként, mintsem az előkészítő kormányzati bizottság munkája eredményének értékeléseként jelent meg. A kódex közzétételét elrendelő dokumentum szövege is e gondolatokra utalt, hiszen a közzétételért

¹¹³⁸ OPPETIT 1998. 8. p.

¹¹³⁹ OPPETIT 1996. 8-10. pp.

¹¹⁴⁰ ROUSSEAU a polgárok és a tisztviselők számára is szükségesnek tartotta egy világos, rövid és pontos kódex kiadását, melyben az önkényes ítéletekkel, véget nem érő eljárásokkal és az egymásnak ellentmondó törvényi rendelkezésekkel ellentétes *corpus*-t látott. MONTESQUIEU bizonyos fenntartásokkal közeledett a kodifikáció gondolatához; számára a jog történeti jog, egy társadalom fejlődésének gyümölcse, szemben az *a priori* voluntarista joggal. CAMBACÉRÉS álláspontja értelmében a természetnek megfelelő, a *raison* kritériuma által szankcionált és a szabadság által biztosított kódex létrehozásáról volt szó. OPPETIT 1998. 9-11. pp.

¹¹⁴¹ NICOLET 332, 377-378. pp.

¹¹⁴² OPPETIT 1996. 10-11. pp.

felelősséget vállaló e módon fejtette ki a kódex kidolgozásának indítóokait. Negyedrészt a kidolgozók gyakran ajánlást fogalmaztak meg a korszak kiemelkedő fontosságú személyéhez azzal a céllal, hogy felhívják az érintett figyelmét a munka jelentőségére, vagy közvetlenül kérje e személy jóváhagyását. Végül a kódex bevezető része általában technikai jellegű rendelkezéseket tartalmazott, amelyek révén a szerző a munkájára és a kodifikációs folyamatra vonatkozó általános elképzeléseit adta közre.¹¹⁴³

108. § A kodifikáció módszere. A kodifikáció négy évezred jogtörténete során számos, egymástól élesen elválasztható formát öltött. A napóleoni kodifikáció beteljesedéséig a korábbi francia kísérletek szétszórta, a kívánt egység megteremtésének sikere nélkül, gyakran egymással ellentétes módszerek alapján valósultak meg, egyben kétségbe vonták ezen munkák tekintetében a *code* kifejezés használatának jogosságát.¹¹⁴⁴

A francia magánjogi kodifikáció – az alkalmazott módszerek tekintetében – két feltételtől függött. Egyrészt a kódexet egy felvilágosult, az igazságosság, a szabadság és az emberi méltóság – a nagy francia forradalom során született – elveit tisztelő szuverén hatalomnak kellett megvalósítania, másrészt – *sine qua non* feltételként – a kodifikációnak a magánjogi rend teljes megújítására kellett irányulnia.¹¹⁴⁵ PORTALIS felfogásában a kódex *a társadalom magánjogi alkotmányaként* jelent meg, amely a polgárok közötti kapcsolatokra, a család vezetésére, a közösség érdekeire vonatkozó szabályokat magában foglaló magánjogi alaptörvényként értelmezhető.¹¹⁴⁶ A francia magánjogi kodifikáció a nemzet történelmében ritkán együttesen jelenlévő feltételeket követelt meg.¹¹⁴⁷ Így e szerencsés időszakban egyszerre volt jelen a korábbi társadalmi berendezkedéssel való szakítás, a korábbi évszázadok joggyakorlata és doktrínája által kidolgozott módszer, a kódex kidolgozására vonatkozó közös társadalmi kívánalom és a politikai akarat.¹¹⁴⁸ A kodifikáció egyszerre kötődött¹¹⁴⁹ az emberi gondolatok és tevékenység kifejeződéseként megjelent *raison* és igazságosság követelményeihez, a kódex alkotóinak személyes tekintélyéhez, az első konzul hatalmi erejéhez, továbbá a koherencia, egyszerűség és pontosság maximáihoz.¹¹⁵⁰

¹¹⁴³ VANDERLINDEN 51-65. pp.

¹¹⁴⁴ OPPETIT 1998. 17. p.

¹¹⁴⁵ A nemzeti jog kodifikációjának jellemzőiről beszél AJTAY 50. p.

¹¹⁴⁶ PORTALIS 1844/3. 92. p.

¹¹⁴⁷ Vö. RITTNER 406. p.

¹¹⁴⁸ PORTALIS, F. 1844. VIII. p.; TÓTH 307-308. pp.

¹¹⁴⁹ E követelményeket megerősíti HERCZEG is, aki szerint a kodifikáció csak akkor vezethet célra, ha egy államban a jelen kor műveltsége, tárgyismerete magasabb fokon áll a megelőző időszaknál; a kodifikációhoz tehát a jogrend teljes és gyökeres átalakítására van szükség. HERCZEG 393. p.

¹¹⁵⁰ MALAURIE 198-200. pp.

PORTALIS pontosította a négy alkotó kodifikációs módszerét; nyíltan kijelentette, hogy az írott jog és a szokásjog közötti kompromisszumot kívánták felkutatni, mely a kódex bölcsességének és mértékletességének szimbólumává vált.¹¹⁵¹

A kodifikáció és a jogegység elve korántsem volt ismeretlen, ugyanakkor az e cél érdekében fellépő jogalkotók elismerték, hogy a megalkotandó törvényeknek tiszta és pontos szabályozást kell adniuk.¹¹⁵²

109. § A kodifikáció eredményei. A francia magánjogi kodifikáció legfőbb eredménye a magánjog területét jellemző széttagoltság megszüntetése, és ennek helyén egy pontos és világos szabályok alkotta, a *raison* és igazságosság követelményei szerint épített jogrend létesítése volt, mely egyben megfelelő választ nyújtott az új társadalmi szükségletekre.¹¹⁵³ Amíg az *ancien régime* közjogi berendezkedését eltörlő forradalom a tulajdon teljességén és szabadságán, az embert megillető jogokon, a nemzeti szuverenitáson és a hatalommegosztáson alapuló új politikai berendezkedés minden szükséges elemét megalkotta az alkotmányokban, addig a magánjog területén a dolgok új alapjaként csak a racionalizmus, az individualizmus és az idealizmus elvei kerültek felszínre. A kodifikáció szükségességét és hasznosságát a nagy francia forradalom minden jogásza elfogadta, azonban a módszer tekintetében az egyetértés megszűnt, és a forradalom egyes korszakai szerint alakult. Amíg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés időszakának törvényei átmeneti jellegűek voltak, a Törvényhozó Gyűlés már érezhetően a hagyományokhoz közelített, a Konvent időszakában pedig kifejezetten a racionalizmus győzedelmeskedett azzal, hogy minden korábbi jogalkotást barbárnak tekintett.¹¹⁵⁴

A racionalista felfogást érvényre juttató kódex egyfajta jogbiztonság megteremtésére volt hivatva; e racionalizációs szándék a múlt eredményeinek egybefogását és annak a jelen követelményeihez való igazítását feltételezte, mely folyamatnak azonban a jövő felé kellett mutatnia.¹¹⁵⁵ Az ekként megteremtett stabilitás tette lehetővé, hogy a kódex egyes rendelkezései még kétszáz év múltán is alkalmazandók maradhassanak.¹¹⁵⁶

A napóleoni kodifikáció egyszerre valósította meg a kompiláció és a reformálás szándékát, vagyis a jog – kodifikálásával egyidejű – megváltoztatásának gondolatát. Azzal hogy DOMAT természetes és logikus rend alapján rögzítette a magánjog egy *corpus*-ba való

¹¹⁵¹ HALPÉRIN 1992. 276. p.; VAN KAN 281-284. pp.

¹¹⁵² ALVAREZ 10. p.

¹¹⁵³ Vö. DENIS 245. p.

¹¹⁵⁴ VAN KAN 353. p.

¹¹⁵⁵ Vö. ZOLTÁN 579-580. pp.

¹¹⁵⁶ Vö. BERTHIAU 214-226. pp.

foglalásának klasszikusan francia rendszerét,¹¹⁵⁷ megteremtette a kodifikáció erős szimbólumát, melynek a nemzeti keret NAPÓLEON általi biztosítása adott teret.

A francia magánjog kodifikációja számos, régóta remélt eredményt¹¹⁵⁸ teremtett meg.¹¹⁵⁹ Egyrészt a kodifikáció elsődleges eredmények azt tekinthetjük, hogy hatályon kívül helyezte a korábbi partikuláris magánjogot, és az új társadalmi berendezkedés szükségletei által megkívánt, pontos, világos és jól felépített magánjogi rendet teremtett.¹¹⁶⁰ Másrészt e folyamat új elképzelést alakított ki a jog szellemiségéről, vagyis az egyes francia polgárok számára érthetőbbé, átláthatóbbá tette az egyes magánjogi rendelkezéseket. Harmadrészt a kodifikáció a magánjogi kapcsolatok teljességét szabályozta¹¹⁶¹ azzal az óhajjal, hogy e rendelkezések – módosításukig – kötelező és megváltoztathatatlan jelleggel bírjanak.¹¹⁶²

110. § A kódex tartalma. Amíg a személyek jogának szentelt első rész 509 cikket foglalt magában, addig a dologi jogra és annak megszerzésére vonatkozó másik két rész 1767 cikket tartalmazott.¹¹⁶³ E tagolás nem meglepő számunkra, hiszen a jogok címzettjeként megjelenő személyek vizsgálata csupán annyiban lehet érdekes a jog számára, amennyiben az emberi személyhez kapcsolódó szubjektív jogok gyakorlása szempontjából feltétlenül szükséges.¹¹⁶⁴

A 18. században a tulajdonjog és az akarat szabadságára vonatkozó jogi szabályozás érdekelte leginkább a gondolkodókat. PORTALIS szerint a *tulajdonjog* minden civilizált társadalom alapjának tekinthető; úgy vélte, hogy a nagy francia forradalom által megvalósított szabadság valójában abban érhető tetten, hogy az individuumot megillető jogok a közjó követelményével bölcs elegyet alkotnak.¹¹⁶⁵ A tulajdonjogot a társadalmi intézmények alapjául szolgáló alapvető jogként meghatározva a nagy tekintélyű jogász úgy vélte, hogy e jog minden jogrend egyetemes tudatának tekintendő.¹¹⁶⁶ A tulajdonjog rendelkezéseinek megformálása során a kódex alkotóit az alábbi elvek vezérelték: egyrészt az Alkotmányozó

¹¹⁵⁷ SOREL XX. p.

¹¹⁵⁸ Vö. VARGA 2003. 72-73. pp.

¹¹⁵⁹ KECSKÉS úgy véli, hogy a 19. század a nagy nemzeti magánjogi kodifikációk dicsőséges időszakának tekintendő, hiszen ekkor tekintélyes nemzeti törvénykönyvek jöttek létre, melyek megszüntették a partikularizmus ellenére bizonyos fokig mégiscsak élő és érvényesülő univerzalizmust. Az alkalmazott jog már nemzetileg tagolódott, és a jogi kultúra is nemzeti keretek között épült ki. KECSKÉS 1995. 10. p.

¹¹⁶⁰ Vö. ALFÖLDY 287. p.; TOMCSÁNYI 408. p.

¹¹⁶¹ A magyar magánjogi kodifikációt sürgető legfőbb ítélőszéki bíró kiemelte, hogy Franciaországban kimerítő, határozott és összevágó magánjogi törvények léteznek, melyek nemcsak a polgári törvényhozást rendezik, hanem az anyagi jog szabályait is magukban foglalják, ezáltal a bírák számára biztos alapot szolgáltatnak. CSACSKÓ 59. p.

¹¹⁶² ALVAREZ 34-37. pp.

¹¹⁶³ Vö. JABLONKAY 241. p.

¹¹⁶⁴ ARNAUD 1969. 171. p.

¹¹⁶⁵ CARBASSE 284-285. pp.; SÁNDOR 295. p.

¹¹⁶⁶ LONG – MONIER 42-43. pp.

Nemzetgyűlés által elfogadott elvekkel nem ellentétes minden régi rendelkezést megkívántak őrizni, másrészt a jogegység érdekében az írott- és a szokásjogi országterületek joganyaga közötti átmenetet kívánták megteremteni, végül eltörölni minden, a korábbi rendszerből átmentett maradványt.¹¹⁶⁷ A kódex a Justinianus által felvázolt, a magántulajdonon alapuló, római jogi eredetű rendszert fogadta el; bizonyosan állítható, hogy a kódex alkotói a római jogi modellt követték.¹¹⁶⁸

ALVAREZ szerint a kódex alkotói a tulajdonjog területén az 1789. évi nyilatkozat szellemiségét követve kívánták e fogalom határait rögzíteni. Úgy vélték, hogy a tulajdonjognak a saját érdekében cselekvő egyén érdekeit kell védenie. Az egyéniség kultuszán nyugvó tulajdonjog az individuum akaratára autonóm akaratként, cselekvésére szabad cselekvésként, szabad akaratából szerzett jogaira pedig sérthetetlen jogként tekintett.¹¹⁶⁹

A kódex kidolgozása során a magánérdek területét, valamint a politikai- és társadalmi rendet egyaránt érintő öröklési jogi rendelkezések váltották ki kétségtelenül a leghevesebb vitákat.¹¹⁷⁰ A forradalmi fellépéseket nyomán a kódex megvalósította a törvényes örökösök közötti teljes egyenlőséget, valamint a hagyaték tárgyát képező dolgok közötti teljes egyenlőséget.¹¹⁷¹

A kódex alkotói a *családi jog* tekintetében kiemelt szerepet kívántak juttatni az erkölcs védelmének; úgy vélték, hogy a nagy francia forradalom jogalkotói nem követték az erkölcsöket a házasság szabályai átalakítása során, hiszen a forradalmi törvények egyik napról a másikra kívánták a 18. századi jogászok törekvéseit és az 1789. év eseményeiből eredő eszményeket megvalósítani.¹¹⁷² A kódex – e hagyományokkal nyíltan szakítva – a hagyományos erkölcsnek a forradalmi eredményeket figyelembevevő felfogásához tért vissza.¹¹⁷³ ALVAREZ úgy vélte, hogy a kódex alkotói – a dologi joghoz hasonlóan – a családjog területén is a forradalom vállalható eredményeivel kiegészítve az *ancien droit* hagyományait folytatták. A család vonatkozásában az egyéni érdeket az adott közösséghez való tartozás érzése által kiváltott érdek előzi meg, így a családi jog rendelkezései az egyénre a vérségi kapcsolatokból eredő kollektív érdek által formált közösség tagjaként tekintettek. A

¹¹⁶⁷ Vö. ARNAUD 1969. 180-198. pp.

¹¹⁶⁸ TERRAT 330-339. pp.

¹¹⁶⁹ ALVAREZ 26-30. pp.

¹¹⁷⁰ A kötelekrész vonatkozásában MONTESQUIEU álláspontját ismerteti DELL'ADAMI 1879. 206. p.

¹¹⁷¹ COLIN 297. p.

¹¹⁷² KECSKEMÉTI 92. p.; CABRILLAC 177. p.

¹¹⁷³ LEREBOURS-PIGEONNIÈRE 265-267. pp.

kizárólag magánjogi szerződésnek minősített házasság¹¹⁷⁴ a kódex rendelkezései szerint olyan kapcsolatot létesített két személy között, amely csak a törvényben kifejezetten nevesített okok esetén volt felbontható; e viszony nem csupán a család, hanem a törvényes leszármazás és az ehhez kapcsolódó vagyoni- és személyi következmények alapjául is szolgált.¹¹⁷⁵ Az e vonatkozású rendelkezések egy adott család tagjai között a természet, az erkölcs és a társadalmi élet kívánalmai szerinti kapcsolatokat erősítették meg.¹¹⁷⁶ A kódex a család legközelebbi tagjai között személyes- és vagyoni jellegű, kifejezetten erősnek tekinthető kötődést teremtett,¹¹⁷⁷ melynek vonatkozásában az atyát – vagyis a férjet – széleskörű jogosítvánnyal ruházta fel:¹¹⁷⁸ a feleség jogilag cselekvőképtelen volt, továbbá a saját és a család érdekében a férj védelme alatt állt;¹¹⁷⁹ az atya nem csupán a gyermek neveltetéséről volt köteles gondoskodni, hanem vagyont is kezelte, mely jogosultsága főszabályként haláláig terjedt.¹¹⁸⁰ A családjogot alkotó, valójában imperatív jellegű jogok és kötelezettségek tekintetében az 1789. évi nyilatkozat által deklarált egyéni szabadság csupán másodlagos szerephez jutott.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁴ Lásd MICHELLER 271. p.; TUNYOGI SZÜCS 269. p.; LÉVY 2004. 114-115. pp.

¹¹⁷⁵ Vö. KISS 310. p.

¹¹⁷⁶ Vö. LEHMANN 34. p.

¹¹⁷⁷ A családi tanács szerepéről lásd GYÁRFÁS 43. p.

¹¹⁷⁸ A *Code civil* családi- és öröklési jogi rendelkezéseiben germán elemeket feltaláló DELL'ADAMI álláspontjáról lásd DELL'ADAMI 1880. 3. p.

¹¹⁷⁹ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 332-333. pp.

¹¹⁸⁰ A kiskorú gyermek cselekvési képességének egyes kérdéseit az élők közötti jogügyletekre való tekintettel tárgyalja, és a tárgykör szabályait a justinianusi, a germán, az osztrák és a francia jog alapján ismerteti a neves budapesti ügyvéd. GYÖRY 44. p.

¹¹⁸¹ ALVAREZ 30-33. pp.

XV. FEJEZET
AZ EXÉGÈSE-ISKOLA IDŐSZAKA

111. § Előzmények. A kodifikáció befejezését követően PORTALIS felhívta a bírákat a *Code civil*-nek „tantételek útján történő”¹¹⁸² értelmezésre.¹¹⁸³ A kódex 5. cikke kifejezetten megtiltotta ugyan a bíróságok számára, hogy általános és a jogszabálynak megfelelő rendelkezéseket alkossanak, de a 4. cikk biztosította a bírák számára azt, hogy a törvény hallgatása, homályossága vagy éppen elégtelensége, hiányossága esetén ítéelkezzenek.¹¹⁸⁴ Ennek ellenére a bírák nem rendelkeztek teljes felhatalmazással a jogszabályi rendelkezések értelmezésére. Az 1800. március 28-i törvény ugyan eltörölte a *référé législatif* intézményét, amelynek feladata egy közbenső határozat kérése volt abban az esetben, ha az alsóbb bíróságok és a kasszációs fórum között értelmezési konfliktus állt fenn, de az 1807. szeptember 16-i törvény az államfő mellett referensi tisztséget állított fel azzal a céllal, hogy az Államtanács ajánlását követően jogértelmezési feladatokat lásson el.¹¹⁸⁵

Érdekes, hogy az exegetikai módszert még a *Code civil* alkotói sem láthatták előre.¹¹⁸⁶ Utaljunk itt PORTALIS híres munkájában elmondottakra, amelyben a szerző deklarálja, hogy a törvényalkotó nem tud és nem is akar mindent előre látni és meghatározni.¹¹⁸⁷ Álláspontja szerint még a legkiválóbb törvények sem rendelkezhetnek az adott jogág összes felmerülő kérdéséről, a törvény hézagai és hiányosságai pedig az idő előrehaladtával, valamint a törvény egyre gyakoribb alkalmazásával csak szaporodnak. PORTALIS szerint az értelmező feladata, hogy a joghézagokat kitöltse, és a törvény hallgatása esetén magyarázatot adjon. Megjegyzendő végül, hogy az exegetikai módszer kialakulásához az ésszerűség kritériuma vezetett, hiszen alapjában véve a *Code civil* egy egyszerű törvény volt, annak ellenére, hogy szabályozási területe szélesebb, formájában logikusabb felépítési rendszert követett, de végeredményben ugyanazon jogértelmezési elveknek volt alárendelve.¹¹⁸⁸ Érthető, hogy a kodifikáció másnapján a jogászok tevékenysége eltért a megelőző korszakétól; szükséges volt az új kódex tanulmányozása, részleteiben történő vizsgálata, a magánjog intézményei

---

¹¹⁸² HALPÉRIN 1992. 52. p.

¹¹⁸³ KECSKÉS 2004. 213. p.

¹¹⁸⁴ Vö. FAYER 202. p.; DRAGO 37. p.

¹¹⁸⁵ DUBOUCHET 175. p.

¹¹⁸⁶ GAUDEMET E. 1935. 9. p.

¹¹⁸⁷ ARNAUD 1975. 31. p.

¹¹⁸⁸ CARBASSE 287. p.

működésének felismerése, valamint az, hogy a jogászok elfogadják, hogy a magyarázat uralkodjon a jogtörténet eme egyik legteljesebb produktumán.¹¹⁸⁹

112. § Korszakhatárok kijelölése. A *Code civil* kiadását követő évszázadra kiterjedő időszak legnevesebb francia jogászait tagjai között tudó *École de l'Exégèse* időszaka¹¹⁹⁰ három egymást követő szakaszra tagolható.¹¹⁹¹ Egyrészt az 1804-1830 közötti, a kódex szövegéhez hű magyarázatot adni kívánó első, viszonylag csekély számú fellépések, másrészt a magánjogi törvénykönyv első terjedelmes magyarázatait megjelentető 1830-1880 közötti szakasz, végül a 19. század utolsó két évtizedét felölelő harmadik szakasz. Az exegetikai módszert sajátjának valló iskolát e teljes évszázadon keresztül három *célkitűzés* vezette. Egyrészt a törvény írott jellege fontosságának felismerése, másrészt a jogintézmények történeti jellegű vizsgálatának a szigorúan leíró jellegű vizsgálat javára történő elvetése, végül a törvénykönyv koherens egészként való vizsgálata.¹¹⁹² Az ezen irányokra vonatkozó elképzelések általában az egyes szerzők által írt munkák elejére illesztett bevezető részben tükröződnek.¹¹⁹³

113. § A Code civil első magyarázói. Közvetlenül a *Code civil* kiadását követően megjelent művek szándéka nem az volt, hogy a kodifikált magánjog szabályait magyarázzák, hanem hogy azt az előkészítő munkákhoz szorosan kapcsolódó szövegelemzés segítségével a jogásztársadalom tagjaival megismertessék.¹¹⁹⁴ A törvény írott nyelvezetén alapuló vizsgálatok fontosságát számos szerző megerősítette: így a dijoni jogi karon magánjogot oktató egyetemi tanár JEAN-JOSEPH BUGNET (1794-1866) nyíltan kijelentette, hogy ő csupán a *Code Napoléon* rendelkezéseit oktatja, de a magánjogot nem ismeri,¹¹⁹⁵ míg a caeni jogi kar dékánja DEMOLOMBE a törvényszövegek elsődlegességét hirdette, végül a korszak belga jogásza BELGE LAURENT (1810-1887) *Cours élémentaire de droit civil* címmel írt munkája bevezetőjében a pozitív jog primátusára utalva úgy foglalt állást, hogy a kódex világos és pontos jogi terminológiái szilárd és rendíthetetlen alapot adnak a magánjog számára. Ez utóbbi szerző kiemelte, hogy a kódex nem hagyott mozgásteret a magyarázó jogász számára, hiszen e személynek nem feladata a jog – magyarázat útján való – alkotása, mert a kódex

¹¹⁸⁹ GAUDEMET E. 1935. 10-11. pp.

¹¹⁹⁰ Ezen időszakról és egyben a *Code civil* értékállóságáról BÁRD úgy nyilatkozik, hogy a francia magánjog a napóleoni kódexben annyira kikristályosodott, hogy egy évszázad gyakorlata inkább patinát rakott az elvekre, semmint ismét cseppfolyós állapotba oldotta volna fel. BÁRD 1917. 3. p.

¹¹⁹¹ BONNECASE 1924. 16-17. pp.

¹¹⁹² RÉMY PH. 116. p.; VÉKÁS 1998. 3. p.

¹¹⁹³ DUBOUCHET 167. p.

¹¹⁹⁴ GÉNY 29-30. pp.

¹¹⁹⁵ KECSKÉS 2004. 225. p.

rendelkezéseit már korábban elfogadták: vagyis a jog egy sérthetetlen testbe foglalva már megjelent. LAURENT úgy vélekedett, hogy e helyzet nem vezethet a jogászok szerepének csökkenéséhez, csupán nem vállalkozhatnak a jog oktatása során annak megalkotására, hanem elsődleges és kizárólagos feladatuk a jog szövegén alapuló magyarázat.¹¹⁹⁶ A törvény szellemiségének, elvei széleskörű alkalmazásának kutatását elutasító, strasbourgi egyetemi tanár AUBRY szintén a törvény szövegének tiszta vizsgálatára szólított fel.¹¹⁹⁷ A modern jog, különösen a magánjog vizsgálatával foglalkozó jogászok a kódex szövegének keretén belül maradtak fellépésük során; a pozitív jog rendelkezéseit kizárólag a törvény rendelkezéseivel azonosították. Magyarázatának megadása során a jogász szoros keretek közé szorítva találta magát: a kódex részei, címei, fejezetei és szekciói határozták meg munkájának irányvonalát, melynek nyomán egy valódi kommentárt készíthetett el.¹¹⁹⁸

A kódex első magyarázóinak közé sorolható a párizsi jogi kar korabeli dékánja CLAUDE ÉTIENNE DELVINCOURT (1762-1831), aki magánjogi előadásai anyagát írásban terjesztve megteremtette a *Code civil* szövegtani szempontból való magyarázatának lehetőségét.¹¹⁹⁹ Az *ancien régime* ideje alatt jogi tanulmányait folytató, és 1790-ben egyetemi tanárrá kinevezett, megrögzött királypárti, DELVINCOURT nevéhez kapcsolódik a magánjogi kódex oktatásának megalapozása. 1808-ban tette közzé a francia jog professzorainak hagyományait követő *Institutes de droit civil français* című munkáját, amelyet továbbfejlesztve *Cours de droit civil* címmel három alkalommal is (1808, 1813, 1824) megjelentetett.¹²⁰⁰ E munka a *Code civil* valóságos kommentárjának tekinthető, hiszen minden egyes cikkhez magyarázatokat és a vonatkozó legfontosabb bírói döntések kivonatát fűzte, amelynek alapját saját egyetemi diákjainak, az egyetemi előadásokon lediktált jegyzetek képezték. DELVINCOURT nem terjeszkedett túl a szigorú értelemben vett magyarázaton.¹²⁰¹ A munka egyáltalán nem szentelt teret a történeti kialakulásnak, kivéve néhány római jogi rendelkezésre való közvetlen utalást, valamint hivatkozásainak nagy részét az *ancien droit* legkiemelkedőbb jogászainak munkái tették ki; így többek között gyakran tett utalást DOMAT, DENIS LEBRUN (1640-1708), RICARD és POTHIER gondolataira és álláspontjára.¹²⁰² Valójában DELVINCOURT világos és pontos magyarázatokat készített a *Code civil* minden cikkéről; azonban ez a világosság és egyszerűség a problémák leegyszerűsítéséhez vezetett, ugyanis számára azért volt minden

¹¹⁹⁶ BONNECASE 1924. 128-129. pp.

¹¹⁹⁷ DUBOUCHET 168. p.

¹¹⁹⁸ BONNECASE 1924. 128, 182-183. pp.

¹¹⁹⁹ HALPÉRIN 1992. 59. p.; HAMZA 2003. 351. p.

¹²⁰⁰ BONNECASE 1924. 21-22. pp.

¹²⁰¹ ARNAUD 1975. 54-55. pp.

¹²⁰² HALPÉRIN 1992. 59. p.

egyszerűnek tekinthető, mert a természetjog – végső soron – úgyis minden problémára megoldást talál.¹²⁰³

114. § Toullier, Proudhon. A kódexre vonatkozó első nagyívű munkák közül annak a két professzornak az értekezése említendő meg, akik pályafutásukat az *ancien régime* időszak alatt kezdték. A kodifikációt közel ötven évvel megelőzően született CHARLES MARIE TOULLIER (1752-1835) és JEAN-BAPTISTE-VICTOR PROUDHON – előbbi a rennesi, utóbbi a dijoni jogi kar első embereként – az *ancien droit* rendelkezései és a napóleoni törvénykönyv szabályai közötti kapcsolatokat igyekezett feltárni és közreadni.¹²⁰⁴ TOULLIER 1811-től kezdődően – folyamatos jelleggel – *Droit civil français suivant l'ordre du Code civil* címmel jelentette meg 15 kötetből álló munkáját, amelyet az 1855-ben államtanácsosnak kinevezett, 1869-1870 között igazságügy-miniszteri tisztséget betöltő, majd 1870-től szenátorként működő JEAN-BAPTISTE DUVERGIER folytatott és egészített ki.¹²⁰⁵ Az *ancien droit* és a természetjogi iskola örökségét hordozó TOULLIER gyakran hivatkozott GROTHUIUS-ra, PUFENDORF-ra és WOLFF-ra, így munkája során teljes természetességgel forgatta a római jogot, a szokásjogot és az *ancien régime* bírói joggyakorlatát; rövid emlékeztetőkkel utalt az egyes jogintézmények előtörténetére, azonban számára az *ancien droit* és a bírói döntések csupán argumentumként jelentek meg.¹²⁰⁶ Nem félt összekötni a politikát és a magánjogot, kifejezvé hűségét a szabadságeszmékhez és a nemzeti szuverenitáshoz; helyeselte a *Code civil* családra vonatkozó rendelkezéseit, ugyanakkor óvatosan nyilatkozott a házasság felbontásának kérdéséről, valamint a házasságon kívül született gyermek helyzetéről.¹²⁰⁷ A felelősségre vonatkozó szabályokat igen terjedelmesen elemezte, egyben az életbiztosítás tekintetében haladó álláspontot foglalt el. Jognaturalista felfogásának következményeként túlhaladt a *Code civil* tisztán exegetikai magyarázata szűk keretein.¹²⁰⁸

Az *ancien droit* időszaka alatt tanult, majd a nagy francia forradalom idején tanári kinevezést kapott PROUDHON – TOULLIER felfogásával ellentétben – magyarázatait nem egységes rendszerben, hanem a *Code civil* egyes fejezeteinek megfelelő, önálló részekre bontva, különálló, egymástól független munkákban jelentette meg. Az 1809-ben megjelent

¹²⁰³ GAUDEMET E. 1935. 17. p.

¹²⁰⁴ ARNAUD 1975. 52. p.

¹²⁰⁵ HALPÉRIN 1992. 60. p.; HAMZA 2003. 351. p.

¹²⁰⁶ BONNECASE 1924. 22. p.

¹²⁰⁷ Vö. KECSKÉS 2004. 229-230. pp.

¹²⁰⁸ HALPÉRIN 1992. 61. p.

Traité de l'état des personnes című munkája¹²⁰⁹ a személyek jogának magyarázatát foglalta magában, majd az 1823-1827 között íródott *Traité des droits d'usufruit, d'usage et de superficie* a haszonélvezet, a használat és a felüléptményre vonatkozó szabályok magyarázatát adta. E sorba illeszkedett az 1839-ben kiadott, a tulajdonjog szabályainak magyarázatára vonatkozó *Traité du domaine de propriété* című műve.¹²¹⁰ PROUDHON elutasította azt az elképzelést, amely szerint a magánjog területére eső új jogalkotáson kellene dolgozni akkor, amikor a joggyakorlat még teljesen kifejtetlen, egyben elvetette annak lehetőségét is, hogy a *Code civil* rendelkezéseit a római jogon vagy a szokásjogon alapulva kellene magyarázni, mely biztosítja, hogy e „hallhatatlan remekmű” ne kerülhessen veszélybe.¹²¹¹ A *Code civil*-re teljes egészében új *corpus*-ként tekintő szerző szerint e joganyagot csak magában – vagyis annak történeti, római jogi és szokásjogi előzményeinek teljes figyelmen kívül hagyásával – lehet magyarázni,¹²¹² úgy vélte, hogy az értelmezőnek távol kell tartania magától minden olyan gazdasági- és társadalmi felfogást, amely magában a szövegben nem lelhető fel, és minden olyan megoldást is el kell utasítania, amely nem a törvényhozói akarat kifejeződéséeként jelenik meg.¹²¹³

E szerzők tekinthetők az *École de l'Exégèse* alapítóinak annak ellenére, hogy valójában csupán az exegetikai módszer egyes elemeit dolgozták ki. Az *ancien régime* jogászaiként és egyetemi oktatóként a magánjogi kódexet azon elemek figyelembevételével magyarázták, amelyek jogi képzésük alapjait adták.

115. § Az École de l'Exégèse második időszaka. E módszer csúcsidezőszakának számító közel ötven év során szintén az egyetemi oktatók jutottak meghatározó szerephez, azonban bírák és ügyvédek is közreműködtek az iskola módszereinek kidolgozásában. E jogászok együttes fellépése nyomán kristályosodtak ki a módszer szigorú és pontos szabályai. A korszakhoz kapcsolódó jogászokat alapvetően négy csoportba sorolhatjuk: egyrészt az első meghatározó jellegű magyarázatokat adó, *grands commentateurs*-nek nevezett jogászok, így DURANTON a párizsi jogi kar tanára, AUBRY a strasbourgi jogi kar dékánja, RAU e kar tanára, DEMOLOMBE a caeni jogi kar tanára, TAULIER a grenoblei jogi kar professzora, TROPLONG a Semmítőszék

¹²⁰⁹ E munka előfutárának tekinthető a Besançon-ban, egyetemi tanári minőségben kiadott, négykötetes munka, *Cours de législation et de jurisprudence françaises sur l'état des personnes* címmel. GAUDEMET E. 1935. 22-23. pp.

¹²¹⁰ HALPÉRIN 1992. 61. p.

¹²¹¹ KECSKÉS 2004. 230. p.

¹²¹² DUBOUCHET 171. p.; ARNAUD 1975. 54. p.

¹²¹³ BONNECASE 1924. 22. p.

első elnöke, MARCADÉ az Államtanács jogásza,¹²¹⁴ másrészt a másodrangú kommentárok szerzői, mint VERGÉ, DUVERGIER, MASSÉ; harmadrészt a párizsi jogi kar két tanára BUGNET és VALETTE, akik írásbeli kommentárok hiányában elsősorban oktatási módszerük révén jutottak kiemelkedő szerephez; végül azon jogászok, akik munkájuk révén az iskola módszertanának közzétételéhez nyújtottak segítséget, így például MOURLON által 1846-ban kiadott *Répétitions écrites sur les trois examens du Code civil* magyarázat.¹²¹⁵

Az exegetikai iskola második korszaka 1838-ben kezdődött. Ekkor jelent meg AUBRY és RAU közös munkájának – *Cours de droit civil français* – első kiadása, valamint ebben az évben hunyt el a kódex kidolgozása során háttérbe szorított MERLIN DE DOUAI, és a korábbi időszak kiemelkedő kommentátora PROUDHON. E korszak folyamán a *Code civil* hatálybalépésének időszakában született jogászok a tudományos élet keretei közé lépve jelentették meg első magyarázataikat, amelyek a már kialakult és erősen megszilárdult exegetikai módszer által formálódtak, szigorúan kötődve annak alapelveihez, de e módszer alkalmazását folyamatos jelleggel tökéletesítve. Ezen időszak során egyetlen elképzelés sem kívánta az exegetikai módszer vezérelveit akárcsak a legkisebb mértékben is felülvizsgálat alá vonni. A módszer egyetlen vitás pontja az maradt, hogy a szerzők az értelmezés formáját tekintve válaszút elé kerültek: a kommentár vagy mechanikus pontossággal követi a *Code civil* cikkeit, vagy e rendet megbontva, egyfajta – magyarázat igényével fellépő – kézikönyvet készítenek. Végtelennek tűnő viták alakultak ki e két forma előnyeiről és hátrányairól annak ellenére, hogy e kérdést minden jogász pusztán másodlagosnak tekintette, hiszen a legfontosabb kérdésben – nevezetesen, hogy a kódex rendszere alapvetően meghatározza a kommentátorok munkáját – azonos véleményen voltak.¹²¹⁶

116. § Az első grand commentateur – Duranton. A TOULLIER által meghatározott módszert követte¹²¹⁷ a római jogon nevelkedett ALEXANDRE DURANTON (1783-1866), aki elsőként készítette a *Code civil* teljes terjedelmét átfogó magyarázatot. Az 1820 és 1856 között Párizsban egyetemi tanárként tevékenykedő DURANTON pályafutásának egészét a magánjog, oktatási szempontok szerinti lehető legtisztább bemutatásának szentelte. E feladatvállalás eredménye már 1825-ben kézzelfoghatóvá vált, amikor kiadásra került a 22 kötetből álló

¹²¹⁴ RÉMY PH. 119. p.

¹²¹⁵ BONNECASE 1924. 26-28. pp.

¹²¹⁶ GAUDEMET E. 1935. 35-36. pp.

¹²¹⁷ DURANTON elfogadta az exegetikai iskola alapvető módszereit és elveit, és arra törekedett, hogy válaszait a törvény szövegében találja meg. Általában azonban e módszereket szigorúbban alkalmazta mint TOULLIER, ugyanakkor rugalmasabban, mint PROUDHON. *Uott.* 32. p.

Cours de droit français suivant le Code civil című munkája,¹²¹⁸ amely hosszú időre a joghallgatók által legtöbbet forgatott magyarázat maradt.¹²¹⁹ Annak ellenére, hogy számára a törvény „a jog legfőbb elemeként” jelent meg, bizonyos esetekben elismerte a szokásjog és a joggyakorlat szerepét, azzal a feltétellel, ha azok az igazságtalan törvényhely felülvizsgálatára irányulnak; így látta egyedül lehetségesnek, hogy bizonyos személyek – mint például az analfabéta nők – valóságos személyi állapotára vonatkozóan kedvezőbb helyzet teremthessen.¹²²⁰ Ezzel a módszerrel DURANTON igyekezett mérsékelni a *Code civil* házasságon kívül született gyermekekre vonatkozó szigorú szabályait. Módszerét a tömörség és a pontosság jellemezte; az egyes szakaszok elején nem alkalmazott terjengős, az elvekre vonatkozó fejtegetéseket, hanem egyes fogalmak rövid tárgyalását követően azonnal az adott cikk magyarázatát kezdte meg.¹²²¹

Az általa meghatározott módszert folytatta ANTOINE-MARIE DEMANTE (1789-1859), aki 1821-1856 között Párizsban egyetemi tanárként magánjogot oktatott. A *La Thémis* jogi folyóiratban tette közzé *Cours analytique de droit civil* címmel írt munkáját, amelyet 1849-ben három kötetbe foglalva külön munkában is megjelentetett, és amelyet halálát követően COLMET DE SANTERRE további hat kötettel kiegészítve ismételt kiadott. DEMANTE – DURANTON-hoz hasonlóan – a törvényszöveg magyarázatát a törvényhozói szándék felkutatásával kapcsolta össze, kijelentve, hogy a jogalkotó akarata alkotja magát a törvényt.¹²²² Számára a jogalkotó szellemisége olyan biztos irányvonalat jelentett, amely az egyes jogintézményeket teljes egészében áthatja, és amelyből tisztán és szükségszerűen eredő következményeket nem lehetséges figyelmen kívül hagyni.¹²²³

117. § Az École de l'Exégèse iskolapéldája – Aubry, Rau. E két szerző neve *Cours de droit civil français* munkájuk révén felbonthatatlanul egybeforrt, bár az 1803-ban született, 1825-től ügyvédként dolgozó AUBRY egyszerre volt professzor és gyakorló jogász, míg az 1824-ben megszerzett doktorátust követően párizsi ügyvéd-jelöltként dolgozó, majd egy évvel később az egyetem falai közé visszatért RAU két évtizeden keresztül volt a strasbourgi jogi kar dékánja. Pályafutásuk több ponton azonosságot mutatott: mindketten egyetemi tanárok Strasbourg-ban – AUBRY 1833-tól, míg RAU 1841-től –, majd Elzász annektálását követően mindketten semmítőszéki bírói funkciót töltöttek be. AUBRY 1851-1870 között a strasbourgi

¹²¹⁸ KECSKÉS 2004. 230. p.

¹²¹⁹ HALPÉRIN 1992. 62. p.

¹²²⁰ ARNAUD 1975. 55. p.

¹²²¹ BONNECASE 1924. 58-61. pp.

¹²²² DUBOUCHET 180. p.

¹²²³ BONNECASE 1924. 25-26, 135-136. pp.

jogi kar dékánja, RAU – ugyanez időszak alatt, tanári állása mellett – ügyvédként működött.¹²²⁴

Közös munkájuk – *Cours de droit civil français* címmel – első kötete 1838-ben jelent meg; e munka ekkor csupán ZACHARIAE¹²²⁵ – heidelbergi professzor – *Code civil*-ről 1808-ban írt első munkája egyszerű fordításaként jelent meg.¹²²⁶ A szerző engedélyével azonban AUBRY és RAU újrendszerítették és kommentárokkal látták el az eredeti munkát; nem követték cikkről cikkre a *Code civil* rendszerét, hanem egyben az exegetikai módszert és a dogmatikai oktatás elveit követő elméleti kézikönyvet kívántak készíteni.¹²²⁷ Az elméletet és a gyakorlatot egy munkában kívánták egyesíteni, a pontos és szigorú törvényszöveg tiszta logikáját a joggyakorlat és a tudományos viták széleskörű gazdagságával ötvözve.¹²²⁸ A törvényszöveg nyelvtani magyarázatát részesítették előnyben a törvényhozói szándéknak a szövegben való felkutatása és magyarázata helyett. Ugyanakkor nem voltak a történeti módszer hívei, hiszen az egyes jogintézmények történetéről igen röviden foglaltak állást, a római jog és az *ancien droit* számukra csupán technikai jellegű segítséget nyújtott. Emellett azonban nem zárkoztak be a törvény stabil, mozdulatlan kultuszába: úgy vélték, hogy a bírói gyakorlatnak részt kell vállalnia a jogtudomány fejlesztésében akként, hogy joghézag esetén a bíróság magyarázatával és gyakorlatával pótolja a törvényi rendelkezést, valamint haladó szellemű védelmet kell biztosítani a magánjog alapelvei számára.¹²²⁹

AUBRY a jogértelmezés során a jogalkotó szándékának feltárása tekintetében kifejtette, hogy a szerzők és a bíróságok is szigorúan a kódex szövegéhez kapcsolódva magyarázták az egyes rendelkezéseket. A szöveg betűjéhez való ragaszkodást azonban lassanként felváltotta a források és az előkészítő munkák figyelembevételével megvalósuló magyarázati módszer, amely egyre jobban előtérbe helyezte a magánjogi elveket, és amelynek révén a törvény szellemisége elfoglalta az őt megillető előkelő helyet; kiemelte, hogy a törvény szövege ugyanolyan tökéletességet tükröz, mint szellemisége.¹²³⁰ Meggyőződéssel vallotta, hogy a jogot oktatni hivatott tanár feladata megakadályozni minden olyan újítást, amely a jogalkotói akarat eltérítéséhez vezethet.¹²³¹

E két szerző meghatározta azon elemeket, amelyek a jogászokat a logikus magyarázat kidolgozása során segíteni hivatottak: egyrészt a magyarázni kívánt szövegnek a hasonló

¹²²⁴ HALPÉRIN 1992. 65. p.

¹²²⁵ Vö. SCHULZE 1998. 320. p.

¹²²⁶ DUBOUCHET 178. p.

¹²²⁷ ARNAUD 1975. 56. p.; ROULAND 467. p.

¹²²⁸ HALPÉRIN 1992. 66. p.

¹²²⁹ Vö. BONNECASE 1924. 76-85. pp.

¹²³⁰ KECSKÉS 2004. 232-233. pp.

¹²³¹ BONNECASE 1924. 133-134. pp.

tárgykörben kiadott törvényi rendelkezésekhez való közelítése, másrészt a törvény céljainak és indítókainak az előkészítő munkákban vagy a korábbi jogban való felkutatása, végül a törvény alkalmazásához vezető következmények mérlegelése. Úgy vélték, hogy e három elem közül valójában csupán az első megoldás tekinthető megbízható vizsgálati módszernek.¹²³²

E munka a magánjog tudományáról alkotott legtökéletesebb 19. századi felfogást tükrözte; megjelenésekor nem csupán a magánjogi gondolkodás kifejeződésének módszerében teremtett újat, hanem a magánjog alkotóelemeinek szintézisére törekvő vizsgálatát is megteremtette. E két szerző munkásságát megelőzően a 19. század első harmadának egyik legkiemelkedőbb jogásza DURANTON csupán a kódexbe zárt törvényszövegre összpontosítva építette fel magyarázatát, vagyis a kódex alkotóinak valódi szándékát feltárva az egyes tárgyköröket vizsgálta módszeresen.¹²³³

118. § „Le Prince de l’Exégèse” – Demolombe. A *Code civil* kiadásának évében született CHARLES DEMOLOMBE-ot az exegetikai módszer legdicsőbb képviselőjeként tartják számon hazájában. E megbecsülést kétségtelenül a 31 kötetes, 1845-től megjelenő *Cours de Code civil*¹²³⁴ című munkájának köszönhetette. Nagyhirű jogtanácsos, a caeni jogi karon több mint ötven éven át magánjogot oktató tanár, majd e kar dékánja a II. Császárság teljes időszaka alatt. Az öt kiadást megért, életművének tekinthető munkáján kívül 1851-ben aktív szerepet vállalt a *Revue critique de législation et de jurisprudence* elnevezésű jogi szakfolyóirat létrehozásában.¹²³⁵ AUBRY és RAU elképzelését követve, de azon mindenképpen túlhaladva, DEMOLOMBE felül kívánt emelkedni a kommentárok és tanulmányok, valamint az exegetikai és a dogmatikai módszer elavultnak és meghaladottnak vélt szembenállásán. A jogforrásokról alkotott felfogása sajátosnak tekinthető: egyrészt a törvényre mint „mindenek előtt álló szöveg”-re tekintett,¹²³⁶ és a *Code Napoléon*-t, mint élő, alkalmazandó és kötelező erejű törvényt kívánta magyarázni,¹²³⁷ másrészt a jogot a tényekkel együtt, a társadalom szükségletei és az erkölcs fokozott megfigyelésével igyekezett értelmezni. Egy adott törvényhely magyarázata alkalmával gyakran fordult tekintete a jog általános elvei, a jog

¹²³² RÉMY PH. 120. p.

¹²³³ BONNECASE 1924. 86-88. pp.

¹²³⁴ Az 1845-1882 között folyamatosan írt munka minden könyve a *Code civil* egy címének magyarázatát adta egészen az 1386. cikkig. A szerző egyik tanítványa, a caeni jogi kar későbbi tanára GUILLOUARD – folytatta DEMOLOMBE munkáját a házassági szerződésre vonatkozó cikktől, és azt teljes egészében be is fejezte. GAUDEMET E. 1935. 44. p.

¹²³⁵ ARNAUD 1975. 63. p.

¹²³⁶ CARBASSE 288. p.

¹²³⁷ BONNECASE 1924. 129. p.

története, valamint a bírói gyakorlat eredményei felé.¹²³⁸ Eredetisége stílusában van, amely gyakran vált kortársai kritikájának tárgyává: minden vitás kérdés felett széles ívű védőbeszédet nyitott, részletesen ismertette a vonatkozó érveket és álláspontokat, példák sokaságát citálva, egyben igyekezve rábírnival az olvasót az általa vallott álláspont elfogadására.¹²³⁹ Személyes véleménye mindig kategorikus és határozott, azonban gyakran meglepő volt. Buzgón érvelt a tulajdon legteljesebb védelme mellett, fellépett az erős atyai hatalom biztosítása érdekében. Annak ellenére, hogy a *Code civil* által kínált szabályozási megoldásokkal szemben igen gyakran kritikai álláspontot foglalt el, e törvénykönyvet ő is a francia magánjog alkotmányának nevezte.¹²⁴⁰

Munkája bevezetőjében saját módszerét tisztázva kijelentette, hogy a kódex részeinek és címeinek általános rendjét követve megkülönböztetett jelentőséggel fordult az elvek bemutatása szempontjából számára legjobbnak és legtisztábbnak tekintett rendet követő cikkek felé. Úgy vélte, hogy az exegetikai és a dogmatikai módszer is rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal egyaránt, így a legmegfelelőbbnek e két módszer egyszerre való alkalmazását találta.¹²⁴¹

119. § Az École de l'Exégèse filozófusa – Troplong. Életműve alapján mindenképpen a toullieri módszer követőjének¹²⁴² kell tekintenünk az 1795-ben született RAYMOND-THÉODORE TROPLONG-ot, annak ellenére, hogy pályafutása nyílt szakítást jelentett az előzőekben tárgyalt magánjogi tanárok életpályájával.¹²⁴³ Az önmagát autodidakta módon képező TROPLONG¹²⁴⁴ a közigazgatásban talált állást, majd 1819-ben a bírói karba lépett Korzika szigetén. Ezt követően főügyész Nancy városában, majd a júliusi monarchia után – 1832-től – e város bíróságának elnöke, 1835-ben a Semmítőszék tanácsosa, 1846-ban a

¹²³⁸ GAUDEMET E. 1935. 43-44. pp.

¹²³⁹ HALPÉRIN 1992. 67. p.

¹²⁴⁰ *Uott.* 68. p.

¹²⁴¹ BONNECASE 1924. 191-192. pp.

¹²⁴² TROPLONG munkásságának korszakolásáról eltérő álláspontok alakultak ki. Kronológiailag – tudományos munkássága alapján – mindenképpen az exegetikai iskola második peridusához tartozik; módszerét tekintve – vagyis annak megítélése, hogy a TOULLIER által kidolgozott utat követte-e – inkább az első periódushoz kapcsolható. Az 1835-től folyamatosan kiadott munkáit egy kötetben foglalta össze, ezáltal egységes magyarázatát az alábbi címmel adta ki: *Le Droit civil expliqué suivant l'ordre des articles du Code, depuis et y compris le titre de la Vente. Ouvrage qui fait suite à celui de M. Toullier, mais dans lequel on a adopté la forme plus commode du commentaire.* Láthatjuk, hogy a címben is kifejezetten említi, hogy munkája során a TOULLIER által kimunkált rendszert követte. GAUDEMET E. 1935. 37-38. pp.

¹²⁴³ HALPÉRIN 1992. 63. p.

¹²⁴⁴ Kezdetben igen szegény diákként sötét nyomdában dolgozott, azonban mindenfajta segítség és irányító tanár nélkül kezdett tanulni. A kereskedőnél véletlenül fellelt régi könyveket olvasta vagy egy akaratlanul elcsípett beszélgetésből szerzett ismereteket. Ismerkedett a római joggal, a szokásjogi gyűjteményekkel, az *ancien droit* bírói gyakorlatával, a *Code civil* magyarázataival mindaddig, míg egyszer elérkezettnek nem találta az időt arra, hogy saját stílusában megpróbálkozzon az írással. GAUDEMET E. 1935. 37. p.

francia felsőház tagja.¹²⁴⁵ BONAPARTE LAJOS a párizsi fellebbviteli bíróság elnökévé nevezte ki, aktív szerepet vállalt az 1852. évi alkotmány kidolgozásában, a Szenátus tagja, valamint a II. Császárság majdnem teljes időszaka alatt (1852-1869) a Semmitőszék elnöke volt.¹²⁴⁶ Amellett, hogy több cikket jelentetett meg a *Revue Wolowski*-ben, folyamatosan közzétette a *Code civil* harmadik könyvének egyes tárgyköreibe eső magyarázatait: így 1834-ben jelent meg az adásvételre, 1835-ben az elbirtoklásra, 1840-ben a csereügyletre és a bérletre, 1845-ben a kölcsönre vonatkozó munkája, amelyeket 1850-ben a házassági szerződésre, valamint 1855-ben az ajándékozásra és a végrendeletekre vonatkozó művei követtek.¹²⁴⁷

TROPLONG munkásságának valódi értéke azonban módszerében és a jogról alkotott elképzelésében lelhető fel. A törvény szövegét „egyfajta tájolóként” értelmezve gyakran utalt római jogi forrásokra, sőt az *ancien droit* egyes rendelkezéseit is szívesen idézte.¹²⁴⁸ Többször utalt a *Code civil* „ragyogó egyszerűségére”, „filozófiai tökéletességére”, ugyanakkor a kodifikáció „vak csodálójá”-nak nevezte saját magát. Annak ellenére, hogy magyarázataiban kiemelkedő szerepet kívánt juttatni a bírónak, bizalmatlannak mutatkozott a joggyakorlattal szemben, amelyre, mint az „igazság és a hibák széles arzenáljára” tekintett.¹²⁴⁹

120. § Az École de l'Exégèse vitatkozó jogásza – Marcadé. VICTOR-NAPOLÉON MARCADÉ (1810-1854) korai halála miatt befejezetlenül hagyta az 1842-ben, első kötetével megjelent kommentárját. A *Code civil* magyarázata során visszautasította a filozófiai jellegűnek vélt megjegyzéseket; kisszámú tudományos igényű munkát citált, és szűk teret szentelt a vonatkozó joggyakorlat ismertetésének.¹²⁵⁰ 1851-ben alapító tagként közreműködött a *Revue critique de législation et de jurisprudence* folyóirat létrehozatalánál, és kifejezésre juttatta azon véleményét, hogy a magánjognak nem szabad mozdulatlan maradnia. Éles bírálattal illette a *Code civil* több rendelkezését is – mely a kortárs jogászok körében hangos ellenvetést váltott ki –, különösen a kötelmi jog és a hozomány területén a kodifikátorok által követett szabályozási rend ellen emelt hangot, elsősorban hibákat keresve a korábbi szerzők gondolataiban.¹²⁵¹

Kifejtette, hogy az exegetikai módszer során a szerző a szöveg betűjét követi lépésről lépésre, és a cikkeket alkotó egyes mondatokat is egymástól elválasztva vizsgálja. Minden

¹²⁴⁵ ARNAUD 1975. 56. p.

¹²⁴⁶ HALPÉRIN 1992. 63. p.

¹²⁴⁷ *Uott.* 64. p.

¹²⁴⁸ BONNECASE 1924. 110-115. pp.

¹²⁴⁹ HALPÉRIN 1992. 64. p.

¹²⁵⁰ KECSKÉS 2004. 234. p.

¹²⁵¹ BONNECASE 1924. 116-123. pp.

egyes rendelkezés tekintetében – a megelőző és a következő rendelkezéssel összefüggésben – rámutatott annak igazságtartalmára, esetleges bizonytalanságára, értelmére, hasznosságára és jelentőségére; majd miután e rendelkezésnek a többi rendelkezéssel való összhangját vagy ellentétét feltárta, levonta a szükséges következményeket és jelezte a rendelkezés esetleges homályát. Úgy vélte, hogy csak ezen vizsgálati módszert követve tárható fel a jogalkotó valós szándéka és a szöveg valós tartalma.¹²⁵²

121. § Az École de l'Exégèse racionalista jogásza – Taulier. 1806-ban született TAULIER munkásságát az elméletnek és a gyakorlatnak tökéletes arányban megvalósított ötvözése jellemezte. Ügyvéd, majd Grenoble városának polgármestere 1845-1848 és 1849-1851 között, hét kötetes *Théorie raisonnée du Code civil* című munkája 1840-1848 között került kiadásra.¹²⁵³ Úgy vélte, hogy nem kizárólag a joggyakorlatot kell különös figyelemmel kíséreni, hanem egy adott törvényhely magyarázatához annak történeti kialakulásának vizsgálatára is szükség van.¹²⁵⁴ Számára a törvény szövege és a törvényhozói akarat felkutatása volt a két legfontosabb irány: „Pellengérré állítottam a törvényt a jelenleg élő, egyéni jellegében, elfelejtve a római jogot, a mai és a régi joggyakorlatot, és így fejtem ki a törvény magyarázatát, és alkalmazom azt. [...] Először felfedem azt, hogy a törvény mi akart lenni annak érdekében, hogy tudjam, mi valójában”.¹²⁵⁵ Álláspontja szerint a kódex magyarázatának a *raison* kritériumán alapulva fel kell tárnia minden olyan elemet és feltételt, amelyek addig ismeretlenek maradtak a jogászok előtt.¹²⁵⁶

Munkájának előszavában kifejtette, hogy a magánjog tisztaságát kívánja helyreállítani, és ezáltal a magánjog alapját képező egyszerűség követelményét megmutatni. Az egyszerű, tiszta és valódi fogalmazási módra törekedő TAULIER az átgondolt, racionális és következetes fejlődést tartotta egyedül elfogadhatónak e joganyag vonatkozásában.¹²⁵⁷

122. § Az École de l'Exégèse további szerzői. FRÉDÉRIC MOURLON 1846-tól indította útjára – *Répétitions écrites sur le Code civil* címmel – három kötetes kommentárját, amely 12 újabb kiadást ért meg.¹²⁵⁸ Kétségtelenül a korszak másodvonalába tartozó szerző ugyan a pozitív jogot dicsőítette, de kiemelt figyelmet szentelt a bíró szerepének és a gyakorlat által felvetett

¹²⁵² Uott. 187-188. pp.

¹²⁵³ HALPÉRIN 1992. 68. p.

¹²⁵⁴ KECSKÉS 2004. 233-234. pp.

¹²⁵⁵ Idézi DUBOUCHET 171-172. pp.

¹²⁵⁶ BONNECASE 1924. 124-125. pp.

¹²⁵⁷ Uott. 127. p.

¹²⁵⁸ HALPÉRIN 1992. 69. p.

igényeknek is. Álláspontja szerint egy bíró a törvény rendelkezését a saját maga meggyőződésének rendeli alá, ennek ellenére azonban nem feledkezett meg a joggyakorlat fontosságáról és a bírónak a jogalkalmazásban betöltött kulcsszerepéről sem. Úgy vélte, hogy a jogász, az ügyvéd és a bíró számára a pozitív jog az egyetlen létező jog, amelyet a jogalkotó által az emberek közötti kapcsolatok szabályozására kihirdetett törvények összességéként határozott meg. Korántsem meglepő módon úgy foglalt állást, hogy a természeti- és erkölcsi törvények csupán annyiban kötelezők, amennyiben azok rendelkezéseit pozitív jogi rendelkezések kötelezővé teszik; ha egy bíró ítéletének indoklásában e rendelkezésekre támaszkodik, nyíltan túlterjeszkedik hatalmán.¹²⁵⁹

Az exegetikai iskolához tartozó jogászgeneráció egyik kiemelkedő alakjának tekintendő az 1805-ben született AUGUSTE VALETTE, aki már nagyon fiatalon – 35 évesen – egyetemi tanári kinevezést kapott, majd ezt követően több mint negyven éven át a párizsi egyetem jogi karán oktatott. A liberális párt tagjaként a II. Köztársaság politikai életében aktív szerepet vállalt szerző 1846-ben jelentette meg *Traité des hypothèques* című munkáját, majd ezt követte a *Cours de Code civil*, amelynek első kötete – 1872-ben – a személyek jogának, míg az 1879-ben megjelent második kötet a tulajdonjog szabályainak magyarázatát adta.¹²⁶⁰ A jogalkotó elsődleges szerepét hirdető VALETTE számára a pozitív jog a jogalkotói hatalom tiszta kisugárzásaként értelmezendő, amely egyben a jogi oktatás egyedüli alapjaként is szolgált.¹²⁶¹ Számára a méltányosság csupán a hatályon kívül helyezett jog után a szokásokban maradt egyfajta érzésként értelmezhető, amely azonban gyakran a pozitív jog kiegészítéseként van jelen a jogrend keretei között.¹²⁶²

BELGE LAURENT, egyetem tanár, *Principes du droit français* című munkája az exegetikai iskola fényes korszakához képest mindenképpen elkésettnek minősül, hiszen első kiadásában csupán 1869-ben jelent meg, de terjedelmét tekintve – 33 kötet – az egyik legnagyobb munka. E szerző úgy vélte, hogy a jog, az írott, pontos és kétségbevonhatatlan szövegben jelenik meg, egyben javaslatot készített a *Code civil* felülvizsgálatára.¹²⁶³ Álláspontja szerint a kódex szövege egyértelműen biztosítja a vizsgálatot végző jogász számára a magánjog alapelveit, amelyek sérelme esetén a szöveg bizonytalanná válik.¹²⁶⁴

¹²⁵⁹ BONNECASE 1924. 150. p.

¹²⁶⁰ HALPÉRIN 1992. 62. p.

¹²⁶¹ RÉMY PH. 119. p.

¹²⁶² BONNECASE 1924. 152-153. pp.

¹²⁶³ HALPÉRIN 1992. 69. p.

¹²⁶⁴ DUBOUCHET 176. p.

123. § Az École de l'Exégèse módszerének jelentősége abban áll, hogy a vizsgálat nem terjedt túl a kódex rendelkezésein. E jogászok számára a magánjog egyetlen és kizárólagos forrása a kódex szövege volt, amelynek nyomán a törvénykönyvre egy zárt, teljes és koherens egységet alkotó *corpus*-ként tekintettek.¹²⁶⁵ A szerzők elutasítottak minden olyan kísérletet, amelyek a kódex valós alapjainak és rendelkezéseinek működése tekintetében akadályozták volna vizsgálatukat.¹²⁶⁶ ARNAUD szerint egy „új vallás nagy papjaiként” a francia exegetikus civiljogászokat két törekvés irányította: egyrészt a jogot kívánták elválasztani a politika szférájától, másrészt nem kívánták, hogy az általuk kidolgozott rendszer átlépje koruk gazdasági-társadalmi valóságát.¹²⁶⁷

---

¹²⁶⁵ Vö. VEREBICS 124. p.; TEYSSIE 50-52. pp.

¹²⁶⁶ DUBOUCHET 173. p.

¹²⁶⁷ ARNAUD 1975. 59-60. pp.

ÖSSZEGRZÉS

Az *ancien droit* és a nagy francia forradalom id szakában megalkotott jog legkülönbözöbb forrásaira támaszkodó kódex a francia jogi szellemiséget hordozó akarat kifejeződéseként immár két évszázada alkotja a francia magánjog *corpus*-át. A *Code civil* 1804. március 21-i törvénnyel történt hatályba léptetése egy régi óhaj megvalósulását jelentette. Évszázadok óta egyre hangosabban követelték a magánjog egyszerű és világos rendelkezésekben megjelenő írásba foglalását; az egyes szokásjogi szabályok írásban való rögzítésével a jog bizonyossá és biztossá vált, azonban e körülmény sem volt képes az *ancien régime* államát jellemző magánjogi széttagoltság ellen hatékonyan fellépni. Ebben az id szakban merült fel elsöként a jog egységesítésére való nyílt törekvés, amelyet csupán részlegesen – vagyis egy adott magánjogi tárgykör tekintetében – a 17-18. század folyamán kiadott királyi *ordonnance*-ok valósítottak meg. A nagy francia forradalom id szakában a magánjogi kodifikáció az egymást váltó kormányok állandó és következetes céljaként volt jelen a politikai napirendben: 1790-ben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, majd a Törvényhozó Gyűlés, 1794-ben a Konvent, sőt 1796-ban a Direktórium is egy kódex kiadását ígerte a francia polgárok számára, azonban e tervek sorra kudarcot vallottak. BONAPARTE – nyíltan vállalva saját dicsőségének keresését – valósította meg az évszázadok óta várt egységet:¹²⁶⁸ az 1803-1804 során 36 törvénnyel különállón megszavazott magánjogi rendelkezéseket az 1804. március 21-i törvény fogta egy *corpus*-ba¹²⁶⁹ és léptette a francia jogrend keretei közé, egyben az *ancien droit* és a forradalmi törvények minden magánjogi vonatkozású rendelkezését hatályon kívül helyezte.¹²⁷⁰

Az 1804. évi francia magánjogi kódex – alapjait tekintve – négy lényegi gondolaton nyugodott. Egyrészt a jog egységének és azonosságának követelményén, amely biztositotta, hogy a törvénykönyv rendelkezései az ország teljes területén minden polgár tekintetében alkalmazást nyerjenek; másrészt a jogforrás egységének elvén, amely a népakaratot tükrözni hivatott jogalkotó szervtől ered; harmadrészt a jog teljességének elvén, amely a társadalmi kapcsolat szabályozására irányult, és végül a jog, az erkölcs és a vallás szabályainak elkülönítésén.

A kódex a Konzulátus és a Császárság id szakának nagy kodifikációs folyamatának kezdölépéseként – ugyanakkor legdicsöbblépéseként – jelent meg. 1804-ben a polgári anyagi jogi-, 1806-ban a polgári eljárásjogi-, 1810-ben a büntetőjogi-, 1807-ben a kereskedelmi jogi-,

¹²⁶⁸ Vö. ROULAND 64, 235-236. pp.

¹²⁶⁹ KECSKÉS 2004. 211. p.; GAUDEMET Y. 15. p.

¹²⁷⁰ SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 328-329. pp.

1808-ban a büntető-eljárásjogi kódexet felölelő császári kodifikációs áramlat célja az *ancien droit* használhatónak vélt intézményeinek és az új társadalmi berendezkedés kialakítása során életre hívott új rendelkezéseknek, tárgykörönkénti egységes *corpus*-ba való foglalása volt. E nagyívű jogászai vállalkozást az alábbi, kivételes feltételek és körülmények együttes megjelenése tette lehetővé: az *ancien régime* társadalmi- és politikai berendezkedésével való végleges szakítás, az első konzul, majd császár erős politikai akarata és fellépése, a korábbi évszázadok által kidolgozott, pontosított doktrinális alap, végül a viszonylagos belpolitikai nyugalom.¹²⁷¹

A kódex győzelemre vitte az 1789. évi Nyilatkozat által megfogalmazott alapelveket a magánjog területén is. Egyrészt a *világi jelleg* győzedelmeskedett, hiszen a kódex elválasztotta a magánjog rendelkezéseit a vallás szabályaitól: a személyi állapot bizonyítására szolgáló dokumentumok kiállítását világi hatóság kezébe helyezte, a házasságot tisztán magánjogi szerződésnek minősítette és fenntartotta a válás intézményét. Másrészt az *egyéniesség kultusza* is győzedelmeskedett a kódex rendelkezéseiben, amely a legtisztább formában a tulajdonjog és szerződések területén érhető tetten. Harmadrészt a *szabadság szellemisége* hatotta át a kódexet, amely a szomszédjogok, a családjog, a szerződési jog és a gazdasági forgalommal összefüggő dologi jogi rendelkezések területén is megmutatta jelenlétét; e szabadságot azonban PORTALIS nem tekintette teljesnek és feltétlennek, hiszen legfőbb korlátként a társadalom érdekét állította e joggal szemben. Negyedrészt az *egyenlőség kívánalma* BERLIER szerint abban nyilvánult meg, hogy a törvény – személyre és társadalmi állásra tekintet nélkül – egyformán vonatkozott minden polgárra; ezen egyenlőség az atyai hatalom, a férji hatalom és az öröklési jogi rendelkezések tekintetében azonban sérelmet szenvedett. Végül a *tekintély és a hatalom elve* is megjelent a kódex rendelkezései között, részben visszaidézve a *droit écrit* szabályanyagában létező *pater familias* emlékét.¹²⁷²

Franciaország valós magánjogi alkotmányának tekintett magánjogi törvénykönyv a stabilitás jelképét testesítette meg a 19. század európai kontinensén;¹²⁷³ sőt még a 20. század politikai válságai sem voltak képesek alapjaiban megváltoztatni,¹²⁷⁴ melyet elsősorban az alapjait alkotó elvek – legfőképpen a szabadság és az egyenlőség e törvény keretei közötti kifejeződése – biztosítottak.¹²⁷⁵

¹²⁷¹ HOMOKI-NAGY 10. p.

¹²⁷² SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU 330-331. pp.

¹²⁷³ MURAT 165. p.

¹²⁷⁴ Vö. LEEB 105. p.

¹²⁷⁵ Vö. DELL'ADAMI 1876. 179. p.

IDEGENNYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ

Le but principal de la thèse présentée ici est de découvrir les actions menant à réaliser l'unité du droit civil français et la rédaction du Code civil des Français de 1804, ainsi que de présenter l'importance de ces actions en fonction de la codification et enfin d'examiner les éléments de l'unité du droit privé français. Dans l'intérêt de ces objectifs, la thèse développe longuement les facteurs jouant un rôle fondamental dans la codification du droit privé français.

Premièrement, la thèse s'arrête sur la présentation des caractéristiques fondamentales des pays de droit écrit et des pays de droit coutumier, ainsi que sur la mise au courant du rôle du droit romain sur ces territoires, et enfin sur l'influence réciproque des ordres juridiques des pays de droit écrit et des pays de droit coutumier.

Deuxièmement, la thèse a pour but de découvrir le rôle primordial de la rédaction des coutumes locales du XIIIe – XVIe siècles, ainsi que celui de la mise en écrit des dispositions juridiques et des arrêts des villes françaises, comme facteurs menant à la réalisation de l'unité du droit civil français.

Troisièmement, la thèse s'arrête également sur le rôle de la législation royale dans l'unification du droit civil, et laisse libre cours à certaines méthodes juridiques dont profitaient les rédacteurs du Code civil. La thèse, à cet égard, s'efforce de présenter le rôle fondamental des grandes ordonnances, qui, dans un certain domaine du droit privé, tel que le commerce maritime, la donation, les testaments, la succession, un siècle et demi avant la rédaction du Code civil, ont déjà réalisé l'unité souhaitée du droit privé français.

Quatrièmement, la thèse contient un chapitre sur le rôle de l'enseignement supérieur juridique dans la codification du droit civil. La thèse place en plein cœur de ce domaine l'institution des professeurs du droit privé français comme jouant un rôle fondamental dans la recherche des éléments du droit commun français et elle souligne fortement que la plupart de ces professeurs avait l'intention de découvrir le fondement d'une source juridique commune et de la faire connaître à leurs étudiants.

Cinquièmement, la thèse s'arrête sur la mise au courant des efforts de la doctrine juridique, notamment sur l'action de certains auteurs de l'École historique, tels que DUMOULIN, CUJAS et HOTMAN, ainsi que sur les efforts de certains juristes du XVIIe siècle, tels que LAMOIGNON, TAISAND, BOUHIER, DOMAT, ARGOU, BOURJON, DAGUESSEAU et POTHIER.

Sixièmement, la thèse présente l'influence de la Révolution française dans le domaine du droit privé et en examine les effets. La thèse, dans ce cadre, tourne son attention vers les dispositions des cahiers de doléance, rédigés à l'élection des États généraux de 1789, ainsi que vers les résultats, dans certains domaines du droit privé, réalisés par l'Assemblée constituante, l'Assemblée législative, la Convention et le Directoire, et enfin vers les travaux préparatoires, le caractère et les causes de l'échec des trois projets du Code civil, présentés par CAMBACÉRÈS.

Septièmement, la thèse s'arrête sur le rôle fondamental de BONAPARTE, premier consul, dans l'unification du droit civil français, et accentue son influence personnelle sur l'élaboration du Code civil, au sein de Conseil d'État.

Enfin, la thèse consacre un dernier chapitre à la présentation générale du code et de la méthode des auteurs de l'École de l'Exégèse.

TUDOMÁNYOS VEZETŐ VÉLEMÉNYE

Takács Tibor értekezése közel nyolc éves céltudatos kutatómunka terméke. A szerző már hallgatóként kiemelkedő sikereket ért el a hazai és francia magánjog kutatásában. Doktoranduszi tanulmányait is határozott tudományos elképzeléssel kezdte meg 1998 szeptemberében. Magánjogi érdeklődésére és kiváló francia nyelvtudására építve kezdetben a szerencseszerződések századfordulón fennálló szabályozását és gyakorlatát kutatta. Ezt követően a francia magánjog egységesülésének folyamatával foglalkozott. Ennek keretében kutatta a középkori Franciaország magánjogi széttagoltságának jogi dokumentumait, és kísérte figyelemmel a Code civil megalkotásának folyamatát.

A doktorképzése harmadik évét – a francia kormány ösztöndíjasaként – Nancy városában töltötte. A *Centre Européen Universitaire* keretében közösségi jogra specializált posztgraduális diplomát – és ezzel *master-fokozatot* – szerzett, amelyet a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Doktori Iskolája képzése harmadik évének ismert el. E diploma megszerzéséhez szükséges – francia nyelvű – szakdolgozata témájaként („*Aménagements constitutionnels de la Hongrie en vertu de son adhésion à l’Union européenne*” címmel) hatályos joggal összefüggő kérdéskört választott. Az ösztöndíj nemcsak a közösségi jogra specializált D.E.A. diploma megszerzését tette lehetővé számára, hanem a francia magánjog fejlődésére vonatkozó szakirodalom feltárását, az egyes kérdésekhez kapcsolódó történeti és jogelméleti vonatkozású irodalom megismerését is.

2000-ben a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó felkérésére részt vett az *Európai Integráció Alapszerződésai* című kiadvány elkészítésében. A munka – melyet Fazekas Judit irányítása mellett végzett – sikere alapján, a kiadó 2002-ben ismét felkérte a 2001-ben aláírt Nizzai Szerződéssel módosított részeknek, továbbá a Nizzai Szerződéshez csatolt nyilatkozatok és jegyzőkönyvek fordítására. A kötet 2002 májusában – tehát a Nizzai Szerződés hatályba lépése előtt – jelent meg és vált hozzáférhetővé Magyarországon a KJK jóvoltából, az *Európai Integráció Alapszerződésai II* címmel.

Az elkészült disszertáció előzmény nélküli a hazai jogirodalomban. Bónis György részleges kutatásai óta nem jelent meg olyan mű, amely a középkori francia jogrendszer jogforrási rendszerét átfogóan bemutatta volna. A disszertáns – franciaországi professzorai segítségével – feltárta, értelmezte, és tartalmilag kiválóan közvetítette a legfontosabb francia nyelvű szakirodalmat, a magánjogi kodifikációra vonatkozó legfontosabb történettudományi álláspontokat. Nem hagyta figyelmen kívül a releváns hazai szakmunkákat sem, dolgozatában kiemelt figyelmet szentelt a francia civiljogi folyamatok magyarországi (19-20. századi)

tudományos értékelésének is. A disszertáció biztos szakmai alapokra épül: Takács Tibor – ahogyan az a szakirodalmi jegyzékből kitűnik – korábban számos, a tárgykörbe vágó tanulmányt jelentetett meg. Műve új tudományos eredményeket tartalmaz, és mindenben megfelel a doktori iskola – PhD disszertációkkal szemben támasztott – tartalmi és formai követelményeinek.

Miskolc, 2005. november 25.

Stipta István
tudományos vezető

IRODALOMJEGYZÉK

AJTAY = AJTAY Gábor: *A nemzetközi jog kodifikációja I.* MJSZ, XI. évf. 2. szám, 1930. február, 49-58. pp.

ALFÖLDY = ALFÖLDY Ede: *A polgári törvénykönyv némely irányelvéről.* JK, 33. évf. 41. szám, 1898. október 14, 287. p.

ACOLLAS = Émile ACOLLAS: *Nécessité de refondre l'ensemble de nos Codes et notamment le Code Napoléon, au point de vue de l'idée démocratique.* Párizs, 1866

ALVAREZ = Alexandre ALVAREZ: *Une nouvelle conception des études juridiques et de la codification du droit civil.* Párizs, 1904

ARNAUD 1969. = André-Jean ARNAUD: *Les origines doctrinales du Code civil français.* Párizs, 1969

ARNAUD 1973. = André-Jean ARNAUD: *Essai d'analyse structurale du Code civil français; la règle du jeu dans la paix bourgeoise.* Párizs, 1973

ARNAUD 1975. = André-Jean ARNAUD: *Les juristes face à la société du XIXe siècle à nous jours.* Párizs, 1975

ASSIER-ANDRIEU = Louis ASSIER-ANDRIEU: *Tradition juridique et changement politique: la persistance du droit commun catalan dans la provence de Roussillon.* RHD, 1986, no. 2. 205-219. pp.

AUBENAS = René AUBENAS: *L'adoption en Provence au Moyen Age (XIVe–XVIe siècles).* RHD, 1934, no. 4. 700-712. pp.

AUBERT = Félix AUBERT: *Histoire du Parlement de Paris, de l'origine à François Ier 1250-1515.* Párizs, 1894

AZIMI = Vida AZIMI: *La Révolution française: déni de mémoire ou déni de droit?* RHD, 1990, no. 2. 157-178. pp.

BALÁS = BALÁS P. Elemér: *A kártérítési a magánjog törvénykönyv javaslatában.* MJÉT, II. évf. 5. szám, 1994. január, 47-92. pp.

BAR = Pierre BAR: *La liberté du mariage à Liège au XVIIIe siècle.* RHD, 1991, no. 3. 343-357. pp.

BÁRD 1917. = BÁRD József: *A megbízó felelőssége a francia jogban.* JK, 52. évf. 1. szám, 1917. január 7, 3-5. pp.

BÁRD 1918. = BÁRD József: *A jogi műveltségről.* JK, 53. évf. 48. szám, 1918. december 1, 361-363. pp.

BARDOUX = Agénor BARDOUX: *Les légistes. Leur influence sur la société française.* Párizs, 1877

BART = Jean BART: *Histoire du droit*. Párizs, 1999

BART–PETITJEAN = Jean BART – Michel PETITJEAN: *L'influence du droit romain en Bourgogne et en Franche-Comté (XIIIe – XVe s.)*. IRMAE, 1976, V. 4. e.

BAUDELLOT = Bernard BAUDELLOT: *Un grand jurisconsult du XVIIe siècle: Jean Domat*. Párizs, 1939

BEAUBRUN = Marcel BEAUBRUN: *L'esprit de la société conjugale*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 361-374. pp.

BÉGUIN = Jacques BÉGUIN: *L'affirmation de l'autonomie du droit commercial*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 73-83. pp.

BÉNABENT = Alain BÉNABENT: *La question du divorce: arrière l'église, seul vive l'état...* In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 151-154. pp.

BENVENISTE = Henriette BENVENISTE: *Le système des amendes pénales en France au moyen âge: une première mise en perspective*. RHD, 1992, no. 1. 1-28. pp.

BERGERON = Louis BERGERON: *L'Empire, 1799-1815*. In: Georges Duby (szerk.): *Histoire de la France des origines à nos jours*. Párizs, 1999, 554-583. pp.

BERLIER = Théophile BERLIER: *Précis historique de la Gaule sous la domination romaine par Théophile Berlier*. Párizs, 1838

BERTHIAU = Denis BERTHIAU: *Un code pour l'éternité?* RHD, 2003, no. 2. 195-226. pp.

BESNIER = R. BESNIER: *Les donations entre époux ou futurs époux en Normandie*. RHD, 1936, no. 4. 701-727. pp.

BIRÓ = BIRÓ Vilmos: *Jegyzetek a magyar polgári magánjog tervezetéhez*. JK, 38. évf. 19. szám, 1903. május 8, 157-159. pp.

BONNECASE 1914. = Julien BONNECASE: *La Thémis (1819-1831). Son fondateur, Athanase Jourdan*. Párizs, 1914

BONNECASE 1924. = Julien BONNECASE: *L'École de l'Exégèse en droit civil*. Párizs, 1924

BORDES = Maurice BORDES: *L'administration provinciale et municipale en France au XVIIe siècle*. Párizs, 1972

BORDIER = Henri-Léonard BORDIER: *Philippe de Remi, sire de Beaumanoir*. Genf, 1980

BOUINEAU 1994. = Jacques BOUINEAU: *Histoire des institutions Ier – XVe siècle*. Párizs, 1994

BOUINEAU 2004. = Jacques BOUINEAU: *Le XIXe siècle, âge d'or du Code civil. Permanences et mutations du Code civil au XXe siècle*. Párizs, 2004

BOULOISEAU = Marc BOULOISEAU: *Étude de l'émigration et de la vente des biens des émigrés (1792-1830)*. Párizs, 1963

BOURDON = Jean BOURDON: *La législation du Consulat et de l'Empire. La réforme judiciaire de l'an VIII*. Párizs, 1942

BOURGIN = Georges BOURGIN: *Pour l'histoire des Codes français*. RHD, 1938, no. 1. 98-102. pp.

BOYER = Laurent BOYER: *Le droit romain dans les pays du centre de la France*. IRMAE, 1977, V. 4. d.

BRAIBANT = Guy BRAIBANT: *La commission supérieure de codification*. In: Bernard Beignier (szerk.): *La codification*. Párizs, 1996, 97-105. pp.

BRESSAN = Thierry BRESSAN: *Le chancelier Daguesseau et le procès de la condition mainmortale: l'article XXIII de l'enquête sur les incapacités (1738)*. RHD, 1996, no. 2. 253-270. pp.

BRETONNIER = Barthélemy Joseph BRETONNIER: *Recueil par ordre alphabétique des principales questions de droit*. Párizs, 1771

BRIDREY = E. BRIDREY: *L'Enseignement du Droit français à la Faculté de Caen, après l'Edit de Saint-Germain*. RHD, 1930, no. 4. 783-785. pp.

BRISAUD = Jean Baptiste BRISAUD: *Manuel d'histoire du droit français*. Párizs, 1899

BRISSET = Jacqueline BRISSET: *L'adoption de la communauté comme régime légal dans le Code civil*. Párizs, 1967

BROCHER = Charles Antoine BROCHER: *Étude historique et philosophique sur la légitime et les réserves en matière de succession héréditaire*. Párizs-Genf, 1868

CABANIS = André CABANIS: *Le code hors la France*. In: Bernard Beignier (szerk.): *La codification*. Párizs, 1996, 33-61. pp.

CABRILLAC = Rémy CABRILLAC: *La sacralité civile du mariage*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 173-182. pp.

CAMBACÉRÈS = Jean Jacques Régis de CAMBACÉRÈS: *Projet de Code civil, présenté au Conseil des Cinq-Cents, au nom de la Commission de la Classification des Lois*. Párizs, 1797

CAQUÈRE = François CAQUÈRE: *La Vie et les Oeuvre de Claude Fleury (1640-1723)*. Párizs, 1925

CARATINI = Roger CARATINI: *Napoléon. Une imposture*. Párizs, 2002

- CARBASSE = Jean-Marie CARBASSE: *Manuel d'introduction historique au droit*. Párizs, 2002
- CARBONNIER = Jean CARBONNIER: *L'importance de D'Aguesseau pour son temps et pour le notre*. In: Le chancelier Henri-François d'Aguesseau. Limoges, 1953
- CASTALDO = André CASTALDO: *La Révolution et les émigrés: les partages de présuccession*. RHD, 1993, no. 3. 371-403. pp.
- CATALA = Nicole CATALA: *Le gouvernement de la famille*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 229-234. pp.
- CAUCHY = Augustin-Louis CAUCHY: *Revue Critique de Législation et de Jurisprudence*. Párizs, 1851
- CAUVIÈRE = Henry CAUVIÈRE: *L'idée de codification en France avant la rédaction du Code civil*. Párizs, 1910
- COLIN = Amroise COLIN: *Le Droit de succession dans le Code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 295-328. pp.
- CONTE = Philippe CONTE: *Les silences de la loi et du juge en matière pénale, selon Portalis: matière à commentaires*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 29-34. pp.
- COUDRET = Jean COUDRET: *La dernière rédaction de coutume avant la Révolution: la difficile réformation des usages de Hattonchâtel (1784-1788)*. RHD, 1989, no. 2. 237-272. pp.
- CUILLIERON = Monique CUILLIERON: *Les édits de tolérance de la fin du XVIIe siècle: l'émergence de temps nouveaux*. RHD, 2002, no. 1. 57-76. pp.
- CSACSKÓ = CSACSKÓ Imre: *A codificatio kérdésehez*. MT, 1. évf. 8. szám, 1871. december 24, 59. p.
- CSILLAG = CSILLAG Gyula: *A francia jelzáloghivatalok ügyviteléről*. JK, 15. évf. 39. szám, 1880. szeptember 24, 257-259. pp.
- CSORNA 1928. = CSORNA Kálmán: *A szülői hatalom és a gyámság s gondnokság a magánjogi törvénykönyv javaslatában*. MJSZ, IX. évf. 9. szám, 1928. november, 326-334. pp.
- CSORNA 1935. = CSORNA Kálmán: *Az atyai hatalom szociális funkciója és az állam beavatkozási jogköre e hatalomban foglalt jogok és kötelességek korlátozása során*. MJSZ, XVI. évf. 9. szám, 1935. november, 356-364. pp.
- DARESTE = Rodolphe DARESTE: *Essai sur François Hotman*. Párizs, 1850
- DARTIGUES = Gastion DARTIGUES: *Le Traité des études de l'abbé Claude Fleury (1686)*. Párizs, 1921

DAVY = Gilduin DAVY: „*Sous l'ordre de la Loy*”. *Autour d'un poème préface aux coutumes du Grand-Perche (1558)*. RHD, 2003, no. 2. 141-171. pp.

DE BEAUREPAIRE = G. DE BEAUREPAIRE: *Le Parlement de Normandie et l'Université de Caen: intervention du Parlement dans l'élection du recteur en 1767*. RHD, 1933, no. 4. 728-729. pp.

DEBOISSY = Florence DEBOISSY: *Portalis et la théorie de l'enregistrement*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 337-349. pp.

DECLAREUIL = Joseph DECLAREUIL: *Histoire générale du droit français des origines à 1789*. Párizs, 1932

DELARUELLE = Louis DELARUELLE: *Guillaume Budé: les origines, les débuts, les idées maîtresses*. Párizs, 1907

DELATOCHE = R. DELATOCHE: *Exemples de dérogations à la Coutume de Normandie autorisée par le Roi ou le Parlement au XIVe siècle*. RHD, 1932, no. 4. 758-759. pp.

DELL'ADAMI 1876. = DELL'ADAMI Rezső: *Az anyagi magyar magánjog kodifikációja II*. MT, 6. évf. 23. szám, 1876. június 8, 179-181. pp.

DELL'ADAMI 1879. = DELL'ADAMI Rezső: *A köteles rész II*. MT, 9. évf. 27. szám, 1879. július 3, 205-207. pp.

DELL'ADAMI 1880. = DELL'ADAMI Rezső: *A férj hatalma a nő vagyona felett II*. MT, 10. évf. 1. szám, 1880. január 1, 2-5. pp.

DES GUERROIS = Charles DES GUERROIS: *Le président Bouhier. Sa vie, ses ouvrages et sa bibliothèque*. Párizs, 1855

DIDIER = Philippe DIDIER: *Le droit romain dans la région dauphinoise*. IRMAE, 1977, V. 4. f.

DE VILLEPIN = Dominique DE VILLEPIN: *Les Cents-Jours ou l'esprit de sacrifice*. Párizs, 2001

DOMAT = Jean DOMAT: *Traité des Lois*. Párizs, 1685

DRAGO = Roland DRAGO: *Pouvoir législatif et pouvoir judiciaire*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 35-43. pp.

DUBOIS = Raymond DUBOIS: *La coutume locale inédite de Couin (Pas-de-Calais) – 1507*. RHD, 1930, no. 3. 324-333. pp.

DUBOUCHET = Paul DUBOUCHET: *La pensée juridique avant et après le Code civil*. Párizs, 1998

DUMOULIN = Jacqueline DUMOULIN: *Les sources du droit électoral aixois (1598-1692)*. RHD, 1987, no. 1. 87-103. pp.

DUPLESSIS-LE MAÎTRE = DUPLESSIS-LE MAÎTRE: *Bibliothèque des coutumes*, Párizs, 1745

DUPONT-FERRIER = Gustave DUPONT-FERRIER: *Les officiers royaux des bailliages et sénéchaussées*. Párizs, 1902

DURAND = Charles DURAND: *Le fonctionnement du Conseil d'État napoléonien*. Aix-Marseille, 1952

ESMEIN 1896. = Adhémar ESMEIN: *Éléments de droit constitutionnel*. Párizs, 1896

ESMEIN 1898. = Adhémar ESMEIN: *Cours élémentaire d'histoire du droit français à l'usage des étudiants de première année*. Párizs, 1898

ESMEIN 1904. = Adhémar ESMEIN: *L'originalité du Code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 5-24. pp.

ESMEIN 1908. = Adhémar ESMEIN: *Précis élémentaire de l'histoire du droit français de 1789 à 1814. Révolution, Consulat & Empire*. Párizs, 1908

ESPINAS = Georges ESPINAS: *Un ouvrage récent sur l'origine des villes médiévales*. RHD, 1929, no. 1. 142. p.

ESPINAY = Gustave Marie d'ESPINAY: *Les cartulaires angevins. Étude sur le droit de l'Anjou au Moyen Âge*. Angers, 1864

ESTIENNE = Michel ESTIENNE: *Aux origines de l'interdiction des substitutions en Auvergne: la succession de Mercoeur (1314-1354)*. RHD, 1987, no. 3. 399-418. pp.

EYSSEL = Aernout Philip Theodoor EYSSEL: *Doneau, sa vie et ses ouvrages*. Dijon, 1860

FARKAS = FARKAS Lajos: *Tanulmányok a magánjog dogmatikájából*. JK, 18. évf. 40. szám, 1883. október 5, 313-315. pp.

FAYER = FAYER László: *Polgári törvénykezésünk*. JK, 27. évf. 26. szám, 1892. június 24, 201-203. pp.

FELEKI = FELEKI László: *Napoleon „a csodálatos kaland”*. Budapest, 1976

FENET = Pierre-Antoine FENET: *Naissance du Code civil. La raison du législateur*. Párizs, 1989

FENOUILLET = Dominique FENOUILLET: *De la vertu familiale naturelle du mariage*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 127-137. pp.

FERRIÈRE = FERRIÈRE: *Histoire du droit romain*. Párizs, 1718

FILHOL – REULOS = R. FILHOL – Michel REULOS: *Un coutumier de Vermandois annoté par Loysel*. RHD, 1935, no. 1. 111-116. pp.

FILHOL = FILHOL: *La rédaction des coutumes en France aux XVe et XVIe siècles*. In: Gilissen (szerk.): *La rédaction des coutumes dans le passé et dans le présent*. Brüsszel, 1962, 63-85. pp.

FLEISCHNER = FLEISCHNER Samu: *Az örökbefogadás (adoptio) az európai jogrendszerekben*. JK, 4. évf. 10. szám, 1869. március 7, 73-75. pp.

FOYER = Jean FOYER: *Loi et jurisprudence*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code*. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon. Párizs, 2004, 21-28. pp.

FULCHIRON = Hugues FULCHIRON: *Un juge pour le divorce?* In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code*. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon. Párizs, 2004, 183-195. pp.

GANGHOFFER – LEVRESSE = Roland GANGHOFFER – Pierre LEVRESSE: *Le droit romain en Alsace du 12e au 16e siècle*. IRMAE, 1977, V. 4. g.

GARAUD = Marcel GARAUD: *Les vicomtés de Poitou (IXe – XIIe siècle)*. RHD, 1937, no. 4. 426-449. pp.

GÁRPÁRDY = GÁRPÁRDY László: *Kihívások és kísérletek az európai polgári eljárásjogban (a Code Louis-tól napjainkig)*. In: Kiss-Varga (szerk.): *Magister Artis Boni et Aequi*. Studia in honorem Németh János. Budapest, 2003, 217-227. pp.

GAUDEMET E. 1904. = Eugène GAUDEMET: *Les codifications récentes et la révision du code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 2. köt. 965-986. pp.

GAUDEMET E. 1935. = Eugène GAUDEMET: *L'interprétation du Code civil en France depuis 1804*. Párizs, 1935

GAUDEMET J. 1987. = Jean GAUDEMET: *Le mariage en Occident. Les mœurs et le droit*. Párizs, 1987

GAUDEMET J. 1994. = Jean GAUDEMET: „*Antike Rechtsgeschichte*” ou „*Antike Rechte*”? RHD, 1994, no. 4. 569-574. pp.

GAUDEMET J. 1997. = Jean GAUDEMET: *Pays, régions, nations. A propos d'un ouvrage récent*. RHD, 1997, no. 4. 639-645. pp.

GAUDEMET Y. = Yves GAUDEMET: *Les moments du droit*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code*. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon. Párizs, 2004, 15-19. pp.

GAZZANIGA 1984. = Jean-Louis GAZZANIGA: *Les États généraux de Tours de 1484 et les affaires de l'Eglise*. RHD, 1984, no. 1. 31-45. pp.

GAZZANIGA 1989. = Jean-Louis GAZZANIGA: *Naissance du Code civil*. RHD, 1989, no. 4. 651-654. pp.

GAZZANIGA 1996. = Jean-Louis GAZZANIGA: *Le code avant le code*. In: Bertrand Beignier (szerk.): *La codification*. Párizs, 1996, 21-32. pp.

GÉNY = François GÉNY: *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif*. Párizs, 1954

GILISSEN 1962/1. = GILISSEN: *La rédaction des coutumes dans le passé et dans le présent. Essai de Synthèse*. In: Gilissen (szerk.): *La rédaction des coutumes dans le passé et dans le présent*. Brüsszel, 1962, 15-61. pp.

GILISSEN 1962/2. = GILISSEN: *La rédaction des coutumes en Belgique aux XVIe et XVIIe siècles*. In: Gilissen (szerk.): *La rédaction des coutumes dans le passé et dans le présent*. Brüsszel, 1962, 87-111. pp.

GILISSEN 1979. = John GILISSEN: *Introduction historique au droit*. Brüsszel, 1979

GILISSEN 1982. = John GILISSEN: *La coutume: typologie des sources du moyen âge occidental*. Párizs, 1982

GILISSEN 1990. = John GILISSEN: *La coutume. Présentation du thème et note introductive*. In: Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions. Brüsszel, 1990, LI. köt. 15-33. pp.

GLASSON 1. = Ernest Désiré GLASSON: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, 1887, 1. köt.

GLASSON 2. = Ernest Désiré GLASSON: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, 1887, 2. köt.

GLASSON 3. = Ernest Désiré GLASSON: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, 1887, 3. köt.

GLASSON 4. = Ernest Désiré GLASSON: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, 1887, 4. köt.

GOBRY = Ivan GOBRY: *Les Capétiens (888-1328)*. Párizs, 2001

GOURON 1970. = André GOURON: *Les juristes de l'École de Montpellier*. IRMAE, 1970, IV. 3. a.

GOURON 1978. = André GOURON: *La science juridique française aux XIe et XIIe siècles: diffusion du droit du Justinien et influences canoniques jusqu'à Gratien*. IRMAE, 1978, I. 4. d-e.

GÖNCZI = GÖNCZI Katalin: *A kodifikáció és a jogtudomány a német-magyar tudományos transzfer rendszerében*. JK, LVIII. új évf. 5. szám, 2003. május, 209-214. pp.

GRANET-LAMBRECHTS = Fédérique GRANET-LAMBRECHTS: *La légitimité de l'enfant*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 197-204. pp.

GROUDEL = Hubert GROUDEL: *Hors-sujet*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 85-91. pp.

GUENIFFEY = Patrice GUENIFFEY: *La politique de la terreur. Essai sur la violence révolutionnaire, 1789-1794*. Párizs, 2000

GYÁRFÁS = GYÁRFÁS István: *A francia család-tanács és a hazai árvaügy országos rendezése*. MT, 2. évf. 4. szám, 1871. január 24, 43. p.

GYÖRY = GYÖRY Elek: *A kiskorúak cselekvési képességéről*. MT, 9. évf. 7. szám, 1879. február 13, 43-45. pp.

HAHNER = HAHNER Péter (szerk.): *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Budapest, 1999

HALPÉRIN 1992. = Jean-Louis HALPÉRIN: *L'impossible Code civil*. Párizs, 1992

HALPÉRIN 1986. = Jean-Louis HALPÉRIN: *Note sur une consultation et un discours inachevé de Tronchet*. RHD, 1986, no. 2. 221-230. pp.

HAMZA 1994. = HAMZA Gábor: *Accursius és az európai jogtudomány kezdetei*. JK, IL. új évf. 4. szám, 1994. április, 171-175. pp.

HAMZA 1997. = HAMZA Gábor: *Gondolatok az európai magánjog történetéről Wieacker művének angol kiadása kapcsán*. JK, LII. új évf. 10. szám, 1997. október, 447-450. pp.

HAMZA 1999. = HAMZA Gábor: *A recepció kérdéséhez az antik jogokban*. JK, LIV. új évf. 7-8. szám, 1999. július-augusztus, 329-334. pp.

HAMZA 2002. = HAMZA Gábor: *Az európai magánjog fejlődése*. Budapest, 2002

HAMZA 2003. = HAMZA Gábor: *A francia magánjog fejlődése és a római jog*. In: Kiss-Varga (szerk.): *Magister Artis Boni et Aequi. Studia in honorem Németh János*. Budapest, 2003, 341-354. pp.

HAMZA – FÖLDI: HAMZA Gábor – FÖLDI András: *Az európai magánjog fejlődésének főbb útjai*. Szombathely, 1998

HARMATHY = HARMATHY Attila: *A polgári jog a századfordulón*. JK, LV. új évf. 4. szám, 2000. április, 117-125. pp.

HAROUEL = Jean-Louis HAROUEL: *Histoire des institutions de l'époque franque à la Révolution*. Párizs, 1994

HAUSER = Jean HAUSER: *Une république familiale*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 139-149. pp.

HAUTBERT = Joël HAUTBERT: *L'affaire Bois Chevalier. Procès d'un magistrat sous le règne de Louis XIV*. RHD, 1999. no. 4. 519-531. pp.

HERCZEG = HERCZEG Mihály: *Magánjogi codificatióink hajdan és majdan XIII. JK*, 12. évf. 50. szám, 1877. december 14, 393-394. pp.

HILAIRE 1986. = Jean HILAIRE: *Introduction historique au droit commercial*. Párizs, 1986

HILAIRE 1987. = Jean HILAIRE: *Coutumes rédigées et „gens des champs” (Angoumois, Aunis, Saintonge)*. RHD, 1987, no. 4. 545-573. pp.

HOMOKI-NAGY = HOMOKI-NAGY Mária: *Az 1795. évi magánjogi tervezetek*. Szeged, 2004

HORVÁTH = HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog átalakulása 1848-ban (Nemzeti hagyományok és a modernizáció kérdése)*. JK, LIV. új évf. 6. szám, 1999. június, 253-256. pp.

IBRÁNYI 1939. = IBRÁNYI István: *A tulajdonjog az olasz magánjogi kódex tervezetben*. MJÉT, VII. évf. 2-3. szám, 1939. április-június, 219-253. pp.

IBRÁNYI 1940. = IBRÁNYI István: *Az új olasz magánjogi törvénykönyv*. MJSZ, XXI. évf. 9. szám, 1940. május, 176-182. pp.

IBRÁNYI 1941. = IBRÁNYI István: *A gazdasági élet fejlődésének hatása a közjog és a magánjog viszonyára*. MJÉT, IX. évf. 2. szám, 1941. április, 156-248. pp.

ILLÉS = ILLÉS József: *Európai kodifikációk és a magyar polgári törvénykönyv javaslata*. JK, 49. évf. 13. szám, 1914. március 27, 125-127. pp.

IMBERT = Jean IMBERT: *Les références au droit romain sous les Carolingiens*. RHD, 1995, no. 2. 163-174. pp.

JABLONKAY = JABLONKAY Géza: *A bérleti és haszonbérleti jog Magánjogi Törvénykönyvünk javaslatában és a külföldi jogalkotásban*. MJSZ, XVII. évf. 6. szám, 1936. június, 239-250. pp.

JAC = Ernest JAC: *Bonaparte et le Code civil; de l'influence personnelle exercée par le Premier Consul sur notre législation civile*. Párizs-Lyon, 1898

JELLINEK = JELLINEK Arthur: *Észrevételek az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete felett*. JK, 16. évf. 49. szám, 1881. december 1, 406-409. pp.

JOUANNE = R. JOUANNE: *Le livre des licenciés en la Faculté des Droits canon et civil de l'Université de Caen, de 1587 à 1597*. RHD, 1933, no. 4. 743. p.

KECSKEMÉTI = KECSKEMÉTI Lajos: *Jogirodalom*. JK, 26. évf. 12. szám, 1885. március 20, 91-92. pp.

KECSKÉS 1991. = KECSKÉS László: *A civiliztikai és gazdasági jogalkotás irányelveiről*. MJ, 38. évf. 4. szám, 1991. április, 199-294. pp.

KECSKÉS 1993. = KECSKÉS László: *Polgári jogunk alapelveinek változásáról*. MJ, 40. évf. 1. szám, 1993. január, 1-8. pp.

KECSKÉS 1995. = KECSKÉS László: *A jogösszehasonlítás eredményei és a kodifikáció*. JK, L. új évf. 1. szám, 1995. január, 9-26. pp.

KECSKÉS 2004. = KECSKÉS László: *A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben*. Budapest-Pécs, 2004

KISS = KISS Géza: *A házasságon kívül született gyermekek örökjogi helyzete joggyakorlatunk s a polgári törvénykönyv Tervezete szerint*. JK, 37. évf. 37. szám, 1902. szeptember 12, 309-310. pp.

KOISS = KOISS István: *Örökbefogadás és családvédelem*. MJSZ, XVII. évf. 10. szám, 1936. december, 425-427. pp.

KOVÁCS = KOVÁCS István: *Az Alkotmányjogi Tanácstól az Alkotmánybíróságig*. MJ, XXXVI. évf. 7-8. szám, 1989. július-augusztus, 611-632. pp.

KLIMRATH = Henri KLIMRATH: *Études sur les coutumes*. Párizs, 1837

KRYNEN 1984. = Jacques KRYNEN: *Réflexions sur les idées politiques aux États généraux de Tours de 1488*. RHD, 1984, no. 2. 183-204. pp.

KRYNEN 1986. = Jacques KRYNEN: „*Qu'est-ce qu'une nation?*” *La réponse médiévale française*. RHD, 1986, no. 1. 71-78. pp.

LÁBADY = LÁBADY Tamás: *A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja: le dommage moral*. JK, XLIX. új évf. 1. szám, 1994. január, 1-9. pp.

LAFOURCADE = Maité LAFOURCADE: *Une confrérie originale au Moyen Age: L'Armandat du pays de Labourd*. RHD, 1998, no. 2. 261-270. pp.

LAVERGNÉE = Jacques Brejon de LAVERGNÉE: *L'enquête de 1453 sur les coutumes de Bretagne*. RHD, 1985, no. 3. 351-370. pp.

LE BRAS = Marthe Folain LE BRAS: *Un projet d'ordonnance du chancelier Daguesseau. Étude de quelques incapacités de donner et de recevoir sous l'ancien régime*. Párizs, 1941

LÉCUYER = Hervé LÉCUYER: *Commentaire d'un extrait relatif au mariage (de ce que distingue l'homme parmi les êtres)*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 121-126. pp.

LEDUC = Edouard LEDUC: *Portalis, une grande figure de l'histoire napoléonienne*. Párizs, 1990

LEEB = LEEB Hermann: *Európa összefonódása a jogharmónizáció révén*. MJ, 42. évf. 2. szám, 1994. február, 105-112. pp.

LEFAS = A. LEFAS: *Sur le titre de la „Somme rural” de Jean Boutillier*. RHD, 1935. no. 1. 89-101. pp.

LEHMANN = LEHMANN Róbert: *A törvényes házasságon kívül született gyermek polgári magánjogainak szabályozásáról*. MT, 5. évf. 6. szám, 1875. február 11, 34-35. pp.

LEMAIRE = André LEMAIRE: *Les origines de la communauté de biens entre époux dans le droit coutumier français*. RHD, 1928, no. 4. 585-643. pp.

LEMARIGNIER = Jean-François LEMARIGNIER: *La France médiévale*. Párizs, 1970

LEREBOURS-PIGEONNIÈRE = Paul LEREBOURS-PIGEONNIÈRE: *La Famille et le Code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 265-294. pp.

LEROY M. 1898. = Maxime LEROY: *L'esprit de la législation napoléonienne*. Nancy, 1898

LEROY M. 1904. = Maxime LEROY: *Le Code civil et le droit nouveau*. Párizs, 1904

LEROY Y. = Yves LEROY: *La Chronique de Morigny et le sacre de Louis VII. Le pouvoir royal vers 1131*. RHD, 1987, no. 4. 527-544. pp.

LEUWERS = Hervé LEUWERS: *Un juriste en politique – Merlin de Douai (1754-1838)*. Párizs, 1996

LEVENEUR = Laurent LEVENEUR: *Consensualisme et liberté contractuelle*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 285-300. pp.

LÉVY 1976. = Jean-Philippe LÉVY: *Le droit romain en Anjou, Bretagne, Poitou (d'après les coutumiers)*. IRMAE, 1976, V. 4. b.

LÉVY 2004. = Jean-Philippe LÉVY: *Les idées de Portalis sur le mariage*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 113-120. pp.

LIET-VEAUX = Georges LIET-VEAUX: *Portalis se méfie du droit intermédiaire révolutionnaire*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 7-13. pp.

LOCRÉ = Jean-Guillaume LOCRÉ: *Du Conseil d'État*. Párizs, 1810

LONG – MONIER = Marceau LONG – Jean-Claude MONIER: *Portalis: l'esprit de justice*. Párizs, 1997

LOUBERS = Henry Gason Joseph LOUBERS: *Jean Domat, philosophe et magistrat*. Montpellier, 1873

LUCAS = André LUCAS: *La preuve de l'état des personnes*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 205-215. pp.

MÁDL = MÁDL Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Budapest, 1964

MAISTRE DU CHAMBON = Patrick MAISTRE DU CHAMBON: *De la preuve, certes... Mais de quelles preuves?* In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon.* Párizs, 2004, 217-225. pp.

MANNONI = Stefano MANNONI: „*Administratio mediatrix*”: *sur la centralisation napoléonienne.* RHD, 1997, no. 3. 447-461. pp.

MARTIN = Xavier MARTIN: *Aux sources thermidoriennes du Code civil. Contribution à une histoire politique du droit privé.* Droits – 6, 1987. 107-116. pp.

MARTON = MARTON Géza: *A szubjektív és objektív felelősségi elv küzdelme a francia judikatúrában.* MJSZ, XII. évf. 7. szám, 1931. szeptember, 326-334. pp.

MALAURIE = Philippe MALAURIE: *Rapport de synthèse.* In: Bernard Beignier (szerk.): *La codification.* Párizs, 1996, 197-208. pp.

MALINVAUD = Philippe MALINVAUD: *La loi dans ses rapports avec le droit naturel et la politique.* In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon.* Párizs, 2004, 53-65. pp.

MÁRKUS = MÁRKUS Dezső: *Az apasági kereset megengedése Franciaországban.* JK, 47. évf. 46. szám, 1912. szeptember 15, 406. p.

MENYHÁRT = MENYHÁRT Gáspár: *A törvénytelen gyermekek törvényes örökösödéséről a magyar jog szerint.* JK, 28. évf. 35. szám, 1893. január 1, 273-275. pp.

MERCHERS = MERCHERS: *Discours d'ouvertures.* In: Gilissen (szerk.): *La rédaction des coutumes dans le passé et dans le présent.* Brüsszel, 1962, 9-12. pp.

MEULENARE = MEULENARE: *Jean Boutillier, esquisse bibliographique.* Nouvelle revue historique de droit, 1891, 18-27. pp.

MICHELLER = MICHELLER István: *A „színleges házasság” kérdéséhez.* JK, 47. évf. 31. szám, 1912. szeptember 2, 269-271. pp.

MIROMESNIL = Armand Thomas Hue de MIROMESNIL: *Un projet de Code de Commerce à la veille de la Révolution, le projet Miromesnil (1778-1789), par Henri Lévy-Bruhl.* Párizs, 1938

MONNIER = Francis MONNIER: *Le Chancelier d'Aguesseau, sa conduite et ses idées politiques, et son influence sur le mouvement des esprits pendant la première moitié du XVIIIe siècle, avec des documents nouveaux et plusieurs ouvrages inédits du chancelier.* Párizs, 1860

MONTESQUIEU = MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről* (ford. Csécsy Imre – Sebestény Pál). Budapest, 2000

MORABITO = Marcel MORABITO: *Histoire constitutionnelle et politique de la France 1789-1958.* Párizs, 1998

MORITA = Osamu MORITA: *L'origine doctrinale de l'article 1142 du Code civil. Essai sur l'adage „Nemo praecise cogi potest ad factum”*. RHD, 1995, no. 2. 201-219. pp.

MORNET = Daniel MORNET: *Les origines intellectuelles de la Révolution française, 1715-1787*. Párizs, 1933

MURAT = Pierre MURAT: *Lectures croisées sur l'art de légiférer*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 155-166. pp.

MUSSET = Lucien MUSSET: *Les invasions: les vagues germaniques*. Párizs, 1994

NAGY = NAGY Dezső: *Ch. Lyon-Caen – L. Renault: Précis de droit commercial, comprenant le commentaire du code de commerce et des lois, qui s'y rattachent*. MT, 10. évf. 11. szám, 1880. március 11, 89. p.

NAGYNÉ = NAGYNÉ Szegvári Katalin: *A honfoglaló magyarokat befogadó Európa jogi kultúrája*. JK, LII. új évf. 1. szám, 1997. január, 2-9. pp.

NICOLET = Claude NICOLET: *L'idée républicaine en France*. Párizs, 1995

NOURRISSON = Paul NOURRISSON: *Un ami de Pascal: Jean Domat*. Párizs, 1939

OLIVIER-MARTIN = François OLIVIER-MARTIN: *Histoire du droit français des origines à la Révolution*. Párizs, 1948

OPPETIT 1996. = Bruno OPPETIT: *De la codification*. In: Bernard Beignier (szerk.): *La codification*. Párizs, 1996, 7-18. pp.

OPPETIT 1998. = Bruno OPPETIT: *Essai sur la codification*. Párizs, 1998

OURLIAC – GAZZANIGA = Paul OURLIAC – Jean-Louis GAZZANIGA: *Histoire du droit privé français de l'An mil au Code civil*. Párizs, 1985

OURLIAC = Paul OURLIAC: *La féodalité et son histoire*. RHD, 1995, no. 1. 1-21. pp.

PALLUEL-GUILLARD = André PALLUEL-GUILLARD: *Les événements en France*. In: Alfred Fierro – André Palluel-Guillard – Jean Tulard (szerk.): *Histoire et dictionnaire du Concordat et de l'Empire*. Párizs, 1995, 3-425. pp.

PASCHEL 1995. = Philippe PASCHEL: *La Commission du 13 Germinal an IX (1801) chargée d'établir un projet de code de commerce*. RHD, 1995, no. 4. 559-568. pp.

PASCHEL 1996. = Philippe PASCHEL: *Note sur la procédure judiciaire au XVe siècle. La justice de Choisy-le-Temple (1475-1478)*. RHD, 1996, no. 4. 573-584. pp.

PÉRINET-MARQUET = Hugues PÉRINET-MARQUET: *La présentation du droit des biens*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 269-278. pp.

PEROUSE = Honoré PEROUSE: *Napoléon 1er et les lois civiles du Consulat et de l'Empire*. Párizs, 1866

PICARD = PICARD: *L'évolution historique du droit civil français*. Brüsszel, 1904

PINSON-RAMIN = Véronique PINSON-RAMIN: *La torture judiciaire en Bretagne au XVIIe siècle*. RHD, 1994, no. 4. 549-568. pp.

PLANIOL = Marcel PLANIOL: *Inutilité d'une Révision générale du Code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 2. köt. 955-967. pp.

PLESSIS DE GRENEDAN = Joachim du PLESSIS DE GRENEDAN: *Histoire de l'autorité paternelle et de la société familiale en France avant 1789*. Párizs, 1900

POIREY = Sophie POIREY: *Le droit coutumier à l'épreuve du temps. L'application de la coutume de Normandie dans les îles anglo-normandes: le retrait lignager*. RHD, 1997, no. 3. 377-414. pp.

PORTALIS, F. 1834. = Frédéric PORTALIS: *De l'usage et de l'abus de l'esprit philosophique durant le XVIIIe siècle*. Párizs, 1834

PORTALIS, F. 1844. = Frédéric PORTALIS: *Essai sur l'utilité de la Codification*. In: Frédéric Portalis (szerk.): *Discours, rapports et travaux inédits sur la Code civil*. Párizs, 1844, I-XLVIII. pp.

PORTALIS 1844/1. = Jean-Étienne-Marie PORTALIS: *Discours préliminaire sur le projet de Code civil*. In: Frédéric Portalis (szerk.): *Discours, rapports et travaux inédits sur le Code civil*. Párizs, 1844, 1-62. pp.

PORTALIS 1844/2. = Jean-Étienne-Marie PORTALIS: *Examen des diverses observations proposées contre le projet de Code civil*. In: Frédéric Portalis (szerk.): *Discours, rapports et travaux inédits sur le Code civil*. Párizs, 1844, 63-89. pp.

PORTALIS 1844/3. = Jean-Étienne-Marie PORTALIS: *Discours de présentation du Code civil*. In: Frédéric Portalis (szerk.): *Discours, rapports et travaux inédits sur la Code civil*. Párizs, 1844, 91-109. pp.

PORTEAU-BITKER-TALAZAC-LAURENT = Anik PORTEAU-BITKER – Annie TALAZAC-LAURENT: *Droit coutumier et capacité délictuelle des „sous-âgés” aux XIIIe et XIVe siècles*. RHD, 1994, no. 4. 527-547. pp.

PORTEMER = Jean PORTEMER: *Un essai de la méthode du chancelier d'Aguesseau*. Dijon, 1959

POUDRET 1987. = Jean-François POUDRET: *Réflexions sur la preuve de la coutume devant les juridictions royales françaises aux XIIIe et XIVe siècles, notamment le rôle de l'enquête par turbe*. RHD, 1987, no. 1. 71-86. pp.

POUDRET 1990. = Jean-François POUDRET: *Rapport de synthèse. Connaissance et preuve de la coutume en Europe occidentale au moyen âge et à l'époque modern*. In: Recueils de la

Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions. Brüssel, 1990, LII. köt. 511-545. pp.

POUDRET 1996. = Jean-François POUDRET: *Vie communautaire et séparation: confrontation de la pratique médiévale et du droit savant*. RHD, 1996, no. 2. 199-220. pp.

POUDRET 1998. = Jean-François POUDRET: *Coutumes et coutumiers. Histoire comparative des droits des pays romands du XIIIe à la fin du XVIe siècle*. Berne, 1998

POUGHON = Jean-Michel POUGHON: *Le domicile politique et la loi du 31 mai 1850*. RHD, 1986, no. 4. 571-605. pp.

PROU = Maurice PROU: *La charte de coutume d'Yèvre-Le-Chatel: Le Clamor prepositi ou districtum*. RHD, 1930, no. 2. 165-170. pp.

RAY = Jean RAY: *Essai sur la structure logique du Code civil*. Párizs, 1926

REGNAULT = Henri REGNAULT: *Les ordonnances civiles du chancelier Daguesseau. Les testaments et l'Ordonnance de 1735*. Párizs, 1965

REINER = REINER János: *A jogok. A magánjogok különböző nemei és azok osztályozása*. JK, 33. évf. 38. szám, 1898. szeptember 23, 262-264. pp.

RÉMY PH. = Philippe RÉMY: *Éloge de l'Exégèse*. Droits – 1, 1985, 115-123. pp.

REMY 1835/1. = Josph Remy: *Notice historique sur Domat*. In: Remy (szerk.): *Oeuvres complètes de J. Domat*. Párizs, 1835

REMY 1835/2. = Josph Remy: *Préface de l'éditeur*. In: Remy (szerk.): *Oeuvres complètes de J. Domat*. Párizs, 1835

RENAUT = Marie-Hélène RENAUT: *L'Histoire par les Lois: Trois siècles d'évolution dans la répression des fautes disciplinaires de la marine marchande*. RHD, 2002, no. 1. 23-56. pp.

REULOS 1933. = Michel REULOS: *Antoine Loisel, avocat du duc d'Alençon*. RHD, 1933, no. 4. 732-733. pp.

REULOS 1935/1. = Michel REULOS: *Études sur l'esprit, les sources et la méthode des Institutes Coutumières d'Antoine Loisel*. Párizs, 1935

REULOS 1935/2. = Michel REULOS: *Le droit applicable en cas de silence de la coutume de Normandie*. RHD, 1935, no. 4. 798-799. pp.

RIALS = Stéphane RIALS (szerk.): *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*. Párizs, 1988

RIGAUDIÈRE 1984. = Albert RIGAUDIÈRE: *L'essor des conseillers juridiques des villes dans la France du bas Moyen Âge*. RHD, 1984, no. 3. 361-390. pp.

RIGAUDIÈRE 2001. = Albert RIGAUDIÈRE: *Introduction Historique à l'étude du Droit et des Institutions*. Párizs, 2001

RITTNER = Fritz RITTNER: *Európai magánjog, avagy magánjog mint az Európai Unió alapja*. JK, L. új évf. 9. szám, 1995. szeptember, 405-410. pp.

ROBERT = Jacques-Henri ROBERT: *Espèce de lois*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 67-71. pp.

ROSSI = Joseph de ROSSI: *Mémoires de l'Académie des Sciences morales et politiques*. Párizs, 1840

ROULAND = Norbert ROULAND: *Introduction historique au droit*. Párizs, 1998

RUBER = RUBER József: *Kritikai tanulmányok a közjog és a magánjog megkülönböztetésének a kérdéséhez*. MJSZ, III. évf. 1. szám, 1922. január 1, 14-34. pp.

RUSZOLY = RUSZOLY József: *Európa jogtörténete*. Budapest, 1997

SAÁROSY = SAÁROSY Károly: *Egy szó a „codificatio”-t illetőleg*. JK, 2. évf. 32. szám, 1867. augusztus 11, 177-179. pp.

SAGNAC = Philippe SAGNAC: *La Législation civile de la révolution française (1789-1804)*. Párizs, 1898

SAINT AFRIQUE = Jean SAINT AFRIQUE: *Le domicile et l'absence*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 235-246. pp.

SALEILLES = R. SALEILLES: *Le Code civil et la Méthode historique*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 95-130. pp.

SÁNDOR = SÁNDOR István: *A dologi jog története és legújabb fejlődési tendenciái Nyugat-Európában*. ÁJT, XL. évf. 3-4. szám, 1999, 283-320. pp.

SANTINI = Giovanni SANTINI: *Administration publique et droit romain dans la Normandie de Guillaume le Conquérant*. RHD, 1995, no. 1. 23-37. pp.

SÁRFFY = SÁRFFY Andor: *Örökbefogadási kérdések*. MJÉT, VII. évf. 2-3. szám, 1939. április-június, 166-178. pp.

SAVATIER = René SAVATIER: *L'art de faire les lois. Bonaparte et le Code civil*. Párizs, 1927

SCHIMSEWITSCH = Lydie SCHIMSEWITSCH: *Portalis et son temps*. Párizs, 1936

SCHULZE 1992. = Reiner SCHULZE: *Un nouveau domaine de recherche en Allemagne: l'histoire du droit européen*. RHD, 1992, no. 1. 29-48. pp.

SCHULZE 1998. = Reiner SCHULZE: *Az európai jog- és alkotmánytörténet – az európai kultúra alapja*. JK, LIII. új évf. 9. szám, 1998. szeptember, 311-321. pp.

SCHUSTER = SCHUSTER Rudolf: *Magánjogunk kodifikálása időszerű-e?* JK, 65. évf. 1. szám, 1930. január 1, 1-2. pp.

SCHWARCZ 1895. = SCHWARCZ Gusztáv: *Miért tanuljuk a római jogot?* JK, 30. évf. 24. szám, 1895. június 14, 185-187. pp.

SCHWARCZ 1898. = SCHWARCZ Gusztáv: *Kodifikáció.* JK, 33. évf. 5. szám, 1898. február 4, 33-34. pp.

SCHWARCZ 1903. = SCHWARCZ Gusztáv: *Rendszer és kommentár.* JK, 38. évf. 47. szám, 1903. november 20, 393-394. pp.

SENN = Félix SENN: *La coutume: la leçon romaine sur le fondement de la force obligatoire de la coutume.* RHD, 1933, no. 1. 214-216. pp.

SÉRIAUX = Alain SÉRIAUX: *Un temps pour codifier.* In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon.* Párizs, 2004, 1-5. pp.

SÉVIN = M. SÉVIN: *Étude sur les origines révolutionnaires des codes Napoléon.* Párizs, 1879

SICARD = Germain SICARD: *Le gallicanisme du Conseil d'État durant les premières années de la Troisième République.* RHD, 1990, no. 3. 375-390. pp.

SOBOUL = Albert SOBOUL: *A francia forradalom története.* Budapest, 1999

SOREL = Albert SOREL: *Introduction.* In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire.* Párizs, 1904, 1. köt. XV-L. pp.

STEIN = Peter STEIN: *A római jog Európa történetében.* Budapest, 2005

STOREZ = Isabelle STOREZ: *Le Chancelier Henri François d'Aguesseau (1668-1751).* Párizs, 1996

STOUFF = Louis STOUFF: *Étude sur le principe de la personnalité des lois depuis l'invasion des barbares jusqu'au XIIe siècle.* Párizs, 1894

SZALMA = SZALMA József: *Közösségi, közös és eltérő elemek a polgári jogi kodifikációban. Különös tekintettel a többször módosított magyar Ptk. rekodifikálására.* JK, LVI. új évf. 2. szám, 2001. február, 57-69. pp.

SZÁNTÓ = SZÁNTÓ Imre: *Felelősség idegen tényért.* MJÉT, VI. évf. 1. szám, 1938. január, 136-153. pp.

SZÁSZY = SZÁSZY István: *A magánjogi jogszabályok időbeli hatálya: a törvény visszaható erejének problémája – (kísérlet egy új elmélet felállítására).* MJÉT, VI. évf. 1. szám, 1938. január, 70-99. pp.

SZENTMIKLÓSI = SZENTMIKLÓSI István: *Grosschmid és a magyar házassági jog.* MJÉT, VIII. évf. 4. szám, 1940. október, 296-351. pp.

SZLADITS = SZLADITS Károly: *Az alapvető emberi jogok és a demokrácia*. JSZ, 1947. 1. szám, 1-14. pp.

SZOKOLAY = SZOKOLAY Leó: *A gyámsági törvény néhány szépséghibája*. MJÉT, VIII. évf. 3. szám, 1940. július, 192-208. pp.

SZRAMKIEWICZ – BOUINEAU = Romuald SZRAMKIEWICZ – Jacques BOUINEAU: *Histoire des institutions 1750-1914*. Párizs, 1998

SZÜTS = SZÜTS Miklós: *A törvény ereje*. JK, 56. évf. 21. szám, 1921. december 1, 161-162. pp.

TAKÁCS 2000/1. = TAKÁCS Tibor: *A játékadósság peresíthetősége a XIX-XX. századforduló francia és magyar magánjogában*. In: Szabó Béla, Sály Pál (szerk.): „Dum spiro doceo”. Ünnepi tanulmányok VI. Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 313-333. pp.

TAKÁCS 2000/2. = TAKÁCS Tibor: *A játékadósság és a játék céljára nyújtott kölcsön megítélése a századforduló francia magánjogában*. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XVIII, 2000, 245-258. pp.

TAKÁCS 2001. = TAKÁCS Tibor: *A játékadósság és a játék céljára nyújtott kölcsön peresíthetősége a századforduló francia magánjogában*. In: Jogtörténeti tanulmányok VII, Pécs, 2001, 393-406. pp.

TAKÁCS 2002/1. = TAKÁCS Tibor: *A francia Code civil „építői”*. In: Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 1/2, 2002, 401-415. pp.

TAKÁCS 2002/2. = TAKÁCS Tibor: *Portalis és a Code civil*. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XX/1, 2002, 229-243. pp.

TAKÁCS 2003/1. = TAKÁCS Tibor: *A Code civil magyarázata*. In: Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 1/3, 2003, 389-410. pp.

TAKÁCS 2003/2. = TAKÁCS Tibor: *A Code civil exegetikai magyarázata*. In: Jogtörténeti Szemle, 2003. 3. szám, 31-35. pp.

TAKÁCS 2004. = TAKÁCS Tibor: *A királyi jogalkotás szerepe a francia magánjog egységének megteremtésében*. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXII, 2004, 159-182. pp.

TAKÁCS 2005. = TAKÁCS Tibor: *Szokásjogi gyűjtemények szerepe a francia magánjog egységének megteremtésében*. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIII/1, 2005, 157-182. pp.

TALLON = Denis TALLON: *A Code Napoléon jelene*. JK, XLI. új évf. 5. szám, 1986. május, 245-247. pp.

TERRAT = Barthélemy TERRAT: *Du régime de la Propriété dans le Code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 329-356. pp.

TERRÉ = François TERRÉ: *Les libertés et le divorce*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 167-171. pp.

TEYSSIÉ = Bernard TEYSSIÉ: *Corpus juris*. In: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, 2004, 44-52. pp.

THALLER = E. THALLER: *De l'Attraction exercée par le Code civil et par ses Méthodes sur le Droit commercial*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 225-247. pp.

THIBAudeau = Antoinette-Claire THIBAudeau: *Mémoires sur la Convention et le Directoire*. Párizs, 1824

THIREAU = Jean Louis THIREAU: *Charles Dumoulin, 1500-1566: étude sur les sources, la méthode, les idées politiques et économiques d'un juriste de la Renaissance*. Genf, 1980

TIMON 1879. = TIMON Ákos: *A polgári házasság és az elválás Európa főbb országaiban*. JK, 14. évf. 37. szám, 1879. szeptember 12, 290-293. pp.

TIMON 1880. = TIMON Ákos: *A polgári házasság behozatala hazánkban*. JK, 15. évf. 13. szám, 1880. március 26, 90-91. pp.

TISSIER = Albert TISSIER: *Le Code civil et les Classes ouvrières*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 71-94. pp.

TOMCSÁNYI = TOMCSÁNYI Móric: *A közjog és a magánjog határa*. MJSZ, II. évf. 7. szám, 1921. szeptember 1, 401-419. pp.

TÓTH = TÓTH Lajos: *Magánjogi kodifikációnk időszerűsége*. MJSZ, XV. évf. 9. szám, 1934. szeptember, 306-312. pp.

TRÁVNIK = TRÁVNIK Antal: *Az örökbefogadási jogintézmény, annak solidaritása az európai jogrendszerekben, s elmaradásának okai a jogi téren*. JK, 5. évf. 2. szám, 1870. január 11, 9-11. pp.

TROFIMOFF = Hervé TROFIMOFF: *Les sources doctrinales de l'ordre de présentation des articles 1156 à 1164 du Code civil sur l'interprétation des contrats*. RHD, 1994, no. 2. 203-233. pp.

TUNYOGI SZÜCS = TUNYOGI SZÜCS Kálmán: *A házasság legfőbb célja és a Magánjogi Törvénykönyv*. MJSZ, X. évf. 7. szám, 1929. szeptember, 268-272. pp.

VAN KAN = Joseph VAN KAN: *Les efforts de la codification en France*. Párizs, 1929

VANDERLINDEN = Jacques VANDERLINDEN: *Le concept de code en Europe occidentale du XIIIe au XIXe siècle. Essai de définition*. Brüsszel, 1967

VANTROYS = Alexandre VANTROYS: *Étude historique et juridique sur le consentement des parents au mariage de leurs enfants*. Párizs, 1889

VARGA 2002. = VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalom-történelmi jelenség*. Budapest, 2002

VARGA 2003. = VARGA Csaba: *Kodifikáció az ezredforduló perspektívájában*. ÁJT, XLIV. évf. 1-2. szám, 2003, 65-93. pp.

VARGA – SZÁJER = VARGA Csaba – SZÁJER József: *A jogi technika*. MJ, 39. évf. 2. szám, 1992. február, 65-71. pp.

VEREBICS = VEREBICS János: *Európai magánjog az információs társadalom hajnalán*. ÁJT, XLII. évf. 1-2. szám, 123-167. pp.

VÉKÁS 1998. = VÉKÁS Lajos: *A magánjog gazdasági elemzése*. ÁJT, XXXIX. évf. 1-2. szám, 1998, 3-19. pp.

VÉKÁS 2000. = VÉKÁS Lajos: *Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz*. JK, LV. új évf. 2. szám, 2000. február, 41-51. pp.

VIARD P. E. = Paul-Émile VIARD: *André Alciat, 1492-1550*. Párizs, 1926

VIARD P. P. = Pierre-Paul VIARD: *Histoire générale du droit privé français (1789-1830)*. Párizs, 1931

VICQ = Pierre VICQ: *Recherches sur la procédure civile en Lorraine: du Code Léopold au Code de procédure civile*. RHD, 2001, no. 1. 57-69. pp.

VIDALENC = Jean VIDALENC: *Les émigrés français (1789-1825)*. Párizs, 1963

VIGIÉ = A. VIGIÉ: *De la nécessité d'une Édition du Code civil*. In: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, 1904, 1. köt. 25-46. pp.

VILLAIN = Jean VILLAIN: *Colbert et la Chambre des comptes de Paris*. RHD, 1987, no. 2. 205-232. pp.

VILLENEUVE DE JANTI = Pierre VILLENEUVE DE JANTI: *Bonaparte et le Code civil*. Párizs, 1934

VIOLA = Paolo VIOLA: *Napoléon, chef de la révolution patriotique*. In: Jean-Clément Martin (szerk.): *Napoléon et l'Empire*. Párizs, 2002, 33-44. pp.

VIOLLET = Paul VIOLLET: *Histoire du droit civil français*. Párizs, 1966

VIRET = Jérôme-Luther VIRET: *Droit, usage et coutume sous l'Ancien Régime: l'exemple de la prévôté de Paris au milieu du XVIIe siècle*. RHD, 1999, no. 4. 505-517. pp.

VOELTZEL = René-Frédéric VOELTZEL: *Jean Domat (1625-1696)*. Párizs, 1936

WEINACHT = Paul-L. WEINACHT: *Les États de la Confédération du Rhin face au Code Napoléon*. In: Jean-Clément Martin (szerk.): *Napoléon et l'Europe*. Párizs, 2002, 91-101. pp.

WOŁODKIEWICZ 1986. = Witold WOŁODKIEWICZ: *Humanisme juridique et systématisation du droit (à propos d'un ouvrage récent)*. RHD, 1986, no. 1. 79-82. pp.

WOŁODKIEWICZ 1990. = Witold WOŁODKIEWICZ: *L'Association de bienfaisance judiciaire: les philosophes des „Lumières” à la veille de la Révolution*. RHD, 1990, no. 3. 363-374. pp.

WOŁODKIEWICZ 1995. = Witold WOŁODKIEWICZ: *Affaire Hulot. Traduction du „Corps de droit civil” en français au XVIIIe siècle*. RHD, 1995, no. 3. 333-347. pp.

YTURBIDE = Pierre YTURBIDE: *Cahiers des doléances de Bayonne et du pays de Labourd pour les États généraux de 1789*. Bayonne, 1912

YVER 1966. = Jean YVER: *Égalité entre héritiers et exclusions des enfants dotés*. Párizs, 1966.

YVER 1976. = Jean YVER: *Le droit romain en Normandie (avant 1550)*. IRMAE, 1976, V. 4. a.

YVER 1986. = Jean YVER: *Le président Thibault Baillet et la rédaction des coutumes (1496-1514)*. RHD, 1986, no. 1. 19-42. pp.

YVER 1990. = Jean YVER: *Un aspect de la divergence entre le droit normand et le droit anglais: le „maritagium”*. RHD, 1990. no. 4. 489-502. pp.

YVERT = Jean YVERT: *Douaire viager et „douaire des enfants”. Contribution à la délimitation du groupe des coutumes de l'ouest de la France*. RHD, 1989, no. 2. 273-286. pp.

ZOLTÁN = ZOLTÁN Ödön: *A nemzeti magánjogokról és az európai közös magánjogról*. MJ, 45. évf. 10. szám, 1998. október, 577-584. pp.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁJT = Állam- és Jogtudomány

IRMAE = Ius romanum medi aevi

JK = Jogtudományi Közlöny

JSZ = Jogászegyleti Szemle

MJ = Magyar Jog

MJÉT = Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok

MJSZ = Magyar Jogi Szemle

MT = Magyar Themis

RHD = Revue historique de droit français et étranger